

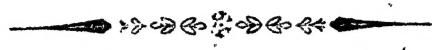

శ్రీహయశ్రీవాయనమః

భారవివిరచితే - శిరాతాన్జ్ఞయే - ప్రథమస్తోత్రం

మూలమ్॥ శ్రీయః కురూణామధిపస్య పాలనీం ప్రజాసువృత్తిం
యమయ్యుక్తా వేదితుమ్ సవణీలింగీవిదితస్సమా
యయాముగిష్ఠిరందైవైతవసేవసేవరణమ్ ॥ ... ౧ ॥

వ్యాఖ్యానపీఠికా.

శ్లో॥ అథాంగీకృతదాంపస్యచపిగాఢానురాగియత్ పితృభ్యాంజగత
స్త్రస్తైకష్టేవిస్తమాసేనమః॥ ౧॥ ఆలంబేజగదాలంబం హేరంబచరణాంబు
జం శుక్యంబియప్రసన్నస్మృత్సృష్టప్రత్యూహవాళాయః॥ ౩॥ తద్వివ్యసు
వ్యయంధామసాగస్వతముపాల్నహే యశ్చ సాదాత్పరీయంతేమో
హంధతమసచ్చటాః॥ ౪॥ వాణీంకాణభుజేమజీఃణదవాసాసేచ్చవైయాసి
కిమంతస్త్రంరత్రమరంత్తపన్నగగపిగుంధేముచాజాగరిత్ వాచామాకలయ
ద్రహస్యమఖిలంయశ్చక్షుపాదస్ఫురాంలోకే భూవ్యవవజ్ఞమేవవిమమాం
సాజన్యజన్యంయశః॥ ౫॥ మగ్నినాథకపిసన్సీయంహందాత్మానుజఘృక్షయా
తత్కీరాతాన్జ్ఞనీయాఖ్యంకావ్యంవ్యాఖ్యానుమిచ్చతి॥ ౬॥ నారీశేళఫలస
మ్మితంవచోభారచేస్త్రపవిత్రవైభవ్యతే సావ్యంతుర సగభాణిభాణం
సారమస్మరసికాయథేష్ఠిం॥ ౭॥ నానాబంధవిషమైకపదైర్నితాంతంసా
శంకచంక్రవాణభిన్నధీయామశంకం కతాంప్రవేతమహాభారవికావ్యంబం
ధేసుంటావధంకమపినూతనమాతసిష్టే॥ ౮॥ ఇహస్వయముఖేనైవసర్వం
వ్యాఖ్యాయతేమయా నామూలంలిఖ్యతేకించినానపేక్షితమువ్యతే॥ *

అథతత్రభవాభారవివాహాకవిః॥ కావ్యంయశసేథకకృతేవ్యవహరవి
దేశివేతరక్షతయే సద్యఃపరగర్వ్యయేకాంతాసమ్మితయోపదేశయదే-
భ్రత్యాద్యాలంకారికవచనస్రామాణ్యాత్మావ్యస్యానేకశ్రేయస్సాధనతాం-
కావ్యాలాపాంశ్చవజాయేదితినిషేధశాస్త్రస్యాసల్యావ్యవిషయతాంబ
వశ్యకాకేదాతాన్జ్ఞనీయాఖ్యంమహాకావ్యంవికీర్షుశ్చేక్షితాద్ధావిఘ్నపరి
సమాప్తిసంప్రదాయావిచ్ఛేదలక్షణఫలసాధనత్వాత్ అతీర్నమసిక్రియా
వస్తునిదేశోవాగన్ముఖమిత్యాద్యాశీరాద్యస్త్రమస్యప్రబంధముఖలక్షణ

త్వాచ్చవనేచరస్యయధిష్ఠిరప్రాప్తిరూపవస్తునిర్విశేకధాముపక్షిపతి॥

వ్యాఖ్యానప్రారంభః.

శ్రీయశ్శతి॥ ఆదితఃశ్రీశబ్దప్రయోగాద్వణగణాదిశుద్ధిత్రోపయుజ్యతే త
దుక్తం॥ స్లో॥ దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః॥ తేసర్వేనైవనం
ద్యామ్యులిపిత్ గణతోపిచేతి॥ కురూణాంనివాసాఃకురవఃజనపదవిశేషాః*
తస్యనివాసశ్శబ్దోజనపదేయః - తేషామధిపస్యచర్యోధనస్యసంబంధినీం-
శేషేషస్తీ - శ్రీయఃరాజ్యలక్ష్మ్యైః* కర్తృకర్తృణోకృతీతికర్తృణిషస్తి-పా
ల్యతేఅనయేపాలీనీతాం - ప్రతిస్థాపికామిశ్యథః ప్రజానురాగమూలత్వా
త్సంపదశ్శతిభావః*కరణాధికరణయోశ్చేతిసూత్రేణాత్రకరణేల్యుట్ - టిడ్డా
ణశ్శిల్పాదినాజీవ - ప్రజాసుజనేషువిషయే॥ ని॥ ప్రజాస్యాత్సంతౌజనశ్శత్య
మరః - నృత్తివ్యవహారంవేదితుంజ్ఞాతుంయంవనేచరం అయ్యు నియు
క్తవార్త - వణఃప్రశస్తీః॥ స్లో॥ పురణంకీర్తనంకేళిప్రేమణంగుహ్యభావ
ణం॥ సంకల్పాన్వచ్యవసాయశ్చక్రియానిర్వృత్తిరేవచ॥ ఏతస్మిన్సునమప్తంగం

ప్రవదంతిమహిషిణః॥ ఏవరీతంబ్రహ్మచర్యమేతచేవాప్తలక్షణమిత్యక్తాప్రవిధ
మైధునాభావః ప్రశస్తీః - వణోస్యాస్తీతివర్ణిబ్రహ్మచారి*ణిప్రత్యయః -
తస్యలింగంవిహ్నముస్యాస్తీ* వణి లింగిబ్రహ్మచారివేషధారిత్యథః - సః
నియుక్తఃవనెచరతీవనేచరఃకీర్తనః* చరేష్టశ్శతిప్రత్యయః - తత్పురుష
కృతిబహుళమిత్యలుక్ - విదితంవేదసమస్యాస్తీతివిదితః పరవృత్తాంతజ్ఞాన
వానిత్యథః॥ అథఆదిభ్యోజిత్యచ్చిత్త్యయః - అథవాకతేరికర్తృగర్తే
పచారాద్విదితప్రత్యయోపేదిత ఇత్యుచ్యతే - ఉభయత్రాపివీతాగావోభు
క్తాబ్రాహ్మణాఃవిభక్తాభ్రాతర ఇత్యాదివత్సాధుత్వం - నకుకతేరిక్తః స
కర్తృకేభ్యస్తస్యవిధానాభావాల్ - అశేషవభావ్యకారః అకారోపత్వభే
యఃవిభక్తమేషామస్తీతివిభక్తాఃవీతమేషామస్తీతివీతాఃభుక్తమేషామస్తీతి
భుక్తాశ్శతి - అథవాఉత్తరపవలంపోత్రప్రప్త్యయః - విభక్తధనావిభక్తాభ్రాత
రఃవీతోదకావీతాఃభుక్తాన్నాభుక్తాశ్శతి - అత్రలోపశబ్దార్థమాహుక్తయ
టః - గమ్యాథస్యాప్రయోగపవలంపోత్రపవలంవిభక్తాభ్రాతరఇత్యత్రచగన
స్యయద్విభక్తత్వంతద్భాగిత్యమాపచర్యతేపితాగావ ఇత్యత్రాప్యదకస్య
వీతత్వంగోష్వరోప్యతేభుక్తాబ్రాహ్మణాఇత్యత్రఅన్నస్యభుక్తత్వంబ్రాహ్మ
ణేషాపచర్యతఇతితద్వదత్రాపివృత్తిగతంవిదితత్వంవేదతరివనేచరే ఉపచ
ర్యతేఏతేన - వనాయవీతప్రతిబద్ధవత్సాం - పాతుంప్రథమంవ్యవస్థరిజలం

యస్మాద్ధ్వపీతేష్విహ-ఇత్యేవమాదయో వ్యాఖ్యాతాః- అథవావిదితఃవిదిత
 వా-సకర్తృకాదవ్యవహితేకర్తృణికతః- క్తః అసితఃకతః-త్వాదాయథా
 హుః॥ శ్లో॥ ధాతోరథాంతరేవృత్తేధాత్వధేనోపసంప్రహః॥ ప్రసిద్ధేరవివ
 డూతఃకమాణోకమికాక్రియేతి ప్రతిహారాదినాజ్ఞాపితఇతివా- ద్వైతవ
 నేద్వైతాభ్యేతపోవనే- యన్వాద్వైతేగలేయస్మాత్తత్త్వితంద్వితమేవ
 ద్వైతంతవృత్తద్వనంచత్స్విశోకమోహాదరహితేవనేభ్యత్యథః- స్థితమి
 తిశేషః- యభిరణైస్థిరంయస్థిరంధన-రాజం*హలంతాత్పృష్టమ్యాస్యం
 జ్ఞాయామిత్యుక్- గవియుధిభ్యాంస్థిరఇతిషత్వం - సమాయయాసంప్రా
 ప్తః । అత్రవనేవనేచఇతిద్వయోః స్వరవ్యంజససముదాయయోరేకదై
 వావృత్త్యావృత్త్యనుప్రాపానామాలంకారః- అస్మిన్సగ్ధేవంశస్థంవృత్తం-త
 ద్విశుణం ॥శ్లో॥ ఒత్తౌతువంశస్థమువీరితంజరాపితి ॥౨॥ సంప్రతితర్కా-లోచ
 తత్త్వమాదేశయకతస్యవనేచరస్యగుణసంపన్నత్వమాదేశయన్నాహ(త
 తఃకిమిత్యతపోహితేషువిత్తుప్రశేషు) ॥ కృతప్రణామస్యేతి॥ కృతప్రణామ
 స్యతత్కాలోచితత్వాత్కృతనమస్కారస్య - సపత్నేనరిపుణాచర్యోధ
 నేన ॥౩॥ రిపాదైరిసపత్నారిద్విషద్యేవమహాహృదభ్యత్యమరః - జితాం
 ॥౨॥కృతప్రణామస్యమహింమహిభుజేజితాంసపత్నేనరివేద
 యివ్యతః । నవివ్యధేతస్యమనోనహిప్రియంప్రవక్తృమిచ్ఛం
 తిమృషాహిదైషిణః॥౩॥ ద్విషాంపిసూతాయవిధాతుమిచ్ఛ
 స్వాయత్రీకృదాంమహింభూమిం- మహిభుజేయునిష్ఠిరాయ- క్రియాగ్రహ
 ణాత్సంప్రదానత్వం- నివేదయివ్యతోజ్ఞాపయివ్యతః* లృటశ్చద్వ్యేశత్ప్రవృ
 యః - తస్యవనేచరస్యమనోనవివ్యధేకథమిచ్ఛగప్రియంరాజ్ఞేవిజ్ఞాపయా
 మీతిమనోనచచాలేత్యథః* వృథభయవలనయోరితథాలోలికా - ఉ
 క్తమథకమథాంతోపన్యాసేనసమర్థయతే ॥నహితి ॥ హియస్మాత్
 హితమిచ్ఛంతీతిహిదైషిణఃస్వామిహితాధికసంపురూషామృషామిథ్యాభూ
 తంప్రియంవక్తృంనేచ్ఛంతి - అన్యథాకార్యవిఘాతకతయాస్వామిద్రోహిణ
 స్సురితిభావః - అవశాధ్యమమాద్యమమృషాభాషిత్వమభ్యూహకత్వంచే
 తిచారగుణాగ్నిలివాక్యామృతే ॥౩॥ తథాపిప్రియాన్తే రాజ్ఞికథంస్మరం
 క్తిరిత్యాశంక్యస్వామ్యనుజ్ఞాయానచవ్యరీత్యాశయేనాహ ॥ద్విషామితి॥ ర
 హసిపకాంతేసఃననేచరఃద్విషాంశత్రూణాం- కమాణిషష్టి- విఘాతాయ-
 ద్విషావిహంతుమిత్యథః * తుమథాచ్చభావవచనాతిచతుర్థిభావవచ
 నాచ్ఛేతితుమధేషుభాప్రత్యయఃఅత్రతారక్యేచతుర్థ్యామపినదోషః-తథా

విప్రయోగజై విప్రవిశేషస్యాలంకారాభ్యామేవం చాభ్యుదయతే - విభాభూ
 వ్యాపారంకర్తుం ఇచ్ఛతః* సమానకర్తృకేముతుమున్ - ద్విమోహంతుము
 ద్వింజానస్యేత్యథః - అతఏవభూభృతోయనిష్ఠితస్యలనుష్ఠాంతిగిగవ్య
 ప్రాప్యసుష్టుభావస్సేకవంశస్థిసాధుత్వం* సుష్టుశబ్దాదవ్యయానుష్ఠానాదా
 త్వాదభ్యప్రత్యయః - ఉదారస్యభావః ఓదార్యంతభాసంపత్తిః తయో
 ద్వ్యంధ్వఃసౌప్తవాదార్యేఅత్రాదార్యశబ్దస్యఅజాద్యజంతత్వేపి-లతాణహే
 తోవ్యక్రియాయాభిత్వత్రాల్పాచరస్యాపిహేతుశబ్దస్యపూర్వని పాతమకు
 ర్వతాసూత్రకృతైవపూర్వపాతశాస్త్రస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాన్న పూర్వని
 పాతః- ఉక్తంచకాశికాయాం అయమేవలతాణహేతోరితిద్వేశఃపూర్వని
 పాతవ్యభిచారదిహ్నుమితి - తేషవిశేషస్తయోర్వావిశేషః తేనశాలతేశో
 భతభిసౌప్తవాదార్యవిశేషశాలినీలాంతాచ్ఛిల్లేణిః- వినిశ్చితాద్ధాంవిశే
 షతః ప్రమాణతఃస్థితాద్ధాం ఇతివత్సమాణతాపాం వాచంఅదదేస్సీకృత
 వాఙ్మవక్తృముపపక్షవ ఇత్యథః ||౪|| ప్రథమంతావదప్రియనివేదకమాత్మా

తోరహస్యనుష్ఠామనిగవ్యభూభృతః| ససౌప్తవాదార్యవిశే
 షశాలినీంవినిశ్చితాద్ధామితివాచమాదదే||౪|| క్రియాసుయ
 క్తైర్నృపచారచతుషానవంచనీయాఃప్రభవైనుజీఽభిః | అ
 తోహాసిక్షుంతుమ సాధుసాధువాహితం మనోహరిచమ
 లభంవచః|| ... ..

సంప్రత్యయోభంయాచతే ||క్రియాస్విత|| హేనృప- క్రియాసుకృత్యవస్త్రము
 యుక్తైర్నియుక్తైలనుజీఽభిభృతైః యఃచారాదిభిరిత్యధిః- చరణేఽచరాః-
 తపవచారాః - చరేఃపచాద్యచ అజంతాత్మగ్జ్ఞాదిత్వాదన్ ప్రత్యయఃతపవ
 చతుర్యేషాంతేచారచతుషః- తదుక్తం ||శ్లో|| గావఃపశ్యంతిగంధేనవేదై
 ఃపశ్యంతిపండితాః - చారైఃపశ్యంతిరాజానశ్చయుర్వామితరేషనాభి -
 స్సృపరమండలకాత్యాకార్యావలోకనేచారాశ్చక్షూంపిక్షితిపాలకానామి
 తినీతివాక్యావృతప్రభవఃగ్రహేనుగ్రహసమర్థాఃస్వామినఃనవంచనీయాఃన
 ప్రతారణీయాఃసత్యమేవవక్తృవ్యాభిత్వథః - చారావచారేచతురపచార
 వద్రాజ్ఞాంపదేభజేపిసాతభిత్వథః - అతః అవంచనీయత్వాత్ అసాధుల
 ప్రియం సాధునాప్రియం వామచక్రమితిశేషః క్షుంతుంసోధుమహాసితభి
 కరోషి - యశ్శేష్వా శబ్దభివాదేఅసాధు సాధ్యవక్షుంతు మహాసి - కు
 తః హితం వత్సం ముగ్ధాసోరి మనః ప్రేమంచ వచోవాక్యం దులభం

త్రైవిక్రమము గాఁ.

మమస్త్రియం అహోమధ్యహోహి తత్త్వాదప్రదీయహపి తుం తవ్యమిత్యర్థః ||
 ౧౧ తస్మాత్త్రైవిక్రమః భావపవరమిత్యాశంక్యాహ || సత్తితి || యఃసఖానుహృ
 త్ అభ్యాత్యాదిః - అధిపంస్వామినంప్రతిసాధుహితవాక్యంసశాస్త్రీమోచది
 తతిః || యువిశాసీత్యాదినాశాసేడుహాదిహతాద్వికమకత్వం - సఃహి
 తానుపదేహపురుషుకుల్పితఃసఖాకింసఖాయమత్రిత్యర్థః * కేనుఃక్షేపభ
 తిసమాసాంతప్రతిషేధః తథాయఃప్రభుః || గ్రహమగ్రహసమగ్ధఃస్వామిహి
 తాదాప్తజనాత్ హితోపదేస్తుస్సకాశాత్ * అభ్యాతోపయోగభిత్వపాదా
 సత్వాత్పంచమీ-సంసృజుతేసృజోతి-హితమితిశేషః * సమోగమృచ్ఛీ
 త్యాదినాసంపూర్వాచ్ఛుణోలేకర్మకాదాశ్చనేపదంఅకమకత్వంవైవ
 షికం-సహితమశ్రోతాప్రభుఃకింప్రభుఃమత్పితస్వామీ-పూర్వవత్పమాస- స
 ర్వధాసదివేనవక్తవ్యంత్రోతవ్యంచస్వామినాపవంచరాజమంత్రిణోరైకమ
 త్యంస్వాదిత్యర్థః - ఐకమత్యస్యఫలమాహ || సదేతి || హియస్తాత్ సృషే
 మస్వామిషు- అమాసహభవంతీత్యనూత్యాః లేఘవ* అవ్యయాత్త్యచే-
 అనుకూలేషు పరస్పరానురక్తేషు సత్సుసర్వాస్సంపదః సదారణిఅనురా
 గంసర్వ తెకుర్వంతి- నజాతుజహాతీత్యర్థః అహోమయవక్తవ్యంత్యయా

౫ || సకింసఖాసాధుసశాస్త్రీయోధిపంహితాన్నయస్సంశృ
 జుతేసకింప్రభుః || సదానుకూలేషుహికుర్వతేరతింస్తృషేష్వ
 మాత్యేషుచసర్వసంపదః || ౬ || నిసర్గదర్శోనమబోధవిక్ల
 బాఃకృభూవల్ నాంచరితంక్వజంతవః || తవానుభానోయమ

శ్రోతవ్యమితిభావః - అత్రరాజమంత్రిణోహితానుపదేశ తదత్రవణనిందా
 సానుధ్యుసేధ్ధైరైకమత్యలక్షణకారణస్వ నిదిప్తస్యసర్వసం వస్థిధిహాప
 కార్యేణసమర్థనాతా- ర్యేణకారణసమర్థనదూపోధాంతరన్యాసాలంకా
 రః తదుక్తం- సామాన్యవిశేషకార్యకారణభావాభ్యాంనిదిప్తప్రకృతసమ
 ర్థనసమర్థాంతరన్యాసభితి || ... ..

౬ || సంప్రతిస్వాహంకారంపరిహరతి || నిసగేతి || నిసగేడుర్బోధంస్వ
 భావమగ్రహం * ఈషద్ధరిత్యాదినాఖిల్ ప్రత్యయః భూవలీనాంరాజ్ఞాంచ
 రితంచ్యాపాదంక్వ-అబోధవిక్లబాఃఅజ్ఞానోపహతాః జంతంపమాదృశః పా
 మరజహాః ఇదమీదృగితినిశ్చితుమసమర్థాభివ్యర్థః- క్వ- నోభయంసం
 నుబతభివ్యర్థః - తథాపిసగూఢతత్వంసంప్రతయాధాభ్యం విద్విషాంశ
 త్రూణాంసయవత్కాశీతిమాగ్రాక్షణ్యప్రయోగః || స్తో || సంఖివిగ్రహ
 యోనానిసంఖ్యాప్యాససమేవచక్రైర్విధిభావత్పరిక్షేయాక్షణ్యశాసితవేది

న్యామిత్యాదిరూపః-మయాఅవేదీతీయత్ జ్ఞాతమితియత్ * విదేఃకఃకుశాగిల
 డ్ - తియంత్రగం వేదనమిత్యథః - ఓధేయప్రాధాన్యాత్పుంలీంగనిర్దేశః - తవ
 అనుభావఃసామాన్యం అనుగతోభావః అనుభావఃరాజ్ఞాంప్రకృష్టోభావఇతి
 ఘృణం తెనప్రాదిసమాసః - సతూపస్పృహత్ ఘృణప్రత్యయఃశ్రీనీభువోసువ
 సగఃఇత్యనుపసగ్గాద్భవతేఘృణాన్యధానాత్ - అతపవగాశికాయాం - క
 థంప్రభావోరాజ్ఞాంప్రకృష్టోభావఇతిప్రాది సమాసఇతిదోషపరిహారోసమ్య
 క్ జ్ఞాతైవవిజ్ఞాపయామిసతువృధాకణఃకర్తృరంప్రలపామిత్యాశయః॥ *

౧॥సంప్రదాయద్వక్తవ్యంతదాహ॥ విశంకమానఇతి॥ సుఖేనయోధ్యతేఅ
 నేనేతిసుయోధనః* భాషాయాంశాసీయధివృశిదృషిమృషిభోవ్యయుజ్వక్త
 వ్యః సృపాసనేతిఘతీతీసృపాసనస్థఃసంహాసనస్థోపీసర్వంమహీంఅధిస్తిత్యా
 పీశ్యథః - వసమధివసతీతవనాధివాసినోవసస్థాత్ రాజ్యభృప్రాప్తిశీల్యధః
 భవతఃత్వత్తః పరాభవంపరాజయంవిశంకమానః - ఉత్పేక్షమాణస్సూ-
 చుప్రముదరంయస్యత్వ రోపిరింద్యూతం*వృషోదరాదిత్యాత్సఘః॥ ౧॥ చు
 రోదరొద్యూతకారేవణేమ్యాతేచరొదరమిత్యమరః - తస్యభక్తనామిషేణ
 జితాంలబ్ధాంమర్మయేనజితామిత్యథః జగలంమహీం॥ ౨॥ జగతీప్తపేచు
 వేదియస్త్రయాగిగూఢతత్వంనయవత్కవిద్విషామ్॥ ౩॥విశం
 కమానోభవతఃపరాభవంసృపాసనస్థోపివనాధివాసినః॥ మ
 రోదరచ్ఛర్మజితాంసమీహతేనయేనజేతుంజగతీం సుయోధ

నః॥౪॥తథాపిజిహ్వాస్సభవజ్జగీషయాతనోతిశుభ్రంగుణంచ
 హ్యంవాస్త్రుఛందోవిశేషయోరితివై జయంతీ-నయేనసీత్యాజేతుంవశీఃకుఠం
 సమీహతేవ్యాప్రియతేనతూదాస్త్రశ్యథః బలవల్సామికమవి శుద్ధాగ
 మంచదనంభంజాసస్యకుతోమనస్సమాధిరీతిభావః - అత్రచరొదరచ్ఛర్మజి
 తామితివిశేషణద్వా రేణ పదార్థాస్యహేతుత్వేనోప న్యాసాద్విత్తీయకా
 వ్యలింగమలంకారః-తమక్తం॥ ౧॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వేకావ్యలింగ
 ముదాహృతమితి॥ ౨॥ నయేనజేతుంజగలీంసమీహతఇత్యుక్తంతత్ప్రకార
 మేవాహ॥తథాపీతి॥తథాపిసాశకోపిజిహ్వాఃపరఃపంచకఇతియావత్ - సః
 దుర్యోధనఃభవజ్జగీషయాగువైః భవంతమలక్రమితు నిచ్ఛయేత్యథః - హే
 తామిత్యతీయా - గుణసంపదాదాసదాక్షిణ్యాది గుణగరిష్టా - కరణేన-శు
 భ్రాంధిమణలంయశఃఖ్యాతంతనోతి- సఖలుగుణవిశేషలోభనీయాంత్యత్సం
 పదమాస్త్రసాతాస్తుంత్యత్పిగుణవత్తం ఆత్మనః ప్రకటయతీత్యథః - న
 న్నేచంగుణి సస్సతోపి సజ్జనవిరోధోనుహాసస్యతోష ఇత్యాశంక్యపోపి స

తస్మాన్సగ్ధాదిలాభననీచసంసగ్ధాద్వరముతా-మావహతాదిత్యాహ - సము
న్నయన్నితి॥ తథాహిభూతింసంపదంసమున్నయః ఉత్తర-మాపాదయః
*లబశ్శతృశానశావిత్వాదివాశతృప్రత్యయః- పునల-త్ గ్రహణసామ్యధ్యా
త్వక్రియసంసామానాథిరణ్యంమహాత్మభిస్సుసంసత్పురుషైస్సహేత్యధః
ని॥సాకంసత్రాసకుంసహేత్యమరః విరోధోపిలవార్యసంగమాప్తజనసం
సగాత్వవరంమనాప్త్రియః॥ ౧॥ దేవాద్వృతవరశ్చేష్టిమక్లిబేమ
నాప్త్రియేత్యమరః - అత్రమైత్యక్రిపేక్షయామనాప్త్రియత్వంవిరోధస్య
భూతింసమున్నయన్నిత్యస్యపదాధాన్యపూర్వవాక్యాన్వయేసమాప్తస్య
వాక్యాధాన్యపునరాదానాత్సమాప్తపునరాభ్యాసదోషాపత్తితదుక్తంకా
వ్యప్రకాశేన్లో॥సమాప్తపునరాదానాత్సమాప్తపునరాకృతమితినచవాక్యాం
తరమేతత్తయేనోక్తదోషపరిహారస్యైత్ - అథాంతరన్యాసోలంకార-
సచభూతిసమున్నయసస్యపదాధాన్యవిశేషణద్వారావిరోధపరత్వంప్రతి
హేతుత్వాభిధానరూపకావ్యలింగానుప్రసాదేతి॥ ౧॥ సమకాతర్యంకేల
నీతిరిత్యాశంక్యనీలియైతంపాదుషమసేవ్యాహ॥ కృతే॥ షణ్ణాంవగ్గపద్వ
గఃచరితాసుంతశ్శ్రూణాంకామక్రోధాదీనాంపద్వగ్గోరిషద్వగః - శివ

దాయశః॥సమున్నయభూతిమనార్యసంగమాద్వరంవిరో

ధోపిసమంమహాత్మభిః॥ ౧॥ కృతారిషద్వగజయేనమాన్తవీ

మగవ్యరూపాంపదవీంప్రపిత్సునా । విభజ్యనక్తందివమస్త

భాగవతవత్సమాసః- తస్యజయఃకృతోయేనతేనతథాక్తేనవిశితేనేత్యధః-
విశీలాధికారఃప్రజాపాలనమితిభావః - అగవ్యరూపాంపురుషమాత్రేణమ
ష్పృష్యరూపాంమనోరిమాంమానవీంమనూపదిప్తసమాచారయుణామిత్య
ధః-పదవీంప్రజాపాలనపద్ధింప్రపిత్సునాప్రాప్తమిచ్చునాపర్యతేసన్నతా
దప్రత్యయః* సనిమిమేత్యాదివాఅసాదేశఃఅత్రలోపోభ్యాససేత్యభ్యా
సలోపః- అస్తాతండిరిత్యంయస్యతేనలప్తతండిణాఅనలసేనేత్యధః-
తండిస్సైత్రోధాతుః - తస్మాద్వంద్యానయశ్చేత్యాణాదికకారప్రత్యయః-
కృదికారాదక్తినోవాజీష్వక్తివ్యభితి - వందీషుటీతరీతండిరిత్యబంతోపితిత్తిర
స్వామీ- తథాశ్రీరామాయణేప్రయోగశ్చ॥ ౧॥ నిస్తండిరప్రమత్తశ్చస్వదో
క్షేపరదోషవదితితేనకుర్యోగనేనపురుషస్యకమకపారుషంపురుషకారః ఉ
ద్యోగభిరయూవత్* యువాదిత్యాదన్నిత్యయః॥ ౧॥ పారుషంపురుషసో
క్తంభావేకమణితేజసీతివిశ్వః- నిక్తంచదివాదనక్తందివంతాహూరాత్ర
మిత్యధః- అదతురేత్యాదీనాసప్తవ్యధావృత్తీరవ్యయయోద్వకంద్వ

విషాతేచ్ఛమాసాంతః - విభజ్యఅస్యాంచేతాయామిదశకార్యమిదమకార్యమితివిభాగంకృత్యాతథాదరతూభిధానే - ఆయవ్యయోషదర్శనంపారజనపదానాంకార్యావేక్షణంసానభోజనాచ్యుపసేవనంక్రీడాగ్రముద్యానావిగమనంకరితుగరధసేవనంసేనాసఖ్యాది పరిక్షయోదయవంతనంచేతి నయేనసీత్యావితన్యతేవిస్తార్యతే॥ ౧౦॥ సుప్రవీణ్యత్యాద్యనురాగమాహ॥ సఖ్యేతి॥ గత్యయోగరహంకారిఅణపవసమర్శ్యకనఃసంతతంనిత్యంసాఖుసఖ్యాకలకషమిశ్యథః అమజీవనోభృత్యాప్రీతియః సతా-రేణయుక్తాస్నిధా- సఖీనివమిత్రాణీవదర్శయతే- లోకస్యేవశేషః॥ హేనునుచిచేతిశివ- జీవశ్చేత్యాత్మనేపదం - శోభనంహృదయంయేషాంతేమహ్యోమిత్రాణీవః॥ మహృష్టహృదామిత్రయోరిహితః బంధుభిః భాగ్యే-త్రాదిబంధుభిః సమానమానాకతుల్యబహుమానాకదత్తయతే - బంధూనాంసమూహాబంధుతా- రాం॥ గ్రామజనబంధుసహాయేభ్యస్త్రుతృతంతరిపశ్యంస్వాహ్యంయస్యాస్తాంకృత్యాధిపత్యానివదర్శయతే- బంధూగధిపశేవదర్శయతఇత్యే- యథాభ్యగ్యాదిమసఖ్యాది బుద్ధిజ్ఞానయతే లంఛితాపితన్యతే తేననయేనయేనసేవకుః॥ ౧౧॥ సఖీవత్ప్రియియజోనుజీవినః సమానమానాకసుహృదకృపబంధుభిః॥ సంతతందర్శయతేగత్యయఃకృత్యాధిపర్యామివసాఖుబంధుతాకస్యతథాతాకసంభావయత్యథః- అత్రలనుజీవ్యాదీనాం- కతుకీప్సితతమంకర్తేతికమత్యం- పూర్వేత్వస్త్రినేపదదాన్వయేవాక్యాధామిథ్యంవణాయంతి- సరాజాలనుజీవ్యాదీసఖ్యాదీనివదర్శయతే సఖ్యానయఇవతేతంపశ్యంతి- సఖ్యాదిభావేనపశ్యతస్తాణిధాదర్శయతే - స్వయమేవచ్చందానువృత్తయాస్వదర్శనంతేభ్యఃప్రయచ్చరీత్యథః - ఆట్రాపిస్వస్యేప్సితకమత్యంతికికతుకరనుజీవ్యాదేగభివాపిశృశోరాత్తనేపదముపసంఖ్యానమితిపాక్షికకమత్యం - ఏవంచాత్రణ్యంతికికతుకరాత్తోణ్యంతికత్యం - యథారోహయతేహస్తస్వయమేవేత్యాదివత్ - అగ్నియమాణకమాంతరత్వా భావాన్నాయతేరణాదీనూత్రస్యవిషయ ఇమిమన్వానాణి చశ్చాత్మనేపదంప్రతిషేధితే - భాష్యేనుజేరణాదీనూత్రవిషయత్వమేవాస్యోక్తం- యథాహ- పశ్యంతిభృత్యారాజానందర్శయతేభ్యగ్యారాజాదశయతేభ్యత్రైరాజా అగ్రాత్మనేపదంసంధంభవతీతి అత్రాహకయ్యతి- ననుకమాంతరసద్భావాదగ్రాత్మనేపదేనసంభావ్యముచితే అస్మదేవోదాహరణాద్భాష్యకారస్యామిమవాభిప్రాయఉహ్యతే

అన్యంతావస్థాయాం యోగత్వకమణితద్వ్యతీరి క్తకర్తృంతర సద్భావే
ఆత్మ నేవరంభవతియథాకూలమారోహయతిమనుష్యానితిభవత్వన్యంతా
వస్థాయాం కర్తృణాంభృత్యానాంశౌ కమణత్వమితిభవత్వే వాత్మ నేవద
మితి ||౧౧|| సచాయంత్రివగ్తాత్ప్రమాద్యతీత్యాహ ||అసక్తమితి||యథాయ
థంయథాస్వంవిభజ్యఅసంకీర్ణాపంవివిచ్యేత్యథః* యథాస్వేతుయ
థాయథమితినిపాతనాద్విర్భావోనపుంసకత్వంచ-ప్రాప్త్యానపుంసకేప్రాతి
పదికస్యేత్రిప్రాప్త్యత్వం - పక్షేపాతఃపక్షపాతఃఅసక్తివిశేషః సమస్తుల్యో
యస్యాంతయాసమపక్షపాతయా - భక్త్యాఅనురాగవిశేషేణాపూజ్యేష్వ
నురాగోభక్తిరిమ్యపదేశః- పూజ్యచ్ఛాయంత్రివగ్తాత్ప్రమాద్యతీత్యాహ ||అసక్తం-
అవ్యసనితయేతియావత్ - ఆరాధయతః సేవమానస్యాస్యచర్యోగసన్యత్ర
యాణాంధర్మాధికామానాంగణత్రిగణఃత్రివగః ||౧౨||త్రివగ్గోభక్తకామా
ధైశ్చ్యేతుర్వగన్మమోక్షకైరిత్యుచరః - గుణానురాగాత్పదీయగుణైష్వ
నురాగాన్గణవదాశ్రయలోభాదిత్యథః - సఖ్యుర్భావస్సఖ్యంత్రైత్రిం*స
ఖ్యుర్యతియప్రత్యయః- ఈయవానివోపగతభవేత్సుత్పేత్ప్రేక్షాపేయివా

తా||౧౧||అసక్తమారాధయతోయథాయథంవిభజ్యభక్త్యా

సమపక్షపాతయా|గుణానురాగాదివసఖ్యమీయివాన్నబా

ధతేస్యత్రిగణఃపరస్పరమ్ ||౧౨||నిరత్యయంసామనదానవర్జి

తంసభూరిదానంవిరహయ్యసత్త్రియామ్|ప్రవర్తతేతస్యవి

సనశ్వాననూజాంతేచైకత్వసుప్రత్యయాంతోనిపాతః- నాత్రోపసగఃస్తంత్రే
మితికాశికాకారఅహస్త- పరస్పరంనబాధతేనరుణ్ధ్రసమవర్ణిత్యాదస్యధ
ర్మాధికామాఃపరస్పరానుపమధ్వేనవధంతేత్యథః- ఉక్తంచ||శ్లో|| సర్వ
ధర్మాకామాస్సునుమేవసేవ్యాయోహ్యైకసక్తస్సజనోజఘన్యతి||౧౩|| అధ
స్లోకత్రయేణఉసాయకాశలంవశయన్నాదౌసానుదానేవశయతి||నిరత్య
యమితి|| తస్యచర్యోగసన్యనిరత్యయంనిర్బాధంఅమాయకమిత్యర్థః- అన్య
ధాసతామగ్రహత్వాదితిభావః - సామసాంత్యం||౧౪|| సామసాంత్యము
భేసమేతిత్యుచరః - దానవజ్జీతం దానరహితంసప్రవర్తతేఅన్యధాబుద్ధా
ద్యావజ్జీనస్యశుష్కప్రియైర్వాత్వైర్దష్కరత్వాదితిభావః- ఉక్తంచ||శ్లో||
లుబ్ధమధ్వేనగృష్ణాయాత్పాథుమంజలికమణా | మూఢ్భంచందానురోధేనత
త్పాథేనవసండితమితి- తథాభూరిప్రభూతం - సతుకదాచిదల్పమిత్యథః-
క్షీయత్యతిదానంధనత్యాగః - సదిత్యాదరాధ్వేన్యయం- ఆదరానాదరయో

స్పదసదితిపాతసంజ్ఞాస్తరణాత్ - తస్యక్రియాసత్త్రియాతాం పూజాంవి
 రహయ్యుపహయ*లపిలముపూర్వాదిత్యయాదేశః - నప్రవతక తేలనాదరే
 దానవైఫల్యాదితిభావః - నచైవంసర్వక్రయే నా వివేకిత్వం కోశహానిశ్చ
 స్వాదిర్యాశంక్యాహ || ప్రవతకతత్త్వః || విశేషకాలినిలకశయయోగినిసత్త్రి
 యాస్తూరిః - గుణానురోధేనగుణానుసారేణవివానప్రవతక తే*వృధగ్నినే
 త్యాదినాత్మితయా - గుణేవ్యనాదరోఘారిదానంచేతి నూక్తదోహవకాశ
 ఇత్యుక్తః - అత్రోక్తిరోక్తిరస్యపూర్వపూర్వవిశేషణతయాస్థాపనాదేకా
 వశ్యలంకారిః తదుక్తంకావ్యప్రకాశే || స్తో || స్థావ్యతేహావ్యతేవావియధా
 పూర్వంపరస్పరంవిశేషణతయావస్తుయత్రైకావద్విధిత || ౧౩ || అథదు
 డప్రకారమాహ || వసూనీ || వశీఇంద్రియనిగ్రహవాసాదుర్యోధనః వసూ
 నిభనానవాంక - పలోభారపీత్యుక్తః || ని || వసుతోయేధనేపాణానిజ
 యంతే పహంతీలశేషః తథామన్యునాక్రోధేనవ || ని || వన్యుక్తైః న్యేక్రితౌ
 ప్రవీర్యమరః || ధమశాస్త్రానిసారేణక్రోధలోభపిషజితత్త్వస్థిరకాదిత
 శేషకాలినిగుణానురోధేనవివానసత్త్రియా || ౧౩ || వసూని
 వాంకనవశీనమన్యునాస్వధర్మైత్యేవనివృత్తకారణః || గు
 నూపదిష్టేనరిపాసుతేపివాహంతిదండేనస ధర్మవిప్లవమ్ ||
 విధాయరత్నావరితః పరేతరానశంకితాకారముపైశంకి
 థః కింశు|| నివృత్తకారణనివృత్తలోభాదినివృత్తస్థుక-స్వధర్మకైత్యేవస్వ
 స్మరాజ్ఞాస్మతోమమాయంధత్వః వయేదంకర్తవ్యమిశ్యస్తాదేవహతోరిశ్య
 థః || స్తో || అపంద్యాదండయరాజాదండ్యాంశ్చైవాప్యదండయరా
 యశోమహదాహ్లాదనరకంచాధిచ్ఛతీహర్తరణాదితిభావః - గురూపదిష్టేన
 ప్రాడ్వివాకోపదిష్టేన || స్తో || ధమశాస్త్రపురస్కృగ్యప్రాడ్వివాకమతే
 స్థితః సమాహితముఃపశ్యేద్వ్యవహారాననుక్రిమాదితినారదత్తరణాత్ -
 దండేనదమేనశేషయేత్యుక్తః రిపాసుతేపివాస్థితమితీశేషఃఎతేనాస్మసమ
 దశిత్యముక్తం - ధమశిష్టబంధమవ్యతిక్రమంతధమశమిలియావత్ ని
 హంతినివారయతి - దుప్రపవాస్యశత్రుశిష్టవబంధుః - నతుసంబంధనిబంధ
 నమక్షపాతోస్తీత్యుక్తః || ౧౪ || సంప్రతిభేదకాశలందశయతి || విధాయే ||
 శంకాస్యసంజాతాశంకితఃఅపిశ్చప్రస్థుక - పరితస్పర్వప్రస్థపరమండలే-
 పరేతరావాగ్నియానవంశకాతియావత్ - యగ్వాపరాపరయంతిభేదే
 వాత్సపాకుర్వం తీతపరేతరా * తత్కరొంతిన్యంతా త్కమణ్యోత్
 జతాయః - రక్షంతీరత్నామంత్రగుప్తీసమధానిత్యుక్తః * సందిగ్రహీ

త్యాది నావపాద్యున్ విధాయకృత్వానియుజ్యేత్యర్థః - అశంకితాకారము
పైతిస్సయనువిత్వ స్తాపివిత్వప్రవచే వ్యవహారః పరముఖేనైవపరా-
భినత్త్యర్థః - సచతా రతూనుపేక్ష తేయేనతేపి వికుర్వీ రన్నిత్యా
హ||క్రియేతి||క్రియాపవగ్నేషుకహ||సమాప్తిషు అనుజీవిసాత్కృతాభ్యత్యా
ధీనాఃకృతాఃఅపరావతితయానంత్రాభ్యత్యర్థః*దేయేత్రాచేతిసాతిప్రత్యయః
సంపదఃఅస్యరాజకృతజ్ఞతాండవకారజ్ఞత్వంవదంతి - దానైరేవకృతజ్ఞ
త్వంప్రకాశ్యతే-నతువాచ్యతేజ్యేత్యర్థః - కృతజ్ఞైరాజన్యనుజీవిసోనుర
జ్యుతేఅనురత్యాశ్చతంతక్షతీతిభావః రతూమితిపాతే*గురోశ్చేహలభ్యత్యా
కారాదేశః పరితస్సనుంతాత్ రతూంపిధాయఅనేకాక్షణధాతూనామత్రా
ధప్రవృత్తిః పరానితరాంశ్చశంకిరాకారంయధాతథాఉపైతి-శేషంసమా
నం||౧౫|| అధోపాయప్రయోగస్యఫలవత్తాండవయతి||అనారతమితి||తేన
రాజ్ఞాదుర్యోధనేనపదేషుఉపాయవస్తుషు||౧౬|| పదంవ్యయసితత్రాణస్థానల
త్వైంఘ్రివస్తుప్సిత్వమరః సహ్యగసంకీర్ణం అవ్యస్తంచవిభజ్యవివిచ్యవిని

తః| క్రియాపవగ్నేష్వనుజీవిసాత్కృతాఃకృతజ్ఞతామస్యవ
దంతిసంపదః||౧౫|| అనారతం తేనపదేషులంభితావిభజ్యస
హ్యగ్నియోగసత్క్రియాః| ఫలంత్యపాయాఃపరిబృంహ
తాయతీరుపేత్యసంఘ్నమివాన్ధసంపదః||౧౬||అనేకే రాజన్య

యోగపవసత్క్రియాఅనుగ్రహః సతా రత్తితియావత్-యాసాంతాఃలం
భితాఃస్థానేషుసహ్యక్ష్మియుక్తైర్భ్యుక్తః వియోగసతి క్రియామితిపా
తే-వినియోగసత్క్రియాంలంభితాఃప్రాపితాభ్యత్యర్థః అర్థసంపత్తిశేష
ణండపాయవిశేషణంవాడపాయాసాన్మాదయః సుఘృషణపరస్పద్ధాం
ఉపేత్యేవేత్సుత్యేత్త్రా పరిబృంహితాయతీఃప్రవృద్ధోస్తరకాలాఃస్థిరాభ్యత్య
ర్థః అర్థసంపదఃసమోవచయాఅనారతమజన్రంఫలంతిప్రమవత్యత్యర్థః
౧౬||అథశంపదమేవాహ||అనేకేతీ||అయ్యుద్భవ్యసప్రపణప్రసూన
స్యగంధభవగంధోయస్యసఃఅయ్యుద్భవ్యగంధః*సప్తమ్యుపమానేత్యాది
నాబహువ్రీహీరుక్తేరపదలోబ్ధుడపమానాచ్యేతీసమాసాత్యకారః నృ
పాణామపాయనాడపహరభూతాయేదంతిః తేహంవదః||౧౭|| ఉపాయ
సముప్రగాహ్యముపహరప్రథోపథేత్యమరః - రాజ్ఞామప్రత్యాఃపుమాంసో
రాజన్యాఃక్షత్రియాః*రాజశ్వశురాద్యదియత్ప్రత్యయః- రాజ్ఞోవత్యేజా
తీగ్రహణాత్సకురథాశ్చపశ్వాశ్చరథాశ్చ- సేనాంగత్వాదేకవద్భవత్తః

అనేకేషాం రాజన్యానాం రథాశ్వేనసంకులం సంబాధంతదీయంతత్సంబంధి
 ఆభిముఖ్యేన తిష్ఠంత్యస్త్రిన్నిత్యాస్థానం అస్థాననికేతనాజితం సభామంటపాం
 గణం॥౧॥ అంగణంచ త్వరాజిరేభిర్యవరః - భృశమత్యర్థం ఆద్రాతాం వంకిల
 త్వం నయతి ఎతేన మహాసమృద్ధిరస్యోక్తా అత్ర ఎవోదాత్తాలంకారః - తథాచా
 లంకారసూత్రం సమృద్ధిమద్వస్తువర్ణనముదాత్తభిః॥౧౨॥ సంప్రదిజనపదేయై
 మంకరత్వమాహానుభవేతి॥ విరాయతస్త్రిదూర్వోపనేయై మం వితన్వతి॥
 మంకరేన తిదేవః పజన్య ఏవ మాతాయేషాం తేదేవ మాతృకాః వృష్ట్యంబుజీ
 వినోదేశాః తేన భవంతీత్యదేవ మాతృకానదీ మాతృకాభివ్యక్తాః॥ ౧౩॥ దేశోన
 వ్యంబువృష్ట్యంబుసంపన్నతీసిపాలితః॥ స్వాన్నదీ మాతృకోదేవ మాతృకశ్చ
 యథాక్రమమిత్యవరః ఎతేనాస్యకుల్యాదిపూతప్రవతకత్వముక్తం - కు
 కూణాం నివాసాః కురవః జనపదవిశేషాః కృత్యై నకర్షణేన పశ్యంతి కృత్యప్ర
 చ్యారాజసూయేత్యాది నాకర్షకతేరికృష్ట్యయాఽత్యోనిపాతః తద్వి

రథాశ్వసంకులంతదీయమాస్థాననికేతనాజిమ్ । నయన్య
 యుక్తచ్ఛద్ధగంధిరాప్రతాంభృశన్యపాచాయనవంతినాం
 మదః॥౧౨॥ సుభేనలభ్యాదగతకృష్టివైరకృష్టపచ్యాభిసం
 సృసంపదః॥ వితన్వతి॥ మమదేవమాతృకాశ్చిరాయతస్త్రి
 కురవశ్చకాసతే ॥ ఉదారకీరైరుదయదయావప్రశం

పరితాతకృష్టపచ్యాభివ-కృష్టిరేషామస్తీతికృష్టివలాః కర్షకాన్తైః* రజః
 కృష్టిత్వాదినావలచ్చిత్వయః వలభిపదీఘః - సుభేనలభ్యైశేనలభ్యాః లబ్ధం
 శక్త్యాః సస్యసంపదః పదతః ధారయంతః* నాభ్యస్తాచ్ఛకురిః సుమాగమప్రతి
 షేధః - చకాశతేదీవ్యం తేసరోష్విత్ - వైణవతేంతభిర్వృద్ధిః * అదభ్యస్తాదితి
 యురాదేశః జక్షిత్వా నయప్రడిత్యభ్యస్తసంజ్ఞా - సుపన్నజనపదత్వాదసం
 తాపకరత్వాచ్ఛదుస్సాధ్యోయమితి ధావః॥ ౧౪॥ నన్వేషంజనపదానువతే
 నకథమథలాభభిత్వత్రాహ॥ ఉదారేతి॥ ఉదారకీరేతేర్దూహయశసః॥ ౧౫॥ ఉ
 దారోదాత్యమహతోరిత్యవరః దయావతః పరదః* ప్రహరిణీన్ఘ్నః అతపవ
 ప్రశంతపాదం ప్రశమితోపస్థవం యథాస్యాత్తభేరిత్రయాపశేషణం - ఉదయ
 పశేషణం వా - దాంతసాంతేత్యాదినాశమథాతోన్యకంతాన్నిష్ఠాంతోనిపా
 తః అభిరక్షయాసర్వతస్తాశేన ఉదయం వృద్ధిం దిశతస్సంసాదయతః పుష్టతః
 వసూషమాసస్యకుజేరోపసుస్య॥౧౬॥ వసుర్వయూభాగ్నిధానాధిపీష్వితి విశ్వః

అన్యదుగ్యోధనస్యగుణైఃచయాదాక్షిణ్యదిభిఃకరణైఃశివస్సతాదాఽత్రా
 వాత్సల్యాద్వశంగతామేదిన్వసూనిధనాని॥౧॥వసుతోయేధనేమణావితివైజ
 యంతీస్వయంత్రమగ్ధేఅగ్నేశేనమహ్యతత్తత్సగ్ధః॥మహాః కర్తరితానమహ
 స్తనమాంయక్ష్మిణావితియ్యుక్తమేధఃయథాకేనవిద్విద్ధేననవప్రసూతార
 షీతాచగౌస్వయంత్రమగ్ధేతద్వదిపతిభావఃఅలంకారస్తుసమాసోక్తిః॥ప్రస్తు
 తవిశేషణసామ్యాదప్రస్తుతస్యగమ్యతేసమాసోక్తిరితిఅలంకారసర్వస్వ
 కారఃఅత్రప్రతీయమానయాగవాసహప్రకృతాయామేదిన్యాభేదేలభేదలక్ష
 ణాతిశయోక్తివశాద్దోహ్యతేసూక్తిరిత్యుక్తేపః॥ ౧౮॥ పీఠభటానుకూ
 ల్యమాహ॥మహాజనశ్చ॥ మహాజనానామబలాఃఅన్యధాదబలానామ
 నుపకారిత్యాదితిభావః - మానఃకులశీలాద్యభిమానపవధనంయేషాంతేమాన
 ధనాః - అన్యధాకదాచిద్బలవర్షాద్వికుర్వీరన్నితిభావః ధనార్పితాధనై
 స్సగ్ధాతాఃఅన్యధాదారిద్ర్యాదేనంజహురితిభావః - సంయతిసంగరేల్భక్తి
 తబాధంశితోభిరక్షయాన్వయంత్రమగ్ధేస్యగుణైరుపస్ను
 తావసూపమానస్యవసూనిమేదిన్॥౧౯॥మహాజనోమానధ
 నాధనార్పితాధనుభృతస్సంయతిల్భక్తితతయః | నసంహ
 తాస్త్రస్యనభిన్నవృత్తయః ప్రియాణివాంఛంత్యసుభిస్సమీ
 హితుమ్॥౨౦॥మహీభృతాంసచ్చరితైశ్చరైఃక్రియాస్సవే
 తతయఃప్రాప్తయశసః బహుశఃతేమణాశ్చత్యుధః అన్యధాకదాచిన్మహే
 యురితిభావః - సంహతామిథస్సంగతాః స్వాధకానిష్ఠానభవంతీతినసంహ
 తాః - నభిధాన్యనశ్చిద్వస్యసుప్నువేసమాసః - భిన్నవృత్తయఃమిథోఽరో
 ధాత్సామికార్యవిరుద్ధక్రియానభవంతీతినభిన్నవృత్తయః పూర్వవత్సమా
 సః అన్యధాస్వామికార్యవిఘాతకతయాస్వామిద్రోహణస్సగ్ధః కార్యహాని
 సాన్యదిత్యుభయత్రాపితాత్పర్యం ధనుభృతోధానుమాః ఆయుధోపజీవి
 మాత్రోపలక్షమేతత్ - ప్రాధాన్యాద్ధనుగ్రహణంతస్యదుర్యోధనస్య అను
 భిఃప్రాణైఃప్రియాణిసమీహితుంస్తుంవాంఛంతీతన్యత్యుధఃప్రాణాదా
 తుమిచ్చంతీత్యుధః అన్యధాదోషప్రకాశాదితిభావః - అత్రమణావాజస్తా
 దిషదాథానాంప్రాణదానశిరోవ్యణాం ప్రతిపశేషణగత్యాహేతుత్వాభి
 ధానాత్కావ్యలింగమలంకారః - లక్షణంతూక్తం - తథాసాభిప్రాయపిశే
 షణత్వాత్పరికరాలంకార ఇతిద్వయోస్త్రీలతండులవద్విభక్తతయాస్ఫుర
 తాత్సంస్పృష్టిః॥౨౦॥ సంప్రతిస్వరాష్ట్రవిత్పరరాష్ట్రవిత్తాంతమపిసవేత్తి
 త్యాహ॥మహీభృతామితి ॥ అశేషితక్రియః సమాపితకృత్యఃసఫలాదయక

క్షేత్రభాగః - సమర్థోధనః సచ్చరితై శ్శుద్ధచరితై రవంతై రిత్యభాగః. పరం
 తీతిచరాఃతైః సుఖవిభిః - పచాద్యచ్ - మహిభృత్యైః క్రియాఃకార్యారంభాః
 నిశ్శేషంవేదవేదీవిదోలబూవేతిలబాదేశః - స్వరహస్యమునకశ్చిద్వేదే
 త్యాహ-మహిభూతయైరితి భాతురివతస్యచర్యోధనస్య శుహితమద్యో
 గఃమహిభూతయైరహహావృద్ధిభిః హితలపథ్యమను బద్ధంతి అనుసరంతి
 హితానుబంధిభిఃతై రిత్యభాగః - ఫలైఃకార్యసిద్ధిభిః ప్రతీయతేజ్ఞాయతేఫలా
 నుమేయాస్త్రస్యప్రారంభాభ్యుదయః॥౨౦॥ మిత్రబలమాహ॥ నేటి॥ తేనరా
 జ్ఞాక్ష్మవితుః ప్రాపిసహజ్యయాహారావ్యాసజ్యం॥ ని॥ మార్వీజ్యాశింజనీను
 ణతభిత్వమరః* తేనసహితీతుల్యయోగిత్యబహుప్రీహిః భీనుః సోద్యతం
 సోద్ధీకృతంతనసంవాకోపజిహ్వాంతోపకటిలంనకృతం - యస్యకోపప
 వసోదేవితతస్త్రస్యయ్యధ్రస్త్రస్త్రిలిఖాః - కథంతవ్యభిజ్ఞాంకారియంతి
 రాజ్ఞాభ్యుత్రాహ॥ గుణేతి॥ గుణేషువయా దాక్షిణ్యాదిగుణేషు అనురా
 గేప్రేక్షా - మాల్వ పక్షేసూత్రానుమంగణ - యద్వాచరభ్య గుణలో
 కేన - నరాధిపైరస్యభూపాలైరస్య చర్యోధనస్యశాసనమాజ్ఞాం - మా
 దనిశ్శేషమశేషితక్రియఃమహిభూతయైస్త్రస్యహిరానుబం
 ధిభిఃప్రతీయతేభాతురివేహితంఫలైః॥౨౧॥ నతేనసగ్యంర్వ
 చిచద్యతంధనుఃకృతంనవాకోపజిహ్వామానసం । గుణాను
 రాగేణైవోభిరుహ్యతేనరాధిపైగ్వాల్వమివాస్యశాసనమ్।
 ౨౨॥ సయావరాజ్యేనవయావనోద్ధతంధాయుచశ్శాసన
 లైవమాల్వం - చాతుర్వణ్యాదిత్వా త్సాన్విధేవ్యభితి తీరిస్వామీ-చదివ-
 శిరోభిరుహ్యతేధార్యతై * వదిస్వపియజాదినాంకిలీతి యకిసంత్రసార
 ణం - ఆత్రోపమాస్ఫుటైవ - మాల్వసాదృశ్యకథమాజ్ఞాయాఃప్రేషభ్యా
 పనాథకం॥ ౨౨॥ సంప్రత్యస్యధాన్వికత్వమాహ॥ సత్త్వం॥ ఇధనాననఃపి
 ప్రాజ్ఞఃప్రతీహతాజ్ఞాభ్యుదయః సమర్థోధనఃసయావనోద్ధతంప్రక్షిలయావ
 నగర్వితంప్రగల్భంధురంధరమిత్యర్థః దఃఖనశాస్యతభిమత్శాసనః* భాషా
 యాంశాసియధిత్యాదినాఖిలభేయచ్చృత్యయః తం-యావరాజ్యేయువ
 రాజకర్తృణి*బ్రాహ్మణిపిల్వాత్వ్యభోప్రత్యయః - నిభాయనియుజ్యేత్యర్థః-
 పురోధసాపురోహితేనఅనుమతఃఅనుజ్ఞాతః తప్తేయాజకేసతీత్యర్థః తమ
 జ్ఞంఘనేదోపస్త్రురనిదితిభావః*నిష్కృతిభూతార్థేక్షేనతుగతిబుద్ధత్యాదినావ
 ర్తమానాభే-అన్యధాపురోధసేత్యత్రోత్తీస్యచ-వర్తమానభిమత్ప్రేక్షాత్
 లభిన్నః అనలసః ముఖేషుక్షతుమ్ - హిరణ్యంరేతోయస్యతంహిరణ్యరేత

సంఅనలంహః ప్యేసహవసీయేనధినోతిప్రీణయతి - ప్రీణనాధాః క్షినుక్వ్యోర
 ష్యేత్యుప్రత్యయః అకారశ్చంతాదేశః॥ ౨౩॥ సచేత్తద్వృక్షద్యోగితహా
 అస్మాభిర్మరుద్యోగైర్భావ్యమిత్యాశాంధశయతి ॥ ప్రతీనేతి॥ సః చ ద్యో
 ధనః ప్రతీనభూపాలం నిస్ససత్మమిత్యధః - స్థిరాయలిష్ఠిరధనప్రాప్తివిరావ
 స్థాయిత్యధః భువోమండలం ఆవారిజభ్యః ఆవారిధిచతుస్సుముద్రపర్యం
 తమిత్యధః* అర్చ్యదాభివిధ్యోరిత్యవ్యయాభావః ప్రశాసదాజ్ఞాపయ
 న్నపి*యక్షీత్యాదయష్టదిత్యభ్యస్తసంజ్ఞా-నాభ్యస్తాచ్యుతరిలి నుమాగమ
 ప్రతిషేధః త్వత్ త్వత్తవస్యతీతాగమస్యతీరాగామినీః- ధాతూనామనేకా
 ధాత్యాదుర్ధాసాధిః అథవాఆజ్ పూర్వః పాతః* ఎత్యేదత్యూహ్నివృతివృ
 ధ్ధిః లృటశ్చద్యే శత్రుప్రత్యయః ఉగితశ్చేజీవ- ఆవీనద్యోర్నుమితీకలా
 న్నుమాభావః భియోభయహేతూః పక్షభ్యధః చింతయతి ఆలోచయ
 న్యోవసానాహ॥ ఆహవాబలవద్విరోధితాదరంతాదప్రావసానాదుష్ప
 రాసార్వభౌమస్యాపిప్రబలైస్సంపనై స్సహవైరహనకపర్యవ సాయ్యే
 వేద్యాశ్చర్యం సామాన్యేసపిశేషసమన్ధనరూపాధాంతరన్యాసాలంకారః॥

మిధిశాసనః | వ ఖేష్టబిన్ననుమతః పురోధసాధినోహ
 వ్యేససిరణ్యరేతసమ్॥ ౨౩॥ ప్రతీనభూపాలనవిస్థిరాయతి
 ప్రశాసదావారిధిమండలంభువః సచింతయత్యేవభియస్త్య
 దేవ్యగీరహేమాదురంతాబలవద్విరోధితా॥ ౨౪॥ కథాప్ర
 సంగేనజనైరుదాహృతాదనుష్ఠృతాఖండలసూనువిక్రమః॥

౨౪॥ ననుకూడాకారేంగితస్యతస్యభయంత్యమాకధంగిరధారీత్యత్రాహ ॥
 కథతి ॥ కథాప్రసంగేనగోష్ఠివచనేనజనైః తత్రత్రైవిరిత్యధః - అన్యత్రక
 థాప్రసంగేనవిషనై ద్యేన॥ ౨౫॥ కథాప్రసంగోవారతాయాంవిషవై ద్యేపివా
 చ్యవదితివిశ్వః ఏకవచనస్యాతంత్రత్వాజ్ఞానవిశేషణం- యద్వాకథాప్రసం
 గే- ఇనాశ్చతేజనాశ్చేత్యేకంపదం - ఉదాహృతాదుచ్చారితాన్తవాభిధా
 నాన్నామధేయాత్ నామధేయస్తరణాద్ధేతోః - హేతాః తిపంచమి ॥ ౨౬॥
 అభ్యాహ్వోఅభిధానంచ నామధేయంచ నామచేత్యమరః - అన్యత్రతవా
 భిధానాత్ - నామైకదేశేనామగ్రహణమితిన్యాయాత్ - తత్సవశ్చతహ
 తాక్ష్యవాసుకీతయోరభిధానంయస్మిన్ పదేతిస్తాత్ - అనుష్ఠృతాఖం
 డల సూనువిక్రమః స్మృతాద్దన పరాక్రమస్య - సుహస్సహదతిదుస్స
 హత్ మండ్రపహర్షంత్ర శబ్దాత్ స్మారకాద్ధేతోః - ఆఖండలసూనురింద్రా
 ముఃఉపేంద్రోవిష్ణురితియావత్ ॥ ౨౭॥ సూనుఃపుత్రేనుజేరవాదివిశ్వః తస్య

విపక్షిగరుడభిర్యథః - తస్యక్రమఃపాదవిక్షేపః - సోనుష్ఠ్యతోయేనసతథో
 క్తః ప్పుతగరుడచహిమాడురగ్రవనతానసస్స - వ్యథతేచఃఖాయితే || ౧ ||
 పీడాబాధావ్యధా చః మిత్యనురః - అత్యుతః బభయదోమాదివికారాదు
 ర్వా రాభిభావః || ౧ || సర్వత్రజయమన్విచ్ఛేష్టుత్రాదిచ్ఛేష్టురాజయమితి
 న్యాయాన్విశృంభోమోజ్యేష్ఠ ఇతి న్యాయాచ్ఛున్ద్రాన్వితో మహాకథనంయునిష్ఠ
 రస్యసూచకమేవేతి సర్వమవదాతం || ౧ || ఇవాన్విప్రశీకారః కథావ్యభినిగ
 మయతి || తదితి || తత్తస్మాగ్గార్థాన్ త్వయిజస్మాంకపటంక స్తుముద్యతే
 త్వాంజిమాంసావితిభావః - తత్రతస్మాద్ర్యో నేమధేయంకథావ్యయి
 రంప్రశీక్రియా అశుశీఘ్ర విధేయతాంక్రియతాం - ననుకథావ్యయి పితృయై
 వోచ్యతామితిచేత్తత్రాహ || పరేతి || పరిప్రణేగామివోద్దానివచాంసిదిన్వ
 తాంసుగృహ్లా లాంఛనావృశాంవాదా హరిణామిశ్యథః - గిరః ప్రవృత్తిసా
 రాఃవాదామాత్రసారాః || వాదాప్రవృత్తిప్రవృత్తింతభిర్యనురః - వాదా
 మాత్రవాదినోవయనశు కథావ్యాధోపదేశసమధాః అతస్త్వయైవని

తవాభిధానాద్వ్యవతేన లానసస్స సహాన్తంత్ర పదాది
 వోరగః || ౧ || తదాశుక స్తుంత్వయిజస్మాంకపటంక స్తుముద్యతే
 తంత్రపదేయముత్తిరమ్పరప్రణేతానివచాంసిదిన్వలాంప్రవృ
 త్తిసారాఃఖలుమావృశాంగిరః || ౧ || ఇరయన్వాగిరమాత్త
 సతి - యేగతేధవత్యాననసన్నివాసినామ్ప్రవృత్తికృష్ణా సద
 నంహాభుజాతదావచయేనుజసన్నిధౌవచః || ౧ || శతవ్యసినే

ధార్యంకార్యమితిభావః - సామాన్యేరపిశేషసహగ్ధ నానాధాంతరన్యాసా
 లంకారః || ౧ || తతోయునిష్ఠిరేవంకృత మిత్యుతాహుక్త్యాత్మసత్తి
 యేగృహీత పారిరోపితేగతేసతి - తుష్టిదానమేవచారాణాం హితేతనం
 తేహితస్లోభాత్సమికార్యేష్వ తేవత్వరయంతఇన్ సీవాన్వార్యుదే - అ
 ధమహాభుజారాజ్యాక్ష్మిణా సదనంద్రాపదీభవనంప్రవేశ్యానుజసన్నిధౌతద్వనే
 చరోక్తం వాక్యమాదచతేఆఖ్యాతం అథవాకృష్టతేవదచ్ఛేదః సదనంప్రవి
 శ్యఅనుజసన్నిధౌతద్వచఃకృష్టాదచచ తేఆఖ్యాతాఃపక్షిణోదుహాదేద్వి
 కమకర్తావ ప్రథానే కమజిలిట్ || ౧ || తతోద్రావదీకిమకాపి
 దిత్యత్రాహ || సశమ్యేగి || తతోద్రుపదాన్త జాద్రాపదీద్విషతాంసిధిం
 వృద్ధిహాసాం సశమ్య ఆకర్ణ్య తతస్త్వ దనంతరం తతోద్విషచ్ఛృంభిః ఆగ
 రాస్తతస్త్వఃఅవ్యయాన్వివిధిత్యప - అపాకృగరపకారాణా కేశావక

మహాద్వివిధయంత్యుంధం అక్షమాసతీనృపస్యయధిష్ఠిరస్య మన్యుష్య
వసాయయోఃక్రోధోద్యోగయోః దీపినిఃసంవధిఃనిఃగిరోవాచః - ఉదాజహ
రజగాద॥ ౨౦ ॥ నృపమనుజ్ఞాపయితుమాహ॥ భవాదృశేష్వితి॥ భవాదృశఃభ
వద్విధాఃసండితాభ్యధః॥ తేషువిషయే * త్వదాదిష్విత్వాదివాకౌ - ఆ
సర్వనామ్నఃకారాదేశః ప్రమదాజనోదితంస్త్రీజనోక్తం* వదేఃక్షః-
వనిష్ఠపీత్యాది నాసంప్రసారణం అనుశాసననియోగవచన మధియేషః తిర
సా రిభవభవతి- అతోనయ్యంతివత్తుమిత్యధః - తథాపివత్తుమనుచితేపిని
రస్తనారీసమయాస్త్యాజితతాలీనతాయాపస్త్రీసమాచారాః॥ ౨౧ ॥ సమయా
శ్శపథాచారకాల సిద్ధాంతసంవిదభ్యమరః - మరాధయః సమయోల్లంఘ
నహేతుత్వాదప్రసూయధాః॥ ౨౨ ॥ పుంస్యాధిగ్నానసేవ్యభ్యమరః మాం
వత్తువ్యవసాపయంతిప్రేరయంతిప్రత్యాహయంతిత్యధః నకించిదయ్యుక్తం

ద్ధింద్విషతామపాకృతీస్తతస్తతస్త్యావినియంతుమతుమా॥ నృ
పస్యమన్యుష్యవసాయదీపినిరుదాజహరప్రపదాన్మజాగరః॥
౨౦ ॥ భవాదృశేషుప్రమదాజనోదితంభవత్యధియేషవా
నుశాసనమ్॥ తథాపివత్తువ్యవసాపయంతిమాంనిరస్తనారీస
మయామరాధయః॥ ౨౧ ॥ అఖండమాఖండలతుల్యధామభి
శ్చిరంధృతాభూవతి భిస్త్వవంశజైః । త్వయాశ్చహస్తేనమ
హేషదమ్యతామతంగజేనస్మిన్ వాపవజితా॥ ౨౨ ॥ ప్రజంతి
తేమూఢధియః పగాభవంభవంతిమాయా విషయేనమాయ

దః॥ నామితభావః॥ ౨౩ ॥ ఏషః నుజ్ఞాప్యకిముక్తంతయేత్యత్రాహ॥ అఖండమితి॥
అఖండలతుల్యధామభిరింత్యుప్రభావైః॥ ౨౪ ॥ ధామరశ్చైగృహేదేహేస్థా
నేజన్మప్రభావయోరితిహేమః - స్వవంశజైఃభూపతిభిర్భరతాదిభిశ్చిరమఖం
డమవిచ్ఛిన్నంధృతామహీత్వయామదంచ్యత తీతిమదిత్యుత్ - క్షిప్ - తేనమ
దిస్తాన్తామతంగజేనస్మిన్ అశ్చహస్తేనస్వకరేణ స్వచాపల్యేనేత్యధః-
అపవజితాపరిహృతా - స్వదోహదేవాయమనథాగమభ్యాభావః కులక్ర
మాగతామహీభవతా అకారిణమేవన్యక్తాతతస్త్యుత్కృతోహ్యయమనథః
ముథామన్తద్విసోమాలాపిసజ్జనేపునరాదానేవస్వయమేవసంధః - త
థాభవానిపిడపేక్షయాత్యక్తామపి మహింస్యేక్తస్థంసమర్థభానిందాస్తు
త్యాప్రత్యాహయంతి॥ ౨౫ ॥ స్వదోహదేవాయమనథాగమ భిస్త్వక్తంస
దోహకుటలేస్వకాటిల్యమేవేత్యాహ॥ ప్రజంతితి॥ మూఢనియోనిర్వివేకాః

దుర్మృగంబు సైపరాభవంబ్రజంతి - యేమాయానముమాయావత్సవిషయే* ఆ
 స్తోయామేధేత్యాదివానినివ్రత్యయః - మాయానోమాయావంతః*ప్రీహ్యది
 త్వానివ్రత్యయః - నభవంతి-అత్రైవాగ్ధాంతరంశ్యస్యతి- ప్రవిశ్యేతి-శతాఃసూ
 ఢవిప్రియకారిణోఽఘాస్తాస్తధావిధానకుటిలానసంవృతాంగాకాఅవమితశరీ
 రాక - నిశితాభిషరభవప్రశస్యప్రవేశంకృత్వాఆస్తియాభూత్వాఘ్నంతిహిం
 సంహింహి అశావంహికుటిలేముననీరితిభావః॥ ౩౧॥ నచలక్ష్మీవాంచల్యాదయ
 మనర్థాగమఃస్వోపేక్షాదోషమూలత్వాదిత్యాశయేనాహ॥ గుణేనీ॥ అనుర
 క్తసాధనోనుకూలసహాయవాక - ఉక్తంచకాశంబక్తియే॥ శ్లో॥ ఉద్యోగాద
 నివృత్తస్యసుసహాయస్యధీవతః॥ ఛాయేవానుగతాతస్యశిష్యః శ్రీస్సహచారి
 నీతి- అనురక్తశాసనభిషాపారే - సమస్తజనాభిలషితేతు ఇత్యర్థః- కుల
 భిమానీతుప్రియత్వాభిమానీనీనత్వాభిమానీచ - త్వదస్యస్తవస్తోత్రయః * ఆ
 న్యారాదిత్వాదివాపంచమీ - కోనరాధిసోదయైః సంధ్యాదిభిఃసాందర్యాది
 భిశ్చ అనురక్తాంసానురాగీంహలజాలకులక్రమాదాగతాంహలీనాంచ- మనో

నః । ప్రవీశ్యసిఘ్నంశిశగాస్తధావిధానసంవృతాంగాన్నిశి
 తాభివేషవః॥ ౩౧॥ గుణానురక్తానురక్తసాధనఃకులభిమా
 నీకులజాలనరాధిపః । పరైస్తవనన్యఃకథివాపహరయేన్మనో
 రమామాన్మనఃకూమివశ్రియమ్॥ ౩౨॥ భవంతమేతహింసా
 సన్నిగహిం తేవతమానంనరదేవవత్కాని । కథంనమన్య
 జ్వలయత్యునీతిశ్శమితరుంశుషు మివాగ్నినద్భిః॥ ౩౩॥

రమాంశునోహరాంత - శ్రీయంసంపద- ఆత్మసంసూమివస్వభార్యామివ ॥ ౩౧॥ వ
 ధూజాయాంసుషాస్త్రీశేత్యమరః- పరైశ్శుశ్రుభిః- అపహరయేన్స్వయమే
 వాపహరంకారయేద్యధః- కళత్రాపహరవల్లన్మృవహరోపిరాజ్ఞామాన
 హానికరత్వాదనుపేక్షయిత్యభావః॥ ౩౨॥ అభవశభిఃకోసోద్దిపనంకరోచ॥ భ
 వంతమి॥ హేనరదేవనరేంద్ర ఏతహింసాదానీలమ్మిన్నావశ్యా- లేపీత్యర్థః॥
 ౩॥ ఏతహింసంప్రకాశ- శుభానాసాంప్రకంతధేత్యమరః * ఇకమోహిలితి
 హింసాప్రత్యయః ఏతాతోరథోరిత్యేతాదేశః ఆపదమేవాహునస్విగహిం
 తేశూరజుగస్మిలేవత్కా- మోగేపవతమానం- శత్రుకృతాంచుడకాశు
 నుభవంతమిత్యర్థః భవంతంత్యాం ఉదీరితేఉద్దీపితోమన్యః ప్రోధఃశుషు- నీ
 రసం* శుషుకేతిస్థాయాంతకారస్యకారాదేశః - శమివాసౌతరుభ్యే
 తివిశేషణసమాసః- తంశమితరుంశమీద్రహణం శీఘ్రజ్వలనస్వభావకృతం-
 ఉద్భిషుఉగ్రతజ్వాలః ॥ ౩౩ ॥ ఘృణీజ్వాలేఅపిశిథేత్యమరః - అగ్నిః వహ్ని

రివకథంనజ్వలయతిజ్వలయతుముచితమిత్యుభయః* మితాంహస్వతిత్రాస్వతి॥
 ౩౩ ॥ నన్వతంశ్శక్తుత్వాదయంక్రోధస్త్యాజ్యపవేత్యాశంక్యాహ॥అవంధేః॥
 వంధ్యఃకోపోయాస్యతస్యఅవంధ్యకోపస్య - అతవలవదాంసహతునిగ్రహాను
 గ్రహసమర్థస్యేత్యర్థః పుంసభితిశేషః - దేహినోజంతవఃస్వయమేవవశ్యావ
 శంగతాభవంతి* వశంగతభియత్ప్రేత్యః - అతఃకోపినాభవితవ్యమిత్యర్థఃవ్య
 తిరేకేత్వనిష్ఠమాచక్షే - అమఃసూ స్యేనగమోపేనజంతునా - కన్యయాశో
 కభివత్ హేతాత్మతీయా - హృదయస్యకమహాదంస్నేహః॥౩౩॥ ప్రేమా
 నాప్రియతాహాదంప్రేమస్నేహాభివ్యవహరః* యువాదిత్వాపణ్ణగ్రీకుః హృ
 దయస్యహృక్లేఖవద్దస్నేహితిహృదాదేశః జాతహాదేనజాతస్నేహానసతా
 జనస్యాదరఃప్రీతిర్నాస్తి - విద్వషాద్విషతాచసతాఅదరోన - అమఃసూసస్య
 వాగద్వేషావకించిత రత్వాదగత్యావిశ్యర్థఃఅథవావిద్వేషాసతాదరోభయం
 న ॥౩౪॥ దరోస్త్రియాంభయేశ్వభిభివ్యవహరః - ఏకస్మిన్నేవప్రయోగేసంధివ
 శాద్విధాపదచ్ఛేదఃపుంవాక్యేషునదోషః - అతఃస్థానేకోసః కార్యఃత్యాజ్య
 అవంధ్యకోపస్యనిహంతురాపదాంభవంలివశ్యాస్వయమేవ
 దేహినః । అమఃసూ స్యేనజనస్యజంతునాన జాతహాదే
 నచవిద్విషాదరః ॥౩౪॥ పరిభ్రమిత్వాహితచందనోచితఃప
 దాతిరంతరిరేణురూపితః । హహారధస్సత్యధనస్యమాన
 సంచ నోఽవోకచ్చిదయంవృకోదర ॥౩౫॥ విజిజ్యయఃప్రా
 జ్యనుయచ్ఛుచుర్తైరాకామహానమవ్యంవసువాసవోవహః । స
 ప్రస్థస్థానేకోపభిభావః ॥౩౬॥ పరిభ్రమిత్వాహితచందనోచితఃఉచి
 తలోహితచందనః* వాహితాగ్నాదిష్టితిసాధుః - అభ్యస్తరక్తచందనభి
 త్యర్థః॥౩౬॥ అభ్యస్తైపుష్పచితంన్యాయమితియాచవః మహాతథోరథచారిణభయ
 త్రాపిప్రాగితి శేషః-అద్యతు రేణురూపితోధూరిచ్ఛురితః - సద్భ్యామతతిగచ్ఛ
 తీతివదాతిః - పాదచారి*అభ్యతిభ్యాంచేత్యనువృత్తేసాదేచేత్యాణాదికభిన్న
 శ్యయః - పాదస్యపదాభ్యాతిగోపమాతేష్టితివదాదేశః - అంతర్గిరిగిరివ్యంతః
 అవ్యయంవిభక్తిత్యాదినావిభక్త్యధేవ్యయాభావః - గిరేశ్వేత్యేకస్యేతివిక
 ల్పాత్సమాసాంతభావః - పరిభ్రమిత్వాసంచరన్నయంవృకోదరోభీమఃసత్యధన
 స్యేతిసోఽంతవచనం - అద్యాపిసత్యమేవరత్యతేనతుభారితభిభావః తవే
 తి శేషః - ఘానసంనోమనోతికచ్చిన్నపరితాపయతికిం ॥౩౭॥ కచ్చితామ
 నవేదనభివ్యవహరః - స్వాభిప్రాయవిహిరణంకామప్రవేదనం ॥౩౮॥ ఇతేవం
 వృకోదతేదయోత్పాదనేనరోపోద్దీపనమభిధాయధనంజయంప్రత్యాహ ॥ విజి

తే. ॥ ఉపమాయ తేనయేత్సుపమా - ఆతర్చోవసగజిత్యాజ్ - వాసవశం
 క్షుణ్ణసమాయస్యసవాసవోవమాశంప్రభుల్యయోధనంజయః - ఉత్తిరా
 కుకూన్తేరోరుత్తిరామానుషాదేశవిశేషావిజిత్యప్రాజ్యంప్రభూతం ॥ १ ॥
 ప్రభూతంప్రచురంప్రాజ్యమిత్యమరః - కుప్యాదన్యదకుప్యం హేమకూప్యాన్య
 కం ॥ २ ॥ స్యాతోశశ్చహితన్యంచహేమకూప్యేకృతాకృతే । తాభ్యాంయ
 దన్యప్రతుఃప్యమిత్యమరః - వసువవణారజతవణిమక్తాదికంధనంలచ్చత్తద
 త్తవాః* పాఘైత్యాదినాదాణోయచ్చాదేశః సుధనంజయఃధనంజయతీ
 తిధనంజయోన్యనః* సంజ్ఞాయాంభ్యహృన్మదేత్యాదినాఖతేప్రత్యయః - అరు
 ద్విషదిత్యాదినాముమాగమః - అధునాఅస్మికాలేలధునేతిపాతినాత్స
 ధుః - తవవల్లవాసాంస్యాహరకసంపాదయక - కథతవమన్యంక్రోధండుః
 ఖంవానకరోతి - అథవావల్లవాసాంస్యాహరకధారయకతవమన్యంధన
 కరోతి - ధనంజయగ్రహణంప్రావీణ్యప్రకటనాథం ॥ ౩ ॥ నకులసహాదేనా
 ప్రత్యాహ ॥ వనాంతేతి ॥ వనాంతోవసభూమిరేవశయ్యాతయాకిర్తిస్తాకృ
 వల్లవాసాంసితవాధునాహరక కరోతిమన్యంసంకించనం
 జయః ॥ ౩ ॥ వనాంతయ్యాకీర్తికృతాకృతేకచాదితీవస్వ
 గివాగజౌగజౌ । కిధంత్యమేతాధృచిసంయమాయమావిలా
 కయన్తుత్సహసేనబాధితుమ్ ॥ ౩ ॥ ఇమామహంవేదినతా
 వకింఘ్రియంవిచిత్ర రూపాఃఖలుచిత్తవృత్తయః । విచిత్రయం
 తీకతీకృతదేహా ॥ ౧ ॥ ఆకారోదహాకృతరీవైజయంతీ - విష్వక్సవతః ॥
 ౧ ॥ సమంతతస్తుపరితఃసర్వతోవిష్వగిత్యపీత్యమరః కచాచితకచవ్యాస్తాపీ
 ణకేతావిత్యధః - అతవవల్లవాసాంసంభవోగజాఃస్థితా ఏతాయమా
 యుక్తజాతౌమాద్రీపుత్రాపిత్యధః ॥ ౧ ॥ యమోదండధరేధ్వాంతేసంయమ
 లేపిచేతివిత్వః - విలోకయంత్స్వంకథంధృతిసంయమాసంతోవనియమా ॥ ౧ ॥
 ధృతిర్యోగాంతరేనైర్వేధారణోద్ధారతుష్టిష్టితీవత్వః - బాధితుంమోత్సహ
 సేనప్రవతనే * శకధృషేత్యాదినాతుమున్అతాతే మహాధైర్యమి సా
 గ్లంఠనవచనం ॥ ౩ ॥ అథరాజ్ఞోదుదేశాంవశయితుముబోధ్యతమాహ ॥ ప్ర
 కృతాథంవణయతు మధాంతరవణసముపాధ్యతః ఇమామితి ॥ ఇమా
 వతకమానాంతవేమాంతావకింత్యదీయాం* తస్యేదమిత్యన్యత్రిత్యయః తవక
 మమకావేకవచనఇతితవకాదేశః - ధియంత్యదావద్విషయాంచిత్రవృత్తింల
 హంసవేదకీర్తనీవానవేత్తిపరబుద్ధేరప్రత్యక్షత్వాదితీథావః * విదోలటోవేధ
 లూదేశః సచాగ్రదృష్టం లేనానన్నత్వా ఘోభతత్వమమమాతుంశకృతేతి

రాదివృత్తై కాశికత్వాదిత్యాశయేనాహ-దిశ్చవృత్తయఃదిశ్చవ్యాపారాద్విది
త్రహాపాఃధీరత్వాధీరత్వాద్యనేకప్రకారాఃఖలుగ్భీతుపరాముత్సృష్టాంభవదా
పదంబిచితయంత్యాఃముమచేతశ్చిత్తంబిధయోమనోవ్యధాః ఉపసగ్నేఘాః
రితిప్రత్యయః ప్రసభంప్రసహ్యరుజంతిభలజంతి*దుజ్జోభంగభిధాతోలః
పశ్యతామపిదుస్సహమఃఖజనసీత్వద్విపత్తిరనుభవితారంత్యాంసవిరోధీతి మ
హద్భిమిత్వద్ధః చేతభిరుజాధానాంభావపదనానామజ్వరభిమిత్వసభవ
తి తత్రశేషాధికారాచ్ఛేషత్వస్యవివక్షితత్వాదితి॥ ౩౮॥ తదాసదమేవశ్లోకత్ర
యేణాహ॥పురే॥యస్త్యంమహాధనంబహుమూల్యంక్రేష్టమిత్యథః॥ని॥ మ
హాధనంమహామూల్యభిమిత్వః - శయనశయ్యామధిరాధస్సాస్త్రగుణో
త్కృష్టఃధనఃగీతిః గానంమంగళంచ భిష్టదేవతాదేశవచనం లేషాంద్వంద్యః
తైః యద్వాస్త్యతయోగీతయశ్చతాపవమంగళానితైఃకరణభూతైఃపుతావి
బోధ్యసేవైతాళితైరితిశేషః పూర్వంబిబోధితభిత్వద్ధః*పురాలుజాస్తేతిభూ
తాగ్ధేరిత సస్వంతదభగ్నిర్భావహుశకుశాం॥ని॥ అదభగ్నిబహుశంబహు॥

త్యాభవదాపదంపరాం రుజంతిచేతః ప్రసభం మమూధయః॥
౩౮ ॥ పురాధిహూడిశ్యయనంమహాధనంబిబోధ్యసేయస్త్యతి
గీతిమంగళైః । అదభగ్నిభావమధిశయ్యస్థలీం జహాసి ని
ద్రామశివైశ్చివారుతైః॥ ౩౯ ॥ పురోవక్షతంస్రపరావణీయ
కంద్విజాతిశేషేణయదేతదంధసా । తదద్యతేవస్యఫలాశినః

అస్త్రీకుశంకుసోదర్శభితిచామరః సఃస్థలీమకృత్రిమభూమిం*జానపదేత్యాది
నాలకృత్రిమాధైజీవ ఏతేనదుస్సహస్సర్వత్వముక్తం-అధిశయ్యశయిత్యా*అ
ధిశేష్ స్థాసాంక మేతికర్ణత్వం* అయస్త్రికేరీత్యయశాదేశః అశివైరమంగళైః
శివారుతైఃక్రోష్టువాసితైః॥ని॥శివాహరితిక్రొష్టాశమినద్యామలక్ష్మభేభితివై
జయంతీ-నిద్రాంజహాసి-అద్యతిశేషః॥ ౩౯॥ పురే॥ హస్తసయదేతత్పురో
వీణవపుఃపురాద్విజాతిశేషేణద్విజభక్తావశిష్టేన అంధసాలన్నేన॥ ౪॥ భిస్సా
స్త్రీభక్తమంధోన్మమిత్యమరః - ద్వేజాతీయేషాంలేద్విజాతయః తమక్తం॥
శ్లో-జన్మనాజాయతేశూద్రస్సంసారైర్ద్విజజ్జయ్యతిభి॥ దంతప్రప్రాండజా
ద్విజాభిత్వమరః - రమణీయస్యభావోరామణీయః- మనోహరత్వముపస
తంప్రాపితం* నయలేద్వికర్తృకత్వాత్ప్రధానేర్కృణీక్తః ॥ ప్రధానకమా
ణ్యాభ్యయేలాదీనామద్వికమాణభివచనాత్ అద్యవస్యఫలాశినస్తేతవత
ద్వపుః-యశస్సాసమంపరమతిమాత్రంకాశ్యంపరైతిప్రాప్నోతి- ఉభయమపి

శీయతభివ్యథాః- అత్ర సామూక్తిరలంకారః- తమ క్తంకావ్యప్రకాశే॥ శ్లో॥
సాసామూక్తి స్సహాధ్యబలాదేకాథావాచకమితి॥ ౧౦॥ అనారతమితి॥
అనారతమజస్రింఘణీపీతశాయి నామణిమయపీతస్థాయి నా యాచరశౌరాజ
శిరస్సగ్రిహంసమద్భుతాలపకాశిసగ్రిహంరజఃపరాగః అరంజయత్-శౌతేచర
శౌమ్యైర్ద్విజైశ్చ తవస్త్విభిశ్చ-ఆలూనశిఖేషుభిన్నాగ్రేషు- యద్వామ్నగా
ణాంద్విజైర్దంతైః బహిఃసాంకుశానాం॥ ౧౧॥ బహిఃకుశసూతా శయోగితివి
శ్వః వనేషునిషీదతఃతస్యతః॥ నను సర్వప్రాణిసాధరణ్యామాపదికాపరివేదనేత్య
త్రాహ॥ ద్విషదితి॥ యద్యతః కారణాదియందశౌ ఈవృశ్యవస్థా॥ ౧౨॥ దశౌవర్తావవ
స్తాయామిపిశ్వః ద్విషంతోనిమిత్తం యస్యస్యాద్విషన్నిమిత్తా-శత్రుకృతేత్య
ర్థః తతస్తస్మాత్ మేమనఃసమూలంనిశ్చేషయిన్నన్యో యదోత్పాటయన్-వై

పరంపరైతికాశ్యంయశసాసమంవపుః॥ ౧౦॥ అనారతం
యామణిపీతశాయి నా వరంజయద్రాజ శిరస్సగ్రిహంరజః ।
నిషీదతస్తేచరశౌ వనేషుతేమృగద్విజాలూన శిఖేషుబహిః
హామ్॥ ౧౧॥ ద్విషన్నిమిత్తాయదియందశౌతతస్సమూలము
న్నాలయతీవమేమనః । పరైరపర్యాసితవీర్యసంపదాంపరా
భవోఽప్యుత్సవవమానినామ్॥ ౧౨॥ పిహాయశాంతిం నృప
ధామతత్పునః ప్రసీదసంభేహివధాయ పద్విహమ్ । ప్రజంతి
శత్రూన్మహాయనిస్సప్తహాశ్చ మేనసిద్ధింమునయోన భూభృ

ఓకిత్వాసన్నహఃఖమిత్యాహ॥ పరైరితి॥ పరైశ్చత్రుభిరపర్యాసితా అపర్యావర్తి
తాలభ్యంసితావీర్యసంపద్యేమాంతేమాం-మానినాంపరాభవోపిపపిఉత్సవప
వతినందపవేతి-వైధమ్యేణాధాంతరన్యాసః మానహానిష్ఠస్సహా సత్వాపదితి
భావః-యద్వా-కింభవత్పాపవస్తాకమపిక్యమేవేత్యత్రాహ॥ పరైరితి॥ ప
రైరపర్యాసితవీర్యసంపదాంమానినాంభవతాం-పరాభవోఽప్యుత్సవపవేత్యా
న్తిశ్లేశప్రకటయతపరాభవముభేన॥ ౧౨॥ తస్మిన్కింకార్యమిత్యత్రాహ॥ పిహా
యేతి॥ హీనృపశాంతింశశంపిహాయతత్ప్రసిద్ధంధామతేజఃయద్వా-తద్ధామ
రాజతేజః పద్విహంపధాయపునస్సంభేహిలంకికుర ప్రసీదప్రసన్నోభవప్రా
గ్ధనాయాంలాట్ ననుశమేనకార్యసిద్ధికింక్రోధనేత్యత్రాహ॥ ప్రజంగీతి॥ ని
స్సప్తహాఃఃపాన్యఃమునయః-శత్రూకాలపిహాయుత్సజిత్య - శమేనక్రోధవ
జనేన-సిద్ధింఅభీష్టసిద్ధిగిమోక్షాభ్యాంప్రజంతి - భూభృతస్తునప్రజంతి - కై

పల్కశార్యవద్రాజకార్యంనశాంతిసాధ్యమిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ సృజామహేనాస్తి
త్యాశంక్యసంతాప్తకటయితూమాహ ॥ పురస్సరాత్తితి ॥ కించథామవతాంతే
జస్వినాం- మానవతామతిపాతే- అహంకారిశాంపరావకారాసహిష్టునామి
త్యర్థః- పురస్సరంతీతిపురస్సరాః- అగ్రేసరాః* పురోగ్రతోగ్రేషుసగ్రేరిత్యప్ర
త్యయః - యశోధనాభవాద్యశాః - సుహస్సుహమాతిహస్సుహమిద్యశముక్తప్ర
కారంవికారమపకారంప్రాప్య- రతంసంతోషనాధీకర్వతేస్వీకర్వతేచేత్త
హిహంతేఇతిభావే- మనస్వితాఅభిమానితానిరాశ్రయాసేహతానప్త- తే
జస్వీజనైకశరణశ్వాన్తనస్వితాయాభిశ్యథః- అతఃపరాప్రమణ్యమితిభావః
యద్యప్యత్రప్రసహనస్యాసంగతే రధిపూర్వాత్కరో లేరధేప్రసహనేతిత్యా
న్తనేవదంనభవతి - ప్రసహనంపరిభవతికాశికాశధాప్యస్యాః కత్రాభిప్రా
యఃపక్షాయామేవ ప్రయోజకత్వాత్కత్రాభిప్రాయేస్వరిశిత్యాన్తనే
పదంసిద్ధం ॥ ౪౪ ॥ సత్యపితన్త్విధామనతత్రరువిరిత్యత్రామాఅభిలీలభవ

తః ॥ ౪౩ ॥ పురస్సరాధామవతాంయశోధనాస్సుహస్సుహం
బ్రాప్యనికారమీదృశమ్ | భవాద్యశాశ్చేదధికర్వతేరలిం
రాశ్రయాహంతహణావనస్వితా ॥ ౪౪ ॥ అక్షమామేష
రస్త్రవిక్రవాశ్చిరాయపద్యేషి సుఖస్యసాధనమ్ | ఓహాయల
క్ష్మీపతిలక్ష్మకామకంజటాధరస్సజుహుధీహపావకిమ్ ॥

౪౫ ॥ ససహయపరిరీతంక్షమంతే నికృతపరేషుపరేషుభూ

తూతరే- నిరస్తవిక్రవాస్సుచిరాయచిరకాలేనాపిక్షమాంతౌంతిమేవ ॥ ౪౫ ॥
క్షీతితూంత్యోక్షమేత్యనరఃసుఖస్యసాధనంపద్యేషి అవగచ్ఛసినిచ్చినోషి
త్యర్థః- తహి- లక్ష్మీపతిలక్ష్మరాజదిహ్నంకర్మాణిసహధకామకం-
పిహాయ- ధరతీతిధరః* పచాద్యచ్ఛటానాంధిరోజటాధరోజటిలస్స- ఇహ
వనేపావకంజుహుధిపావకే హూహంకుర్వీత్యర్థః- అధికరణేకమేత్యో
పచారః- నిరస్తస్యకింధనుషేత్యర్థః* హుర్గులభ్యోహాధిఃరితిధిరాదే
శః ॥ ౪౫ ॥ అభసమయోల్లింఘనాద్భిభేషి- తదపిసకిందితిత్యాహ ॥ ససహయే
తః పరేషుశత్రుషు- విక్రేఃశార్యంపరంప్రధానంయేషుతేషువిధోక్తేషు- అప
కారతత్పరేషుసత్సు- భూరిధామోహహజగఃప్రతికారక్షమస్మిత్యర్థః-
తేతవసహయత్రయోచకసంవత్సరావనేవతస్యమీత్యేవంరూపాసంఘే
॥ ౪౬ ॥ సమయాశ్చపశూచారకాలసిద్ధాంతసంవిదభిశ్యమరః- తస్యపరిక్షణంప్ర
క్షణంసత్క్షమంధనయంతి ॥ ౪౭ ॥ యుక్తేక్షమంశక్తేహితేప్రప్యిత్యమరః- హీ
యస్మాత్ విజయాధిసౌవిజగీవవః- క్షీతిశాఅరిషాన్వివయేసాపధిసకపటం

ముఖ్యభాగములు ॥ ౧౦ ॥ కపటాస్త్రవ్యాజవల్లభవయస్త్వైతశక్త్యనుభవం
ధిక్సాక్షాత్సానివదధతి కేన ధిక్వ్యాజేనదోషమాసాధ్యసంధివిముక్తయదేత్య
భావః - శక్తస్యహివిశిష్టోస్సర్వభావార్థపాదనం ప్రభావంబిన్ద్యత్వచయనిరి
త్యనాదికముశక్తిస్యేతిభావః. అథాకంతరన్యాసోలంకారః - పుష్పితాగ్రావృ
త్తంతల్లక్షణం॥ శ్లో॥ అయ్యుజనయ్యుగరేఫతోయకారోయ్యుజననదౌజరగాశ్చపు
ష్పితాగ్రేతి॥ ౧౬॥ ఉక్తమథామాశీర్వాదపూర్వకమువసంహరతి॥ విధితి॥ వి
ధిచైవం॥ ౧౭॥ విధిర్విధానేనైవేతేత్యనురః - సమయః కాలఃతియోర్నియోగా
న్నియమానాధేతోః తయోర్ధరఃక్రమత్వాదితిభావః - యద్వావిధేస్సమయః
కాలఃతస్యనియోగాత్సంబంధాత్ - అగాధేమస్తరేతవస్థయోధిరీవేత్యుప
మితసమాసః - దిన్యతమివేతవత్సమానానుసారాత్ - తస్మిన్కాలవత్సయో
ధౌమగ్నం - సూర్యోపసాయంసాగరేమజ్జతివరేమ్యరున్దజ్జతిచేత్యాగమః - దీ
ప్తిఃప్రతాపఃఆతపశ్చతస్యాః - సంహారోసంకోచేనజింహమప్రసన్నంశిధింవ
సుశిధిలభనంఅన్యత్రశిధిలరక్తిం॥ ౧౮॥ వసుదేవేవేగ్నోరగ్నాచవసుతోయసనేమ

రిధామ్నః । అరిషుహిపిజయాభిఃసంక్షిప్తశావిదధతిసోవధిసం
ధియాషణాన్॥ ౧౯॥ విధిసమయనియోగాద్దీప్తిసంహారజింహం
శిధిలవసుమగాధేమగ్నమాపస్వయోధౌ । రిపునిమిరమిడిస్య
దీయమానంది నానౌదినకృతమివలక్ష్మీస్తాన్వం సుఖభ్యుమ

ణాపితివైజయంతీ - శిధిలబలమితిసారేతుఉభయత్రాపిశిధిలరక్తికమిన్ద్యభావః -
శిధిలవశమితిసారే వశఃఅభిప్రాయఃతథాలోచ్యేప్రయోగః - గమనశ్చేదేవదత్తౌ
వతఃతత్తత్త్యాదిః శిధిలవశమితిసారేవశాలవస్థా - రిపుస్త్రిమిరమివేతరిపుమి
రం - ఉదస్యరిస్యఉదీయమానముద్యంతం* ఇన్ద్రగావితథాతోవైవాదికా
తః తరేశానచ్ - త్వంచినాదౌదినకృతమివలక్ష్మీఃభూయస్సు మభ్యేతుభజ
తు* ఆశిషిలిన్లోటాపితలోట్ - చమితాగ్రకారితయోనుంగళౌ చరణదావ
తయాచసగాంత్యశ్లోకేలక్ష్మీశద్విప్రయోగః - యదాహభగవాన్భావ్యకౌ
రః॥ మంగళౌదీప్తిమంగళమధ్యానిమంగళాంతినచ శాస్త్రాశ్చప్రకృతేవీరపురు
షాణ్యాయుక్త్యుగ్మగుషాణిదభవంతి - తదధ్యేతారశ్చప్రవక్తారోభవంతీతి - పూ
ర్ణోపమేయం - మాలినీవృత్తం - తల్లక్షణం॥ శ్లో॥ నిసమయయయ్యు లేయంమా
లిసిభోగిలోదైరితి॥ సగాంతత్వావృత్తిభేదః యథాహదండి॥ శ్లో॥ సర్వ
రసవిస్త్రైశ్చైవ్యవృత్తైపుసంధిభిః । సర్వవ్రతేన్నసగాంతైరుపేతం

అభిషేకమునకును సమాఖ్యనామకమునకును పరిసమాప్తికథయును
 ఇతివృత్తమునకును సమాప్తి - భారతీయతావిత్తమునకును కథనం - మహాకావ్య
 ఇతిమహావ్యవస్థనలక్షణమునకును సమాప్తి - కిరాతాజునియతికావ్యనామక
 యాంకథనం - ప్రథమస్సర్గః - సమాప్తి ఇతి శేషః పవము త్తరత్రాపిద్రవ్యవ్యం
 కిరాతాజునాశివాద్భుతావధిత్వకృత్ గ్రంథః కిరాతాజునియం * శిశుక్రందఇతి
 ద్వంద్వాచ్చప్రత్యయః - రాఘవపాండవీయమివత్ - తథాస్యజునపీవా
 త్రనాయకః కిరాతస్తుతదుర్మద్యాయప్రతిభటతయావణితః - యథాహదం
 డీ॥శ్లో॥ వంశవీర్యప్రతాపాదీవణయిత్వారిపారపితృజ్ఞయాన్నాయకోత్క
 ఋకథనంచది సౌతియతి॥ అధాయం సంగ్రహశ్లోకః॥ నేతామధ్యమపాండ
 భూయః॥ * ఇతిశ్రీభారవికృతాకిరాతాజునియే

మహాకావ్యే ప్రథమస్సర్గః.

వోభగవతోనారాయణస్యాంశజస్తస్యోత్కఋకృతేనువన్యవరితో దివ్యః
 కిరాతఃపునః॥ శృంగారాదిరసోయనుత్రవిజయీవీరప్రధానోరసశ్చైలాద్యా
 నిచవణితానిబహుశోదివ్యాస్త్రలాభఃఫలమితి॥ ... ..*

ఇశ్రీపనవాక్యప్రమాణపారావారపారీణశ్రీమహాపాద్యాయ
 కోలచలమగ్నినాధసూరిపరచితాయాంకిరాతార్జునీయవ్యాఖ్యా
 యాంఘంటాపథసమాఖ్యాయాం ప్రథమస్సర్గః.

సమాప్తః.

శ్రీహయగ్రీవానమః

శ్రీహయగ్రీవానమః

భారవికృతాః కిరతాజానీయే - ద్వితీయస్సగః

౧ || ఇథంసీమాగ్లోపదశనేకృతేనతికింజారమిత్యత్రాహ || విహితామి
లి || అథవృకోదరోభిమః - ప్రియయాద్రోపద్యా - ప్రియాగ్రహణమస్యహితోప
చేశతాత్పర్యసూచనాథం - విహితాంఅభిసితామిశ్యథాః - పిపూర్వస్య
దధాతేఃక్రియాసామాన్యవాచిమోయోగ్యవిశేషపర్యవసానాత్ - మనఃప్రి
యామభిమతార్థయోగాన్మమోహరాం - విశేషణద్వయేనాపి గిరోగ్రాహ్య
త్వముక్తం - గిరం - గరియసీంసారపస్త్రాంసశ్చిత్త్యస్యపంచయుభిష్టిరం - ఉపప
త్తిమత్తయ్యుక్తియుక్తం - ఉజ్జితాశ్రయముదారాధానంవచనం - ఉజ్జితా
వాః* కతారిలిట్ - బ్రుజోవదిగాదేశః - బ్రువిశాసీత్యాదినాద్వికర్తృకత్వం

౧ || విహితాంప్రియయామనః ప్రియామఫనిశ్చిన్య గిరంగరి
యసీమ్ - ఉపపత్తిమహాజితా శ్రయంస్యపమాచేవచనం
వృకోదరః || ౨ || యదవోచదవేక్ష్యమానీపరితస్నేహమామయే
నచతుషా - అపివాగధిపస్యదుర్వచంవచనంతద్విదధితవిష్ట
యమ్ || ౩ || విషమోపవిగాహ్యతేనయఃకృతతీథాఃపయసా

అకథితంచేతిప్రపస్యకర్తృత్వం - అస్మిన్సగేవియోగినివృత్తం - తస్మాత్తనం
తున్లీ || విషమేనసజాగురుస్సమేసభరాలోభగురుర్వియోగినితి || ౨ || కింతద్వ
చనంతదాహ || యదితి || మానిశ్చిత్రకులాభిమానవతీద్రావది - స్నేహమామయేన
స్నేహప్రచురేణ* తత్ప్రక్రీతవచనేమయత్ - చతుషాజ్ఞానచతుషాపతేనా
ప్రత్యముక్తం - పరితోవేక్ష్యసర్వతోపిచ్యయిద్వచనమవోచత్ - బ్రువోః
చేర్వాలుజ్ - వచేరుమిత్యుమాగమః - వాగధిపస్యబృహస్పతేరపి - దుర్వచః
వక్తృమశక్యం* శేషేషష్ఠీయంసకృత్యోగతత్తా - అతోనలూకేత్యాసీనా
ష్ఠీప్రతిషేధోనా - ప్రితద్వచనంవిష్టయంవిదధిత - సర్వస్యాపీతిశేషః - అథవా
వాగధిపస్యాపివిష్టయంవిదధితేతిసంబంధః - దువచంకేనాపీతిశేషః యశ
స్త్రైమపిశాస్త్రమనురుణధిహీతంచానుబధ్నాతీ - అతోవిష్టయకరం గ్రా
హ్యంచైతద్వచనమితి తాత్పర్యాథాః || ౩ || విష్టయకరత్వేహేతుమాహ
విషమభితి - విషమోపదుర్బోధాపిఅన్యత్రదుష్ప్రవేశోపి నయోసీతిశాస్త్ర

సయసామాశయోహృదభవ-కృతతీర్థఃకృతాభ్యాసాద్యపాయస్స॥౧॥ తీ
 థంశాస్త్రాక్షరక్షేత్రోపాయోపాభ్యాసయమంత్రీష్వితివిశ్వః- అన్యత్రకృత
 జలావతారస్స॥౧॥యోనౌజలావతారేవతీర్థమిహలాయాథః- విగాహ్య
 తేవిగృహ్యతేప్రవిశ్యతేచ - కింతుతత్రసయేసతాదృశఃపురుషఃవిశేషదుర్లభః
 అత్యంతదుర్లభఃయః కృత్యంసంధివిగ్రహాదికార్యం సానాదికంతతస్యవ
 త్త॥- సత్సాధు-దేశకాలాద్యవివిధసంధ్యథాతథేత్యథః-అన్యత్రగతాగ్రా
 హపాపాణాదిరహితం-ఉపన్యస్యతిఉదాహరతి॥౧॥ ఉపన్యాసస్తువాఙ్ముఖం
 ఉపోద్ఘాతఉదాహరతిత్యమరః- యథాకేచిత్ కృతతీర్థేపయసిగంభీరేపి ప్రవే
 షారస్సంతితిథా కరస్తువిరళః- తద్వన్నీతావపినిగూఢమపితత్త్వం సతివక్తరి
 బోధారస్సంతివక్తాతునసులభః - ఇయంచద్రాపదీసాధువక్త్రీతి యుజ్యతేవిష్ణు
 యతితాత్పర్యాథః॥౨॥ అథగ్రాహ్యత్వేహేతుమాహ॥పరిణామేతి॥పరిణా
 మఃఫలకాలఃఅన్యత్రపరిపాకావస్థాచతత్రసుఖేహితే॥౩॥స్తంచాభక్తిషుద్రవ్యే
 పాపపుణ్యసుఖాదిచేత్యమరః - సుఖశబ్దస్యవిశేష్యలింగత్వం-గరియసిగుర్వర్థ

మివాశయః | సతుతత్రవిశేషదుర్లభ స్సువపన్యస్యతికృత్య
 వత్త॥యః॥ ౨॥ పరిణామసుఖగరియసివ్యథకేన్యైవచసిత్తు
 తాజసామ్ | ఇతివీర్యవతీవభేషజేబహురచ్ఛియసి దృశ్యతేగు
 ణః ॥ ౩॥ ఇయమిష్టగుణాయరోచతాం రుచిరాగ్ధాభవతేపి
 భారతీ | ననువక్త్రవిశేషనిస్సృహా గుణగృహ్యే వచనేవివ

ప్రతిపాదకేఅథఃశూయస్థేత్రేస్థేచ- తులౌజసాం - ఉభయత్రాపిక్షీణశక్తి
 నాంవ్యథకేయుద్దోపోద్భవకత్వాద్భయంకరేఅన్యత్రాదాసంతాపాది చుఃఖజ
 నకేఅబ్ధియసిఅల్పాక్షరేఅల్పమాత్రేచ-ఉక్తంచ॥న్యో॥స్వల్పాచమాత్రాబహు
 లోగుణశ్చేతి-అస్మిన్వచసిఅతివీర్యవతి అత్యంతసామర్థ్యవతిభేషజే బౌషధ
 ఇవ॥౩॥ భేషజౌషధభైషజ్యానీత్యమరః- బహురధికోగుణః మానత్రాణరాజ్య
 లాభాదిఅరోగ్యబలపోషాదిశ్చదృశ్యతే-అతోగ్రాహ్యమస్యావచనమితిభావః॥
 ౪॥ సత్యమేవతథాపిమహ్యంసరోచతేకింకరోమిత్యతఆహ॥ ఇయమితి॥ రుచి
 రాగ్ధాహితాథఃసంపన్నేతిరుచిహేతుఃకైః - ఇయంభారతీద్రాపదీవాక్యం-
 ఇషగుణాయఅభిమతగుణాయగుణగ్రాహిణేఇత్యథః భవతేతుభ్యం* రుచ్య
 భానాంప్రియమాణఇతిసంప్రదానాచ్చతుర్థి- రోచతాంస్వదతాంభవతా
 దిస్వీక్రియతామిత్యథః* విధ్యథే-లోక- హితవచనేబలాదపీచ్ఛాంకుర్యా
 దౌషధవదితిభావః తథాపిస్థే గ్రీణవచసికాత్రద్దాతత్రాహ॥నన్యతి॥ గుణానాం

శృంగారముగృహ్యముగూపముపాతనఇత్యధాః॥వదాన్వరిబాహ్యపక్షేషుచేత
గ్రహాణ్యు-వివశ్చిత్విద్యాంసః॥౧॥విద్యాన్వపశ్చిన్తోవజ్ఞుఇత్యమరః-వచనే
వివయేవక్తువిశేషేస్త్రీపుంసాదిలక్షణేనిస్సృహాననునిరాశాఃఖలు-అర్థప్ర
కమఃమేవకాతుంతునవక్తుప్రకమః॥ బాలాదపీనుభాషితమితిమనువచనాది
తిభావః॥౬॥ సంప్రతిస్వయమపాలభతే॥చతస్సప్తితి॥ హేన్యవచతస్సప్తిపి
విద్యానుఅస్తిత్వక్యాదిమ-యద్వాన్యపాణాంవిద్యాః స్తవవిద్యాః యాస్తాః॥
స్లో॥ అస్తిత్వకీత్రయావారాదంఢనీతిశ్చశాశ్వతీ । విద్యాహ్యతాశ్చతస్సీస్తు
లోకసంస్థితీహేతవఇతికామండకః- నిరూఢిమాగతాప్రసంగితా - అతపవవి
వేకీనిసదసద్వివేకవతి-యథామనుః ॥ స్లో॥ అస్తిత్వక్యాంతువిజ్ఞానంధమాధ
మాత్రయాస్థితౌ । అథానర్థాచవారాయాందంఢనీత్యాంసయానయా
వితీ-తేమతిఃకథంకరిణీపంకమివవివర్యయంవైపరిత్యంఅవివేకీత్వయాపమేత్య అ
వసేదతిసశ్యతి-నయక్రమిదమితిభావః॥ ౭॥ కేనశ్చిన్నమిదానీయే శేఢముపా
లభసఇత్యత్రాహ ॥ విభురమితి ॥ త్యయిపరైశ్శత్రుభిః ఇమామీదృశీం అవగీ

శ్లోకః ॥ ౬ ॥ చతస్రస్యపి లేవివేసీన్యపవిద్యామనూఢిమాగ
తా । కథమేత్యమతర్హిపర్యయంకరిశీపంకమివావసీదజి ॥ ౭ ॥
విధురంకిమతః పరంపరైరవగీతాం గమతేదశామిమామ్ । అ
వసీదతియత్సరైరపిత్యయిసంభావిత వృత్తిపౌరుషమ్ ॥ ౮ ॥
ద్విషతాముదయస్య మేధ సాగురురస్యంతత రస్యమక్షణిః

రాంగహితాం॥౧॥ అవగతంతునిర్వాదేముపాద్యప్రైచగహితత్యతిశయః
దశామవస్థాంగమితేప్రాప్తిలేసతి సురైరపిసంభావితవృత్తిబహుకృతప్రసా
రం- అథవానిశ్చితసద్భావంపారుపంపురుషకారః * యువాదిత్వాద్భక్తి
యః- అవసేదతినశ్యతీతియత్- అతఃపరం అతోన్యత్ అధికంవాకింవిధురంకింక
ప్రసంకింవిదిత్యర్థః॥ ౧॥ విధురంప్రత్యవాయేస్యాత్ ప్రప్సిష్టయోరపీతివైజ
యంతీ-అస్తీతిశేషః- అస్తిభవంతీతరఃప్రథమఃపురుషోవ్రయజ్య మా నౌవ్య
స్తీతిభావ్యకారః-భవంతీతిలటఃసూర్యాచార్యాణాంసంక్షా-యత్పౌరుషాధిక
స్యదుదాహరణాచశక్రకృతేతిమహత్-ప్ర-తచ్ఛత్యమపేక్షయేత్యుపాలభ్య
సశ్చత్యర్థః॥ ౨॥ అథోపేక్షాకాలత్వాదియముపేక్షాత్వాశంక్యనాయముపే
క్షాకాలభివక్తుంతదేవతావస్థోకద్వయేనవివక్షి॥ద్విషతామితి॥ భూతిముద
యమిచ్ఛతా-శోభనామేధాయస్య లేనసుమేధసానుధియా * నిత్యమసిచ్-ప్ర
జామేధయోరిత్వసిచ్-గురుర్మహాసేవిస్త్వంతతరఃఅన్యంతమరంతఃకుయో

స్తుభిభృతీయావత్ - ద్విషతాముదయః అభివృద్ధిః సుఖేనమృత్యుతేక్షమృతభిమ
 మర్షణః సుసహా ఉపేక్ష్యభివృద్ధిః - స్వంతశ్చదుర్మక్షణభిభృతీభావః భాషాయాం
 శాసిత్యాదివాఖిలభేదయిచ్చిత్యయః మహానపిఫలసంపత్ప్రవణః ఫలసిద్ధ్య
 స్తుభిః ప్రతిరంతరిత్యాదివాణత్వం - పరిక్షయోనసుమక్షణః సోపేక్ష్యభివృద్ధిః
 అన్యథాయాపేక్ష్యభిభృతీభావః సహ్యాదయపిప్రతీకార్యః సచక్షయభివృద్ధిః సోపే
 క్ష్యభివృద్ధిః కింతుస్వంతత్వాస్వంతత్వాభ్యాముభావపిప్రతీకార్యాపుపేక్ష్య
 చభవతభివృద్ధిః ॥ ౯ ॥ ఏవముఖయోగ్యభ్యేపకస్యోదయక్షయయోగ్యాతిము
 క్త్వాభిదానీయగవత్పరిక్షయాగమేగతిమాహ ॥ అవిరేణేతి ॥ కృతమనేనేతికృ
 తీకుశలభివృద్ధిః * ఇమాదిభ్యశ్చేతిభినిప్రత్యయః పరస్యశత్రోఃక్షయయుక్తింక్ష
 యయోగం అవిరేణాశుభాః సిం - భూయసిం దురంతాంచతథాఅన్తనఃక్షయ
 యుక్తింవిపరీతాంచితభావసిం అప్రీయసిమస్వంతాంచవిగణయ్యుచిచార్య*ల్య
 పిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః - ఉపేక్షలేసంధినిగ్రహణిషు ఉదాసీనోభా
 వతి - అన్యథాఉక్తలక్షణవై పరీత్యేపరస్యక్షయయుక్తలప్రీయస్యాంస్వస్య

సమహానపిభూతిమిచ్చతాఫల సంపత్ప్రవణః పరిక్షయః ॥ ౯ ॥

అవిరేణపరస్యభూయసిం విపరీతాంచవిగణయ్యుచాన్తనః । క్ష

యయుక్తిముపేక్షలేకృతీకురులేతత్ప్రతికారమన్యథా ॥ ౧౦ ॥

అనుపాలయతాముదేవ్యతీంప్రభుశక్తింద్విషతామనీహయా ।

అపయాంత్యదిరాన్తహీభుజాంజననిర్వాదభయాదివక్రియః ॥

౧౧ ॥ క్షయయుక్తమపిస్వభావజండధతంఛామశివంసమృ

భూయస్యాంసత్యామిత్యధః - తత్ప్రతికారంతస్యాఃక్షయయుక్తేఃప్రతికా
 రంఅవిరేణాశుకురులే - ఏవంసతి - యదాశత్రోరభ్యుదయః స్వస్యచాతిపరిక్ష
 యః యథాన్యాకంతదాకింవక్తవ్యమిత్యధః - సద్యఃప్రతికారంకుర్వీతేత్యథా
 త్సిద్ధమిత్యనుసంధేయం ॥ ౧౦ ॥ తథాప్యపేక్షాయామనిష్ఠమాచక్షే ॥ అనుపాల
 యతామితి ॥ ఉదేవ్యతీంవధివ్యమాణాంఉదయోస్తుభిమిత్యధః * అచ్ఛీన
 ద్యోర్ముమితివికల్పాన్నమభావః - ద్విషతాంప్రభుశక్తిం ప్రభుత్వాభివృద్ధిం -
 కోశదండజం లేజః ॥ ౧౧ ॥ సప్రతాపః ప్రభావశ్చయత్రేజఃకోశదండజమిత్యమరః -
 అనీహయాఅనుత్సాహసఅనుపాలయతాముపేక్షమాణానాంమహీధుజాం
 రాజ్ఞాంక్రియః సంపదోజననిర్వాదభయాత్ నికృప్తపురుషానురాగసంప్రాప్త
 లోకాపవాదభయాదివేతిహేయోత్పేక్షా - అవిరాదపయాంతి అపసరతి -
 ముథాహకామందకః ॥ శ్లో ॥ స్త్రీభిష్టండభవశ్రీభిరలసః పరిభూయతభి - అతః
 తోరాక్షమితవ్యమితిభావః ॥ ౧౧ ॥ సనుపరిక్షిణః కథంప్రవలేనాభియుజీతేత్య

త్రాహ॥ తుయేతి॥ తుయయు క్తమపితధాక్షిణమపిసంతంస్వభావజంసహజం
శివంసర్వలోకాన్లందకంధామతౌత్రంలేజః ప్రకాశంచదధతంబిభ్రితంసమృ
ద్ధయేఅభివృద్ధ్యథాంఉత్థితముద్యుక్తం - ఉత్సాహమానమితియావత్ - అన్య
ప్రఉత్థితముదితం అతపవలసపాయమవి నాశిసంసర్గివ్యంత మిత్యథః॥ నృపం
ప్రజాఃప్రతిపచ్చంద్రద్వితీయాచంద్రమివేత్యథః - ప్రతిపచ్చభైరద్వితీయాగృ
హ్యతే- ప్రతిపదితస్యాదృశ్యత్వాదితి - ప్రణమంతిప్రహ్లాభావేనవతంతత్య
థః- చంద్రపక్షేతునముక్తార్వంతిక్షీణస్యాపుత్యహకార్యసేధేర్నిదానత్వ
మిత్యథః॥ శ్లో॥ శ్రియంహిసతతోత్యాహిచుబలాపిసమశ్చుతభితికామంద
కః॥ ౧౨॥ ననుప్రభుశక్తిశూన్యస్యాత్సహామత్రోపయుజ్యత్యత్యత్రాహ॥ ప్రభ
వభితి॥ కర్మణామారంభోపాయః - పురుషద్రవ్యసంపత్ - దేశకాలవిభాగః
వినిపాతప్రతీకారః - కార్యసిద్ధిశ్చేతిపంచాంగాని-యథాహకామందకః॥ శ్లో॥ స
హాయాస్సాథ సోపాయావిభాగోదేశకాలయోః । వినిపాతప్రతీకారస్సిద్ధిః
పంచాంగమివ్యత్యభితి - పంచానామంగానాంవినిర్ణయఃపంచాంగవినిర్ణయః

ద్ధయే । ప్రణమంత్యనపాయముత్థితంప్రతిపచ్చంద్ర మివప్రజా
నృపమ్॥ ౧౨ ॥ ప్రభవఃఖలుకోశదండయోః కృతపంచాంగవి
నిర్ణయోనయః । సపిధేయ పదేషుదక్షతాం నియతిం
లోకభివానురుద్ధ్యతే॥ ౧౩॥ అభిమానవతోమనస్వినః స్రీయ

తస్థితాభేత్యాదినాఉత్తరపదసమాసః- కృతఃపంచాంగవినిర్ణయోయస్య
సతథోక్తిః- నయోనీతిఃపంచభితియావత్ - కోశఃఅర్థరాశిః॥ ౧౨॥ కోశోస్త్రీ
పుట్టులేఖద్దపిధానేభాఃఘదివ్యయోరిత్యమరః - దండశ్చతురంగసైన్యం॥ ౧౩॥
దండోస్త్రీశాసనేరాజ్ఞాంహింసాయాంలగుడేయమే॥ యాత్రాజ్ఞాయాంసై
న్యభేదభితివైజయంతీ - తయోఃకోశదండయోఃప్రభుశక్తిరిత్యథః - ప్రభవ
త్యస్తాదితిప్రభవఃకారణం* యుద్ధోదోహ - సనయోనీతిశాస్త్రం-పిధేయప
దేషుకార్యవస్తువు॥ ౧౩॥ పదంవ్యవసితత్రాణస్థానలత్కృతంఘ్రివస్తుష్యిత్యమరః
దక్షతాంకాశలంక్షీప్రకారిత్యముత్యాహిత్యథః - లోకకృష్ట్యాదిప్రవృత్తోజ
నః నియతిందైవమివ॥ ౧౩॥ నియతిర్నియమేదైవభితివిశ్వః-అనురుద్ధ్యతేఅనుసరతి
రుధేదైవాదికాత్తతలరిలత్ - మంత్రస్యాపిమూలముత్యాహఃతన్నాలో
యాఃప్రభుశక్తిర్ములమితికిమువక్తవ్యం- అతస్సుపవాత్రయణీయఃయతోనక్తం
దివంమంత్రయమాణస్యాపి ప్రభోర్నిరుత్యాహస్యనకిందిద్విధ్యతీతి ॥ ౧౩॥ న
నుసోత్యాహస్యాప్య సహస్యకథమథా సిద్ధిరిత్యత్రాహ ॥ అభిమాన వత్య

తి || అభిమానవతఃమానధనస్యప్రియమిష్టం-ఉచ్చైర్చరున్నతం-పదంస్థానంరా
జ్యాదికమారురుక్షతఃఅరోధుమిచ్ఛతఃప్రాప్తుకామస్య-మనస్వినోధీరస్య-ఆ
స్తృపారుషంస్వపురుషకారవీచ-వినిపాతనివతఃనక్షమంఅనన్ధప్రతికారసమర్థం
అలంబనంసహకారిమతంఇష్టం-యథాకస్యచితుంగమారోహయతఃకించిత్సత
నప్రతిబంధకమనుచరహస్తాదికమాలంబనంతద్వదితిధ్వనిః-కింపారుషాదన్వై
స్సహాయైశ్చురాణామితిభావః ||౧౦|| పారుషానంగీకరేదోషమాహ || విపద
ఇతి || అవిక్రమంపారుషహీనంవిపదః-అభిభవంతితిరస్కుర్వంతి-ఆపమపే
తంవిపన్నం-ఆయతఃఉత్తరకాలః||౧౧|| ఉత్తరకాలఆయతితిత్యమరఃరహాయ
తిత్యజతి-నిరాయతేరాయతిరహితస్యఆసన్నక్షయస్యేత్యర్థః-అఘతా
అగౌరవంనియతాలవశ్యంభావినీ-నకశ్చిదేనమాద్రీయతఇత్యర్థః-అగరీయా
లఘీయా-నృపశ్రియఃరాజలక్ష్యఃపదమాస్పదంసభవతి-యద్వాస్యపేతపద
చ్ఛేదః-తస్మాత్పారుషంకతవ్యమేవేత్యర్థః-అత్రపూర్వపూర్వస్యఅవిక్ర

మచైస్త్విపద మారురుక్షతః | వినిపాతని వతఃనక్షమంమత
మాలంబనమాస్తృపారుషమ్ ||౧౦|| విపదోభిభవంత్యవిక్రమం
రహాయత్యాపమపేతమాయతః | నియతాలఘతాని రాయ
తేరగరీయాన్నపదంనృపశ్రియః || ౧౧ || తదలంప్రతిపక్షము
న్నతేరపలంబ్య వ్యవసాయ వంధ్యతామ్ | నివసంతివరాక్ర
మాశ్రయానవిషాదేనసమంసమృద్ధయః ||౧౨|| అభిచేదవధిః

మత్వాదేరుత్తరోత్తరంవిపదాదికం ప్రతికారణత్వాత్కారణమాలాభోల్లం
కారః-తథాచసూత్రం-పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వేకారణమా
లేతి ||౧౨|| ఫలితమాహ ||తదితి||తత్తస్మాదుపేక్షాయాదోషసంభవాదిత్య
ర్థః-ఉన్నతేరభ్యుదయస్య-ప్రతిపక్షమంతరాయంవ్యవసాయవంధ్యతాం
ఉద్యోగశూన్యతాం-అవలంబ్యఅలం-ఉద్యోగశూన్యతావలంబనేనాలమిత్య
ర్థః-అలంఖల్వోఽప్రతిషేధయోఃప్రాచాంత్రేతిత్వాప్రత్యయః-తస్యైవ
బాదేశః-తథాహి-పరాక్రమఃఆశ్రయఃకారణంయాసాంతాస్తథోక్తఃసమృ
ద్ధయస్సంపదః-విషాదేనసమంఅనుత్సాహేనసహ-ననివసంతి-పారుషసా
ధ్యాయంపదోనానుత్సాహసాధ్యః ఉభయోస్సహవస్థానవిరోధాదిత్యర్థః
వైధమ్యేణకార్యకారణయాపోగ్ధాంతరన్యాసః || ౧౩ || ననుసమయఃప్రతి
క్ష్యఇత్యత్రాహ ||అశేతి|| ఆధావధిఃకాలః-ప్రతిక్ష్యతేచేత్ ||౧౪|| అవధిస్త్య
వధానేన్యాత్సీమ్నీకాలేబలేపిచేతీవిశ్వః-అవిష్కృతజిహ్వవృత్తినాప్రకటిత్య

తకపటవ్యవహారేణధృత రాష్ట్రము తేనమర్యోధనేనసరేంద్రసంపదో రాజసం
పదః - సరేంద్రేతివాపదచ్ఛేదః - చిరంపతుడౌశవమాణిసాద్యలమభూయ
కథంసుత్యజాః - జ్ఞాతాస్వాదేన తేనపశ్చిదపిసంపదో యుద్ధక్షేత్రవివాసత్య
త్యంతపవేత్యవధిప్రతిక్షణంవ్యథామిత్యథః॥౧౩॥అథయదిదై వాత్స్వయమే
వచుర్యోధనస్సంపదోదాస్యతితథాపితతాధరోచేషహిత్యాహ॥ ద్విష తేతి॥
అథవాద్విషతామగోష్ఠేనేన విహితంసృత్యర్పితమిత్యథః అర్చనఃపదంరాజ్యం
పునరపిత్యయా లభాలపస్యతేయదిః అభేకర్మణిలుట్ - హేజననాథ-తవా
నుజన్తనాంఅనుజానాం॥ అవిష్కృతపారుషైఃప్రకటితపరాజమైఃభుజైః కృ
తంఅలంవ్యథామిత్యావత్ - అప్లఘ్యజైర్మకించితాన్యమిత్యథః - రాజ్య
దానాదానయోద్విషతామేవస్వాతంత్ర్యేఅప్లఘ్యజనైష్ఫల్యాత్ త్రిత్రయ
స్యవిజితవ్యమితాస్త్రావృత్తాత్రేణైవరాజ్యంరాహ్యమితీభావః - కృతమితప్ర
తిషేధాధ్యక్షవ్యయంబాదిమపర్యతే-కృతమితనివారణనిషేధయోరితిగణవ్యా

ప్రతీత్య తేకథమావిష్కృతజిహ్వావృత్తినా । కృతరాష్ట్రము
తేనమత్యజాశ్చిరమాస్వాద్యనరేంద్రసంపదః ॥ ౧౨ ॥ ద్విష
తావిహితంత్వయాథవాయదిలభా పునరాత్తనఃపదమ్ । జన
నాథతవాజన్తనాంకృతమావిష్కృతపారుషైర్భుజైః ॥ ౧౩॥
మదసిక్తముఖైఃపూర్వాగాధిపః కరిభిర్వత్సయతే స్వయంహ
తైః । లఘుయోఖలు తేజసాజగన్నమహా నిచ్చళిఘాతిమన్య

ఖ్యానే - భుజైరితిగమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయాకరణత్వాత్సృతియా ఉ
క్తంచన్యాసోద్యేతేనకేవలసూయమాణైవక్రియానిమిత్తంకారక భావస్య
అపితుగమ్యమానాపీతి॥ ౧౨ ॥ ననుసామైవకార్యసిద్ధాకింత్రాత్రేణ - య
థాహమనుః॥ ౧౩ ॥ సామూదానేనభేదేనసమస్తైరథవాప్యథక । విజేతుప్ర

యతేతార్థినయ్యధేనకదాచనేతి-తక్రిమాగ్రహణేత్వాశంక్యాహ ॥ మదే
తి॥మృగాధిపఃసంహః మదసిక్తముఖైఃమదవషిభిరిత్యథః స్వయంస్వేనై
వహతైఃకరిభిరజైర్వర్తయతేవృత్తింకరోతి-తైరేవజీవతీత్యథః॥ చారా
దికాద్వృత్తేణిచ్ - భావాదికస్యతులణావకర్మకాచ్చిత్తవత్సత్త్వకాది
తిపరస్మైవదనియమాదితి-తథాహి-తేజసాప్రభావేన॥ ౧౪ ॥ తేజోబలేప్రభావేవ

జ్యోతివ్యర్చిషిరేతసీతివైజయంతీ-జగత్ లఘుయోలఘూకుర్వణమహా మ
హాపురుషః-అన్యతోన్యస్మాత్పురుషాత్ భూతింవృద్ధిం నేచ్ఛతిఖలు-సహి తేజస్వి
నఃపరాయణైవృత్తిర్వంయంక్తంమమవచనంతులహారధిమయమిత్యభిప్రాయః

శేషేణవక్ష్యమాణసామాన్యసహజసహజాభాంతరన్యాసః || ౧౯ || సమ
యద్ధాత్వాక్షికోలక్ష్మీలాభః ఉపాయాంతరైస్తుసతతత్యాశంక్యాహ || అభి
మానేతి || అభిమానధనస్యవైరినిర్యాతనమేవధనంయస్యవైరినిర్యాతనమాత్ర
నిష్ఠస్యేత్యర్థః - అతపవగత్వరైఃగమనశీలైఃఅస్థిరైః-గత్వరశ్చేతిక్వరబంతో
నిపాతః అనుభిషాక్రైఃకరణైః || ౨౦ || పుంసిభూమ్యుసవః ప్రాణాభివ్యమరః-
స్థాస్థుస్థిరతరం*క్లాజ్ఞస్థస్థుస్థుస్థుప్రత్యయః - యశఃవిచీషతఃచేతుంసం
గృహీతుమిచ్ఛతః చిమోలేస్సన్నంతాచ్ఛప్రత్యయః అదిరాంతవోయస్యా
స్సాఅదిరాంశుస్విద్యతేతస్యాః విలాసఃపురణంతద్వచ్ఛంచలాక్షణి కేత్య
ర్థః లక్ష్మీస్సంపత్ - అనుషంగాదాగతం అనుషంగికలన్వాచయశిష్టంఫలంస
నుఅధికప్రమోఽనంకిల మానత్రాణజంయశపవముఖ్యఫలంఅభ్యుచ్ఛయస్తుల
క్ష్మీరితిమానినాంమానపవక్లాభ్యుత్థ్యర్థః లక్ష్మీస్థిరప్రాణత్యాగేనస్థిరయశ
స్స్వికారాభిధానాత్ న్యూనేనాధికవినిమయాశ్శ్యఃపరివృత్త్యలంకారః - ఉ
త్తంచకావ్యప్రకాశే || స్తో || పరివృత్తిర్వినిమయోయోగ్ధానాంస్యాభ్యమాస

తః || ౧౯ || అభిమానధనస్యదత్వరైరనుభిషాస్థుయశశ్చిచీష
తః | అదిరాంశువిలాసంచలనమలక్ష్మీః ఫలమానుషంగిక
మ్ || ౨౦ || జ్వలితంహిరణ్యరేతసంచయమాసూండతిభాస్త
నాంజనః || ౨౧ || భిగ్నాతిభయాచసూనతస్సుఖముంతినధామమా
నిసః || ౨౧ || కిమపేక్ష్యఫలంపయోధరాధ్వనతః ప్రార్థయతే

మేరితి || ౨౦ || నన్వల్పస్యమానస్యహేతోఃకథంప్రాత్యాగశ్శక్యతేకర్తుంయ
తోజీవభద్రాణిపశ్యతః త్యాశంక్యాహ || జ్వలితమితి || జనోభాస్తనాంచయమా
సూండఃపాదాదిలాత్రమతి అతాహకత్వాదితిభావః-జ్వలితంజ్వలంతంకర్త
రిక్తః మతిబుద్ధిత్యాదిసూత్రేచ కారాద్వతమానాథత్వం - హిరణ్యంరే
తోయస్యతంహిరణ్యరేతసంఅగ్నింనాసూండతి - తాహకత్వాదితిభావః - అ
తోహేతోగ్నానిసంభిభూతభయా త్ప్రీతిలోభేనతేజస్త్యాగేపరిభవోభవి
ష్యతితిభయాత్ - అసూనేవసుఖమగ్నిష్టఃఉష్ణంతిత్యజంతి - ధామతేజస్తనో
యంతి - మానహానికరాజ్ఞీవనాత్స్వతేజసామరణమేవవరమిత్యర్థః - పూ
ర్వతరస్లోకవదగ్ధాంతరన్యాసోలంకారః || ౨౧ || అథవాకిమత్రప్రయోజన
చింతయాకింతు తేజస్వినామేషస్వభావోయజ్జగీషుస్వమిత్యాహ || కిమితి ||
మృగాధిపస్సింహః - కింఫలం ప్రయోజనంఅపేక్ష్య - ధ్వనతఃజనతఃధరంతీ
రిధరః పచాద్యచ్ఛవయసాంధరఃపయోధరః- తామేషుప్రాథమ్య

తేలిభియాతి॥ ౧॥ యాష్టాయాసుభియానేచప్రాథకానాకథ్యతేబుధైరితి శేష
వః-యద్వాతపరుణ్ధీత్యర్థః- ప్రాథకాయతే ఇతిలిభియాష్టావరోధయోరిత్య
భీధానాత్-మహీయసోమహ-తరస్యసాప్రకృతిఃఖలు-యయాప్రకృత్యాఅస్య
సమున్నతింపరవృద్ధింసహ-తే-మహతఃపరభంజనమేవపురుషార్థాభివ్యర్థః-
పూర్వవదలంకారః॥౨౨॥ ఉక్తంప్రయోజనంనిగమయతి॥కుర్వతి॥హేనృప- త
త్తస్మాత్- ఉక్తరీత్యాపరాక్రమావసరత్వాద్దేహిః॥ ౧॥ యత్తద్వతస్త్రోహీ
హేతావిద్యమరః- ప్రమాదజంలిజ్ఞానజంతమో మోహంనిర్ణాయనిరస్యవిక్ర
మేపౌరుషపవనుతింకురుబుద్ధింవిధేహి-విక్రమమేవాంగీకురుసతూ పాయాంత
రమిత్యర్థః నచవిక్రమవైఫల్యమిత్యాహ॥ధృవమితి॥ విద్విహంశత్రూణాంవి
పత్తయతిపదః త్వదనుత్సాహహతాఃతవఅనుత్సాహేనావ్యవసాయేనహతాః
ప్రతిబద్ధాః-భవదనుద్యోగధ్వంసితాభివ్యర్థః- అన్యథాప్రాగేవవిపర్యేరన్నితి
భావః- ఇత్యేతత్-ధృవంనిర్భీతం-అవేహివిద్ధి॥౧॥ ధృవంనిర్భీత్యేనచేతా

మృగాధిపః॥ ప్రకృతిః ఖలుసామహీయసస్సహతేనాన్యసము
న్నతింయయా ॥ ౨౨ ॥ కురుతస్మహిమేవవిక్రమేనృపనిర్ణాయ
తమఃప్రమాదజమ్ । ధృవమేతదవేహివిద్విహం త్వదనుత్సా
హహతావిపత్తయః॥ ౨౩ ॥ ద్విరదానిపద్విభావితాంశ్చతు
రస్త్రోయనిధీనివాయతః । ప్రసహతరణే తవానుజాన్ ద్విష
తాంశ్శతమన్యతేజసః॥ ౨౪ ॥ జ్వలతస్తవజాతవేదసస్సత

శ్వతః॥ ౨౩॥నచసఃపరాయశంకాకార్యేత్యాహ॥ద్విరదానితి॥ద్విభావితాన్
దిక్షుప్రఖ్యాతాన్ఆయతఃఆగచ్ఛతః * అజ్ఞూర్వాదిభౌతోశ్శతప్రత్యయః -
చతురోద్విరదాన్దిగజానివ- తథాఉక్తవిశేషణాచతురస్త్రోయనిధీన- రణే
ఆయతఃద్విభావితాన్శతమన్యతేజసఃఇంద్రవిక్రమాన్ చతురస్తవఅనుజాన్
ద్విషతాంమధ్యేకః ప్రసహతస్తోమంశక్కుయాదిత్యర్థః * శశివిజ్ఞేతిశక్త్యా
దేవీణి- అతోనిశ్శంకంప్రవతన్-స్వేతిభావః॥ ౨౪॥ ఆశీర్వాదవ్యాజేనభవిత
మాహ॥ జ్వలతభిః॥ తవచేతసిసతతంసదాజ్వలతోదీప్యమానస్యవైరికృతస్య
రిపునిమిత్తకస్య జాతవేదసః - క్రోధాగ్నేరిత్యర్థః - శివేతరాఅశిశాఆ
మంగళా - కైధవదుః ఖజనకత్వాదిభావః - రిపునారీనయనాంబుసంత
తిః- వైరివనితాశ్రుప్రవాహః శమంశాంతింవిదధాతు- వైరిజనితస్యక్రోధస్య
వైరివధమంతరేణశాంత్యసంభవాదవశ్యంతద్వధస్త్యయాకథావ్యభిభావః
అత్రక్రోధస్య విషయస్యనిగరణే నవిషయినోజాతవేదసపనోసనిబంధనాదతి

శయోకిర్రలంకారః- తదుక్తం శ్లో॥ విషయస్యానుపాదానాద్విషయ్యపనిబ
ధ్యతే । యత్రసాతశయోక్తిస్సాన్యత్ర-విప్రాధోక్తిజీవితేతి-తత్రాపిక్రోధస్య
జాతవేదసోభేదేవ్యభేదాధ్య వసాయాత్ భేదేతిభేదరూపా తతపవాంబుని
ర్వాప్యత్వోక్తిశ్చఘటతే - తథాచ-యథాంబుసేకేనాగ్నిస్సమ్యక్ శామ్య
తతథాశత్రువధేనక్రోధశత్రోపవ్యంగమ్యతే ॥౨౫॥ యుధిష్ఠిరశ్శత్రుమాకణ్యో
కిమకాషిడిత్యతతహ ॥ ఇతితి ॥ ఇత్యుక్తరీత్యాదర్శితాప్రకటితావిక్రియాకో
పవికారోవాగారంభాగ్నోయేనతం- కోపపరీతమానసంకోపాక్రాంతవిత్తం
ఇదంవిశేషణద్వయంద్విరదేపియోజ్యం- మరుతఃనాయోస్సుతంభీమం- మ
హీపతిమ్యుధిష్ఠిరః - దుష్టంద్విరదమివ- ఏతేనాస్యభీమస్యశౌర్యమేవనబుద్ధిర
స్తీలిగమ్యతే - ఉపసాంత్యయితుంఅను నేతుం - ఉపవక్రమేప్రవృత్తిః*ప్రాపా
భ్యాంసమగ్ధాభ్యామిత్యాన్త నేషదం - రాజ్ఞాభావ్యుపకారవిశేషాపేక్షయా
కథుదిదవశ్యోజనశ్చనైశ్చనైః ద్విరదవద్వశీకరణియో నతుత్యాజ్య ఇతిభావః

తంపైరికృతస్యచేతసిపిదధాతుశమంశివేతరారిపునారీనయ
నాంబుసంతతిః ॥౨౫॥ ఇతిదర్శితవిక్రియంసుతంమరుతఃకోప
పరీతమానమ్ । ఉపసాంత్యయితుం మహీపతిద్వి రదందుష్ట
మివోపవక్రమే ॥ ౨౬ ॥ అపవర్జితవిష్ణువేశుచాహృదయగ్రా
హిణిమంగళాస్పదే । విమలాతవవిస్తరేగిరాం మతిరాదర్శ
ఇనాభిదృశ్యతే॥ ౨౭ ॥ స్ఫుటతానపపైరపాకృతానచసస్వి

౨౬॥ప్రథమంతావత్ స్తుత్యాత్రిభిఃప్రసాదయతి॥అపవజితేతి॥ విష్ణవఃప్రమాణ
బాధఃఅన్యత్రబాహ్యమలసంక్రమః-సాపవజితోయస్యతస్మిన్అపవజితవిష్ణ
వేత్యక్తవ్యత్యాసేత్యక్తశంకేచేత్యథఃశుచాశుచిశ్చబ్రసౌష్ఠవంలహశుద్ధిశ్చ
తద్వతి- అతపవహృదయగ్రాహిణిమనోహరే-మంగళాస్పదేపకత్రహితార్థ
ప్రతిపాదకత్వాదన్యత్రమంగళవస్తుత్వాచ్చత్రేయసూరే శ్లో॥ రోచనంచంద
నంహేమమృదంగందర్పణంమణిం । గురుమగ్నింతథాసూర్యం ప్రాతఃపశ్యే
త్సదాబుధఇతిపురాణవచనాత్ - తవగిరాంవిస్తరేవాక్యప్రపంచే - ప్రథనేవా
వశబ్దఇత్యుక్తప్రతిపేధాత్ - యువోరవిత్యప్ - అతపవ ॥ ౨౭॥ విస్తరోవిగ్ర
హానావ్యాసస్సతుశ్చస్యవిస్తరఇత్యమరః - మతిస్త్యచ్చుద్ధిః-అదర్శేదర్పణఇ
వ॥౨॥ దర్పణేముకురాదర్శావిత్యమరః - విమలావశచాలభిదృశ్యతే-వాస్తవ
శద్యాదేవమతివైశద్యమనుమియతే- తత్సూర్యకత్వాత్తస్యేత్యథః॥౨౮॥
ఇథముక్తేనాహ॥స్ఫుటతేతి ఉపపత్తిరితిచ॥పదైఃసుప్తిజంతశబ్దైః- స్ఫుటతావి

శబదాధారా - నాపాకృతానత్యక్తా - అభివ్యక్తగౌరవంభూయ స్త్వంతిభాగౌ
 రవంచ - సనస్వీకృతం - స్వీకృతమేవేత్యధాః వై శబ్దప్రసక్తాధాగౌరవాభా
 వనివతనాధాం - సభోద్వయం - ప్రంభావ్యనిషేధనివతనాదేద్వాప్రతిషేధావతి
 వామనః - గిరాంపదానాం అవాంతరవాక్యానాంచ పృథగ్గతాభిన్నాక్షర
 తా - అపునరుక్తాధాతేతియావత్ - రచితాకృతా - తథాక్వచిదపిసామర్థ్యం
 గిరామన్యోన్యసాకాంక్షత్వంచ - నాపోహితంసవజితం - అన్యథాదశదాడి
 మాదిశబ్దవదేకవాక్యతానస్యాత్ - యథాహుః - అక్షేకత్వాదేకవాక్యం
 సాపేక్షాద్విభాగేస్యాదితి - సన్వర్థగౌరవమిత్యత్రకథంపక్షీ సమాసః - పూర
 ణగుణేత్యాదినాప్రతిషేధాత్ - నైషదోషః - యేషుక్లాదయశ్శబ్దాః గుణేగుణిని
 చవతంతే - యథాపటస్యశుక్లః శుక్లః పటః ఇతిచ - తేషామేవాత్రనిషేధాత్
 యేపునస్సదాగుణ మాత్రవచనాః - యథాగౌరవంప్రాధాన్యం - రసాగంధ
 స్పృశ ఇత్యేవమాదయస్తేషామనిషేధాత్ - తత్తైస్త్వగుణైష్ఠస్థి సమస్య
 తత్తేతివచనాద్భూతమభియుక్తప్రయోగదశనాచ్చ - బలాకాయాంశౌక్ల్య
 మిత్యాదౌతుభావ్యకారవచనాదసమాసః - అతపవాహవామనః - అత్రపీతి

కృతమర్థగౌరవమ్ । రచితాపృథగ్గతాగిరాంపదసామ
 ర్థ్యమపోహితంక్వచిత్ ॥ ౨౮ ॥ ఉపపత్తిరుదాహృతాబలా
 దనుమానేనసచాగమఃక్షరః । ఇదమిద్యుగ సీద్యగాశయఃప్రస
 భంవక్తుముపక్రమేతకః ॥ ౨౯ ॥ అపిప్రప్తతయాతథాపిమే

మాదిషుగుణవచనేనాసమాసోబలీస్యాదితి ॥ ౨౮ ॥ ఉపపత్తిరితి ॥ కించబలాత్
 స్వబలమాశ్రిత్య - కర్మణోల్బంధోపేపంచమీవక్తవ్యా - ఉపపత్తిర్యుక్తః ఉదా
 హృతాపరాక్రమపక్షపవశేయానితియుక్తిరుక్తేత్యధాః ఉచితంచైతన్నహః
 వీరస్యేతిభావః - తథాఅనుమానేనయుక్త్యాఆగమఃశాస్త్రం చనక్షతోసహ
 తఃసఖండితత్త్యధాః - కింత్యాగమావిరుద్ధమేవోక్తం - అన్యథాతద్విరోధాద
 నుమానస్యైవాప్రామాణ్యప్రసంగాదితిభావః - ఈద్యుగిన్ధంత్రాయుక్తమిద
 వచనం - అవిద్యమానఈద్యుగాశయః ఇన్ధంత్రాయుక్తాభిప్రాయోన్యసా
 సీద్యగాశయః ॥ ౨౯ ॥ అభిప్రాయశ్శబ్దంత్రయిత్యత్యమరః - కఃప్రసభంహతాత్
 వక్తుముపక్రమేత - సకోపీత్యధాః - ఇన్ధంవక్తుముపక్రమిత్రివనాస్త్రివక్తాతుదూ
 రాపాస్త్రైతిభావః - కేచిదేతన్లోకత్రయం నిందాపరత్వేనాపియోజయం
 తి తద్భూత - హితోపదేశమాత్రతత్పరస్యాతివత్సలస్యరాక్షోమత్పరిణ ఇవ
 షహఃవీరేభాతరివిషయేసర్వానర్థములభూతనింతాతాత్పర్యకల్పనానా
 చిత్వాదితి ॥ ౩౦ ॥ యదిసాధా క్తంతహితాతైవక్రియతామిత్యాశంకాహ ॥ అ

విత్తప్రతయేతి ॥ తథాపిత్వయాసమ్యజ్జిగ్గీ లేపి- మేహృదయం - అవిత్తప్ర
తయాఅసంతుప్తతయా- అద్యాపి సంశయగత త్వే నేత్యర్థః- నిణయమేవ
ధావతిఅనుసరతిఅపేక్షతత్తతియావత్ - అద్యాపినిణయస్యానుదయాదితి
భావః- నిణయానుదయేహేతుమాహ ॥ అవేతి ॥ విధేయేషుసంధివిగ్రహాదిక
ర్తవ్యాధ్యేషు- యావిశేషసందఃఅవాంతరభేదభూమానఃతాః- సుఖంలక్ష్మేశం
అవసాయయితుం పురుషాః ప్రత్యానుకూలేన స్వస్వరూపంస్వయమేవశీ
ఘప్రిప్రత్యాయయితుమిత్యర్థః- స్యతేణ్యంతాదణితర్కత్వకాత్తుమున్
నేరణాదిసూత్రస్యాయంవిషయః - క్షమంతత్తతిక్షమానఃకర్తానభవంతి- పచా
ద్యచ్ ॥ ౩ ॥ క్షమంతక్షేహితేల్పిత్వమరః యద్వాసుఖంయథాతథాపురుషైః
విశేషసంపదోనక్షమానఃకర్తాక్షమంతత్తతిక్షమానః - కమణి- పిచ్చిదా
దిభ్యోజ్ - విధేయమాత్రస్యసుగమత్వేపితద్విశేషణం సాత్త్వ్యాద్యా
హుళ్యాచ్చదుజ్జేయత్వాదద్యాపి నిణయకాంతేతి తాత్పర్యార్థః అ
త్రనిణయధావనంప్రత్యుత్తరవాక్యార్థస్య హేతుత్వేనాభిధానాద్వాక్య

హృదయంనిగ్గయమేవధావతి । అవసాయయితుంక్షమాన్సు
ఖంసవిధేయేషువిశేషసంపదః ॥ ౩౦ ॥ సహసావిదధీతనక్రి
యామవివేకఃపరమాపదాంపదమ్ । వృణుతేహివిమృశ్యకారి
ణంగుణబుద్ధాస్వయమేవసంపదః ॥ ౩౧ ॥ అభివక్షామియో

గ్ధహేతుకంకావ్యలింగమలంకారః - తమక్తం॥శ్లో॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే
కావ్యలింగముదాహృతమితి ॥ ౩౦ ॥ అస్తువిశేషావధారణమంతరేణైవప్ర
వృత్తిరిత్యాశంక్యాహ ॥ సహసేతి ॥ క్రియతత్తతిక్రియాకార్యం - తాంసహ
సాలివిమృశ్యేత్యర్థః - సహసేత్వాకన్మికావిమర్శయోరితిగణవ్యాఖ్యా
నేస్వరాదిపాతాదవ్యయంనవిదధీత - మతః అవివేకః అవిమృశ్యకారిత్వం-
పరమత్యతం - ఆపదాంపదంస్థానం - విప్రకారణమిత్యర్థః - వృత్తిరేకేణో
క్తార్థమమన్వయేనాహ ॥ వృణుతేతి ॥ గుణబుద్ధాఃగుణగృహ్యవత్తతిస్వయం
వరఃహేతుక్తిః - సంపదఃక్రియః విమృశ్యకరోతితివిమృశ్యకారి * ఉపపద
మతిజితిసమాసః-తంస్వయమేవవృణుతేభజంతేహి * వృజ్ఞంభక్తావితిధాతుః-
తస్మాద్విమృశ్యైవప్రవర్తతవ్యమిత్యర్థః- అత్రసహసాలిధాననిషేధలబ్ధివిమృ
శ్యకారిత్వరూపకారణస్యాపద్రూపవ్యతిరేకకార్యేణ సమర్థనాద్వైధర్మ్యే
ణాథాంతరన్యాసః ద్వితీయాధ్యేచసంపదసాధర్మ్యేణైతిజ్ఞేయం॥ ౩౧ ॥ ననుసాహ
సికస్యాపిఫలసిద్ధిర్వశ్యతమేవతతి॥ అవేకేనేత్యత్రాహ ॥ అభీతి॥ యఃపుమా-
పదీయంతత్తతివిధయఃకృత్యవస్తూనివీజానివేత్త్యవమితసమాసః- శరణ్యంకర్త

వేదివాక్యగతోపమానానుసారాత్ - తానివిధివీజాని - వివేకోవారివలేనవివే
కవారిణాపూర్వవత్సమాసః - అనుపాలయప్రతిక్షమాణస్ఫూరక్షన్వాయః
అభివషణ్తిసింహతి - సపుమా - ఫలంసాధననిష్పాద్యోర్ధ్వఃసస్యంచ || ౧ || ఫలం
హేతుకృతేసస్యభివ్యభయత్రాప్యమరః - తచ్చానినింక్రియాంకము - లోకో
జనః || ౧ || లోకస్తుభవనేజనభివ్యభయః - శరదమపసదాభివ్యభివ్యభయ
ఫలంప్రాప్తోత్యేవ - నకదావిద్యభివరతీత్యర్థః - సాహసికస్యఫలసిద్ధిఃకాక
తాలీయా - వివేకినస్తునియతేతిభావః - అత్రఫలకభైససస్యహేతుకృతయోర్ధ్వ
భేదాభ్యవసాయాత్ క్లేషమూలాతిశయోక్తిః - తదనుగృహీతాచోపమేత్వ
నుసంధేయం || ౩ || నియతావివేకినఃఫలసిద్ధిరిత్యుక్త - సంప్రతితామేవరుద్య
ర్థంస్తోతి || శుచీతి || శుచిసంప్రదాయశుద్ధంశ్రుతంశాస్త్రశ్రవణంకర్తృక - వపురూ
షయతి - అన్యథాఅవిద్యాన్మరుషఃశోచ్యభిభావః - తస్యశ్రుతస్యప్రశమఃక్రో
ధోపశాంతిః - అలంక్రియాఘాతంభవతిఅన్యథాశ్రుతవైఫల్యాదితిభావః ప
రాక్రమఃసత్యవసరేశౌర్యంప్రశమస్వాభరణంఅన్యథాసర్వైవపరిభూయతభి

నుపాలయవిధివీజానివివేకవారిణా । ససదాఫలశానింక్రి
యాంశరదంలోకభిభావనిష్ఠతి || ౩ || శుచిభూషయతిశ్రుతం
వపుః ప్రశమస్తస్యభవత్యలంక్రియా । ప్రశమాభరణంపరా
క్రమస్సనయాపాదితసిద్ధిభూషణః || ౩ || మతిభేదతమస్తి

తిభావఃసవరాక్రమఃసనయాపాదితానీతసంపాదితావివేకపూర్వికేతియావత్
సాచాసానిధిశ్చనైవభూషణంయస్యసతతోక్తిః - అన్యథాసాహసికస్యసిద్ధిః
కాకతాలీయత్వేనపయేపరాక్రమవైయధ్యాదితిభావః || వపురూషయతివా
త్రసిద్ధేరూషణతైవతు ఉభయంమధ్యమానాంతుస్వస్వరూపోత్రరేక్షయభి
తేవివేకః - ఎవంవిశిష్టసిద్ధిరసస్యభూషితాయావభూషణతోక్త్యాసర్వాభర
ణతయాస్తుతిగమ్యతే - అత్రోత్తరోత్తరస్యపూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదేకా
వశ్యలంకారః తమక్తం - యత్రవిశేషణభావంపూర్వపూర్వంప్రతిక్రమేణైవభ
జివరంపరమేహంకృతిరేకావలీకృతీతి || ౩ || విమృశ్యశుర్యాదినిష్ఠితంత్రవి
మర్శోపాయఃకభివ్యభేతాస్త్రమేవేత్యాహ || మతితి || మతిభేదఃకార్యవిప్రతిప
త్తిఃమతిభేదస్త్రమభివేద్యపమితసమాసః దీపభివేద్యపమానానుసారాత్ - తే
నలలోహితేపిహితేఅతపవగహనేదురవగాహకృత్యవిశోకార్యానుష్ఠాన - వి
వేకినాంసుకృతఃస్వభ్యస్తః - బహుభ్యోబహుశబ్దాంత్యర్థః అతపవరిశు
ద్ధోనిచ్చితః సంప్రదాయప్రాప్తః అన్యత్రనువిహితఃప్రవాతాదిదోషరహితఃఅగ

మఃశాస్త్రమ్॥౧॥ ఆగమశాస్త్రాయతత్తదివశ్చ - దీపభవలభదశశనంకా
 ర్యజ్ఞానంవస్తుప్రతిభాసనంచకురుతే॥౩౮॥ ఎవంవిమృశ్యకుర్వతోదైవాదనగ్ధా
 గమపినకశ్చిదపరాధత్వాహ॥స్పృహణీయేతి॥ స్పృహణీయగుణైః లోకజ్ఞా
 ఘ్యగుణైః సహాత్మభిస్సజ్జనైః చరితేతినుష్ఠితేవత్సాని ఆచారేసు సోయచ్చ
 తాంనిదధతాం- సన్తాగేణవ్యవహరతామిత్యర్థః విధిహేతుదైవనిమిత్త
 కః॥౧॥ విధిర్విధానేదైవేచేత్యుపరః అతపవలగపామపరాధానాం అహేతుః
 నిపాతోపిదైవికానధోపి॥౧॥ నిపాతోవసాతేస్యాద్దైవాదివ్యసనేపిచేతివి

శ్వః- సమున్నతేరభివృద్ధేః సమాతుల్యః- దైవికేపురుషస్యానుపాలభ్యత్వాది
 తిభావః-యథాహ కామందకః॥శ్లో॥ యత్తు సమ్యగుపక్రాంతం కార్యమేతిపివర్య
 యంపునాంస్తత్రానుపాలభ్యోదైవాంతరితపౌరుషత్తి॥౩౯॥ సప్రతియద్వి
 మృశ్యంతదాహ॥శివమితిజిగీషవోజయేచ్ఛవోనృపాః- విజితక్రోధరయాః విజి
 తక్రోధవేగాస్సంతః గరియసేంప్రభూతాం అమాషితాయతిం అక్షతోర్జర

రోహితేగమానేకృత్య ఏకౌవేకినామ్ । సుకృతః పరిశుద్ధ ఆగ
 మః కురుతే దీపభివాభదశశనమ్ ॥ ౩౮ ॥ స్పృహణీయగుణై
 మః హాత్మభిశ్చరితేవత్సానియచ్చతామనః । విధిహేతుర
 హేతురాగసాం నిపాతోపి సమస్సమున్నతేః ॥ ౩౯ ॥ శివమా
 పయిక్షగరియసేం ఫలనిష్ప్రిమమాషితాయతమ్ । విగణయ్య
 నయంతి పౌరుషం విజితక్రోధరయా జిగీషవః ॥ ౩౯ ॥ అపనేయ

కాలాంస్సంతామిత్యర్థః ఫలనిష్ప్రింతిఫలసిద్ధిందిగణయ్యఫలవత్వం నిశ్చిత్యే
 థః-పౌరుషం పురుషకారం శివమనుకూలం - ఔపయిక్షం ఉపాయపవభౌప
 యిక్షం*వినియాదిత్వాత్వాస్వధేతక్ - ఉపాయాహతస్సత్వంచ-నయంతిప్రా
 పయంతి-పౌరుషముపాయేనయోజయంతీత్యర్థః- నానిశ్చితఫలకమకకుర్వి
 తేతిభావః యథాహ కామందకః॥ శ్లో॥ నిష్ఫలం క్లేశబహుళం సందిగ్ధఫలమేవ
 చ సకమకకుక్యాన్మతిమా-సదావై రానుబంధిచేతి* నయంతిప్రాపణాద్ధేద్విం
 మకః అత్ర పౌరుషస్యకర్తృకమకత్వేపుష్పపాయస్యాతథాత్వాత్ క్రోధం
 వినయతత్త్యాదివత్ కర్తృస్థేచాశరీరేకర్తృణీత్యాత్మనేపదంభవతి॥౩౯॥ య
 దుక్తం విజితక్రోధరయా ఇతి తదావశ్యకమిత్యాహ॥ అపనేయమితి॥ ఉదేతుమ
 ఉదేతుం వివర్ధితుమితియావత్ ఇచ్చతాపురుషేణపురఃప్రథమం రోపమయం
 బాదాగ తం మయద్వేతిమయత్ తిమిర మజ్ఞానంధియా వివేకబుధ్యా
 శేన-అపనేయం అపనోద్వం-తథాహిలంభుమతాపికత్రాప్రభయా లేజసా

కరణేన - నిశాకృతంతరాత్రివిహితంతమోహ్వాంతంతవిభిద్యనోదీయతే || కింతు
విభిద్యైవేత్యర్థః - సూర్యస్యాప్యేవంకిముతాన్యేషామత్యుపితబాధః ఇ
తోభావేలబ్ || ౩౭ || ననుచుబలవైవనుస్తుబలియసస్తుక్రోధాదేవకార్య
సిద్ధిరిత్యతహ||బలవానితి|| బలవాణాశూరోపి - యుక్తోపాజ్ఞన్యస్యతస్య
కోపజన్మనః- అపద్యోబహుప్రీహిర్వ్యధికరణోజన్మాద్యైరపదభివాను
నః- తమసోమోహస్యకృద్యోగతగ్రమణివష్టీ- అధిభవమాక్రాంతిం- నరు
ణధినినివారయతి- సస్పృహః- క్షయస్యపక్షఃక్షయపక్షఃకృష్ణపక్షభిత్వర్థః విందవీః
ఇంచుసంబంధినికలాభవ||ని||కలాతుహేడకోభాకభిత్వమరః- సకలాశ్చక్తిసం
పదఃప్రభునుంత్రోహశక్తయః - ప్రభుశక్తింకోశదండబలాం- మంత్రశక్తింజ్ఞా
నబలాం- ఉత్సాహశక్తింవిక్రమ బలామితీతిప్రాపిహంతినాశయతి- అంధస్య
జంఘాబలమివక్రోధాంధస్యలోకోద్గరమపి సావధ్యంవృథామేవేత్యర్థః
అత్రకాలస్యసర్వకారణత్వాత్క్షయపక్షస్య కలాక్షయకారిత్వమస్త్యేవత

ముదేశుమిచ్చతాతిమిరంరోష మయంధియాపురః | అభి
ద్యనిశాకృతంతమఃప్రభయానాంశుమతాప్యదీయతే || ౩౭ ||
బలవానపికోపజన్మనస్తమసోనాభిభవంగుణద్వియః | క్షయప
క్షభివైందవీకలాస్సకలాహంతిసశక్తిసంపదః|| ౩౮ || సుసవృ
త్తిరుపైతిమాద్దవంసమయేయశ్చతనోతితిగ్నతామ్ | ఆధిష్ఠతి
లోకమోజసాసవివస్వానివమేదినిపతి || ౩౯ || క్వచిరాయప
రిగ్రహస్థియాంక్వచమప్తేం ద్రియవాజి వశ్యతా | శరద

మసస్తుతతాగ్రవిజృంభణాద్దధావ్యపదేశః || ౩౮ || ఆధవింశ్యశ్యకుర్వతఃక్రై
యాప్రకారమాహ || సమేతి|| యఃసమానాతిన్యమర్పత్వతితిగ్నాన్యైర్వస్య
ససమవృత్తిస్య- సమయేషన్యవసరే- మాదావంశ్యుచువృత్తిత్వముపైతి-
తిగ్నతాంతీక్ష్యవృత్తిత్వంచతనోతి - సమేదినిపతిఃవివస్వానివ ఓజసా తేజసా
లోకంఆధిష్ఠతిఅక్రామతి- సూర్యోపియుతుభేదేనప్రాతఃకాలాదిభేదేనవాస
మవృత్తిరిత్యాదియోజ్యం - తథాచోక్తంశ్చుదుదండఃపరిభూయతేతీక్ష్యదండఉ
ద్యేజకోభవతియథాహాదండః పూజ్యతేఇతి || ౩౯ || ఉక్తాస్యధాకరణేదోష
మాహ || క్వేతి|| త్రియాంసంపదాం- చిరాయబహుకాలంపరిగ్రహఃస్వాంతీ
కరణంక్వ- ఇంద్రియాణి వాజినభివేత్కుపమిత సమాసః - దుష్టానామమా
గ్రాధావినాం - ఇంద్రియవాజినాం వశ్యోవశంగతః తస్యభావస్తత్కృష్ణో
భయమేకత్రతిష్ఠతీత్యర్థః - కుతః- హియస్తాత్ శరదభ్రవచ్చలాశ్చుచ్ఛలాః

కించబహుచ్ఛలాః బహువ్యాజాః బహురంభాః శ్రితియావత్ ॥ ౧౧ ॥ ఛలంతుః
లితేవ్యాజభివీశ్వః క్రియస్సంపదః చలేంద్రయైరజితేంద్రియైరిత్యథః అ
సుగత్యైః రక్షితుమశక్త్యాః - కథంచిత్రాప్రాప్తాపిశ్రియోవాచిసేత్యంతీత్య
థః - వాక్యాథహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥ ౧౦ ॥ క్రోధస్యచష్టతాము
త్వాతస్యత్యాగముపదిశతి ॥ కిమపిఉపాత్తరంహసఃప్రాప్తత్వరస్యమనసః
సమయోవసరస్యప్రాప్తస్సామయికః - తదస్యప్రాప్తమితక్ - సనభతీత్య
సామయికమప్రాప్తకాలంతోభం వితన్వతాభవతాధీరతయాదైర్యగుణేన ॥
గ్లో ॥ మనసోనిర్వికారత్వందైర్యంసత్స్వపిహేతుష్విచరసికాః - అధిరీకృతః
రస్యతః ప్రాగితిశేషః - అపాంపతిరభిజిదానీంకింకిమథం ఉచ్చక్తైః అధి
కఃక్రియతే - నవరాజితంపునరుచ్చక్తైః సుర్యాదిభిః - అత్రవితన్వతేతిభీమవి
శేషణస్యపదార్థాన్యైః పరణేహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః ॥ ౧౦ ॥
శ్రుతమితి ॥ కించయేశ్రుతంశాస్త్రమధిగమ్యాపిశరీరజన్మనః శరీరప్రభవాని

భృదహశ్చలేంద్రియైరసుగత్యైః బహుచ్ఛలాశ్చియః ॥

౧౦ ॥ కిమసామయికం వితన్వతామనసః తోభముపాత్తరంహ

సః ॥ క్రియతేపతిరుచ్చక్తైరపాంభవతాధీరతయాధిరీకృతః ॥

౧౧ ॥ శ్రుతమప్యధిగమ్యయేరిపూన్వినయం తేనశరీరజన్మనః ॥

జనయంత్యదిరాయసంపదామయశస్తైఖిలుచావలాశ్రయమ్ ॥

౧౨ ॥ అతిపాతితకాలసాధనాన్వశరీరేంద్రియవర్గాతాపిన్ ॥ జ

నవన్నభవంతసాక్షమానయసిద్ధిరపనేతుమహతి ॥ ౧౩ ॥ ఉప

పూర్వాకామక్రోధలోభమోహాదీనః సయంతేననియచ్ఛంపినమదంతీత్యర్థః ॥

కత్వైస్థైచాశరీరేకమణిత్యాత్మనేపదం - తేఖల్వదిరాయరుటితిసంపదాం

చావలాశ్రయమస్తైర్యనిబంధనమయశోచక్షి- ల్లంజనయంతి - ఆశ్రయదో

షాదస్తైర్యంసంపదాంసస్వదోషాదిత్యథః - అజితారిషడ్వర్గాస్యకుతస్యంప

నభితిభావః ॥ ౧౪ ॥ తతఃక్రోధశ్చేత్యైర్వహానిత్యాశయేనాహ ॥ అతిపాతితే

తి ॥ అతిపాతితానిఅతిక్రాంతాని - కాలః సమయోనంతరకూపః సాధనానిసహ

యాదీనిచయయాసాతథోక్తా - తాపయతితాపిన్ ॥ కతారిల్యుట్ - టిత్వాత్

శే - స్వస్యయచ్ఛరీరంశ్చాద్రయవర్గాశ్చతయోస్తాపిన్ - అక్షమాక్రోధః - భ

ంతంజనవత్ పృథగ్జనమితి ॥ తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిరివతిప్రత్యయః - తే

శేవార్థోలత్యతే - తద్ధితత్వానర్వవిభక్తిరిత్యవ్యయం - నయసిద్ధేః నితిశాస్త్ర

సాధ్యఫలాత్ అపనేతుంపుథకకాతుంనామాతిఅసమయక్రోధస్యాన్మసం
తాపాతిరిక్తంఫలంనాస్తీత్యథః॥ ౮౩॥ దుష్టఃక్రోధఇత్యుక్తమధక్షమాయా
గుణానాహుఃప్రకారకమితి॥ ఆయతేరుక్షరకాలస్యభృతమత్యంతం- ఉపకా
రకంస్థిరఫలహేతురిత్యథః- భూరిణఃప్రభూతస్యకమఃఫలస్య ప్రసూయతే
అనేనేతిప్రసవఃకారణం అపాయినభవతీత్యనపాయీస్వయమ విసత్యదేవద్వి
షాంబిహాణంవినాశకంపవంగుణకంసాధనంతిత్వాసమంక్షమాతుల్యంనా
స్తి॥ ౮౪॥ త్వాంతిస్తీతిత్వేత్యమరః*విజనిశామనఇతిధాతోః- గుప్తిమి-ధ్యస్స
న్నితమాభే-సన్ప్రిత్యయః- తీతీత్వాసమమిత్యనుక్తోపమాసేమాఅన్యూనా
ఆథీలుస్తోసమా- భృతభూర్యవపాయితైస్సాధనాంతరవైలక్షణ్యాద్వ్యతి
రేకశ్చవ్యభృతే- భేదప్రాధాన్యేఉపమానాదుపమేయతుర్యానికేవివర్యయే
వ్యతిరేకః॥ ౮౫॥ ననుతితిక్షయాకాలత్వేపేనుయోధనస్సర్వా రాజ్ఞోవశీకు
ర్యావిత్యత్రాహ॥ ప్రణీతిః॥ సహజస్నేహేనఅకృత్రిషప్రేక్షానిబద్ధచేతసః అ
స్మానుగాధంలగ్నవీత్తాః- సుయోధనేతునతథైతభావః - కించమానభృతాం

కారకమాయతేర్భృతంప్రసవంకమఃఫలస్యభూరిణః । అన
పాయునిహాణంద్విషాంబిహాణంసమమస్తీసాధనమ్॥ ౮౪॥
ప్రణీతిప్రవణాన్విహేయనస్సహజప్రేక్షానిబద్ధచేతసః । ప్రణమం
తిసదాసుయోధనంప్రథమేమానభృతాంనవృష్టయః॥ ౮౫॥ సు
హృదస్సహజాస్తథైతరేమతమేషాంనపిలంఘయంతియే । వి
నయాదివయాపయంతితేధృతరాష్ట్రాస్త్రజమాత్మసిద్ధయే ॥

అహంకారిణాంప్రథమేఅగ్రేసరాః వృష్టయోయాదవాః - ప్రణీతిప్రవణాన్ప్ర
ణామపరా- సుయోధనస్తనతథేతభావః నఃఅస్మాన్విహేయసుయోధనం
సదానప్రణమంతినానుసరంతి- కింతుకార్యకాలేత్యుక్త్యంత్యేవేత్యథః- సతి
యాదవపరిగ్రహేనకించిదస్త్యాకమసాధ్యంభవేదితిభావః- అనేకపదార్థహే
తుకంకావ్యలింగమలంకారః॥ ౮౫॥ కారణాంతరమాహ ॥ సుహృదభృతః॥ కించ
ఏషాంవృష్టినాంయేసహజాఃసహజాతాఃమాతృపితృపత్యైశ్చిత్యథః*అన్యే
వృష్టిపితృశృతఇతిఉప్రత్యయః- మహ్యదోమిత్రాణితథాఇతరేకృత్రిష సుహృద
శృభనజీవనహేతోరాత్రితాః కృత్రిషసుహృదభృత్యథః- మతంవృష్టిపక్షంన
విలంఘయంతినాతికామంతి- తేద్వయేపిసృపాః- దుర్యోధనోపజీవిసోపీతి
భావః ఆత్మసిద్ధయేస్వజీవనార్థంధృతరాష్ట్రాస్త్రజందుర్యోధనంవినయాదా
నుకూల్యాదివయాపయంతికాలంగమయంతి-కార్యకాలేతుతేపివృష్టిపక్షప్రవే

శివపవేద్యధాః* యాతేణ్యం తాల్లూట్ - అతిప్రీత్యాది నాపుగాగమః ||
 ౪౬ || క్రితునాయుః భియోగకాలభిత్వాశయేనాహ || అభియోగభిత్వకృతా
 వధేఃపరిభాషితకాలస్య || ౫ || అవధిస్త్యవధానేప్యాస్మిమ్నీకాలేబలేపితేవి
 శ్వః- తస్యసుయోధనస్య-కర్మాణిష్ఠభవతాకృతః అవధ్యంతభితిశేషః- అభి
 యోగః ఆహవః అభియానమితియావత్ || ౫ || అభియోగస్త్రుశపథేస్యాదాహవ
 పరాభనావితివిశ్వః భిమాన్సూర్యోక్తామహీభుజోరాజ్ఞః - హరిదశ్వః ఉ
 స్థరశ్చిః కమలాకరానివసముత్పత్య ఉద్యనేవ - ప్రవిఘటయితాభేత్స్యతి*
 ఘటేశ్వరాదికాల్లూట్ - భోవాదికస్యతు - మితాన్త్రాస్త్యభితి ప్రాస్త్యస్వం
 స్వాత్ || ౪౭ || అథనయేవృష్టిపత్యోస్తాప్రత్యాహ || ఉపజాపేతి || మదోగ్ధః
 సహర్యోగః - నృపతీ ఆన్యానపిన్యపావిలంఘయన్ మదాదవమానయన్ -
 సహంతభితిసహా* వచాద్యన్ - ఉపజాపస్యసహా భేదయోగ్యాన్ || ౪౮ || భే
 దోపజాపాప్రపథేత్స్యనురః-పిధాతావిధాస్యతి* విపూర్వస్యదధాదేలుట్ -
 అవమానితోజనసుభేద్యభితిభావః - నచతేసస్మాన్వభిత్వాహ-జనఃప్రాకృతోపి

౪౬ || అభియోగభిత్వానహీభుజోభవతాకృతః కృతావ
 థేఃప్రవిఘటయితాసముత్పత్యన్తరీదశ్వః కమలాకరానివ || ౪౭ ||
 ఉపజాపసహావిలంఘయన్ సవిధాతానృపతీమదోగ్ధః |
 సహతేనజనోప్యధః క్రియాంకిములోకాధికిధామరాజకమ్ ||
 ౪౮ || అసమాపితకృత్యసంపదాంహతవేగం వినయేన తావ
 తా | ప్రభవంత్యభిమానశాలినాం మదముత్తంభయితుం వి
 భూతయః || ౪౯ || మదమానసముగ్ధతంనృపంనవియుజ్జైః నియమే

అధఃక్రియాం అవమానంసహతే - లోకాధికధాః లోకోత్తరప్రతాపంరాజ
 కంరాజసమూహః* గోత్రోద్వైత్వాది నాపుత్ప్రత్యయః - కిమునసహతభి
 తికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః-తథాచకృత్స్వినిపిరాజమండలమస్తానేనావలంబివ్య
 తభితిభావః || ౪౯ || ననుసఖిపేత్యాదివనేచరోక్తరీత్యాతస్యమదసంభావనా
 పికథమిత్యత్రాహ || అసమాపితేతి || అసమాపితకృత్యసంపదాంతకృతకృత్యా
 నాం-సావశేషితకర్తృణామిత్యధః-కుతః అభిమానశాలినాం అహంకారిణాం
 విభూతయః సంపదః - తావతాస్వల్పేనవినయేనకార్యవశాదా రోపితేనేతిశే
 షః- హతవేగంప్రబిబద్ధోద్రేకం- సతుస్వరూపతోహతంమదంఉత్తంభయితుం
 వర్ధయితుంప్రభవంతిసమగ్ధాభవంతి-సర్వదాచుర్జనసంపదోవికారయంతిభా
 వః || ౪౯ || అథమదస్యానర్థహేతుతాంయుక్తేనాహ || మందేతి || అపరాగేతిచ ||
 మదమానాభ్యాదర్పాహంకారాభ్యాం - సముగ్ధతంనృపంమూఢతాలికార్య

జ్ఞ తానియమేనలవశ్యంనవియుక్తేనవిముంచతి. అతిమూఢః నయాస్మీతిమా
 గ్నాత్ ఉదస్యతేఉత్పిప్యతే* కర్తృకథారిలత్-నయసీనాత్ జనఃఅపరజ్యతేఅ
 పరక్తోభవతి*స్వరితత్వాదాత్మనేపదం || ౫౦ || అపరాగఃఅప్రీతిద్వేషభరి
 యావత్ - సమీరణభవ- తేనేరితశ్చాలితః అతపవక్రమేణశీతాశీలేభూ
 తా-అమలాచలాచమూలసంతతిః ప్రకృత్యాదిస్వజనవగః శిశాసంఘాతశ్చ
 యస్యసతభోక్తః || ౫౧ || మూలంవశీకృతేస్వయేశినాతారాంతికాదిష్వితివైజ
 యంతి-రిపుంశుహానపి తరువత్ వృక్షభివసహిష్ణునాక్షమాపతా ఉన్మాలయి
 తుంఉద్ధతుంధ్వంసయతుం- సుకరస్సుసాధ్యః సుకరోన్మూలనభ్యగ్ధః- అ
 త్రమాదాదేషూర్వపూర్వస్యోద్గరోద్గిరం ప్రతికారణత్వాత్ గరణమాలా-
 తరువదిత్యుపమాచేతద్వయోస్సంస్పృష్టిః || ౫౨ || నన్వంతభేదమాత్రేణిక్షం
 సుసాధ్యభ్యత్యతపహ||అఋరితి||అనురలోపిఅంతఃప్రకృప్రకోపజః అంతరంగా
 మాత్యాన్యపరాగసముచ్ఛవః || ౫౩ || ప్రకృతోఃపంచభూతేషుస్వభావేమూలకార
 నమూఢతా| అతిమూఢుడేపిస్యలేనయాన్నయసీనాదపరజ్య
 తేజనః || ౫౦ || అపరాగసమీక్షణరితఃక్రమశీగ్ణాకులమూలసం
 తతిః | సుకరస్తరువచ్చసాష్టనారిపునన్మూలయతుంశుహాన
 పి || ౫౧ || అఋరప్యసహంతివిహః ప్రభుమంతః ప్రకృప్ర
 కోపజః | అఖిలంహిహనస్త్రిభూభరతరు శాఖాంతేఘృషణ
 జోనః || ౫౨ || మతిమాణిసయప్రమాధినస్సముపేక్షేతప
 మున్నతిందివః|సుజయః ఖలుతాదృగంతరేవివకంతాహ్యపి
 తసంపదః || ౫౩ || లఘువృత్తితయాభిదాంగతంబహిరంతశ్చ
 నై| ఛందఃకారణగుహేయమజంత్యమాత్యానికేష్యపీతివై జయంతీ విగ్రహా
 వైరప్రభుముపహంతినాశయలి - అత్రచృష్టంతమాహ- తరుశాఖాంతానా
 సఘపోఘమణంతజ్ఞోనలోగ్నిః||భూధరగిరిమఖిలంసాకల్పేన హినస్త్రిహి
 దహనీత్యధః అతోవిమానోపమేయసమానధర్మాణాంబి బప్రణిబింబత
 యానిదైశేనదృష్టంతాలంకారః||౫౨||తథాపివధ-మానశత్రుంకథముపేక్షే
 తేత్యాశంక్యమవిశేతత్వాదివ్యాహ||పతిమాణి మతిమాణిత్రాజ్ఞఃపిన్యం
 ప్రమథాంత్యజతీతిపిన్యప్రమాధినఃచర్విసీతస్యద్విషశత్రో సమున్నతింవృ
 ధ్ధింసముపేక్షేత-ఉపేక్షాయాఃఫలమాహ- తాదృక్తిదృగ్ధిగః అపిసీతశ్శత్రుః-
 అంతరేక్వచిధ్రింధ్రే సుజయఃసుభానజేయశత్రుః- హియస్మాత్ అవిశేతస్య
 దుజానస్యసంపదః పదంతాఃఅనధోదరాః || ... .. *
 ౫౩ || కథంమర్విసీతస్యశత్రోసుజయత్వమిత్యాశంక్యభేదజరుకారితత్వా

త్యాహ||లక్ష్మ్యతి||లక్ష్మ్యవృత్తతయాస్వస్యమవృత్తతయా-బహిమిత్రాదిజ
సపదేషు-అంతరమాత్యాదిషు - విదాంభేదంగతంప్రాప్తం * పిడ్బిదారిభ్యో
జిత్యక్ ప్రత్యయః స్వస్యమండలంరాప్రింతనంతరస్సన్నిహితఃజిగీషుఃఆప
గారయోనదీవేగః- శిథిలంఅంతభేదజర్గురంమూలమివఅధిభూయఅక్రమ్య
హరతి|| ౫౪|| అన్వతి|| ఇతీథం-ఆకులంఅరినికారప్రరణాత్ యుభితంఅజానా
గ్రజంభీను సేనంసయవత్కనీతిమాగ్నంఅనాకులమసంకీణంయథాతథా అ
నుశాసతముపదిశంతం * జక్షీత్యాదయష్టడిత్యభ్యస్తత్వాన్నుమభావః - య
ద్వాసయవత్కాకులంనీతిమాగ్నంస్థలితంభీమం ఇతీథమనుశాసతంశేషీయం
తంతంయుధీస్థిరంపరాశరాశ్చజోనేదవ్యాసః - స్వయమభివాంభితోథాఇ
వసాత్రాన్నసారథఇవేత్యుత్ప్రేత్రా - అభీయాంప్రాప్తః|| ౫౫|| అథయు
గ్నేసతమేవాహ|| మధురైరితి|| సహసేతిచ || మధురైఃశాంతైః-నిరీక్షితైర
వలోకనైః* నపుంసకేభావేత్తః - నవిద్యతేవశతయత్రత్వంయేషాంతాస్యవ
శానిప్రతికూలాని|| ౫౬|| వశతయత్తతాయాంచేతివిశ్వః - తిర్యంచిత్సంగవత్కృదీ

స్వస్యమండలమ్ | అధిభూయహరణ్యనంతరశ్శిథిలంమూలమి
వాపగారయః|| ౫౪|| అనుశాసతమిత్యనాకులంసయవత్కా
కులమజ్జానాగ్రజమ్ | స్వయమథాఇవాభివాంభితస్తమభీ
యాయపరాశరాశ్చజః|| ౫౫|| మధురైరవశానిలంభయన్న
పితిర్యంచితమంజిరీక్షితైః | పరితఃపటువిభ్రీదేనసాందహనం
థామవిలోకనక్షమమ్|| ౫౬|| సహసోపగతస్సవిత్ప్రయంతప
సాంసూతిరసూతిరాపదామ్ | దదృశేజగతీ భుజామునిస్సవ
పుష్కానివపుణ్యసంచయః|| ౫౭|| అథోచ్చకైరాసనతఃపరా
ధ్యాయద్యస్సహతారుణమృగాలగ్రః | రరాజకీణాకపిశాం

స్యపి - శమంశాంతింలంభయప్రావయ * లభేశ్చేతినుమాగమః - గత్య
థేత్యాదినాద్వికమత్వం- పటుఉజ్జ్వలం - ఏనసాంచాపానాందవ్యాతే
నేనేదిహనంనివతకం - తథాపివిలోకనక్షమందశనీయంవహ్నోదినిల
క్షుణ్ణమితిభావః- పరితఃఅభితఃథామతేజోవిభ్రీత్|| ౫౬|| పునస్సహసోపగతః
అకస్తాదాగతః- తపసాంసూతిఃప్రభవఃఆపదాంఅసూతిఃఅప్రభవః- నివతక
ఇతియావత్ - సమునివ్యాసఃపుష్కాకముఠిమాకా పుణ్యసంచయః
పుణ్యరాశిరివేత్యుత్ప్రేత్రా- జగతీభుజారాజ్ఞాయుధిష్ఠిరేణసప్తయంసాశ్చ
ర్యందదృశేదృష్టః|| ౫౭|| అథేతి|| అథదశనానంతరం - ఉచ్చకైరున్నతాత్ప
రాధ్యాత్ శ్రేష్ఠాత్ * అథాచ్చపరాపరాథ మోత్తమపూర్వాచ్ఛేతియ

శ్రీమద్విష్ణుః. అనంతసంహారనాథః. ఉద్యోగః. ఉత్తమః. అతపవధూతానికం
 పితౄణామనుజానివలః. లాగ్రాణీయస్యసతతోక్తిః. సురాజాతీణాంవిస్తృతం
 కపిశంలంశుజాలంయస్యసతతోక్తిః. సుమేరోశ్వంగాఢర్యకతిర్నరశ్శిరివ
 రరాజశుశుభే॥ ౫౦॥ అవహితేతి॥ సనరేలప్రణవహితహృదయోద్రుమస్త్రవి
 త్తస్సృజాని॥ విత్తంతుచేతోహృదయమిత్యవరః - ఋషిప్రవరేమునైశ్చే-
 ఋషివల్ ఋష్యద్వాం * అహోత్యధేవతీప్రశ్నయః - శురూపదీప్తాం
 న్వాదిప్రణీతాంశాస్త్రీయమిత్యవరః. అహంసూజాం * శురోశ్చహలభి
 త్యకారప్రత్యయః - విధాయకృత్వా - పశ్యాసంతరతదనుమతంతేనానుజ్ఞా
 రలతసంసం - ప్రశమశ్చాంతః - శ్రుతలశాస్త్రశ్రవణమివలంఛకార - ఉత్తం
 పూర్వం - ప్రశమస్తస్యభవత్యలంఛయేత్ - మున్యమన్యయాడపవిప్రవానిత్యవరః
 ౫౧॥ వ్యవృత్తిః॥ వ్యవృత్తిః॥ స్పష్టానైస్త్రితమనూహైః - ఓభాసిరావోష్టాయ
 స్యసతతోక్తిః - షిక్షిణాధావన్నమిస్త్యతలేజసః॥ నేరిభిముఖింశ్చే - సన్య
 పఃశిద్ధం దీప్తంలంశుజాలంలంఛంతంసుయంగీకృతం॥ గుహగీష్వగీత్రాగ్యా

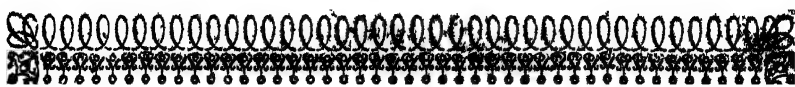
శుజాలశ్చేంద్రాగ్యామేరోరివశ్చేంద్రే॥ ౫౨॥ అవహితహృ
 దయోపధాయసోహృద్యపి వ్యపిప్రవరేను రూపదీప్తాం
 తదనుమతవలంఛకారపశ్చేంద్రే॥ ౫౩॥ ఇతిశ్రుతమాసనంగ
 రేంద్రే॥ ౫౪॥ వ్యవృత్తిః॥ తమనూహైః షిక్షాసితోష్ట స్త్రీకా
 మునేరిభిముఖంసంక్షిణాధావన్నః॥ తన్వత్రమిద్ధనాభితోగురు
 మంశుజాలంలక్ష్మీమువాహసకలస్యశాంతం॥ ౫౫॥ *

౫౬॥ శ్రీభారవిక్రమకీర్తనానుసారమునాథకావ్యే
 లక్ష్మీవధూతానే ద్వియస్సగళః.

విష్ణువరః. అభిరూపరిత్యక్తాదివాద్వియోం అభిరూపియశ్చేంద్రే శాంతః
 సకలస్యసంపూర్ణస్యశాంతంమూలస్యస్య స్వేంద్రోలక్ష్మీండానాహవ
 హతస్త్ర - అత్రోపమేయస్యరాక్షాడపమానేన సమేంద్రత్యైస్సాతూత్స
 బధాసంభవాత్తస్యోలక్ష్మీమిత్రేబింబరం॥ తేపాపసంభవస్త్రా
 బందాల్ పదార్థవృత్తినిశ్చలాలంకారః - తదంత్ర ప్రతిబింబస్యకరణ
 సంభవత్యిత్రవస్త్రయోగేనాగమ్యవసంభవత్రానిశ్చలనాద్విధాభిమతే
 ఇతి శ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారవారీణామనూపాధ్యాయకొలచ
 లమన్లినాభసూరిపరదితాయాంకీర్తనానుసారమునాథకావ్యే

ముంటాపకసమాఖ్యాయాం ద్వితీయస్సగళః.

శ్రీహయశ్రీ వాయనమః

భారవికృతా - కిరాతాజుఁగీయే - తృతీయస్సగః,

౧ || అథశ్రీభిమునివిశేషయోగమధిష్ఠ్యైకైఃకాలాపకమాహ- తమ
క్తిం || శ్లో || ద్వాభ్యాంయుక్తమిత్రోక్తృభిర్లోకైర్విశేషకం | కాలాపకంచ
తుర్నిస్సాన్యైమాన్వంతురంత్యులమితి || తతః || తతఃఉపవేశానంతరం-
శరచ్చక్రకరాభిరామైః ఆహ్లాద్యైరిత్యథః - ఉత్సర్పిభిఃఉద్వప్రసారిభిః
అశుకాఃప్రభావలైఃప్రాంశుమిన్నగమివస్థితమిత్యత్రైత్య - పుసరానీల
రుచంకృష్ణవణం- పిశంగిపింగళివర్ణః* గౌరాదిత్వాత్ జీవ జటాఃవిభా
ణధారయంతృతవతలత్వంతంపిద్యమ్యక్తంఅంబువాహ మివస్థితమిత్య
వహ - ధగ్మృజ్జోయుక్త్యైఃపతాన్యంబునిమాబభాషెత్తచతుర్థశ్లోకే

౧ || తతశ్శరచ్చక్రకరాభిరామైరుత్సర్పిభిః ప్రాంశుమి
వాశుకాఃప్రభాః | విభాణ మానీల రుచంపిశంగిజటాఃప్రతి
త్వంతమివాంబువాహమ్ || ౨ || ప్రసాదలక్ష్మీందగతం సమ
గ్రాంచపుః ప్రకషేణజనాతగేన | ప్రసహ్యచేతస్సుసమా
సజుతమ సుస్తుతానామపిభావచూర్ణమ్ || ౩ || అనుద్ధ

నాన్వయః||-౨|| ప్రసాదే|| ప్రసన్నగ్రాంసంపూర్ణాప్రసాదస్సాన్యతాతస్య
లక్ష్మీంసంపదభగవం తతఃవిజననగచ్ఛతీజనాతగేనలోకాతశానా*
ఆన్యత్రాపివృత్తతత్తదప్రయోగః వపుఃప్రకషేణజకారసంపదా- అసంస్తు
తానామపిదితానామపి వ్యాసోయమిన్యజానతామవీత్యథః||౩|| సంప్రవ
స్సాన్యైవచయ్యత్యుగః - చేతస్సుచిత్రేషుఆరణ్యంసేహగ్రాంభావమభి
ప్రాయంప్రసహ్యచేత సమాసజుతంబగయంతమితియావత్ * దంశసం
జస్వంజాశపీత్యుపధాలోపః - ప్రసన్నాకాలేషు సర్వోపసిన్నిహ్య తీతిభావః
౩ || అనుద్ధతేతి || పునః - అనుద్ధతాకారతయాశాంతాకారతయా- లింగేన
అంతః కరణస్యవృత్తింవిత్తాంతాంతాంతామితియావత్ || ౪ || వివిక్తా
పూతపిణానిత్యుగః - తస్వంతఃప్రకటయంతం - ఆకృతిరేవాన్య చిత్తశు
ద్ధింకథయతీత్యథః - పునః మామర్చం నిసర్గ సాన్యతాతస్సంభోవిత్వా

సః - తయోర్విశేషమతిశయం భజతీతథోక్తేన || ౧ || సమావిస్రంభవి
శ్వాసావిన్యమరః - క్షుషీతేనదశనేనైవకృతాడపసంభాషా సంభాషణం
యేనతమివేత్యుత్పేత్రితా. దృష్టివిశేషేణైవోపసంభాషమాణమివస్థితమిత్య
థః - కాశికాయాంఘోషసంభాషాడపసాంత్యనమితిభాసనాదినూత్రే || ౨ ||
ధర్మేతి || పునఃసర్వత్ నిబంధంతీతధర్మనిబంధినీనాంతిగ్నిహేమాత్రాదిధర్మ
ప్రతిపాదికానాంపసంప్రణదాంతిఘట్టదాం* క్షిప్ - శ్రుతీనాంవేదానాం || ౩ ||
శ్రుతిస్త్రీవేదఆత్మయభివ్యవరః - ప్రసూతిప్రభవంసుభేనోపవిష్టం ఆసీ
నంమునితదభ్యాగమనేతస్యమునేతగమనే - హేతుంకారణం పరీపుఃజ్ఞా
నుః* ఆహ్వానేస్సన్నంతామప్రత్యయః-ఆప్ స్థావృథామీదితీకారః|| అత్రలోహ
భ్యాససేత్యభ్యాసలోపః- ఆభభాషేఉవాచ||౪||అనాప్తేతి||అనాప్తపుణ్యో
వచయైఃఅత్రపుణ్యసంగ్రహైః - దురాసాదులభాషులస్యసదితీశ్రేయస్స
రీత్యథః - నిర్ధారణాహతరజోగుణాన్యత్రైరప్రధూలిశ్చ || ౫ || రజోరజో

తాకారతయావివిక్తాంతస్వంతఃకరణస్యవృత్తమ్ । మా
ధుర్యవిస్రంభవిశేషభాజాకృతోపసంభాషమివేక్షితేన||
౪ || ధర్మాత్మజోధర్మనిబంధినీనాప్రసూతిమేనఃప్రణదాం
శ్రుతీనామ్ । హేతుంతదభ్యాగమనేపరీపుస్సుభోపవిష్టంము
నిమాబభాషే||౫|| అనాప్తపుణ్యోవచయైకురాపాఘలస్య
నిర్ధారణాస్సపత్రీ । తుల్యాభవద్ధర్మనసంపదేషావృత్తేధి

గుణేభూతౌపరాగర్తవయోరపీఃవిశ్వః ఏమాభవద్దశనస్యసంపత్ సంప
త్తిః- లాభభియోవత్*సంపదాదిభ్యఃక్లిప్తోభావాత్-వీతవలాహకాయాః
గతమేఘాయాః - దివఃఅంతరిక్షస్యసంబంధిన్యావృష్టేః తుల్యేత్యుపమాలం
కారః - అనభవృష్టివచతరితోపవన్నంభవద్దశనంసర్వధాకస్యవిచ్ఛే
యసోనిదానమిత్యథః - వారివహతీతవలాహకః- పృషోదరాదిత్వాత్సః
౬ || అద్యేతి || అద్యక్రతూనాంక్రీయా - అనుష్ఠానానికామాకమహంతీకా
మదుఘాఃఫలదాత్తిత్యథః*దుహే||కపేఘశ్చేతికప్రిత్యయోమాదేశశ్చ-
సంప్రతిఅద్యభూమిదేవాఃబ్రాహ్మణాశ్చ||౭|| ద్విజాత్యగ్రజన్మభూదేవబాడబాః
విప్రశ్చబ్రాహ్మణమిత్యమరః- సత్యాశిషాజాతాః బ్రాహ్మణాశిషాద్యఫలితాభి
త్యథః-యద్యస్తాత్కారణాత్ - త్వయ్యాగతేసతిర్వదాగమనమిత్రేనేత్య
థః- అస్తిఅహమిత్యథావ్యయంఅస్తిత్వత్సదగ్ధానుపాదేఅహమథ్ధేవీ గణ
వ్యాఖ్యానే||గో||దాసేకృతాగనిభదత్త్వచిరఃప్రభుఃకాంసాదప్రహరభిసుంప

నాస్తికూయేతిప్రయోగశ్చ - ఆసంస్కృతేరాసంసారాత్ ఆసంసార మిత్యర్థః * ఆభివిధానాద్వికల్పాదసమాసః జగత్పుటహుమానమాత్రంబహుమానయోగ్యఃజాతః - సకలసతతామౌఘభూతంత్యదాగమనంయేనమేజగన్తాన్యతేతిభావః॥ ౭ ॥ శ్రియమితి॥ఆత్మయోనేబ్రహ్మణ్యనలోకగురోఃతవ-అమోఘమవిఫలంసందర్శనంశ్రియంవికర్షణిఆవృప్యదవతి-ఆఘానిదుఃఖానిఅపహంతి॥౧॥ అంశాసామఃఖవ్యసనేష్వఘమిత్యమరః శ్రేయఃపురుషార్థంపరిసన్నాతిప్రవతివర్ణయతీతియావత్ - ధాతూనామనేకార్థద్వాత్ - కీర్తితమోతికింబహునాకింసద్ త్రేకింసకరోతిసర్వంచకతోత్తత్కర్త॥ ౮॥ శోచ్యతదితి॥హేభగవత్శోచ్యతన్మయాభేనుధాన్యంవికరేపిహిమద్యతౌఇం దౌఖిషయేననివృత్తమనివృతం - సభాభాన్యనశబ్దస్యనుపుపేతిసమాసఃమేచతుః త్వత్సన్నిధౌనివృత్తింసుఖమేతి - తథాచేతశ్చసముద్భృతజ్ఞాతివియోగభేదంత్యక్తబంధు

తూనాంసత్యాశిషస్సంప్రతిభూమిదేవాః॥ఆసంస్కృతేరస్మిజగత్సుజాత్తస్వయ్యాగతేయధ్యహుమానపాత్రమ్॥ ౭॥ శ్రియం వికర్షత్యపహంత్యహునిశ్రేయఃపరిసన్నాతిచనోతికీర్తిమ్ । సందర్శనంలొకగురోరమోఘంతవాత్మయోనేరివకింసద్ త్రే ॥ ౮॥ శోచ్యతన్మయాభేపిహిమద్యతౌమేననిర్వృతం నిర్వృతిమేతి చతుః॥ సముద్భృతజ్ఞాతివియోగభేదంత్యత్సన్నిధౌపుష్పస్స తీవచేతః॥ ౯॥నిరాస్పదంప్రశ్నకుతూహలిత్వమస్మాన్స్వధీనంకిమునిస్సన్న్విహాణామ్ । తథాపికల్యాణకరీరిరంతేమాంశ్రో

విరహదుఃఖంఉచ్చస్సతీవలనువహోభేనసాణితీవేర్యుత్ప్రేరీతా - పూర్వాన్ధేతునివృత్తికారణేసత్యపిఇందావనివృత్తికథనాద్విశేషోక్తిః-తమక్తం॥స్లో॥ తత్సమగ్ర్యామనుష్యత్తివిశేషోక్తిర్నిగత్యతఇతి ॥ ౯॥ నిరాస్పదమితి॥ప్రశ్నకుతూహలిత్వంనిరాస్పదంఆగమనప్రయోజనప్రశ్ననిరాస్పదఇత్యర్థః * ఆస్పదంప్రతిష్ఠాయామినిపాతః- ప్రశ్నానవకాశేహేతుమాహ - నిస్సన్న్విహాణాం- యుష్మాదృశామితిశేషః - అస్మాన్స్వధీనమాయత్తంకిమునకించితస్తత్తోలభ్యమిత్యర్థః*ఆధారత్వవివక్షాయాంసప్తమీ- తథాపికల్యాణకరీరిలప్తస్థితైకహేతుమిత్యర్థః- నిస్సృహప్రవృత్తైఃపరాధత్వాదితిభావః*కృజోహేర్ద్వితీయచక్రత్యయేజీవ- అతస్తేగిరతిశ్రోతుమిచ్ఛామాం - ముఖంనాగస్యాస్తీతిముఖరోనిరంతరభాషీ * ముఖకుంజైభ్యోరోవక్తవ్యఇతిప్రత్యయః ॥ ౧౦॥దుర్ముఖేముఖరాబద్ధముఖావిత్యమరః- తతశ్చిప్ప్రత్యయః - ముఖరీకరోతివ్యా

పారయతీత్యథః - నిస్సృహస్యాపితేవాక్యమస్తద్ధితకరత్వాచ్చోగ్రవ్య
మితిభావః॥౧౦॥ ఇతితి॥ ఇతిథం- ఉక్తివిశేషరమ్యంఉక్తివైచిత్ర్యచారుయ
భాతభాఉక్తవాః- ఉదారచేతా-మహామనానరేంద్రుడైవపాయనేనవ్యా
సేన - ద్వివమయనంస్థానంజన్మభూమిర్యస్యసద్విపాయనఃసవపదైవపాయ
నః* ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చేతస్వాభేణ్విశ్వయః - నత్వపత్యాగ్ధే- నదాదిభ్యఃభక్
తేషేవపాతాత్ బాధిలాభఃత్వాచ్చ- జయోపపత్తౌమనస్సమాధాయజయ
సిద్ధిమపేయ్యేత్యథః - ఇతివత్సమాణప్రకారాం ఉదారామర్థవతితిగిరమ
భిదధేఉక్తఃమహాదిత్వాదప్రధానేకమణిలింగ ॥ ప్రధానకమణ్యాభ్యయే
లాదీనామబద్ధిఃకర్మణః । అప్రధానేమహాదీనాంజ్యం తేకతుశ్చకర్మణఇతి
వచనాత్॥౧౧॥ ఆదౌతావత్స్వస్యమాభ్యస్థ్యభంగదోషంయుక్తేనపరిహరి॥
చిదీషతామితి॥అలస్సేంగుర్వీం * నొంతోగుణవచనాదితితగేవ - యశోవతం

తుమిచ్చాముఖిరీకరోతి॥ ౧౦॥ ఇన్యక్తవానుక్తివిశేషరమ్యం
మనస్సమాధాయజయోపపత్తౌ । ఉదారచేతాగిరమిత్యదా
రాంజైవపాయనేనాభిదధేనరేంద్రః॥౧౧॥ చిదీషరాంజన్మన
తామలస్సేంయశోవతంసాముభయప్రభూతిమ్ । అభ్యస్థితా
బంధుమనుల్యరూపావృత్తిర్విశేషణతపోధనానామ్ ॥ ౧౨॥
తథాపి నిఘ్నం నృపరావకీనైః ప్రస్వీకృతం మేహృదయం
గుణోఽయైః । ఓతస్పృహాతామపియక్తభాజాంభవంతిభవ్యే

సాంకీర్తిభూషణం - ఉభయత్ర ఇహవాముత్రచలోకఇతిశేషః - భూలిం
శ్రేయఃచిదీషతాంచేతుంసంగ్రహేతుమిచ్ఛతాం*చిమోతేస్సన్నంతాచ్చప్ర
త్యయః - జన్మవతాంశరీరిణాం బంధుమపీషయేతుల్యరూపా ఏకవిధావృత్తి
వ్యవహారః అభ్యహితా ఉచితాతపోధనా నామస్తవృత్తాం విశేషణ ని
యమేన హృహితా॥ ౧౨॥ తథాపీతి॥ తథాపితుల్యవృత్తౌచిత్వేపి- హ
నృపతావస్తవ్యత్వదీప్యైః * యుక్తదస్త్రదోరస్యతరస్యాంఖల్ చేతిభిల్లృత్వ
యః తవకమమకావేకవచనఇతితవకాదేశః గుణోఽయైః ప్రస్వీకృతమావర్జితం
మేహృదయం - నిఘ్నంత్యదాయత్తం॥౧౩॥అధీనోనిఘ్నతయత్త్యత్యమరః నను
నిస్సృహస్యకోయంపక్షపాతఇత్యత్రాహ॥ పీతేతి॥ పీతస్పృహాణాంవిరక్తా
నాంముక్తిభాజాంముముఖాణాంపీత్యథఃభవంతీతిభవ్యాసాధవః*భవ్య
గేయేత్యాదివాకతకారినిపాతః- తేషుపక్షపాతాఃసేషాభవంతి-సహిసాధ్య
నుగ్రహానుహతాంమాభ్యస్థ్యభంజకఇతిభావః॥౧౩॥అధనృపస్యగుణవత్తం

ప్రకటయితుంధృతరాష్ట్రస్యదుశ్చేష్టాముష్టాటయతి సుతాఇతి || యాయం
తస్యరాజ్ఞోధృతిరాష్ట్రస్యసతానకిముసతాపవేత్యథాః- గుణైఃశాంతిదాన
దాక్షిణ్యాదిభిఃసుయోధనం నాతీతానాతిక్రాంతావా - అతిక్రాంతాపవేత్య
థాః*తకరిత్యః - అసుతత్వమగుణత్వంవాత్యాగహేతుర్యుష్మాసునాస్తీత్య
థాఃఉపాలంభేకారణమాహ-యఇతి- యఃపుతరాష్ట్రవఃయుష్మావృధాని
మా- రణమేవత్యక్తవాః- యదివయంసుతాగుణాధికాశ్చైతహికథమత్యా
క్షీత్యత్రాహబలాద్వేది|| సవిషయాభిలాషభోగతృష్ణాబలాద్వాబలాత్కా-
రాదేవ||వాస్యాద్వికల్పోపమయోరేవాథేచసముచ్చయఇతివిశ్వః-మో
హమవివేకంవిధత్తే విషయాభిలాషాఃరిక్తోనశ్చిద్యుష్మాత్యాగహేతురస్తీత్య
థాఃఅత్రకారణేనకార్యసమర్థనహాపౌథాంతరన్యాసః||౧౮|| అథరాజ్ఞఉత్సా
హవర్థనాయశత్రోహానింసూచయతి|| జహన్వితి||ఎనంపుతరాష్ట్రఅథా
సిద్ధిఃకథంనజహతుజహత్వేవేత్యథాః-ప్రేమాతీసగప్రాప్తకాలేసుకృత్యా

మహిపతుపారాః || ౧౩ || సురానయాయంకిముతస్యరాజ్ఞ
సుయోధనంవాసగుణైరతీతాః| యస్త్యక్తవాఃవస్సవృధా
బలాద్వామోహంవిధత్తేవిషయాభిలాషః|| ౧౪ || జహతు
నై సంకథమథాసిద్ధిస్సంకయ్యక్తాదిమతిష్ఠతేయః| అనాథు
యోగాహిజయంతరాయాఃప్రమాథినినాంపదాపదాః||
౧౫ || పథశ్చ్యుతాయాంసమితౌతి పూతాంధ్రాన్యందధా

శ్చేతిప్రాప్తకాలేలోక- తస్యహానికాలఃప్రాప్తఇత్యథాః మతఃయోధృతరా
ష్ట్రస్య సంకయ్యసందిహ్య - కణాదిమతిష్ఠతేకణాదీడుర్మండ్రాణః సంది
గాథాణాణేత్యేష్వేనాపంబత ఇత్యథాః * ప్రకాశస్థేయాఖ్యయోశ్చేతిస్థే
యాఖ్యాయామాత్మ నేపదం-ప్రకాశస్థేయాఖ్యయోశ్చేతితత్ - తస్య తేస్త్వన్ని
తిస్థేయోవివాదపరిణేలా- తథాహి అసాధుయోగాఃమజనసంసర్గాః
జయంతరాయాఃజయఃపూతకాః- కించప్రమాథినిసామున్మూలనశీలానాంవి
పదాంపదానిస్థానాని|| ౧౬ || పదంవ్యవసితగ్రాణస్థానలక్ష్యంఘ్రిపిస్తుష్టిత్యమ
రః- నకేవలమథాఘ్రినకింత్యనథాకారిణశ్చేత్యథాః-పుతరాష్ట్రోపిమజన
నపిథేయత్వాద్విగత్యతీతిథావః|| ౧౭|| ఏవంశత్రోరసథాంసూచయత్వారా
జ్ఞోథాసిద్ధింసూచయతి||పథఇతి||రిపూతాంసమితౌసభాయాం|| సభాసమి
తిసంసదఇత్యమరః- పథశ్చ్యుతాయాంమాగాధ్యుష్టాయాం-దురాత్మనో
దుశ్శాసనస్యస్త్రీవస్త్రగ్రహణసాహసమంగీకృతవత్సాంశత్యామిత్యథాః-

చిరాయదగ్ధ్యాంధగ్ధాన పేతాం * ధర్మపథ్యథా న్యాయాదన పేతభి
యత్ప్రత్యయః - ధురంభారం దధానేనకృచ్ఛే వ్యపిధగ్ధా దచలతేన్య
థాః - త్వయావిపత్స్వపిలిపత్తి అనినాశి తతపవరమ్యం - గుణేషుత్య
త్యాదిమవిపయే - పరముతకలంప్రేమలిపిమ్యతం - చుస్సహమపిసోధవ
తాత్వయాసాధుకృతలతిభావః ॥ ౧౬ ॥ విధాయేతః ॥ కించసమయేవపకాము
భ్యావృత్తిర్య స్యతస్యలపరోపతాపిన్యాధాః - భవతఃభలేనకపలేన ఆత్మ
నేహితఃఆత్మసీసంసభవతిత్యనాత్మగీసః స్వస్యైవానధాహేతురిత్యథాః
తం* ఆత్మకశిష్టజనభోగోర్తరపదాభ్యాశిప్రత్యయః - విగ్ధంసమపకారం
విధాయ - ప్రకాశితః ప్రభావితః త్వత్ప్రేమయోః శాస్త్రభ్యావయోః
సారః ఉత్తమోదైవస్తోత్రోః తతఃవిద్విషక్తిల పకారాభవ - జాతా
భిశేషః - అపకారోఽప్యపకారమైవ సంగవృత్తియిన్విదాజకస్యగభవత్సా
జన్యంచజగతి సువృత్తమాసదిత్యధాః - కిన్చిత్సమాసస్యాపి సజన్యచంద
నదారుగుణ ఇనగుణాఃసరిభవ ఏవ సుమరాధివలంభావః ॥ ౧౭ ॥ ఆద్య

నేనునురంబిరాయఁ న్వియ్యాదివక్త న్నొకపక్షవ్యవహారిను ॥
తలఁచిపాపరగు నేను ॥ విధానివిన్నో సహనాన్తిగల
శమైకవృత్తేభావవిరహిణి ॥ ప్రకాశితవృత్తి సేసారాన్తి
తపరాదానవిద్విషయ ॥ ౧౭ ॥ భాగ్యవర్తిరపవిరహేణ
జ్యాయాన్తికీర్యాన్తి ॥ బుద్ధివహః ॥ అతఃప్రకాశ-
విధిగృధయః ప్రకాశితరానాన్తిగోయన్తి ॥ ౧౮ ॥ త్రిపు

[illegible]

క్రంతికావ్యప్రకాశే॥ ప్రసిద్ధానుభూతార్థవిషయస్తద్భూతాదానం నాపేక్ష
తత్త్వతిజమదగ్నేరవత్యంపుమాజానుమదగ్మ్యః॥ గాదిభ్యోయభితి యజ్ఞ
ప్రత్యయః-యస్యభీష్మస్యవీర్యావధూతఃవిక్రమాభిభూతః అంబికాస్వయంవ
రత్తిత్యర్థః - తదాభంగసమయేగుణానాంశౌర్యాదీనాంప్రకర్షణమత్యంత
ధారవశంఅశ్రయాధీనంవివేదజజ్ఞే-స్వవిద్యాయాఃస్వశిష్యేభీష్మేస్వస్తాదపి
ప్రకర్షణధానదశనాదితిభావః-స్తేతిపాదపూరణే॥ స్తేతిపాదపూరణేతీత
ఇతివిశ్వః॥ ౧౯॥ యస్మిన్నతియస్మిన్భీష్మేషమయేఅగ్నిశ్వరస్యభావఃఅనైశ్వ
ర్యంఅసామధ్యం-సఖశ్శుచీశ్వరయేత్రజ్ఞకుశలనిపుణానామితివికల్పాన్న౯
పూర్వపదవృద్ధ్యభావః-తేనకృతవ్యభీకఃజనితనైతత్వః॥ ౨॥ దుఃఖవైలయ్యైవ్య
భీకమితియాదవః అంతకోయమోపివరాభవం ప్రాప్తఇవభీష్మస్యేచ్ఛామ
రణత్వాత్అంతకోపివరాజితఇవాస్తే కిముతాన్యభితిభావః - సభీష్మరణేధ
నుఃకున్వకస్యమనః భయైక ప్రవణంభయే ఏకప్రవణమేకోన్ముఖం-శివభాగ

ప్రకృత్యోజగతీపతీనాంహంతాగురుర్యస్యసజామదగ్మ్యః ।
వీర్యావధూతస్త్యురదావివేద ప్రకర్షణ మాధారవశం గుణా
నామ్॥ ౧౯ ॥ యస్మిన్ననైశ్వర్యకృతవ్యభీకఃపరాభవంప్రా
ప్తఇవాంతకోపీ ధున్వకధనుఃకస్యరణేసకుర్యాన్ననోభయైక
ప్రవణంసభీష్మః॥ ౨౦॥ సృజంతమాజావిముసంహతీర్వస్సహ
తకోపజ్వలితంగురుంకః । పరిస్ఫురల్లోలశిఖా గ్రజిహ్వంజగజ్జి
ఘృతసంతమివాంతవహ్నిమ్॥ ౨౧॥ నిరీక్ష్యసంరంభనిరస్తై

వతవత్సమాసఃసకుర్యాత్ -సర్వస్యాపిముసనిభయంకుర్యాదేవేత్యర్థః॥ ౨౦
సృజంతఇతి॥ అజౌరణ - ఇముసంహతీఃబాణసంఖ్యాసృజంతంవపకతం- కో
పజ్వలితంఅతఎవపరిస్ఫురంత్యోలోలాశ్చశిఖాగ్రాణ్యేవజిహ్వయస్యతంతథో
క్తం-జగత్ లోకంజిఘృతసంతంఅత్తుమిచ్ఛంతం * అదేస్సన్నంతాచ్ఛతృప్రత్య
యః- లుజ్జనోఘస్త్వృత్తిఃస్త్వప్రదేశః- అతవహ్నింకాలాగ్నిమివస్థితంగురుం
ద్రోణంవోయుస్తాకంమధ్యేకస్సహతసోఘంశక్తుయాత్-నకోపీత్యర్థః శ
కిలిజ్యేతశక్యాధీర్జిత్॥ ౨౧॥ నిరీక్ష్యతి॥ సంరంభేణకోపేననిరస్తంత్యాజితంతై
ర్యంనిర్వికారచిత్తత్వంయేనతంతథోక్తం॥ అయోభేదైవరరదైర్యావహరిణమి
త్యర్థః- అరాధితజామదగ్మ్యంశుశ్రూషితభాగవం- జామదగ్మ్యవధిగ
తాఖిలాన్త్రురహస్యమీత్యర్థః-రాధేయంరాధానుతంకణం* స్త్రీభ్యోధ
గితిభక్ప్రత్యయః-నిరీక్ష్యచృత్యోరపిఅసంస్తుతేషుఅపరిచితేషు॥ ౨॥ సంస్త

వస్యస్యత్పరిచయశ్చమరః భయేషుప్రసభంపక్షపాతః పరిచయః జాయేత-
 మృత్యురప్యస్తాద్భిభీయాత్ కిముతాన్యత్తిభావః*సంభావనాయాంలిజ్ - అ
 త్రజ్జక్రియాపేక్ష యాసమానకత్వకత్వాభావేపిపక్షపాత క్రియాపేక్షయా
 తస్యంభవాన్నిరీత్యైతిల్యప్నిదేశశస్సుగుభానీయః - ప్రథానోపసజ్జనభావ
 స్త్వప్రయోజకత్వ వ్యక్తవివేకకారః అత్రభయసంబంధరహితస్యమృత్యోర్భ
 యసంబంధాభిధానాదసంబంధేసంబంధకూపాతిశయోక్తిరలంకారః॥౨౨॥
 అధానంతరకరణీయముపదిశన్నాగమన ప్రయోజనంయుక్తేనాహ ॥ యయె
 త్యాది॥ యయావిద్యయాకరణేననుచశ్చరామలిచమగ రాంతపస్యాంతపశ్చ
 ర్యాం*కర్మాణోరోమంధతపోభ్యావర్తిచరోరికృత్ ॥ అప్రత్యయాచిన్ద్రీ
 యామప్రత్యయః ఆచరతాపశుపతిప్రతితపఃపరస్వతేత్యర్థః అతపసమానా

ర్యంరాధేయమారాధితజానుదగ్న్యమ్ । అసంస్తుతేషుప్రస
 భంభయేషుజాయేతమృత్యోరపిపక్షపాతః ॥ ౨౨॥ యయా
 సమాసాదితసాధనేననుచశ్చరామా చరతాతపస్యామ్ । ఏ
 తేమరాపం సమవాప్యపీర్య మున్నూలితారః కపికేతనేన
 ౨౩॥ యహస్త్యయోగాయమహా మహిమ్నామా రాధనీం
 తాన్యవదేవతానామ్ । దాతుంప్రదానోచిత భూరి ధామ్న

దితంసాధనంపాశుపతాద్యస్త్రయాపయేన తేన- కపిహానుమాకేతనంబ్వి
 హ్నం యస్య తేనఅజ్జనేనేత్యర్థః - దురాపంకన్యచలభంపీర్యం తేజస
 మవాప్య ఎతేపూర్వోక్తభీష్మాదయః ఉన్నూలితారః ఉన్ మూలశ్చవ్యతే ఉ
 న్నూలయ తేన్యంతాతగ్ ర్మణీబుట్ - అత్ర ఉన్న్వసదాగ మేపితస్య అసిద్ధవద
 త్రాభాదిత్యసిద్ధత్వాత్ ణేరణిటిణీలోపః తన్నిమి త్తస్యేవానిటిప్రతిషేధా
 తే-తమ క్తం-ఉన్న్వద్విధిర్మయిత్ వహతేశ్చబలంఉభూశ్చోక్తయో నిమితాం
 వాచిణీతిట్యాసిద్ధిస్తేనలుప్యతేణేర్నిత్యశ్చయంబలనిమిత్తోఽపూతీతి ॥ ౨౩॥
 యహస్త్యేతి॥ హస్తప-యహస్త్యయోగాయప్రకర్మ లాభాయమహామహి
 మ్నాంమహానుభావానాం దేవతానామింత్రాదీనాం - ఆరాధ్యతేనయేత్యా
 రాధనీతాంప్రసాదంబ్రీమిత్యర్థః*కరణేల్యుట్ - బేవ - భూరిధామ్నంమహా
 ప్రభానాం॥ని॥ ధామదేశేశ్యహరశ్చైస్థానేదన్మప్రభావయోరితిత్వః*అనడ
 పథాలాపినోన్యతరస్యామీతిబేవ-విద్యామైంద్రమంద్రయాపాం - సిద్ధింసాత్మా
 తాగ్ ర్యసిద్ధిమి తేతివిద్యాయాఅమోఘత్వాక్షిః-హస్తదానోచితదానపా
 త్రప్రభాత ఫలభోక్తృత్వా దస్యపాత్రత్వాక్షిః - దాతు ముపాగతోన్న్వి ॥

౨౮ || ఇతీతి || ఇత్యుక్తవంతోఽప్రసేదివాసంప్రసన్నం* భాషాయాం సదవసక్త్రు
 వభితిక్వసుః - తంమునిజిష్ణుః జయశీలోజ్ఞానః - ధావశ్శస్సగుర్నితిగుర్నిత్ర
 శ్యయః - ప్రజసాధయఅనుతిష్ఠే శ్యేవంతాపం - అజాతశత్రోః ధర్మరాజస్యస్వ
 యనువిద్యేషశీలత్వాదియ్యం సంక్షా - నాక్యం ప్రమాణయతదాదిప్రస్ఫుత్త్య
 థణః - అంతేవసకాఞాత్రభవ || ౧ || ధాత్రాంతేవాసనాశిష్యభిష్యకురః - పినయేన
 అనాన్ధత్యేగఉపాససాదసమీపత్రావ || ౨౫ || నిర్యాయేతి || అథవహ్నికణావ
 దాతాస్ఫులింగవచస్త్వలా - దేవరాసాన్నిధ్యాదితీభావః - విద్యావింద్రమం
 త్రరూపా - దినాదిరమ్యాత్ ప్రభాతభాస్వరాత్ అకాస్యబింబాది వమహ
 షేః | వ్యాసస్యముఖాత్ నిర్యాయనిగత్య-యాతేస్సమాసేనశ్చపూర్వే
 క్తోల్వల్యపాదేశః - ఉప్తిరకాదీనిః - స్ఫురద్వికసత్ వర్షమివసాధానస
 మజ్జానస్యముఖం లభిపేదేప్రక్షిప్తే || ౨౯ || యోగంచేతి || సః యోగ్యతమాయఅ

ముపాగతస్సిద్ధిమివాప్తిపిద్యామ్ || ౨౮ || ఇత్యుక్తవంతోఽప్రజ
 సాధయేతి ప్రమాణయన్వాక్యకు జాతశత్రోః | ప్రసేదివాం
 సంతముపా ససాదవసన్నివాంతేపినయేనజిష్ణుః || ౨౫ || ని
 ర్యాయపిద్యాదినాదిరమ్యాత్ స్థిందాదివారగస్యముఖాన్త
 హషేః | పాథానసంవహ్నికణావదాతాదీప్తిస్ఫురత్పర్వ
 మివాభిపేదే || ౨౯ || యోగంచతయోగ్యతమాయతస్మత్

వః ప్రభావాద్వితతారసద్యః | యేనాస్యతత్త్వేషుకృతేపభా
 సేసమున్మిమీలేపదిరాయచతుః || ౨౯ || ఆకారమాశంసిత

హతమాయత స్తైపంధాయ - తంవత్సమాణమహిమానం యోగంధ్యా
 నం నిధించ || ౧ || యోగస్సన్నహసోపాయధ్యానసంగతియ్యుక్తిష్టిశ్యకురః
 తపఃప్రభావాత్ సద్యోవితతారదదౌదిరకాలగ్రాహ్యుచపీతిభావః యేనయో
 గేనతత్త్వేషుప్రకృతిమహదాదిషుతద్యథా - మూలప్రకృతిమహానహంకారో
 మనశ్చైవ చతన్మాత్రాణిపంచబుద్ధీంద్రియాణిపంచకర్మేంద్రియాణిపంచమహా
 భూతాశీఠిచతుర్ద్వింశతిగన్వాని తత్ర అవభాసేనాత్మాచార్యేనాసరిసా
 జ్ఞానస్యనియంత్రుదిరాయసమున్మిమీలేపఉన్మిషితమివేత్సత్త్వేగ్రీతా-తదా
 తస్యకౌపివహాసఖిరాజ్ఞానభంజనప్రత్వావభాసశ్చిద్రాదంధస్యృష్టిలాభ
 ఇవాభవదితీభావః || ౨౯ || ఆకారమితి || ఆశంసితః ఆభ్యాతోభూరిలాభోనేకశ్రే
 యః ప్రార్థ్యేనతంతథోక్తం మహాభాగ్యసూచకమిత్యర్థః అంతఃకరణజ్ఞేనత
 ద్వృత్తిరుత్సాహాయత్వతేతదనురూపంతదనుకూలం ఉత్సాహానుగుణవ్యా

పారశ్రమమిత్యర్థః-ఆకారంమూర్తింబధానంతంతిష్ఠనం- మునివిజయోదయే
విజయఫలకేతస్సమాధౌతపోనియమే || ౧ || సమాధినియమేభ్యానేమానేనై
వసమధానభివేష్యః నియోజయిష్యన్ నియోక్తుమిచ్ఛన్* లృట్ శేషేచేతి
లృట్- లృటస్సద్వేతిశత్రోదేశః ఇతివత్ప్రమాణమువాచ|| ౨ || అనేనేతి|| అనే
నస్యోపదిష్టే నేత్యర్థః- యోగేనవివృద్ధ తేజాఃఅధిక తేజాః అధికప్రతాపోవా
నిజాపదవీంపరస్మైతియచ్ఛన్ సతస్సప్రవేశమదదానభివేష్యః - ఉపాత్తశ

స్త్రోగృహీతాయుధవసన్ జపోపవాసాభిషక్తైస్సార్థాయానశనస్సానైః
మునీనామూచారంసమాచరంతిన్ || ౨ || యేత్రనిశేషేతపస్సిద్ధి రిత్వా
సయేనతంబద శయన్నాహం || కరిష్యసత్త్వి || యత్రశిలోచ్చయే గోత్రభి
దః ఇంద్రస్య - ప్రసత్తయే ప్రసాదాయసుమశ్చరాణితపాంసికరిష్యసే- చా
రు శిలోచ్చయం రమ్యశిఖరం తంశిలోచ్చయం గిరింభండ్రకీలాభ్యం || ౩ ||

భూరిలాభంబధాన మంతః కరణాసురూపమ్ | నియోజయి
ష్యన్విజయోదయేతంతపస్సమాధౌమునిరిత్యువాచ || ౨ || అ
నేనయోగేనవివృద్ధ తేజాఃజాలపరస్మైపదవీమయచ్ఛన్ | స

మాచరాచారముపాత్తశ స్తోజపోపవాసా భిషక్తైఃమునీ
నామ్ || ౨ || కరిష్యసేయత్రసుమశ్చరాణిప్రసత్తయేగోత్ర
భివస్తపాంసి | శిలోచ్చయంచారుశిలోచ్చయంమేషక్షణా
నేష్యతిగుహ్యకస్తామ్ || ౩ || ఇతిబ్రువాణేనమహేంద్ర
సూనుంసుహషిణా తేనతిరోబభూవే | తంతారాజానుచ
రోస్యసత్యఃప్రదేశమాదేశ ఇవాధితస్థా || ౩ || కృతానతి

అద్రిగోత్రగిరిగ్రావాచలైలశిలోచ్చయాభివేష్యమరః - ఎషగుహ్యకోయతుః
అనంతరమేవాస్యపురఃప్రాచుర్భావాదేషభినిర్దేశః - తుణానేష్యతిప్రాప
యిష్యతి|| ౩ || ఇతి|| ఇంద్రం-మహేంద్రసూనుమజ్ఞానం- బ్రువాణేనఉక్తవ
తేత్యర్థః* వర్తమానసామీప్యేతిభూతేవర్తమానవత్ప్రశ్నయఃతిరోధా
నస్యావిలంబమాచనార్థః- తేనసుహషిణావ్యాసేనతిరోబభూవేఅంతర్ద
ధే - భావేపట్ - రాజరాజోయతురాజః || ౩ || రాజాప్రభాస్యపేదంప్రేయ
యేక్షుత్రియ శక్రయోతితివేష్యః- తస్యానుచరయతుఃపూర్వోక్తః - అస్యము
నేఆదేశఃసాక్షాదాజ్ఞేవసద్యఃతం అజ్ఞానాధిష్ఠితంప్రదేశం అధితస్థాప్రాప్త
భివేష్యః* స్థాద్యభ్యాసేనవాభ్యాసస్యేతివత్సం|| ౩ || కృతేతి|| సప్రభుజ
నోయతుః - కృతానతిఃకృతప్రణామస్సకవ్యాహృతః ఉక్తస్సార్థవ్యాదాపి

యవచనం దేన తస్మిన్ జన్మేన - జాతస్మృత్యా జాతాను రాగస్వభావ
భ్యాసు హృది వ॥ ౩॥ అథ మిత్రం సఖాసు హృది త్యమరః - సంప్రసాదం విస్మయం ఇ
యాయ ప్రాపత భావ - సతాం సాధూ నాం యోగః సం గతిః - అనువిశ్వాసయతి
విశ్వాసం జనయతి - సామాన్యేన విశేష సమక్షాన రూపాం తరన్యాసః ॥ ౩౨॥
అథేతి ॥ అథ ఉష్ణ భాసా నూర్జ్వల - ఉదయాయ పునరుదయాయ విహీయమా
నా త్యజ్యమా నానితమః ప్రాప్తి కారణోక్తిః । బృహద్వ్యతీక సావణ త్వా
ద్దీప్యమా నానిత్యథాః - ఇతి తమ స్సంకోచ కారణోక్తిః సుమేరుకుంజానివ - అ
త్ర సుమేరుగ్రహణం కుంజానాం సావణ త్వద్యోతనాథాం - తేన అజ్ఞానేన ఉద
యాయ శ్రేయ సేవిహీయమా నా బృహద్వ్యతీక అధిక బుద్ధి ప్రకాశా - పూ
ర్వవద్ద్విశేషణ ద్వయస్య ప్రయోజన మనుసంధేయం - పాండు సుతా చతుర
శ్చ శేషః యః ఘోసకృచ్ఛే గ్రిహ్యత ఉపపాదితః ఆత్మలాభః ఉత్పత్తి ర్యస్య తత్తథో
క్తం - తేహం వివేకే త్వాత్మ భం విజ్ఞిభ్యోదయ మిత్యథాః - తమ శ్లోకోంధ కారశ్చ ॥

ర్వాప్య హృత సాంత్య వాదే జాతస్మృత్యాః పుణ్యజనస్సజ్జ్ఞా ।

ఇయాయ సఖ్యావసంప్రసాదం విశ్వాసయత్యశు సతాం

హియోగః ॥ ౩౨॥ అథోష్ణ భాసేవ సుమేరుకుంజా విహీయ

మా నాను దయాయ తేన । బృహద్వ్యతీక దుఃఖ కృతాత్మలా

భంతమశ్వనైః పాండు సుతా ప్రపేదే ॥ ౩౩ ॥ అసంశయా

లో విత కార్యమన్నః ప్రేక్షా సమానీయ విభజ్యమానః । తుల్యా

ని ॥ త మోంధ కారే స్స భానా తమ శ్లోకే గుణాంతర ఇత్యుభయ త్రాపి విశ్వః - శ
నైర్మందం ప్రపేదే - తేహం వివేకే త్వాద్భి తభీత మవేతి భావః - అత్ర తమ శ్శబ్దస్య
జ్ఞిష్ట త్వాజ్ఞేచ్ఛానుప్రాణి తేయముపమా ॥ ౩౩॥ అసంశయేతి ॥ అసంశయ మను
ద్ధిం యథా తథా ఆలోచితం వివేచితం యతా ర్యం తేన మన్వోరక్ష ఇతి లఘు
త్వ హేతూక్తిః * నుచవిదోష త్రాహు హ్రీభ్యోన్యతరస్యా మితి నిష్ఠానత్వం - కా
ర్యకారవమా లోచ్యనిరస్త ఇత్యథాః - తథాప్రేక్షా భాత్రిత వాత్సల్యేన క
త్రాతా - సమానీయ పునరాకృప్య - విభజ్యమానః సమశోభాగ్నియమాణః - తు
త్యేన ప్రేక్షా తుల్య దుఃఖత్వం భవతితి భావః - సపూర్వోక్తిః దుఃఖ మేవాతి భారో
దుఃఖాతి భారోపితి భార భూత మపి దుఃఖ మిత్యథాః - తన్ననోభిః తేహంచతు
ష్టాం పాథా నాం మనోభిః తుల్యాద్విభాగాదివ పూర్వోక్తా త్ప్రేక్షా కృతాత్ స
మవిభాగాది వేత్యథాః - వస్తుతస్తు వివేకావేనేతి భావః పునర్ని భాగప్రహణంత
స్య హేతుత్వోత్ప్రేక్షార్థ మనువాద ఇత్యదోషః - లఘు తేనేమనితః యతై

కోనేక భావిభజ్యులను భిక్షుమానో మహానపి భారోలఘుమన్యతే త
 ద్వదిత్యంశః॥ ౩౪॥ అదై వంప్రేక్ష్య అకృష్యమాణమపి శోకం వివేకో నిర్జిగాయే
 త్యాహ॥ దై ర్యేణేతి॥ దై ర్యేణ తేషాం నిసగతో నిర్వికార చిత్త త్వేన - తథా మ
 హాషేః వ్యాసస్య - ప్రవతక స్వేతి శేషః - విశ్వాస్య తయాత్ర ధేయవచనత
 యేత్యర్థః అరాతిప్రభ వాదరాతి హేతుకాత్ తీవ్రాన్వ-స్సహజ్ మన్యోః క్రో
 ధాచ్చ హేతోః-తథాన్వనప్రభావాపరిజ్ఞానా చ్చేతి హేత్వంతర విశేషణముఖ
 నాహ-మఘానస్స తే అజ్ఞు నేపిర్వంచ*నలో కేత్యాది నాపక్ష్మీ ప్రతిషేధః- విద్వ
 త్సుజ్ఞాతవత్స్వితియావత్ * విదేశ్యతుర్వసురితివైకల్పికోవస్వాదేశః- తేషా
 మాథేషునశోకః స్థానంస్థితిం నావాపనప్రాప॥ ౩౫॥ తానితి॥ తత్ ప్రాథమ
 త్యాగజనితం - శమ-సుఖంతద్విరుద్ధం అశమ-దుఃఖం*నభిసంభోసమాసః
 భూరిధామ్నః తేజస్వి నభిహంసి హేతూక్తిః చతురః తాపాథావాసరస్య

ద్విభాగాదివతత్త నోభిద్యఃఖాతిభారోపిలఘుస్సమేనే॥ ౩౪॥
 దైర్యేణ విశ్వాస్యతయా మహాషేః స్తీవ్రాదరాతి ప్రభవా
 చ్చమన్యోః పిర్వంచవిద్వత్సున తేమఘానస్స తేషానస్థాన
 మవాపశోకః॥ ౩౫॥ తాభూరిధామ్నశ్చతురోపిదూరం వి
 హాయయామాణవవాసరస్య ఏకాఘభూతంతదశర్కకృష్ణాం
 విభావరీంధ్వాంతమివప్రపేదే॥ ౩౬॥ తుషారేభామలితో
 త్వలాభేవర్య శ్రుణీమంగళభంగభీరుః | అగూఢభావాపిపిటో
 కనేసానలోచనే మీలయితుంవిషేహే॥ ౩౭॥ అకృత్రిమ

భూతిధామ్నశ్చతురోయామాప్రహరారివదూరం విహాయత్యక్త్వా- ఏకాఘ
 భూతం ఏకరాశీభూతం సత్ * శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిరత్యక్తేకర్కధారయః శ్రే
 ణ్యాదిరాకృతిగణభిశాకటాయనః- కృష్ణాం విభావరీంకృష్ణవత్తురాత్రింధ్వాం
 తమివకృష్ణాన్ద్రోపదీంప్రపేదేప్రాప॥ ౩౬॥ తుషారేతి॥ సాద్రోపదీ-విలోకనే అజ్ఞ
 నావలోకనే- అగూఢభావా అగూఢాభిప్రాయా - విస్ఫుటాభిలాషిణీతియా
 వత్॥ ౩౭॥ భావోలీలాక్రియాచెష్టాభూత్యభిప్రాయజంతుస్త్వితివైజయంతి-మం
 గళభంగభీరుః మంగళహనేభే-తాసతి - పర్యశ్రుణీపరిగతాశ్రు కేబాష్పా
 వృతేభిర్యథః అతపవతుషార లేఖామలితోత్వలాభేహిమబిందుపరీతేందీవరస
 నిభేభిర్యథపమాలంకారః - లోచనే నిమిలయితుం నవిషేహేనశశాకఅశ్రుణో
 దృష్ట్యావారక త్వేపితన్నిపాతస్యామంగళత్వాత్తన్నివతకం నిమిలనంసానచ
 కారేత్యర్థః॥ ౩౭॥ అకృత్రిమేతి॥ ఇంద్రసూనురజానః క్రియయానివృత్తః కృత్రి
 మః డ్వితః క్రిద్రితి క్రిక్రిత్కేర్కమ్నత్యమితి మన్వత్త్యయః - తద్విరుధః

ఋక్సత్రిమఃప్రేమైవరసఃప్రేమరసః-అక్యత్రిమేణప్రేమరసేనఅభిరామం- అన్య
త్రప్రేష్టారసేనమధురాదివాచాభిరామం - రామయారమణ్యాల్పితం- దృ
షింవిలోభయతీతిదృష్టివిలోభిదృష్టిప్రియమిత్యర్థః - దృష్టందశశానం*నపుం
సకేభావేక్తఃమనఃప్రసాదఃప్రసన్నంమనఃఇత్యర్థః - సోంజలిరివేత్యుపమితస
మాసః- తేనమనఃప్రసాదా-జలినా-పథిసాధుపాథేయంసంబళమివ * పథ్యతి
ధివసతిస్వపతేదః - నికామమతిశయేనజగ్రాహ- రామార్పితంపాథేయం
పథితేమామయభవతీత్యాగమః॥ ౩౮॥ ధైర్యేతి॥ వన్యద్విపేన- వన్యగ్రహణము
చ్చంఖలత్వద్యోతనాథం - నిదాఘసింధుఃగ్రీష్టకాలనదీవ - నిదాఘగ్రహ
ణందౌబల్యద్యోతనాథం - ధైర్యావసాదేనధైర్యభింజేనకత్రాహృ
తప్రసాదాలోభంగమితేత్యర్థః- రాజపుత్రీక్షత్రియసతాద్రావదీ- అతఃత్రా
త్రయుక్తమేవవత్సృతీతిభావః - నిరుద్ధబాహ్విదయంసంరుద్ధరోదనం సన్నకం
తంసీనకంతస్వరం- అథతయోరుభయోఃకృతబహువ్రీహుభ్యాఃక్రియవిశేష

ప్రేమరసాభిరామంరామార్పితందృష్టివిలోభిదృష్టమ్ । మనః
ప్రసాదాంజలినా నికామంజగ్రాహపాథేయమివేంద్రసూ
నుః ॥ ౩౮ ॥ ధైర్యావసాదేనహృతప్రసాదావన్యద్విపేనేవ
నిదాఘసింధుః । నిరుద్ధబాహ్విదయ సన్నకంతమువాచ కృ
చ్చాగ్రితిరాజపుత్రీ॥ ౩౯॥ మగ్నాద్విషచ్ఛర్మనిపంకభూతే
సంభావనాంభూతిమిప్యేధిర్వ్యక్త । అనిద్విషామాతపసాంప్ర
సిద్ధేరన్యద్విషామాభృశమున్ననీఘః॥ ౪౦॥ యశోధిగతుం

ణయోర్విశేషణసమాసః- కృచ్చాగ్రిత్రాధంబిత్ - ఇతివత్సృమాణమువాచ॥
౩౯॥ మగ్నామితి॥ పంకభూతేపంకోపమితే॥ ౪౦॥ భూతంత్రాదాపిశాచాదా
న్యాయేసహ్యోపమానయోరితివిశ్వః - ద్విషచ్ఛర్మశత్రుకపటేమగ్నాదురు
ద్ధరామితిభావః- సంభావనాయోగ్యతాంగౌరవమితియావత్ - భూతింసం
పదమివ॥ ౪౧॥ భూతిభావస్త్వనిసంపదీత్యమరః ఉద్ధిరివ్యక్త ఉద్ధారకఃత్వమేవే
శేషః- అనిద్విషాండుఃఖచ్చదాంతపసాం ఆవసంధ్యేసహ్యస్థిపర్యంతం - అన్య
ద్విషాఅస్మాభిర్వివేత్యర్థః* పునర్వివేత్యాదినావికల్పస్పంచమీ - భృశం
మోన్ననీఘః- అన్యద్విరహోద్దుమనామాభూరిత్యర్థః - దౌర్త్వసస్యస్యత
పఃపరిపంథిత్యాదితిభావః * మానీత్యాశీరథేఃలుచ్ఛే - నమాజ్యోగఇత్యధాగ
మప్రతిషేధః - అనున్ననాఉన్ననాస్సంపద్యమానః ఉన్ననీఘః * అభూతత
ద్భావేవ్విః- అరుర్నసశ్చక్షుశ్చేతోరహూరజసాంసలో పశ్యేత్సకారలో
పః అస్యచ్ఛావీరికారః॥ ౪౦॥ అథానౌత్సుక్యదాధ్యారథంసర్వాథానిధినిదా

నత్వమాహుయశశ్చితి యశోధిగంతుంకీర్తింబంధుం- వేదశేషః - సుఖస్యలిప్స
యాలబ్ధమిచ్ఛయావా - మనుష్యసంఖ్యామనుష్యేషుగణనాంతితవర్తితు
మతిక్రమితుంవా - అమానుషంకర్తృకతుంవేత్సభః - అభియోగభాజాంతి
భినివేశవతాంతనుత్సుకాన్తాంతమునాయమానామిత్వభః - సిద్ధిఃపూ
ర్వోక్తయశస్సుఖాద్యభఃసిద్ధిః - సముత్సుభేవలసురక్తకాంతేవ - అంకమంతి
కముపైతి - తస్మాదప్యద్విరహదుఃఖమాతపస్సిద్ధేస్తోభవ్యమితిభావః॥ ౮౦॥ అ
థాస్యమన్యాదీపనద్వారాతపఃప్రవృత్తిందృఢయతుమరిని కారంతావచ్ఛతు
భిదుష్టుటయతి॥ లోకమితి॥ విధాత్రాబ్రహ్మణాలోకంగోపురక్షితుంవిహి
తస్యసృష్టస్యక్షత్రస్యక్షత్రియజాతేస్సంబంధిజయశీలంజేతృతదేవజైత్రం- జే
తృతజ్ఞాత్త్రిన్నంతాత్ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చైతిస్వాభేన్ద్రాత్సయః - ఓజోబలంఽ
ప్రిరాస్॥౯॥ ఓజోబలేవదీప్తాచేతిశ్శ్శః - తదేవవసుధనమితిరూపకాలంకారః-
ముష్ణకలపహరణ - అరినికృతస్యకుతఃత్రాత్రంలేజశ్చితిభావః - కించ-విజయైక

సుఖలిప్సయావామనుష్యసంఖ్యామతివర్తితుంవా । అనుత్సు
కానామభియోగ భాజాం సముత్సుకేవాంకముపైతిసిద్ధిః ॥

౮౦ ॥ లోకంవిధాత్రావిహితస్యగోపుంక్షత్రస్యముష్ణకము
సుజైత్రమోజః । లేజస్వితాయా విజయైక వృత్తిర్నిఘ్నం

ప్రియంపాణిమవాభిమానమ్॥ ౮౧॥ ప్రిదానతైరాప్తజనో
వనీతః సంశయ్యకృచ్ఛేన్ద్రాన్ద్రాప్రపన్నః । వితానభూతంవి

వృత్తేఃవిజయైకజీవనాయాః । క్షత్రియస్యవిజితమితీంద్రణాదితిభావః॥ ౯॥ వృ
త్తిర్వృతనజీవనేశత్యమరః - లేజస్వితాయాఃలేజస్వినామిత్వభః - లేజ

సఃప్రాధాన్యద్యోతనాథంభావప్రధానోనిదేశః - ప్రియంప్రాణమివపా
ణిసమమిత్వభః - అభిమానమహంకారంఽఘ్నంఖండయణ - లేజస్వినాం

ప్రాణహానిప్రాయోమానహానితిభావః॥గ్లో॥ అభియోపాద్యసహనం లేజఃప్రా
ణాత్వయేష్వపీత్యాహుః॥౮౨॥ ప్రిదేతిపునశ్చత్రజనోవనీతః శాన్తిశ్చిత్వ

ర్థః॥తథాపిసంశయ్యకథమేవంసంభావ్యశ్చిత్తసంజన్యప్రిదానతైః జగుప్సి
తవృత్తాంతశ్రవణాదితిభావః- నృపైఃదేశాంతరస్థైః - కృచ్ఛేన్ద్రాప్రపన్నఃప్రా

ప్రజలస్తోక్తత్యాత్రాధంబిద్విశ్వప్రశత్యర్థఃయఃసకారశృణ్వతామపిమస్సహః
కిముతానుభవతామితిభావఃఇత్యేషాపూర్వేషాంవ్యాఖ్యాతస్యథావవ్యాఖ్యా

యలేత్రప్రజనోపనీతోజ్ఞాతికృతఃసంశయ్యకథమిదమన్యాయముపేక్ష్యమితిశి
చార్యఃప్రిదానతైఃజగుప్సితకర్తృదర్శనాదితిభావః-నృపైఃసభాస్థైఃకృచ్ఛేన్ద్రాప్ర

ప్రజలస్తోక్తత్యాత్రాధంబిద్విశ్వప్రశత్యర్థఃయఃసకారశృణ్వతామపిమస్సహః
కిముతానుభవతామితిభావఃఇత్యేషాపూర్వేషాంవ్యాఖ్యాతస్యథావవ్యాఖ్యా

వన్నః అంగీకృతః - గోత్రకలహేషుమధ్యస్థైరుదాసితవ్యవితిబుద్ధ్యాఃపేక్షిత
 ఇత్యర్థః - పక్షద్వయేపిప్రవన్న ఇత్యత్ర ఆప్తజనోఽసీతిత్వస్యపదార్థభూత
 స్యవిశేషణగత్యాహేతుత్వోక్త్యాకావ్యలింగమలంకారః - పునశ్చ పృథివ్యాం
 వితానభూతముల్లోచతుల్యం॥౧॥ అస్త్రీవితానముల్లోచః । యుక్తేత్సాదావృ
 తేభూతంప్రాణ్యతీతేసమేత్రష్వితిచారః - దిగ్వికీణంవిగంతలగ్నంవితానమ
 పిదిగంతలగ్నమితిభావః- వితతంవిస్తృతం ॥ ౧॥ వితతంవిస్తృతంతతమిత్యమ
 రః- ప్రథితమితిపాఠే- ప్రసిద్ధంయశస్సమూహాన్నివసంకోచయన్నివేత్సుత్సే
 త్సా- అరాతిపరిభూతస్యకుతఃకీర్తిరతిభావః ॥ ౪౩॥ వీర్యేతి ॥ పునశ్చవీర్యా
 జ్యేవాపదానానితేషుకృతావమశఃకృతాసుందరః- పురాకృతపరాక్రమో
 ద్భూతాన్యపిప్రమృజన్నిత్యర్థః॥ ౧॥ అపదానంకమవృత్త మిత్యమరః - అ
 తవసంప్రవీతంప్రఖ్యాతిం ॥ ౧ ॥ ప్రతీతేప్రథితఖ్యాతవిత్త విజ్ఞాతవిశ్రుతా ఇ
 త్యమరః - అభూతామవిద్యమానామివేతిసతోప్యసత్త్వముత్ప్రేక్షితే - త

తతంపృథివ్యాంయశస్సమూహాన్నివదిగ్వికీణమ్ ॥ ౪౦ ॥ వీ
 ర్యాపదానేషుకృతావమర్కస్తస్వన్నభూతామివ సంప్రవీత్
 కుర్వత ప్రయామక్షయ మాయతీనామర్కత్వీహమహ్నా ఇ
 వావశేషః ॥ ౪౪ ॥ ప్రసహ్యయోన్యాసు పరైఃప్రయుక్తఃస్త
 ర్తుంనశక్యఃకిముతాధికర్తుమ్ । నవీకరిష్యత్యుపశుప్యదాద్రా
 సుత్వద్వి నామేహృదయంనికారః॥ ౪౫ ॥ ప్రాప్తోభిమానవ్య

న్వకకుర్వత- పునశ్చఅహ్నావశేషోదినాంతః అకత్విహమివాయతీనా
 ముత్తరకాలానాంప్రయామక్షయందైఘ్యనాశంకుర్వన్నితిశ్రోతీప్రాణ్దేయ
 ముపమాదినిరాకృతస్యకుతశ్చిరావస్థానమితిభావః॥ ౪౪॥ ప్రసహ్యతి॥ పున
 శ్చ - పరైఃశత్రుభిఃఅస్మానుప్రసహ్యప్రయుక్తఃఅపరితయోని కారఃపరిభవః
 కేశాంబరాకషణాహవఃస్త్రతూంసశక్యః - అధికర్తుమనుభవించుకిముత-య
 స్సప్తరణమపిచుస్సహంతనుభవస్తుసుతరాంచుస్సహఇతికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః
 సఃనికారఃత్వద్వి నాత్వయావినా * పృథగ్వి నేత్యాదినాపంచమీ అద్రాస్సక
 కుతశ్చివభిహూతాత్పురాణప్రహరభవత్వద్వి రహదుఃఖాత్పునర్నవీభవన్నిత్య
 ర్థః- ఉపశుప్యత్ నత్వద్యాపిశుష్కమితిభావః-దుఃఖస్తంభనంశోపపదార్థః
 మేహృదయంనవీకరిష్యతిఅద్రీకరిష్యతి - ప్రణయితీతిభావః- దుఃఖతస్యపున
 ర్దుఃఖోదయఃప్ర శాంతప్రాయమపిదుఃఖ హేతుంపునరుద్ధాయంతీత్యర్థః -
 అత్రశోమాదివిశేషణమాత్రసామ్యాద్వగ్రీహ్యప్రస్తుతార్థస్సప్రతీతేస్సమీనో

వచనంజయోసికచ్చిత్ ॥ ౧॥ కచ్చితామప్రవేదనశ్చత్యమరః - సపవచేన్ద్రైవ
మస్తానుపేక్షితభావః ॥ ౨॥ అథాప్యపేక్షణోదోషమాహ ॥ సత్తతి ॥ తుతా
త్తాగ్రియతత్తతిక్షత్రంతుత్రియకులం* సుపీతియోగవిభాగాత్కప్రత్యయః - పృ
షాదరాదిత్వాత్పూర్వపదస్యాన్లూపః - అథవాక్షుదితిక్విబంతోపపదాత్కప్రత్య
యః - క్షత్రేజాతఃక్షత్రియః*క్షత్రాద్వృత్తిఃప్రత్యయః - కర్మణిప్రభవతీతికా
ర్ముకం* కర్మణుడకజ్జిత్తుకజ్జప్రత్యయః - ఏవంస్థితేవాక్యాధఃకంధ్యతేయ
స్సతాసాధూనాంసహజైతిసహః* పచాద్యచ్-యఃత్రాణస్యసహఃత్రాణస
హూరక్షుక్షుమః - సపవక్షుత్రియశబ్దవాచ్యః - తథాయస్యకాముకస్యక
మకసురణిత్రియానుశక్తిః - అస్థితీశేషః తదేవకాముకంకాముకశబ్దవా
చ్యంతైవైతౌ శబ్దామఖ్యానాన్యత్రేతిభావః - ఏవంస్థితేద్వయాంద్వివి
ధాండక్తింద్వావిమాక్షుత్రియకాన్ముకశబ్దావిత్వధః - అథలేపూర్వోక్తవయ

సిధనంజయ స్త్వమ్ ॥ ౨॥ సక్షత్రియస్తాగ్రిసహస్సతాంయ
స్త్రాక్షుకంకర్ముసుయస్యశక్తిఃవహాద్వయాంయద్యఫలేధ
జాతేకరోత్యసంస్తారహతామివోక్తిమ్ ॥ ౩॥ వీతౌజసస్సన్ని
ధిమాత్రశేషాభవత్కృతాంభూతిమపేక్షమాణాః । సమాన
దఃఖాఇవనస్త్యదీయా స్సరూపతాంపాథక గుణాభజంతి ॥
౪० ॥ ఆక్షిప్యమాణంరిపుభిః ప్రమాదాన్నాగైరి వాలూనస
టంమృగేంద్రః । త్వాంధూరియం యోగ్యత మాధిరూఢాదీ

వాథకశూన్యేతత్వధః - అథజాతేస్వాభిధేయసామాన్యేజాతిమాత్రత్య
ధః ॥ ౧॥ జాతంజాత్యోగుజన్మస్త్వితివిశ్వః వహాప్రవతయకాలసంసార
హతాంత్యుత్పత్తిదూషితామివకరోతీత్యుత్ప్రేక్షా - తస్మాత్త్వసుప్యస్తద్ర
క్షణేనోక్తదోషాదాత్మానంమోచయస్వేత్యధః ॥ ౨॥ అన్యధాత్విద్గుణాలపి
నోజ్ఞీవేయురిత్యాహ ॥ వీతేతి ॥ హేపాథకవీతౌజసస్సన్నిధిమా
త్రశేష-సత్తామాత్రావశిష్టేభవత్కృతాంభవతాకరిష్యమాణాం* ఆతంసా
యాంభూతవచ్చేతిభూతవత్ప్రత్యయః భూతిష భృదయమపేక్షమాణాః త్వదీ
యాగుణాఃసమానదఃఖాఃసమదఃఖభాజఇవసోస్తాకంసరూపతాం వీతౌజ
స్తాద్విసాధవ్యకంభజతేజశ్శుపమాసాచసమానదఃఖాఇవేత్యుత్ప్రేక్షాయా
వీతౌజస్తాద్విసంభావితయానుప్రాణితేత్యనుసంధేయం ॥ ౪౦ ॥ తథాపిమమైవ
కోయంభారిత్యత్రాహ ॥ ఆక్షిప్యమాణమితి ॥ ప్రమాదాత్ప్రజ్ఞాహౌన్యాత్సతు
దౌర్బల్యాదితిభావః - రిపుభిఃఆక్షిప్యమాణంరిపుక్షిప్యమాణం - అతేవప్రమా

దాత్ నాగై గణైః॥౧॥ గజేపినాగమాతం గాత్రత్యమరః - అలూససటముత్తి
ప్రకేసరం॥౧॥ సటాజటాకేసరయోరితివిశ్వః - మృగేంద్రంసింహమివస్థితం
త్వాంశ్చయంధూః కార్యభారః - తిక్తరశ్మింసూర్యం దీప్త్యాదినశ్రీరివయోగ్యత
యానిర్వాహకతయేత్యథః - అధిమాధాఅమాధవతే - కతారి క్తః - త్వడధీనే
త్యథః॥౨॥ పూర్వం నిర్వృతసాయస్య సక్షత్రియ ఇత్యాదినాదోషక్షత్తః -
సంప్రతివృతసాయినోగుణమాహ॥కరోతీతి॥ యఃపుమావేషజనాదితరజనా
త్ అరిక్తాం అనికాం సర్వాతిశాయినీమిత్యథః - సంభావనాంయోగ్యతాంక్రి
యాభిఃపరిత్రైతిభావతీంసఫలాంకరొతి - తంపుమాసం - సంసత్సుసభాసు॥౧॥
సభాసమితి సంసదశ్శమరః - పురుషాధికారేయోగ్యపురుషగణనాప్రస్తావే
జాతే సతీపూర్వతేనయేతిపూరణీసంఖ్యాద్విత్వాదిసంఖ్యా - నసముపైతినగ
చ్ఛనీఅద్వితీయోభవతీత్యర్థః - తస్మాదసాధారణలాభాయత్వయాపిపహాను
తానుహతిస్థైయఇతిభావః॥౨॥ అథన్వాభ్యాంసులభచితవిత్వేపస్యప్రోషిస్యా

ప్ర్యాదినశ్రీరివతక్తరశ్మిమ్॥ ౨౧॥ కరోతియశ్చేషజనాతిరిక్తాం
సంభావనామథావతీంక్రియాభిః । సంసత్సుజాతేపురుషాధి
ధికారేనపూరణీతంసముపైతీసంఖ్యా॥౨౨॥ ప్రియేషుయైఃపా
థఃపినోపపత్తేర్విచింత్యమానైఃక్లమమేతిచేతః । తవప్రయా
తస్యజయాయతేషాం క్రియాదఘానాం మఘవాఃఘాతమ్॥
౨౩ ॥ మాగాభిరాయోకచరఃప్రమాదంవ సన్నసంబాధశివే

ద్వనస్యకర్తవ్యముపవిశతి॥ప్రియేష్వితి॥హిపాధ్ధ-ప్రియేష్వస్తానువిషయే ఉపప
త్తేఃకారణాద్వివైవ-విచింత్యమానైఃఅకస్మాదేవాశంక్యమానైఃమైఃఅమైః
తఃక్లమంభవమేతి-జయాయప్రయాతస్యతవసంబంధినాం తేషామఘానాంవ
సనానాం॥౨౪॥మఃభైనోవ్యసనేష్వగమితివైజయంశీ-మఘవాఇంద్రః యోస్తా
భిరుపాస్యతఇతిభావః పిఘాతంనివారణంక్రియాత్ కరోతుశ్చితిపిలిజ్ లోటా
విత్వాశీరథేజ్ తస్మాదస్తద్వింతయానచేతఃభవయితవ్యంజయాధి నాత్వ
యా- అన్యథాతదసంభవాదితిభావః॥౨౫॥ మాగాఇతి॥ అసంబాధఃఅసంక
టఃవిజనఇత్యర్థః॥౨౬॥ సంకటం నాతుసంబాధఇత్యమరఃశివోసర్వాధః - ద్వ
యోరన్యతరస్యపిశేష్యత్వవివత్తాయాంవిశేషణసమాసః-తస్మిన్నసంబాధశి
వేపిదేశే - చిరాయచిరంపకచరఃపకాకీవసన్ - ప్రమాదంప్రజ్ఞా దౌర్బల్యం
మాగాఃఇహోగాలుజీతిగాదేశః - నచనిస్పృహస్యమమలికించితరః ప్రమా
దఇతివాచ్యమిత్వాహ॥ మాత్సర్యేతి॥ మత్సరఎవఘాత్సర్వంద్వేషఃరాగఃసే

హఃతాభ్యాముపహతాత్మనాంరాగద్వేషదూషితస్వభావానాం - మానసా
నినునాంసి - సాధుమనజనేష్వపిషయేసు-లంతివికుర్వంతిహి-అత్రప్రమాద
నిషేధలభ్యాప్రమాదరూపకారణస్యానర్థప్రాప్తి రూపవ్యతిరేకకార్యేణ సమ
థానాద్వైధమ్యేణకార్యాత్కారణ సమథానరూపాధ్ధాంతర న్యాసోలం
కారః॥ ౫౮॥నిగమయతి॥తదితి॥తత్తస్మాత్కారణాత్-అశుశీఘ్రమహాషేఠ
వచనంకుర్వ- తపస్యనిత్యర్థః - సఃఅస్మాకంమనోరథానఫలీకురుష్వ-వై
రనిర్యాతనేనాస్మాప్రతిష్ఠాపయేత్యర్థః * ప్రార్థనాయాంలూట్ - కింవక్యతా
ర్థంకృతకృత్యంప్రత్యాగతమేవ-త్వాత్వాం* త్వమాద్వితీయాయాశ్చితత్వా
దేశః- స్రవయోరుపపీడ్యస్తనోపపీడం*సప్తమ్యాంచోపపీడరుద్ధకష- ఇతిః
ముల్ - పరిరంభంకామోయస్యాస్సపరిరంభకామాన్తి- ఆలింగితుమిచ్ఛామీత్య
ర్థః* తుంకామమనసోరపీతిమకారలోపః- ప్రాకార్యసిద్ధేఃప్రమదాలింగనమ
సిసమేరోచతత్ప్రతిభావః॥ ౫౯॥ ఉదీరితామితి॥సఃఅర్జునః-ఇతీధం - యజ్ఞసేన

పిదేశే । మాత్యర్యరాగోపహతాత్మనాంహిస్థలంతిసాధుష్వ
పిమానసాని॥ ౫౮॥ తదాశుకుర్వవచనంహహేమనో
రథాన్నస్సఫలీకురుష్వ । ప్రత్యాగతం త్వస్త్రికృతార్థమే
వస్త్రనోపపీడంపరిరంభకామా॥౫౯॥ ఉదీరితాంతామితియా
జ్ఞసేన్యానవీకృతోద్గ్రాహితవిప్రకారామ్ । ఆసాద్యవాచం
సభృశందిదీపేకాస్తాముదీచీమివతిక్కురన్తిః ॥ ౬౦॥ అథాభిష
శ్యన్నివవిద్విషఃపురఃపురోధసారోపితహేతిసంహతిః । బభా

స్యాపత్యేనస్త్రియాయాజ్ఞసేన్యాద్రాసద్యా - ఉదీరితాంఉక్తాం-నవీకృతః
పునరుద్భూతసేనతదాప్రత్యాయితః - అత్పనోద్గ్రాహితఃమనసినిధాపితశ్చవిప్ర
కారఃపరిభవోయయాతాం- తాంవాచమాసాద్యఆకర్ణ్యేత్యర్థః- ఉదీచీంకా
స్తాందిశం॥ని॥ దిశస్త్రకకుభఃకాస్తాశ్చత్యమరః- ఆసాద్యతిక్కురన్తిరిషభృశందిదీ
పేజజ్వాల చుకోపేత్యర్థః॥ ౬౧॥ అథేతి॥ అధఃద్విషఃశత్రూ- పురఃఅభిష
శ్యన్నివస్థితః తథాపురోధసాధా మ్యేనఆరోపితామంత్రసమాహితాహేతిసం
హతిః- ఆయుధకలాపోయస్యసతథోక్తః ॥ ని॥ హేతిజ్వాలాంశురాయుధ
భుతివైజయంతీ- సఃఅజానఃసరమ్యస్సామ్యస్సన్నపి - అభిచారఃపరహింసాప్ర
యోజనంయస్యాస్సఅభిచారికీ* తదస్యప్రయోజనమితితత్ తాంక్రియాంగతః
అభిచారకమణినియుక్తశ్చత్యధః- మంత్రప్రవరమ్యః ప్రకృత్యారమణీయో
భీషయతత్ప్రతిభీషణం* సంద్యాదిత్వాన్యుప్రత్యయః - వపుఃబభారప్రశం

తోమంత్రః ప్రయోగాదిభేదాదివసోవ్యవస్థాభేదాద్భిషణోబభూవేత్యర్థః॥
 ౫౦॥ ఉక్తమాయుధారోపణంవివృణ్వప్రస్థానమాహ- త్రిభిరవిలంఘ్యత్యా
 దిభిః॥ పరైశత్రుభిఃఅవిలంఘ్యంఅనతికమానీయంవికషణంయస్యతత్అమీ
 ఘాతక్షణమిత్యర్థః కించప్రతితోజ్యారవోగుణధ్వనికషణబాణమోక్షాదికం
 యస్యతత్కామక్షణంచోద్వహన్నిత్యస్వయః- తథాలీణా-దృష్టిగోచరందృ
 ష్టిసదమగతా- ఆహవేష్యసవతిత్వాదస్త్యేతిశావః - ౫౧తస్త్రైశతోంగుళి
 భ్యోనిస్త్రైశఃఖడ్గః ఉద్రత్యయేసంఖ్యాయాస్తత్పురుషస్యోపసంఖ్యానమతి స
 మాసాంతః - తేనశితేనత్యేనయంజాతేతితితని స్త్రింశయాజౌ* సర్వాద్వి
 షేత్యాదిసాక్షిప- మహిషుధీమహామంగ - ఇషవోధీయంతేనయోరితివి
 ద్రహః * కమణ్యధికరణేనేతికృత్యత్యయః ॥ ౫౨॥ తూణోపాసంగతూణీ
 రణమంగా ఇషుధిర్వయోః । తూణ్యాంఖడ్గేతుని స్త్రింశత్పంచద్రహసాసిరి
 రరన్యోషివ పుస్పభేషణంగతః క్రియాంకులత్ర ఇవాభిచారి
 కీమ్ ॥ ౫౩॥ అవిలంఘ్యవికషణంపరైః ప్రతితజ్యారవకర్త
 కాత్తుకమ్ । అగతావరిదృష్టిగోచరంశితని స్త్రింశయా శూస
 హేషుధీ ॥ ౫౪॥ యశసేవతిరోదధన్యుశుశ్చహసాగోత్రభి
 దాయుధతుః । కవచంచసరత్నముద్యహా జ్వలింజ్యోతిరి
 వాంతరందివః ॥ ౫౫॥ అలకాధిపభృత్యభిశేతంశివముద్విగ
 రవర్త్యసంప్రయాత్ । హృదయానిసమాపిశేష తుణము
 ద్యాప్యన్యశాంతపోభృతామ్ ॥ ౫౬॥ అనుబంధరక్షవివృణుం
 ప్తయత్యమరః॥ ౫౭॥ యశసేతి ॥ కింజగోత్రభిదాయుధతుః ౫౮ ప్రహరర
 థాగ్రిణిభాండవదాహసంభవాతిభావః-మహాసాస్త్వకాంత్యాయశసేవతః -
 తేయాకీర్త్యేవమహుస్త్యిరోదధత్ అచ్ఛానయన్సరత్నంరత్నసహితం అ
 తేవజ్వలింజ్యోతిః - దీప్తతారకం॥ ౫౯॥ జ్యోతిస్తారాగ్నిభాజ్వాలాపమ్పాశ్చా
 ధ్వరాత్సస్వితవై జయంతిదివోంతరంసభోమధ్యమివస్థితం॥ ౬౦॥ అంతరంపరిభా
 నీయేబాహ్యేస్వీయేంతరాత్సని । క్లిబంకుః ధ్యేవకాశేనేతివై జయంతి- కవచం
 చోద్వహా ॥ ౬౧॥ అలతేతి॥ సుఅర్జునః-అలకాధిపభృత్యభిశేతంఅలకాధిపభృ
 త్యేన-కుబేరభృత్యేనయతేణదర్శితంప్రదర్శితం-అశేవశిరంసిర్భాగం- ఉర్విగ
 రవర్త్యహిమవన్మార్గం ప్రశంప్రయాత్ గచ్ఛమానః-తుణముద్యాప్యన్యశా
 విప్రయోగమఃఫోధాశ్రునేత్రాణాం తపోభృతాం ద్వైతవనవాసినాంతపస్వి
 నాం హృదయాని సమాపివేశ - ఘోరయామానేత్యర్థః ॥ ౬౨॥ అన
 జగురితి ॥ అథఆశాదిశః - దివిభవందివ్యం * దిగాదిభ్యోయదితియత్ - దు

దుభిధ్వానం అనుజగుః అనుదధ్యనుః * అనుగాయతేల్బుత్ - వ్యోమ్నిసు
రకుసుమనిపాతైః లక్ష్మీవిలేనే - పుష్పవృష్టిశ్చజనిషేత్యర్థః కించ - అని
భృతాః చంచలాం వేలాయాం కూలేయావీచయః తావదబాహవోయస్య సత
ధోక్తః || ౧ || వేలాకూలవికారయోరితి శాశ్వతః - పయోధిః స్ఫురంత ముల్లసం
తీంహద్వాత్ స్పందమానాంచ భువంప్రియంభిష్టంభారావతారయాపంకభివ్య
న్నివకథ యితుమివేత్యర్థః - లృక్పేషేచేతివ కారాత్ క్రియాధాయాంక్రి
యాయాంలృత్ - ఆలిలింగ - సర్వంచేదంచేదకార్య ప్రవృత్తత్వాదస్యే
తిభావః - అత్రవిశేషణ మాత్రసామ్యా దప్రస్తుతస్య గమ్య త్వాత్సమాసోక్తి
రలంకారః - తత్రచా ప్రస్తుతయోర్యుమిసముద్రయో ప్రతీయమానాభ్యాంనా

దుభిధ్వానమాశాస్సు రకుసుమనిపాతై ర్వ్యోమ్నిసు లక్ష్మీవి
లేనే । ప్రియమివకథయిష్యన్నాలిలింగస్ఫురంతం భువమనిభృ
తవేలాపీచిబాహుః పయోధిః || ... *
ఇతిశ్రీభారవికృతాకి రాతాజుఃసీయేమహాకావ్యే

(లక్ష్మీపదలాంఛనే) తృతీయ స్కంధః

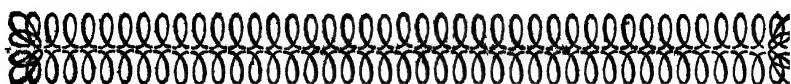
యికానాయకాభ్యాంభేదే అభేదలక్షణాంతరే యోక్తివశాదాలింగసూ
క్తి రితిరహస్యం - ఎవమతిశయోక్త్యనుప్రాణితాసమాసోక్తిః ప్రియకథా
త్వే గ్రీతాముజ్జీవయంతీత దంగభావంభజత ఇత్యుభయోరంగంగీ భావేన
సంర ఇతివివేచనీయః ... *
ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణసారావారపారీణశ్రీమహాపాధ్యాయకోలవల

మ్నా నాథసూరివిరచితాయాంకిరాతాజుఃసీయవ్యాఖ్యానాం

గుంటూపథసమాఖ్యానాంతృతీయ స్కంధః

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

భారవికృతా - కిరాతజానీయే - చతుర్థాస్సగః.

౧॥ తత ఇతి॥ తతః ప్రస్థానానంతరం - జనప్రియః సాగ్ధునః - కలహంసామేఖ లే త్యుపమితసమాసః - అన్యత్ర కలహంసా ఇవ మేఖ లేతి విశేషణసమాసః - కూ జంతికలహంస మేఖలాయస్యాస్తాం - కలహంసనాదినిమితిపాఠే - హంసై నాదనశీలాం అన్యత్ర హంసవన్నదతీహంసనాదినిమితి - హంసహాసీనిమితి పాఠే - హంసై హాసతీ అన్యత్ర హంసాహాసతీ - సహపాకేకపరిణామే నవతంత ఇతి సపాకానిపక్వానితైః సస్యైః ఆహితః సంపాదితః పాండురై వగుణోయస్యాస్తాం భువం - ఆసాదితయావనాం ప్రాయావనాం ప్రియామి

౧॥ తతస్సకూజత్ - లహంసయేఖలాంసపాకసస్యాసిత పాండుతాగుణామ్ । ఉపాససాదోపకనంజనప్రియః ప్రియా మివాసాదితయావనాం భువమ్ ॥ ౨ ॥ వినమ్రశాలిప్రసవౌఘ శాశిరీరపేతపంకాస్ససరోరుహాంభసః । ననందపశ్యన్నువసీ మసస్థీరుపాయనీభూతశరణశ్రియః ॥ ౩ ॥ నిరీక్ష్యమాణా

వ- ఉపజనంజనసమీపే అన్యత్ర సభిసమక్షం * సమీపార్థేవ్యయాభావః - ఉపా ససాదఉపగతవాః - ఉపమాలంకారః ॥ ౨॥ వినమ్రేతి ॥ సౌజానః వినమ్రశాలి ప్రసవౌఘశాలిని - ఆవనతశాలిఫలస్తామశోభినిః - అపేతపంకాః నిష్పంకాః సస రోరుహాంభాంసియానుతాస్తథోక్తాః - ఉపాయనీభూతాః ఆజానంత్రతి ఉపహరీభూతాః శరణశ్రియః పూర్వోక్తశరణగ్న సంపదోయానుతాః - ఉపసీమగ్రామ సీమాను * విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః - సమాసాంతవిధేరి త్యత్వా దనశ్చేతి సమాసాంతో నభవతి - కేచిత్తు - దుర్గ - మేగ్రామ సీ మ్నిత్యా దినపుంసక ప్రయోగవశేనా న్నపుంసకాదన్య తరస్యామితివిక ల్పితా ధరిత్యాహుః - స్థలీః అకృత్రిమాభువః * జానపదేత్యాది నాఅకృ త్రిమాథేజీవ - పశ్యన్ ననంద - అత్రశరణగేషు తాదాత్మ్యే నారోప్య మాణస్య ఉపా యనస్య ప్రకృతేనం దనక్రియో పయోగి త్యాత్మరిణామా లంకారః ॥ ౩ ॥ నిరీక్ష్యమాణా ఇతి ॥ విప్లయాకులైః ఆశ్చర్యరసావ్యక్తిః - ఆ

తపవోస్త్రిలితానిపద్మాన్యేవలోచనానియేషాంతైఃసరోభిః-నిరీక్ష్యమాణా ఇవ
స్థితాఃహృతఃప్రియాదృష్టివిలాసానాంవిభ్రమశ్శోభాయాభిస్తాస్తథోక్తా ఇతి
మసోహరణహేతూక్తిః॥ని॥విభ్రమస్సంశయభ్రాంతో శోభాయాంచేతివై
జయంతి- శఫరీవివృతయోమత్ప్రీత్యస్ఫురితాని-అస్యాజ్ఞానస్యమసోజహ్రుః॥
౮॥ తుతోషేతి॥సోష్టనఃసవారిజేవారిణి కలమస్యశాలివిశేషస్య॥ని॥ శాలయ
కలమాదాశ్చపక్షికాద్యాశ్చపుంస్యమీతిత్యమరః-రమణీయస్యభావః రామణీ
యకం* యోవధాన్దురూపోత్తమాద్వజ్జీతిపుష్కోవ్రత్యయః తత్పశ్యత్ అధికం
తుతోష॥అనురూపసంగమత్వాదితిభావః- తథాహి- సుదుర్భేదానురూపసం
గమేయోగ్యసమాగమేలభే-సతీతిశేషః-ప్రకష్టలక్ష్మీయోగ్య సమాగమ
నిమిత్తముత్క-ష్టసంపదం - అభినందితుంకోనాహాతి - సర్వోప్యభినంద
త్యేవేత్యథః సామాన్యేనవిశేషసమర్థనరూపోధాంతరన్యాసః॥౧॥నునో

ఇవవిస్త్రయాకులైస్సరోసి రున్మీలితపద్మలోచనైః । హృతప్రి
యాదృష్టివిలాస విభ్రమా మనోస్వజహ్రుశ్శఫరీ వివృత
యః॥ ౮ ॥ తుతోషపశ్యత్కలమస్యసోధికంశవారిజేవారిణి
రామణీయకమ్ । సుదుర్భేదాహాలికోభినందితుంప్రకష్ట
లక్ష్మీనునురూపసంగమే॥ ౧॥ నునోదతస్యస్థలపద్మినీగతంవిత
ర్కమావిష్కృతఘనసంతతిఅవాప్తకింజల్క-విభేదముచ్చైకై
వివృతపాతీనపరాహతంపయః ॥ ౯ ॥ కృతోమిరేఖంశి
ధిలత్వమాయతాశనైశ్శనైశ్శాంతరయేణ వారిణా । నిరీక్ష్య

దేతి॥ అవిష్కృతాప్రకాశితాఘనసంతతిర్యస్యతత్తథోక్తం-అదాప్తకింజల్క-
విభేదఃకేసరాపగమోయేనతత్తథోక్తం-ఉచ్చైకైఃఉచ్చకంయథాభవతితథా
వివృతైస్సంజ్ఞానితేనపాతీనేనమర్మవిశేషేణపరాహతంతాడితం॥ని॥సహస్ర
దంష్ట్రఃపాతీనఇత్యమరః- పయఃకత్వ- తస్యఅజ్ఞానస్య-స్థలపద్మినీగతంత
దోచరమిత్యథః-వితకంసంశయంనునోద-పాతీనపరాహత్యాకింజల్క-
పాయేనజలదశనాత్ స్థలపద్మినీశంకాని వృత్తేత్యథః- అత్రనిశ్చయోత్తర
స్సందేహాలంకారః॥౯॥కృతేతి॥సోజానః - శిధిలత్వమాయతాగచ్ఛతాదినేది
నేక్షీయమాణేనేత్యథః-అతపవశనైశ్శనైశ్శాంతరయేణ- అన్యధోర్మిరేఖాను
జయూదితిభావః వారిణాకృతాడోమయఃతరంగాణ్యేవరేఖారాజయో య
ద్యుతత్తథోక్తం- తరంగాలస్యసంజాతాస్తరంగితంభంగవత్ * తదస్యసం
జాతమితీతచ్-యేషామందుకూలం-తద్వద్విపాండుశుభ్రమిత్యవమాలంకారః-

సముద్రయోషితాంనదీనాం-సికతా అస్యాస్తీతీమైకతంపులిసంశ్చికతాశర-
రాభ్యాంచేత్యన్యైవ్యయః॥౧॥తోయోధితంతత్పులిసంచైకతంసికతా మయ
మిత్యమరః నిర్మిత్య-రేమేతుతోవ॥౨॥ తతస్త్రిభిశ్శాలిగోస్త్రీంవణాయతి॥సు
నూరమమిత్యాదివిశేషక॥అమనాసూత్మైణశేసరేమకింజల్క-మ॥౩॥ కింజ
ల్కఃశేసరోస్త్రీయామిత్యమరః యోరేణుపరాగఃతేన-అలంకృతం- అతపవ
వమనోరమయతీమనోరమంశ్చర్మ్యన్యైవ్యయః-భువోరంతరంప్రాపితం
భూమిమధ్యేనివేశితమిత్యర్థః-బంధుజీవకంబంధూకపుష్పం॥౪॥ బంధుజీవకఇత్య
మరః-అలక్తతామ్రస్యలాతూరాగరక్తస్య- అధరపల్లవస్యశ్రియాశోభయా
సమానయంతీంసమీశ్వరస్వతీమన సావ్యపరితూంశ్వరస్వతీమివేత్యర్థః - ఉ
త్పేత్రితూలంకారః॥౫॥ నవేతి॥ వ-హాన్నివేశోస్థానంయయోస్తామహానివేశౌ

రేమేససముద్రయోషితాంతరంగితం తోమ విపాంచుపైక
తమ్॥ ౧॥ మనూరమంప్రాపితనంతరంభువోరలంకృతంశే
సరరేణునామనా । అలక్తతామ్రాధరపల్లవశ్రియాసమాన
యంతీమవబంధుజీవకమ్॥ ౨ ॥ నవాతపాలోహితహిమితం
ముముర్షహానివేశౌపరితపయోధరా॥ చకాసయంతీమరవిం
దజంరజఃపరిశ్రమాంధాపులకేనసర్పరా॥ ౩॥ కపోలసంక్లేషి
విలోచనత్విషా విభూషయంతీమవతం సకోత్పలమ్ । సుతేన
పాండోకలసుస్యగోపికాంశ్చిర్మయేనేశరదః కృతార్థరా

పీపరాచిత్యర్థః పయోధరాపరితః స్తనయోస్సమంతాదివ్యర్థః అభితఃపరిత
స్సనయానికమాహప్రతిమోగేవప్యభ్యత్యేద్విలీయా- ముమురాహితంశ్చి
ప్తంనవాతపాలోహితంబాలాతపతామ్రం అరవిందజంరజఃపరాగం సప
తాప్రసరతా-పరిశ్రమాలభాపులకేనస్వేదోద్భవేనపులకేన - చకాసయంతీం
శోభయంతీంచకాస్త్రైణ్యంతాచ్చతరిజీవ- అలంకరణమప్యలంకుర్వంతీత్రా
వికృత్యేతిభావః॥౪॥ కపోలేతి॥పునఃకపోలసంక్లేషియవతంసకోత్పలంకర్ణోన్మ
లంతద్విలోచనత్విషావిభూషయంతీ-అపరణస్యాప్యాభరణమితిభావః కలవ
స్యగోపాయతీతిగోపికాంశ్చాదిగోస్త్రీం * న్నుత్ ప్రత్యయః-శ్చిర్మయ-పాంశ్
స్సుతేనఅజానేన-శరదః - కృతార్థాయాభావకృతార్థతాసాఫల్యంశ్చత్వ
లోగుణవచనస్యపుంవద్భావోవక్తవ్య ఇతిపుంవద్భావః-మేనేతిమాని - వ
న్యతేకమణిలిట్ - శరదస్సాఫల్యంవ స్వగుణసంపదస్సద్వినియోలాభా

దితిభావః॥౧౦॥ ఉపారతాశ్చిత్పిమాచాసారాత్రిశ్చేతివిశేషణసమాసః
పరరాత్రశ్చత్యధః - పూర్వాదిత్పిమంసభాత్యాదివదేకదేశశబ్దస్యపకదే
శశబ్దసామానాధికరణ్యాదేకదేశపర్యవసానం - సతుపశ్చిమారాత్రేరిషికదే
శిసమాసః - తద్విధాయకేపూర్వాపరాదిసూత్రేపశ్చిమశబ్దాగ్రహణాత్ - అ
తపవాహపూర్వైకదేశేత్యాదినాసమాసాంతోపితస్యాపి పూర్వాపరాది
సూత్రోక్తసమాసవిషయత్వాదితి ప్రకాశవషః స్త్యైకదేశిసమాసమేవాశ్రి
త్యసమాసాంతమాహ - తన్మృగ్యం - గావశ్చరంత్యత్రేతిగోచరోగవాంజగ్ధిస్థా
నంవసం - పశ్చిమరాత్రాయోగోచరఃతస్మాత్ ఉపరతాఃసన్నివృతాః - జవే
నగాంభువంతతితుంధావితు అపారయంతఃఅశమ్నవంతః - ప్రస్తుతపీవరోధసః
ప్రస్తుతానివత్సరణాత్ క్షీరాణీపరాణీపీనాని ఉభాంస్యాపీనానియేషాం
తే॥౧॥ ఉధస్తుక్లీబమాపీనమిశ్యచరః* ఉధసానజిశ్చిస్త్రహణంతతవ్యమి
నినియమాన్నానజాదేశః ఉత్సుకాఃవత్సేషూతకంతిలాగవాంగణాః - తమ

౧౦ ॥ ఉపారతాఃపశ్చిమరాత్రగోచరాదపారయంతః పతి
తుంజవేనగామ్ । సముత్సుకాశ్చస్థరవేతుణోత్సుకంగవాం
గణాఃప్రస్తుతపీవరోధసః ॥ ౧౦ ॥ పరితముతౌపజయేజయ
త్రియానదంతమునైః తుతసింధురోధసమ్ । దదశఽపుష్టిం
నధతంసశారదీంసవిగ్రహందర్పమినాధిపంగవామ్ ॥ ౧౧ ॥ వి
ముచ్యమానైరపితస్య మంధరంగవాంహిమానీవిశతైః కదం

జానంలివేతుణోత్సుకందశఽనరాలసంచప్రః॥ ౧౧ ॥ స్వగేఽముపశువాగ్వజ్ర
నిశ్చేత్రఘ్నణీఘజలే । లక్ష్మ్యవృష్ట్యాస్త్రీయాంపుంసిగౌరిత్యచరః - అత్రస్వ
భావోక్తీరలంకారః॥౧౧॥ స్వభావోక్తీరలంకారోయధావద్వస్తువణానమితి
లక్షణాత్ ॥౧౧॥ పరితమితి సాష్టకః ఉతౌపజయేఉతౌంతరభంగేసతి-జయ
త్రియాపరితలవేష్టితం - ఉదైన్యనఃచంతం - తుతసింధురోధసంరుగ్ధసరిత్తటం
శరదిభవాంశారదీంపుష్టిం అవయవోపదయందధతంగ వామధిపంమహిమా
తుం - సవిగ్రహంమూతామంతం॥౧॥ కాయోదేహఃక్లీబపుంసౌశరీరంవత్స
విగ్రహాశ్చయచరః - దర్పమిదేక్ష్యత్ప్రేతౌ - దదశఽ॥ ౧౨ ॥ విముచ్యమానైరి
తి॥హిమానీవిశతైః హిమాసంఘాతశుభైః ॥౧౨॥ హిమానీహిమసంహతిరిత్యను
రః* ఇంద్రవరుణేత్యాదినాజీవ - తత్సన్నియోగాదానుగాగమశ్చ - గవాంక
దంబతైఃసమూహైః కత్వభిః మంధరంపుందం - విముచ్యమానైరపి-కిము
తాతిముచ్యమానైరితిభావః-శరన్నదీనాంసంబంధిభిః-శరగ్గ్రహణంత్రావృణ్ణి

వృత్త్యభాం - తత్రపురినాదశానాదితిభావః - పురినైకత్వాభిః - గళద్వకూలైః
జఘనైరివతస్సృజన్తునస్సకుతూహలంకాతుకం అడధాపితం || ౧౩ || గతానితి ||
పాండవః అర్జునః - పశూనాంగవాంసహజన్తయేషాం తే సహజన్తనః సోదరాః
తపవబంధవః తేషాంభావస్తత్రాతాంగతాపశుషుసోదరాభిమానవత ఇత్య
భాః - గృహోశ్రయంగృహవిషయంప్రేమవనేషువిభ్రితః - వనేషుగృహోభిమా
నినభిత్వభాః - అజావేదుజాత్వేవిధేయత్వేగోభిఃపశుభిః - కృతానుకారా
అనుకృతానివస్థితానిత్యుత్ప్రేక్షా - తతోవిధేయానిత్యభాః - గాఃపాంతీతి
గోపాఃగోపాలకాః * అతోనుపసంగేకభితికవ్రత్యయః - తా - ఉపధను
ధేనుసమీపే - సమీపార్థేవ్యయాభావః - దదశాలతోత్ప్రేక్షానుప్రాణి
తాస్యభావోక్తిరలంకారః || ౧౪ || అభవతుభిర్వస్వవీర్నతకీసామ్యేనవణ
యతిగలాపకం || పరిభ్రీసుదితి || మూఢజాఃపట్నదాఇవేత్యవమితసమాసః -

బక్తైః శరన్నదీనాంపురినైఃకుతూహలంగళద్వకూలైజఘ
నైరివాదధే || ౧౩ || గతాపశూనాంసహజన్తబంధుతాంగృ
హోశ్రయం ప్రేమవనేషువిభ్రితః । దదశాగోపానుపధేను
పాండవఃకృపానుకారానివగోభిరాజావే || ౧౪ || పరిభ్రీసు
న్మూఢజపట్నదాకులైఃస్త్రితోదయావశితదంతకేసరైః ।
ముఖైశ్చలతుండలరశ్మిరంజితైర్నవాతపామృష్టసరోజచా
రుభిః || ౧౫ || నిబద్ధనిశ్వాసవికంపితాధరాలతాఇవప్రస్ఫురి
తైకవల్లవాః । వృహోహపాశ్చైర్వరవవతిత ప్రకావికషణ

సరోజచారుభిరిత్యుపమానానుసారాత్ - పరిభ్రీమద్భిశ్చలద్భిఃమూఢజప
ట్నదైఃఆకులానితైఃదంతాఃకేసరాఇవేతిపూర్వవత్సమాసః స్త్రితోదయేనా
దశితాక్షుశ్చక్రిశాశితాఃదంతకేసరాయేషాంతైస్తథోక్తైః - చలతుండ
లరశ్మిరంజితైఃచంచలకనకకణవేష్టనప్రభానులిక్తైః - అతపవ-నవాతపామృ

ష్టంబాలాతపస్పృష్టంయత్సరోజంతద్వచ్చారుభిఃముఖైఃఉపలక్ష్మితాః || ౧౫ ||
నిబద్ధేతి || నిబద్ధేనఅనుబద్ధేననిశ్వాసేనవికంపితా అధరాయాసాంతాస్తథోక్తైః
ఇతపవప్రస్ఫురితైకవల్లవాఃప్రచలితైకవల్లవాఇత్యభాః - కృషిత్సంఖ్యాశ్చక్రస్యవృ
త్తివిషయేవీప్సార్థత్వంసప్రవణ్ణాదివదితికయ్యటః - లతాఇవస్థితాః - దైవాదేక
వల్లవస్సురణస్యాపిలోకేసంభవాదుపమైవేయం నోత్ప్రేక్షాకించవ్యసోధా
నివిపరితానిపాశ్వానియేషుతైః పాణివిహారహోభిఃఅంగవిశేషము సౌహ
రైః || ౧౬ || అంగహారోంగవిశేషభిత్వమరః - వికషణైర్నందగుణకషణైః ఆప

లుక్-రథాంశైశ్చైశ్చ సీనుతితాసాండ్ర కదమాఘనీభూతాః పంకాయే
 భూతాః-ప్రసక్తసంపాతేనసంతతసంచారేణపుథక్కృతావధోమూర్తా
 వపాతజగామేతిస్వభావోక్తిః॥ ౧౯॥ జనైరితి ॥ సోజానః ఉపగ్రామంగ్రా
 మేషుః విభక్త్యధ్యయీభావః అనింద్యకమఃఖిః అనిషిద్ధవృత్తిభిః వృత్తి
 శ్చైకత్రకృష్యాదిః అన్యైశ్చిలోంఛాదిః వివిక్తాన్యేగ్రాణీభావః అభిప్రాయః
 ఇంగితం చేష్టాభూషణమలంకారశ్చయేషాం వైశత్యోక్తిః జనైర్వృతాః అనిష్ఠి
 తాఇత్యుక్తిః-అతపవాశ్రమేషుమునిస్థా నేషుయేషంబహుతాపవనూః ॥ ౨॥
 మంబపోస్త్రీజనాశ్రయిత్యమరః సుపుష్పహాసాః సుపుష్పకాససహితాః* తే
 ససహిత్యాదివాబహువ్రీహిః నివేషీరుహోగృహగుర్మీః॥ ౨॥ వీరున్మన్వినీశ్వ
 మరః భృశంసాదరందదశ ఉపమాలంకారః॥ ౨౦ ॥ తత ఇతి॥ తతిః-సఃపూ
 ర్వోక్త్యయతః శరన్గణక్రియంసంప్రేక్ష్యశశనీయాంవణానీయాంచేతివిచా

ప్రసక్తసంపాతపుథక్కృతాన్వత్సః॥ ౧౯ ॥ జనైరుపగ్రా
 మమనింద్యకర్మభిర్వివిక్తభావేంగితభూషణైర్వృతాః॥ భృశం
 దదశాశ్రమమంబపోపమా సుపుష్పహాసా సునివేష వీరుధః
 ౨౦ ॥ తతస్ససంప్రేక్ష్య శరన్గణక్రియం శరన్గణా లోకిన
 లోలచతుషమ్॥ ఉవాచయతు ముచోదితోపిగాంననేగిత
 జ్ఞోవసరేవసదతి॥ ౨౧ ॥ ఇయంశివాయానియలేరివాయః
 కృతార్థయంతీజగతఃఫలైఃక్రియాః । జయక్రియంపాథపుధూ

ద్యేత్యధః- శరన్గణాలోక నేలాంలచతుషంతృప్త్యర్థప్తిః॥ ౨॥ లోలశ్చలస్స
 స్థయోరిత్యమరః-తమజానంఅచోదితోపిఅపృష్టోసిగాంవాచమువాచ॥ తథా
 హి॥ ఇంగితజ్ఞోభావః ॥ ౨॥ ఇంగితంవృత్తోభావభ్రంశజ్ఞానః॥ అవసరేఉక్తి
 యోగ్యకాలేనావసీదతేనవాచయచ్ఛతి । నాపుష్పః స్వదీప్యగ్రియాదీ
 పాథస్త్రనాకాంక్షితోక్తివిషయఇతిభావః - సామాన్యేనవిశేష సమకాల
 రూపోభావంతరన్యాసః॥ ౨౧॥ శరదంవణయోప్రసవ మాశిషమాశాస్త్రాఇ
 యమి॥ హేపార్థశివాయాఃకల్యాణకారిణ్యానియతేశుభావహ దైవస్య ॥
 ౨॥ దైవందిష్టంభాగదేయంభాగ్యం(స్త్రీ)నియతిర్విధిరిత్యమరః అయతిః ఫలదాన
 కాలఇవ-జగతఃక్రియాఃకృష్యాదికమాణి సత్రైఃబాభైః॥ ౨॥ లాభనిష్పత్తియో
 గేషుఫలవీజేధనేఫలమితివైజయంతీ-కృతార్థయంతీసఫలయంతీ ప్రసన్నాం
 బుధిమణ్లోదకాలసంబువారిదానిజలమేషాః అనేనవిశేషణద్వయేనద్యా
 వాపృథివ్యరాసుకూల్యంసూచయతి - ఇయంశరత్తేజయక్రియంపుధూః

రోతుః॥ అశీరథేలోత్॥ ౨౨॥ ఉపైతి॥ సస్యంప్రీహ్యజికం-పరిణామేనచా-
 కేనయారమ్యతాతాముపైతి- నదీరనాద్ధత్యంగమ్యయావత్వముపైతి- మహీం
 భవంఅపంకతానిష్పంకత్వఉపైతి- తథాహి - సంప్రతిసవై గుణైఃపూర్వో-
 క్తేశ్వరధర్మైఃసంప్రవేనపరిచయేనస్థిరందృఢమపి - ఘనాగమశ్రీయఃప్రాప్య
 స్తత్త్వైఃసంబంధితద్విషయమిత్యథః - ప్రేమతిరోహితంనిరస్తమిత్యథః-
 గుణతఃత్రాఃప్రేమాణోనపరిచయంతత్రా ఇతిభావః - వాస్తవాలంకారః॥
 ౨౩॥ పతంతీతి॥ అస్మిన్నభసి-విశదాఃపతత్రిణోబలాకాః నపతంతినప్రసరంతి-
 ధృతేంద్రచాపాఃపయోదవజ్జయశ్చనపతంతి - తథాపిశ్రీకారణాభావేపి-న
 భఃఖం - పరాంశ్రియంశోభాంపుష్టాతిధత్తే - తథాహి- రవ్యంస్వభావసుం-
 దరంవస్తు- ఆహార్యమారోప్యనూణంకృత్రిమంగుణంనాపేక్షతే- తత్స్వభావ
 స్త్వైవసమర్థత్యాదితిభావః - అత్రాథాంతరన్యాసః॥ ౨౪॥ విపాండుభి

కిరోతుతేజరత్ప్రసన్నాంబురనంబు పారిదాః ॥ ౨౨ ॥ ఉ-
 పైతిసస్యంపరిణామర్యరాం నదీరనాద్ధత్య మపంక తామ
 హమ్ । ననైస్సజైస్సంప్రతిసంప్రవస్థిరంఘోహితప్రేమఘ
 నాగమశ్రీయః ॥ ౨౩ ॥ పతంలినాస్త్వివిశదాఃపతత్రిణోధృ-
 తేంద్రచాపానపయోదవజ్జయః । తథాపిపుష్టాతినభశ్శీ-
 యంపరాంసరవ్యమాహార్యమపేక్షతేగుణమ్॥ ౨౪॥ విపాం-
 డుభిర్ద్వానత యావయోధరైశ్చ తావిరాభాగుణహే-
 మదామభిః । ఇయంకిదంపానిల భతుకరత్యయేనదిగ్వధూ-
 నాంకృతరానరాజతే॥ ౨౫ ॥ విహాయవాంఛాముదితేమదా-

రితి॥ కరవిభాజలశబ్దేనవషణ్ణుకరుపలక్ష్యతే - సవపభతాతస్యలత్యయేవి-
 రహేష్టానతయానిజలత యాచుర్బలతయాచపిపాండుభిః - చ్యుతానిచి-
 రాభావిద్యుత్తస్యాః గుణావహేమదామానిసువణా సూత్రాభరణానియే-
 భ్యస్తైఃపయోధరైఃఅంబురై రేవపయోధరైఃస్తనైరుపలక్షితానాం॥ ౨౪॥ స్త-
 నాంభోదాపయోధరావితీవైజయంతీ- దిశపవపధ్వఃతాసాం- ఇయంకృతా-
 నరాజతత్పతిన- కింతురాజతపవ- వియుక్తత్వాత్॥ ౨౫॥ ఆగ్రాతేఃముదితేహృ-
 ణ్ణాప్రాప్తితేమలినాకృతేతస్మిన్పరాచ్యేతిభావః- సామాన్యతఃప్రసక్తమరంజనం
 తాశ్చ్యైస్త్వేనసఖానూద్యద్వితీయేనవిషేధతి- యథాహవామనః - సంభా-
 వ్యనిషేధనివర్తకేనద్వాప్రతిషేధావితీ- అత్రకూపకాలంకారఃస్ఫుటపవ॥ ౨౫॥
 విహాయేతి ॥ మదాత్యయాత్ మదక్షయాత్ - అరక్తకంఠస్యఅక్రావ్యస్వ

నుష్ఠంజస్యద్రుతస్యలోకేప్రసిద్ధత్వాదుత్ప్రేక్షేయంనోపమా ॥ ౨౦ ॥ విపాం
ద్వితీ॥ విపాండుశుభ్రం అనిలోకతమనిలోక్తిస్తంసప్తసప్తపలాశానివణాప్త
పర్వసుయేషాంతేవృక్షాఃసప్తపలాశాః - క్వచిత్సంఖ్యాశబ్దసస్యవృత్తివిషయే
వీప్సాధాత్వం- సప్తపలాశాదివదిత్యుక్తం- తేషాంపుష్పాణీసప్తపలాశాని॥ ౨౧ ॥
ద్వితీయానంప్రసవేసవమిత్యమరః ఫలేలుగిశ్యణోలుక్- తేషుజాతంసప్తపలా
శజంరజఃపరాగః- సంవ్యానముః క్షీరీయమివ॥ ౨౨ ॥ సంవ్యానముః క్షీరీయంచేత్య
మరః- నిరుంధతీనివారయంతేః ప్రావృతవతీరియావత్- అనావిలానిలకలు
మాణ్డ్రీలితానివబాణదక్షుంషీబాణానినైరేయకానివక్షుంషీవయా
సాంతాస్తథోక్తాః ॥ ౨౩ ॥ సీలస్తాత్వతఃగతోదాసీబాణఙ్గనపాక్యపీఠ్యధన్వంతరిః
పుష్పాణీహాసాభవతైస్సహవతంతేభ్యుసపుష్పహాసాః - వనరాజయోయో
షితభవవవనరాజయోషితః - తాఃఅపదిశ్యేశ్యన్వయః - అత్రసంవ్యానమివే

ప్రతంధ నుష్ఠండుమి వాహివిద్విషః ॥ ౨౦ ॥ విపాండుసం
వ్యానమివానిలోధతం నిరుంధతీస్సప్తపలాశజంరజః । అనా
విలోక్తిలిత బాణదక్షుంష సుపుష్పహాసా వనరాజి యోషి
తః ॥ ౨౧ ॥ అదీపితంనైద్యతజాతవేదాసాసీతాంబుదాచ్ఛేదతి
రోహితాతపమ్ । తతాంతరంసాంతర వారిశీకరైః శివంస
భోవర్తసరోజవాయుభిః ॥ ౨౨ ॥ సీతచ్ఛదానావపదిశ్యధావ

తాంరుతైరమీషాం గ్రధితాఃపతత్త్రిణామ్ । ప్రకుర్వతేవారి

త్యుపయోగ- అన్యత్రోపమితసమాసేతిలింగం- యథాకావితే నదితాముకే
నాక్షిప్తంస్తనాంశుకంనిరుంధతేతద్వదితభావః ॥ ౨౦ ॥ అదీపితమితి॥ నైద్యత
జాతవేదసావైద్యతాగ్నినాఅదీపితంప్రకాశితం- విద్యత్ప్రకాశస్యదృష్టిప్ర
కాశతకత్వాత్ప్రద్రాహిల్యంగుణభిభావః- సీతాంబుదానాంశేదైఃశివంశైఃలి
రోహితాతపం- నవృష్టిబాహోనాప్యాతపబాధభిభావః-సాంతరవారిశీకరైః
విరిధాంబుకరైః- తతాంతరంవ్యాప్తమధ్యంసరోజవాయుభిఃశివంరవ్యం- న
భోవర్తవాపదిశ్యేతిస్సభావోక్షీరలంకారః ॥ ౨౧ ॥ సీతేతి॥ అపదిశ్యపూర్వ
స్థితత్రయోర్తంపయః ప్రభృతేకమదిశ్యధావతామమీషాంసీతచ్ఛదానాంస
తైరితాంసాంసానాం ॥ ౨౨ ॥ హంసాస్త్రశ్యేతగరుతభ్యమరః రుతైఃశబ్దైఃగ్రధి

తాఃదృభాః ॥ ౨౩ ॥ గ్రధితంగ్రధితందృభిమిత్యమరః వారిసరోధనిగతాఃమేఘావ
రోధనిర్ముతాః- అతపవలమలాఃప్రసన్నాఃదిశఃపరస్పరాలావంఅమ్యోగ్యసం
భావణంప్రకుర్వతభవ- స్త్రియోహిరోధాపగమేపరస్పరంసంభావంతేదిష్ట్యా

మేఘావరోధనిర్మూలకాదు చచ్చునీతాభిహాసహజితవ్యాజేనపరస్పరమా
లాఘంకుర్వంతీవేద్యుత్పేత్రితా || ౩౧ || విహారేతి || విహారభూమేః అపరరాత్రగో
చరాదిత్యభావః - ఆగచ్ఛంత్యభివేషః - అభిఘోషముత్సృకాః - వ్రజంత్యత్య
త్రంతీతాఃవత్సప్తేమైతిభావః || సౌమ్యతాభిరవస్థిస్యాదిత్యమరః - చ్యుతాత్వ
రయావిఘటితాయూధానాంకులానాంపక్షిః శ్రేణీబంధాయాసాంతాస్త
ధోక్తాః || సజాతియైఃకులంయూధమిత్యమరః అమూఃధేనవః అసక్తమప్రతి
బంధంపయఃక్షీరంక్షరంలసన్వలవత్సప్తరణాత్ ప్రసవంత్యభావః || త్వరతే
శ్శత్రుప్రత్యయః ఉధాంసితపీనా || ఉధస్త్రజీబమాపీనమిత్యమరః శరీరజే
భ్యోపత్యేభ్యఉపాయనానీవతితోషకారకాణీవేద్యుత్పేత్రితాంనయంతిప్రా
పయంతి - యథాలోకేపత్రదిత్సగ్రాసాదేత్యమాతరఃకించిద్భాద్యమానయం
తితద్వదితిభావః || ౩౨ || జగదితి || జగత్ప్రసూయఃజగదేకకారణం అజ్ఞాదిపావి

దరోధనిగతాఃపరస్పరాలాపమినానాలాదిభః || ౩౧ || విహా
రభూమేరభిఘోషముత్సృకాః శరీరజేభ్యశ్చ్యుతయూధప
క్షియః || అసక్తమూధాంసపయఃక్షరంశ్యమూరుపాయనా
నీవనయంతీధేనవః || ౩౨ || జగత్ప్రసూయఃజగదేకపావనీవ్ర
జోపకంఠంతనయైరుపేయపీ | ద్యునింసచగ్రాంసమితిగ
వామసామైవైమంతైరివసంహితాహుః || ౩౩ || కృ
తావధానంజితబహిణధ్వనాసురైగోపీజనీతనిస్సవేతి

ద్వా రేణేతిభావఃజగతామేకపావనీమూల్యశోధనీ ప్రజోపకంఠంగోష్ఠాంతికం
మారాంతికాభేభ్యోద్వితీయేతిద్వితీయా || ౩౧ || ఉపకంఠాంతికాభ్యంతాభ్య
గ్రాలవ్యభితోవ్యయమిత్యమరః తనయైఃచైస్యః ఉపేయపీసంగతాః || ఉపే
యవాననశ్వాననూచానశ్చేతికృష్ణప్రత్యయాంతోపాతః - ఉగితశ్చేతిజీవ
అసాగవాంసమితిఃసంజగత్ప్రసూయః || ౩౨ || జగత్ప్రసూయఃజగదేకపావనీచ || అగ్ని
ప్రాప్రాహుతిస్సన్యగాదిశ్యముపరిష్టతేఅపత్యాజ్ఞాయతేవృష్టివృక్షాన్తీర్ణం
తతఃప్రజాభిప్రసరణాదితిభావః || ౩౩ || కృతేతి || జగదహిణధ్వనాశీకానుసౌగ
ణీత్యభావఃపతేనపక్షిస్సరప్రాయంగాయతీగమ్యతేః యమాయమాతంగఃప
క్షంపయూరోవదతీగఃపాంతీగోపాః తేమాంభార్యాన్తీర్ణః అతోనుపస
గేకకృతికప్రత్యయఃపుంయోగాదాభ్యామమితిజీవతావనజనీసురక్తమధు

కంతోయోగోపీజనోవల్లపీజనఃతస్యగీతనిస్సవేగానేకృతావధానమేకాగ్ర
 త్తం ఇదంపురోవతికమృగీకదంబకంకర్తృభూయసీమతిమహతీంజిఘత్సా
 శ్చిస్తుమిచ్చాం* అదేస్సన్నంతాచప్రత్యయః లుక్ సనోఘకస్తితిఘస్థాదేశః-
 పహాయహిత్యా - సస్యంనాభ్యేనమోవైతి- గీతాసన్యాతమధామపినగణ
 ముతీత్యుక్తః॥ 37॥ అసావతి ॥ శిరసాఅగ్రేణమాధ్నావనమకప్రణమన్నపి-
 తినాస్థాపరయాలవాదరపరయా సరోరుహిణ్యాఅవధీరితఃఅవజ్ఞాలంభసాస
 కావతఃరభూతేనేతిభావః శుష్యకలసాకలచఃశాలివిశేషఃమనోభువాతప్త
 త్తవకామాతకభవ అభిపాండుతాండ్రపైతిఅగ్రానాస్థాపరయేతిప్రకృతసరోరు
 హిణీవిశేషణసామగ్ధ్యావస్త్రుతనాయకావ్రతీతేస్సమాసోక్తిః ఉక్తిస్తమానా
 యాస్సరోరుహిణ్యాఃప్రతీయమానయానాయః, యాసహభేదేష్యభేదలక్షణా
 తితయోక్తిమహిమ్నాఅవధీరణక్రియాసంబంధంఋగ్విశ్వసాతీతి మనోభువాతప్త
 త్తవేత్యుక్తేత్తా నిర్వాహికేత్యుక్తయోక్తిను ప్రాణితసమాసోక్త్యుపమ
 దంజనుత్సానుపహాయభూయసిన సస్యనాభ్యేతి మృగీకదంబ
 కమ్ ॥ 38॥ అసావనాస్థాపరయావధీరితసరోరుహిణ్యాశిర
 సానమన్నపి, ఉపైగిశుష్యకలవ సస్యహంభసావ మోభువా
 తప్తభివాభిపాండుతమ్ ॥ 39॥ అమీసన్యాతసరోజరేణు
 నాహృతాహృతా సారికలనివాయునా ఉపాగమేదశ్చ
 రిరా ఇవాపదాంగులినశ్చైతమలంకీలీముఖాః ॥ 40॥ ము
 వైరసావి ప్రహరణగ లావాతై శ్శిఖాఃపిశంగీః కిలమస్యవి
 భక్తిః । శుకావధి ర్స్వక్తిరేషు కొవలాధను శ్శ్రియంగో
 యోరంగాంగిభావేనసూరిః 39 ॥ అమీ, సన్యాతసరోజరేణు నేతిసార
 భ్యోక్తిః- హృతాభారకణేడువాక్తిమగతేనేతైత్యోక్తిః॥ 40॥ ధారాసం
 పాతఅసారభక్త్యమరః వాయునాహృతాఃఅపైఃఅమీరీలీముఖాఃవృంగాః-
 ఆపదామువాగమేరాజాదిభయాగమే - చశ్చరితాః, ప్రకగ్ధాశ్చోరాద
 యభివ- గవ్యతభిగతిగంతవ్యదేశం॥ 41॥ దేశోపాయగమేకతిరివైజయంతీ-
 నిశ్చేతుంనాలంససమధాకామకత్రవాయోసాన్వరికతేవనోపాదానాదనిశ్చ
 యాదన్యత్రభయాంధత్వాదిభావః॥ 42॥ మువైరితివిప్రహభంగలోహితైః
 ముఖైఃపిశంగీపిశంగవల్లఃకలమస్యశిఖాః శాల్యగ్రాణివిభక్తివృక్తశిరీషకో
 మలావికసీతగీరిషసవకేశత్యుగ్ధః - అసాశుకావధిగోత్రభివృద్ధిస్సృధనుషఃశై
 వమనుగచ్ఛతిఅనుకరోతి, నానావణాల్యాదింధ్రధనురివ భాతీత్యుపమాం
 తః ॥ 42 ॥ ఇతితి ॥ అధతత్రతస్మాక పూర్వోక్తయతైతిభిన్నంకథయతిస

తి- నాతిమారాత్ అనతిమారాదుపహ్వరభివ్యసః * నభిభాస్యనశబ్దస్యను
 ప్పుపేతిసమాసః పిహితోష్టరశ్చివింబఃతిరోహితాకామండలభివ్యసన్మత్యో
 క్తిః- నగాధిరాజోహమాద్రిః- విగళితోజలభారోయేమాంతేతథోక్తిః- అతప
 వశుక్లభాసః- ద్వయోరన్యతరస్యవిశేష్యత్వవినిత్యాయా-విశేషణసమాసః-
 తేహంవిగళితజలభారశుక్లభాసాం- అంబుముచాంనిచయభివమేఘబృందమివ
 దదృశేదృప్తః॥ ౩౮॥ తమితిజిష్ణురిజానః అతనుభిన్దహ్మభిఃవనరాజిభిఃశ్యా
 మితాశ్యామిలః ఉపవృత్తాంతాఅసన్నభూప్రదేశాయస్యగంతగౌకం॥ ౩౯॥ ఉ
 పవృత్తాదేరాసన్నభూమిమాధ్వవధిస్యకేత్యనరః * ఉపాధిభ్యాంత్యక
 న్నాసన్నభూమియోరిత్యంత్యన్విత్యయః ఉపరిహిమానీధిఃహిమసంహతైః
 గౌరంశుభ్రంతంసంహిమాద్రిం అసాద్య - ఉపరతోనివృత్తోహన రాగోయ
 స్సృతస్య ఆసితంస్థిం అధనవాసః ఉత్తరీయంబిభ్రాతోధృతవతః సీరం

త్రభిరోనుగచ్ఛతి ॥ ౩౯ ॥ ఇతికథయతతత్రనాతి చూరానిధ
 దదృశేపిహితోష్టరశ్చివింబః । విగళితజలభార శుక్ల భాసాంని
 చయభివాంబుముచాంస గాధిరాజః॥ ౩౮॥ తపతనువనరాజి
 శ్యామిరోపత్య కాంతంసగయ పరిహిమాసీ గౌరమాసాన్యజి
 ణ్ణః॥ ఉపరతిహనరాగస్యామసస్మిరలక్ష్మీనుసితమధరవాసో
 బిభ్రాత్సీరపాదేః॥ ... ..

ఇత్రీభారవికృతాకిరారాజానీయేహహాకావ్యే

(లక్ష్మీచరణాంభనే) శరచ్చణామోనామ

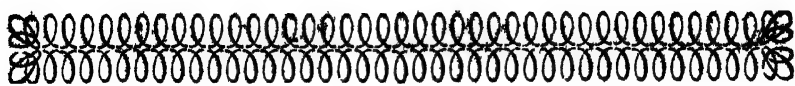
చతుర్థాస్కంఠః

పాశేయస్సృతస్యసీరపాదేఃహలాయుధస్య ॥ ౪౦॥ సీరాంబరోకాహణేయస్తే
 లాంకోముసలీహలిః సంకషణాన్సీరపాదేఃస్యనరః * సస్త్రయ్యపమానస్తా
 ర్వపదస్యేతిబహువ్రీహిః * ప్రహరణాధేభ్యః పర్యేహసస్త్రవ్యాభవత్యి
 సస్త్రమ్యాఃసరనిపాతః - అస్మిణోభాంఅనుసస్మిరప్త్యుగవా- అన్యస్సృత
 దశానేససదృశాంతదస్యస్తరణాన్స్తరణాలపకారః ॥ సదృశంసదృశానుభ
 వార్యత్రస్త్ర్యతేకస్త్రనిరణువిద్యాధరః ... ..*
 ఇతిశ్రీపదవాన్యప్రమాణపారావారపారీశ్రీసుహూసాధ్యాయకోలచల

వన్నినాథసూరివిరచితాయాంకిరారాజానీయవ్యాఖ్యానాయాం

ఘంటాపథసమాఖ్యానాయాంచతుర్థాస్కంఠః,

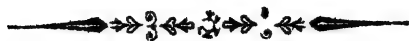

శ్రీహయగ్రీవానమః:

భారవికృతా-కిరాజుఃసీయే పంచమస్సగః:

౧॥ అథహనువద్వణనమారభ తే శత్రుపంచరశభిఃశ్లోకైఃకుళక మాహ॥
అథే॥ అథానంతరం సోజుఃసః మేరువ హిభృతోహేమాద్రేః జయాయను
జయాధంవా నుశబ్దోత్రపిత కే॥౨॥ నుప్యచ్ఛాయాంవీత కేచేత్యమరః ర
భసోవేగః॥ ౩॥ రభసోహుషవేగయోరితివైజయంతీ - తద్వ్యూరభసయా
తీవ్రయా ఉత్పాటయేతియావత్ * అశఃఆదిత్వాచ్చక్ర్యయః - దిగంతానాం
దివృక్షయానుగ్రస్తుమిచ్ఛయావా నభోంతరిక్షంపిలంఘుయతుం అతిక్రమియం
వా సముదితంసముత్పతితమివస్థితమిత్యర్థఃసతఉచ్చితంఉన్నతంహిమస్యా

౧॥ అథజయాయను మేరువ హిభృతోభరసయాను దిగంతది
దృక్షయా | అభియయాసహిమాచలముచ్చితంసముదితం
నువిలంఘుయతుంనభః॥ ౨ ॥ తపననుండలదీపిత మేకతఃసతత
నైశతమోవృతపన్యః | హసితభిన్నతమివప్రచయంపురశ్చివ
మివానునతంగజచమణా॥ ౩॥ ఓతినభస్సురలోకనివాసిభిః

చలంఅభియయాఅత్రానిధానితా నేకఫలవిహ్లాదేన్నత్యుగుణిమిత్రాఉత్తా
నక్రియోత్పేక్షా - సాచవ్యంబకావ్రయోగాత్పత్రియ మానేతిసంక్షేపః-
ప్రతవిలంబితంవృక్షం॥ శ్లో ॥ ప్రతవిలంబితమాహనభౌభగావతిలక్షణాత్॥
౨॥ తపనేతి॥ పుఃపఃతఃపకస్త్రిన్భాగే- సార్వవిభక్తికస్తసిత్ - తపనమండ
లేనదీపితంప్రకాశితం - అన్యతఃఅన్యస్త్రిన్భాగేసత తేననివిడేననై శేననిభవేన
తమసాతిమిరేణవృతం- పకత్రాహ్నరాత్ర్యాచాన్యత్రసంగతమిత్యధః అత
ఏవపురోగ్రేహసీతేనల్పహాసేనభిన్నతమిస్త్రివయంనిరస్తతమస్త్రీయం తథా
గజచర్మణాలనుగతంపశ్చాద్వాప్తం॥౨॥పశ్చాత్సాన్యత్యయోరన్విశ్యమరః-
శివమివస్థితం- తపన తేజఃప్రసారోవ్యస్యకోణపమకుత్రచిత్పరిసమాప్యత ఇతిమ
న్మాత్వాతిశయోక్తిః॥ ౩॥ ఓతీతి ॥ పరస్పరేలమోన్యే * కమఃవ్యతిహారే
సర్వనామ్నోద్వేభవఇతివక్తవ్యత్వాత్ - పరశబ్దస్యద్విర్భావః - సమాస
అచ్ఛబహుళం - యదాసమాసవత్ ప్రథమైకవచనంతదా పూర్వవదస్యేతి

వక్తవ్యత్వాత్ప్రభుమైకవచనం * సుటకసాదిత్వాద్వి సజానీ యస్యస
త్వంబహువచనంచాన్యోన్యశబ్దవత్ - యథాహమాఘోక్తో || అన్యోన్యేషాం
పుషా రైరామ్యశంతతి. అదృష్టాఃపరస్పరాయైస్తేఅదృష్టపరస్పరాఃతైః ఓ
తానభసిసురలోకేవనివసంతీతితైస్తథోక్తైః భూర్భువస్సులోక వాసిభిరి

త్యథాః కృతనికేతంకృతాస్సుదంతపవశంభునా విభుతాం - స్వసామధ్యం
ప్రథమితుంప్రకటికతుంఅభినిమిత్తంజగతాంప్రతి నిధింప్రతికృతి మివస్థితమి
త్వత్వేత్తైః || ౧ || ప్రతికృతివర్చాపుంసప్రతినిధికుపమోపమానం స్యాదిత్యమరః
తై గ్రిలోక్యన్తాఘ్నాయమపరిచ్ఛేద్య శ్చేభావః || ౨ || భుజగరాజసి తే
భుజగరాజసి తేన శేషావిధవ రేననభశ్చి తాగగనస్పృశా - కనకస్యరాజభిః
రేఖాభిఃవిరాజితాఃసానవోయస్య తేనతథోక్తేన - అతేవ-తటి త్వత్వంతరం
బుదసంహతింబహుయతాలఘూకుర్వతాతస్తుత్యేనేత్యథాః అతేవోపమాలం

కృతనికేతమ దృష్టపరస్పరైః | ప్రథమితుం విభుదామభీర్తి
తం ప్రతినిధిం జగతామి వశంభునా || ౨ || భుజగరాజసి తే
ననభశ్చి తాకనక రాజపిరాజితసానునా | సముదితంచయే
సతటి త్వత్వతలఘయతాశరదంబుదసంహతేమ్ || ౩ || మణిమ
యూఖచయాం శుకభాసురాసుర వధూపరి భుక్తిలతాగృ
హః | దధతముచ్చశి లాంతరగోపురాఃపుర ఇవోదితపుష్పవ
నాభువః || ౪ || అవిరతోద్ధృతవారిపిపాండుభిర్విరహితైరవిర

కారః - సచయేననిఖరేన || ౧ || సచయశ్చిఖరే సంఘుత్తిశబ్దాణాం వే - సముదితంస
మున్నతం || ౨ || మణితి || పునశ్చ - మణిమయూఖచయాంబు శుకానపతా కాభవతైః
భాసురాఃభాసనశీలాః - సురవధూభిఃపరిభుక్తైఃలతాఃపూర్వవివయాసుతాస్త
థోక్తైః - ఉచ్చానిశిలాంతరగోపురాణిగోపురాణీవశిలంతరాణిశిలావధృ
నియాసుతాస్తథోక్తైః ఉదితాఃకేజితాని పుష్పాణాంవనానియాసుతాస్త
థోక్తైః - అతేవపురఇనగరాణీవస్థితాః భువఃభూమిఃదధతంవిభ్రతం - పురో
పితాగాచత్యోవధూపరి భుక్తిలతాగృహఉచ్చశిలాగోపురా ఉదితపుష్పవ
నాశ్చభవంతి || ౪ || అవిరతేతి || పురః - అవిరతంఅవిచ్చిన్నం ఉద్ధృతవారయఃముక్త
జలాః - వృష్టిపంతిఇత్యథాః - అతేవవిపాండవశ్చతైః అవిరతోద్ధృతవారి
విపాండుభిః - అతోహిమ వత్సక్షత్వం సంభవతీతిభావః - అవిరచ్యో
తేజసావిద్యత్ప్రభయావిహితైఃఆరతనిస్సవైఃప్రశాంతగజైఃతైః అస్యధ
వక్షత్వవోసాస్సవితిభావః - పృథునితంబదిలంబిభిఃసుహాకటకసంగిభిః || ౫ ||

టకోస్త్రీనితంబోద్రేరిత్యమరః - అంబుదైః మేఘైః ఉదితపక్షంసంజాతపక్ష
మివస్థితంప్రాశ్నిన్నపక్షస్యాపిహిమాద్రేథావశాంబుదసంబంధాత్పునఃపక్షో
ఞ్ఞానముత్పేక్షతే॥౭॥ దధతమితి॥ పునః ఆకరఃఖనిరేషామస్తయోనిత్వేనే
త్యాకరిభిఃఆకరఃజైః॥౧॥ ఖనిఃస్త్రీయామాకరస్యాదిత్యమరః - కరిభిఃగజైః
కర్తృభిఃక్షతైఃరుక్తైఃసమవతారేషుతీర్థేషుసమైః అనిమోన్నతైఃఅసమై
రసదృశైరసుపమైరిత్యథః తతైరుపలక్ష్మితాః - తథామహితాం భసశ్లో
ఘ్యాదకాః - అతపవ - వివిధేభ్యఃకామేభ్యఃపానావగాహనాచ్యవభోగే
భ్యహితాఃఅనుకూలాః* చతుర్థేతదథేత్యాదినాసమాసః - స్ఫుటానివి
కసితానిసరోజవనానియాసుతాః జవనాఃవేగవతీః* జవంత్రమ్యేత్యాదినా
యన్ - నదీదధతం - యమఃస్యవృత్త్యనుప్రాసభేదత్వాత్స్వయమేవాలం
కారః- అథాలంకారస్త్వభ్యుచ్చయః - తస్యాదిదమగ్రతాద్వాద్రసపోషి
నాద్రియతే- తమత్తం॥ ౧౧॥ పాయశోయమకేచిత్రేరసపుష్టిర్నమృగ్యతభి

ద్యుతితేజసా । ఉదితపక్షమివారతస్సన్వనైః పృథునితంబవి
లంబిభిరంబుదైః॥ ౭॥ దధతమాకరిభిఃకరిభిఃక్షతైస్సమవతా
రసమైరసమైస్తైఃవివిధకామహితామహితాంభసశ్శుట
సరోజవనాజవనానదీః॥ ౮॥ నవనిద్రజపాకుసుమత్విషాంధ్య
తిమతాంకి రేణవహాశ్చనామ్ । విహితసాంధ్యమయాఖిమివ
క్వచిన్నిచితకాంచనభిత్తిషుసామషు॥ ౯॥ పృథుకదంబకదంబ

తి॥౧౦॥ నవేతి॥ పునశ్చ - నవానినిగ్రాణివికసితానిచయాంజపాకుసుమానితా
న్రపుష్పికాకుసుమానితేషాంత్విషభవత్విషాయేషాంతేషాం॥౧॥ ఉమపుష్పంజ
పాపుష్పంరూపకాలాన్రపుష్పకేరీబాహుటః- తేషాం- ద్యుతిమతాంమహాశ్చ
నాంమాణిక్యానాంపన్నరాగాణామిత్యర్థవిశేషణసామధ్యాత్ - నికరేణస
మూహేనహేతునాకృచ్చిత్ - నిచితాస్సంఘట్టితాఃకాంచనభిత్తయోయేషు
తేషుసానుషుపిహితాః సాంధ్యాస్సంధ్యాయాంభవానయాభాయప్రికృత
మివస్థితం- కాంచనభిత్తిషుపన్నరాగప్రభాప్రసరాదుదితసంధ్యారాగభవభా
తీత్యుత్పేక్షియా॥౯॥ పృథ్వితి॥ పునశ్చపృథుభిఃకదంబకదంబైఃనిపమసుమసమూ
హైఃరాజితం॥ ౧౧॥ కిదంబమానుస్సిద్ధాధేనీపేచనికురుంబకభిత్తుభయత్రా
పివిత్యః - గ్రథితమాలైఃబద్ధపక్షిభిఃతమాలవనైఃతాపింఛవనైఃఆకులం ఆకీ
ర్ణం॥౧౧॥ కాలస్కంధస్తమాలసన్వితాపింఛభిత్తుమర్క-లఘుతుషారంసూక్ష్మ
శరంయత్తుషారజలంహిమోదకంతత్ శీఘ్రతలవక్షతీతితథోక్తం॥౧౧॥తుషా

రాజామహాకవివిరాజ్యమునామధ్యభాగ్యపద్మశ్యామలకన్యకా - సదానామసమదాః
సదానామశ్శిఖానానాశ్చ పదంతనస్తేద్యతాయేనతంధ్యతసదానసదాననదం
విసం॥౧౦॥రహితేతి॥ పునశ్చరహితరత్నచయారత్నరాశిరహితాశిలో
చ్చయారాశిఖరాణినదధతం - అపలతాభవనాబలాగృహరహితాః - దరీభు
వఃసుహాప్రదేశానదధతం॥ ౧॥ దరీతుకందనోవాస్త్రీదేవభాతవిలేగుహేత్య
మరః - విగతానిపులి నాన్యంబురుహాణిచయాసాంతాః - సరితోవధ్వజవతాః
సరిద్వధూఃనదధతం - అత్రసరితాంవధ్వోపమ్యాత్ పులి నాంబురుహాణాంజ
ఘనవదనాపమ్యంగమ్యతే - అసుమతామహీరుహామృతౌనదధతం -
కింతురత్నాదిసంపన్నానేపశిలోచ్చయాదీదధతమిత్యథః । మహావిభాష
యానాత్రసభాసమాసః॥౧౧॥ వ్యధితేతి ॥ పునశ్చఅనీరశనైః అనిర్దేఖలైః-

కరాజితండ్రధితమాలతమాలవనాకులమ్ । లఘుతుషారతుషా
రజలశ్చ్యుతం౪తసదానసదాననదంతినమ్॥ ౧౦॥ రహితర
త్నచయాన్మశిలోచ్చయానపలతాభవనానదరీభువః । పిపులి
నాంబురుహానసరిద్వధూరకుసుమాదధతంనమహీరుహః ॥
౧౧॥ వ్యధితసింధుమానీరశనైశనై రమరలూకవధూజఘనై
ఘనైః । పణభృతామభితోవితతంతతందయితర వ్యలతా
వకులైఃకులైః॥౧౨॥ ససురచాపమనేకమణిప్రభైరపవయోవి
శదంహిమపాండుభిః । అచిచలంశిఖరైరుప విభ్రతంధ్వనిత
సూచితమంబుముచాంచయమ్॥ ౧౩॥ వికచవారిరుహందధ

సరశనైరిత్యథః - ఘనైర్నిబిడైః - అమరలోకపధూజఘనైఃశనైమణందం
మందంవ్యధితసింధుంతాభితనదీకం - అయవఃపరస్పర్శాభిభావః - యేర
మ్యాలతాశ్చవకుళాఃకేసరాశ్చలేదయితాః ప్రియామయేమాంత్రైఃతథోత్తైః॥
శ్లో॥ విశారదోమధ్యగంధోవకుశస్సచకేసరభివైద్యకే - పణభృతాంసర్ప
ణాంకులైః అభితస్తతంవ్యాప్తం-తథావితతంవిష్కృతం-యద్వావిభిఃపక్షిభిః
తతం॥౧౨॥ ససురేతి॥ పునః అనేకావిదత్రామణీనాంప్రభామేమాంత్రైఃతథో
త్తైః - హిమేనపాండుభిశ్శిఖరైః - ససురచాపంసేంద్రచాపంఅపవయానిర్జలః
అజపవశదశ్చతంఅపవయోవిశదం - అచిచలందైవాన్నిశ్చలం- అతశ్శిఖర
శంకాస్పదీభూతమిత్యథః - కింతుధ్వనిలేనగజితాతేన సూచితంజ్ఞాపితం
ముముచాంచమేఘానాంచయం సమూహం అవరతం అజస్రం ఉపవిభ్రతం-
అత్రవికల్పిత సాదృశ్యాద్భిభతమేఘసందేహమేఘనిశ్చయాన్నిశ్చయోత

రస్యందేహీలంకారః॥ ౧౩ ॥ వికచేతి॥పునశ్చ-వికచచారియహంనిత్యవికసితా
రవిందమిత్యథః వృత్తిసామధ్యాయ-కలహంసానాం గతై స్సహవరత ఇతి
సకలహంసగణం॥౧॥ కాదంబకలహంససాన్యదిత్యమరః-యద్వా- సకలాఃస
ర్వేహంసగణాయస్త్రిత-రథో- శుచినిత్యనిమలాం మానసం మానసా
ఖ్యంసరఃదధతం కించ కృతేష్యయాకుతశ్చిన్నిమిత్రాతు-పిత యేత్యథః-
అగార్తజయాపార్వత్యాస-హంసకలహంసవివాదం-సగణంసప్రమాణం ॥ ౧॥
గణాప్రమాణసంఖ్యాపూ ఇతివైజయంరీ - శుచిమానసంఅవిద్యానిమలా-క్షచి
త్తం॥యద్వా-శుచిరగ్నితస్త్రిమానసందేతోయస్యత-శుచిమానసం ॥ ౧॥
మానసంతువిడి-ప్రమనోసరేతస్సరస్సుచేతివిశ్వః- శివంచదధతం-ఎతేనస
కలశైలవైలక్షణ్యమస్యో-క్షం॥౧౪॥ గ్రహేతి॥దివమభితోదినోభిముఖం* అభి
తఃపరితత్త్యాదినాద్వి-యా- గ్రహఃచంద్రాదయః విమానానిదేవయానాని॥
౧॥ వ్యోమయానంవిమానోస్త్రీత్యమరః- తేషాంగణాజ్వలయతాప్రదీపయ

తంసరస్సుకలహంసగణంశుచిమానసమ్ | శివమగార్తజయా
చకృతేష్యయాసకలహంసగణంశుచిమానసమ్ ॥ ౧౪॥ గ్ర
హవిమానగణానభితోదివం జ్వలయతాపదిజేన కృశానునా।
ముహూరనుష్ఠరయంతమనుక్షవంప్రపుర దాహముమాపతీసే
పిసః॥౧౫॥ వితతశీకరరాశిభిరుచ్చితైరుపలరోధవివర్తిభిర
బుభిః | దధతమున్నతసానుసముద్ధతాంధృతసితవ్యజనామివ
జాహ్ను-మ్॥ ౧౬॥ అనుచరేణధనాధిపతేరథానగవిలొకనవి

తా* మితాంహస్వఃప్రసాదః ఓషధిజేనత్యువిశేషజన్యేనకృశానునా అ
నుక్షవంప్రతినిశం* వీప్సయాహవ్యయాభావః - ఉమాపతీసేపిసః ప్రమాధా
దీ* గతిబుద్ధిత్యాదినాద్వికర్తృత్వం త్రయాణాంపురాణాంసమాహారః స్త్రీ
పురం* తద్ధితార్థేత్యాదినాసమాసః పాత్రాదిభ్యఃప్రతిషేధోవక్తవ్యఇతిస్త్రీ
లింగప్రతిషేధః- తస్యదాహంప్రపురదాహం-ముహూరనుష్ఠరయంతం-నన్యధి
గర్థేత్యాదినాదాహమిత్యత్రపక్షీకింసన్యాత్-తస్యాశ్చేషార్థేవిధానాత్ శేష
త్వస్యచవైవక్షికత్యాదిఅత్రకింసన్మతసాదృశ్యాత్ స్మృతిరితిపురణాలంకా
రః॥౧౫॥ వితతేతి॥వితతశీకరరాశిభిఃవిస్తృతశీకరపుంజైఃఉచ్చితై రుచ్చతి
తైః-కుతఃఉపలరోధేనవివర్తిభిఃప్రత్యావృత్తైరంబుభిఃహేతుభిః-ధృతసితవ్యజ
నామివగృహీతధవళ చామరామివస్థితా మిత్యుత్పేక్షా - ఉన్నతసానుమ
ఘముద్ధత మాహతాంజాహ్ను-వీంగంగాందధతం॥ ౧౬॥ అనుచరేణేతి॥ అథో

అనంతరం॥ ౧॥ మంగళానుతరారంభప్రశ్నకాశ్చేష్ట్యవ్వహితభేద్యమరః
 ధవాధిపతేఃకుబేరస్యఅనుచరేణయేతేనానగవిలోకనేనవిస్మితమానసః సోన్మ
 నఃఅచరాత్ప్రియంవచనంజగదేగదితః*గదతేబ్రువత్యథాస్యమహాదిత్వా
 దప్రథానేకమణిలిట్ - అపృష్టపరిభాషణవోషసాంధాంతరన్యాసేన పరిహార
 తి-ముఖరతేతి-ముఖరతావాచాలత్వం-అపృష్టపరిభాషితేణియావత్-అవసరే
 శోతురాకాంతౌసమయేవిరాజతేనా- ఆకాంతితనవృష్టాపిబ్రూయాదితిభా
 వః॥ర॥ అలమిః॥హిమేనగౌరైఃసుభేత్రిశిరోభిఃశిఖరైఃఘనవర్షా ఆకాశం
 సహస్రీధాకుర్వణవిపాటయన్నివేశ్యతేత్రితా ఏషాచలాధిపోహిమవాణ
 విలోకితదృష్టమాత్రపప్రజానామంహసాంసంహరింసాపసంఘాతం- సహ
 సాసద్యః విహంతుంఅలంసమథః* పర్యాప్తివచనేష్వలమథేష్యితుము
 న్ప్రత్యయః- అన్యధాచవ్యాఖ్యాయతేఃఅచలాధిపోరాజాచ॥ ౧ ॥ భూర్భు
 మిరచలానంతేత్యమరః క్షిమగౌరైర్విచిత్రైఃశిరోభినైవైవైః॥ ౧॥ మూర్ధ్ని

స్థితమానసః సజగదేవచంద్రియమాపిరాస్త్విరతావసరే
 హివిరాజతే॥౧౨॥ అలమేషఃలోకితః ప్రజానాంసహసాసం
 హతిమంహసాసంవిహంతుమ్ । ఘనవర్షాసహస్రీదైవ
 ర్షాహిమగౌరైరచలాధిపశ్శిరోభిః॥౧౩॥ఇహచరణిక్షైకింధి
 దేవాగస్తైస్సతతమనుతరంవర్ణయన్మంతరమ్ । అముఖః కిం

నైన్యాగ్రభాగేచప్రథానేవశిరఃస్పృతమిత్యజయః ఘనవర్షాఅరినైన్యం॥ ౧॥
 గగనే ఘనవర్షాస్వాదహమాపారినైన్యయోరిః కుముదారకే - సహస్రీ
 ధాకుర్వణస్థవః దృష్టమాత్రపప్రజానామంహసాంసంఘాతంసద్యోనాశ
 యితుంఅలంసమథః-యథాహమనుః॥ శ్లో ॥ నరేంద్రాస్సత్రోగంగానూ
 ర్యాచంద్రమసాశిఖివృష్ణమాత్రాకృతం త్యేతేకింపునః పరిసేవితాభి ॥ ఔప
 చ్చాదసికంవృత్తం॥౧౪॥ ఇహే॥ ఇహేష్టాపర్వతే-సుతరంసభవత్యమత
 రంచుప్తరమిత్యథః* తరతేః తప్రత్యయః అంతరంమధ్యభాగం - పురుషే
 తు అంతరంతత్వం-చరణిక్షైకింధిక్షైకింధిక్షైకింధిపురాణాదిభిః- కింధిదేవ
 సతతంవణాయంతి-నకుకదాచిత్ప్రశ్నయేతాపినిశ్చేషంసభిపుణ్యాకృతిశ్చయ
 స్సపరిమాతుమశక్యత్వాదీతిభావః కేతులికేషినంఅలిగమానం - దిగ్వాప్తి
 నంఅముంగిరిం-వరంపురుషంపరమాత్మనమివ- పరంకేవలం॥౧॥ పరిమవ్యయ
 మిచ్ఛంతి కేవలభివిత్యః పన్యయోఃబ్రహ్మవేదవేత్తి - నాన్యభివ్యథః*
 విదోలటో వేణిలాదేశః - పరమాత్మపతే - ఆగమైరుపనిషద్వాక్యైః ॥

లీలపినంబలిగూఢం - తథాదిగ్వాపినంసర్వత్రానుస్మృతత్వాదిత్యగ్ధాంతరం
చోహ్యంబిత్రోపమాయమకయోస్సంస్మృష్టిఃకుమావృత్తం॥ శ్లో॥ తురగరసయ
తినాతతాగఃకుమేతిలక్షణాత్ ॥౧౯॥ రుచిరేతి॥ అయంగిరిఃరుచిరాణిపల్లవా
నిపుష్పాణిచయేషాంతేతథాభూతాలతాగృహాయేషునైఃతథాక్షైః- ఉపలసజ్జ

లజైఃవిరాజమానకమలైఃజలరాశిభిఃసరోభిఃకరణైః-ఉపకాంతంకాంత- సమీ
పేవృతిమలీఃధైర్యవతీరపిసమీపస్థానపి ప్రియానగణయంతీఃమానసీరిత్యథాః-
స్త్రియఃసతతంఉత్సుకతాంసయతితాసాంమానగ్రధింశిధియతీత్యథాః- అథ
వాఉపకాంతంధృతిమలీః కుష్మినుతీరపిసురతశృప్తాఅపి- పునరపుత్సుకతాంస
యతీత్యథాః- ఉభయత్రాప్యద్విపకత్వాతేతయోక్షైః వృత్తముక్తం॥౨౦॥సుల
భైరితి॥ నయవతానీతిమతా- అయవలాభాగ్యవతాచప్రంసాసనాసులభైఃసు
ఖనప్రాప్త్యైః - నానైరిత్యథాః ॥ ౨౧ ॥ అయశ్శుభావాహూఃపిధిరిత్యమరః-
నిధీనాం వహాపద్మాదీనాం గుహ్యకానాంచ అధిపంసు జెరంరమయంతీతి త

నంవేదదిగ్వాపినంపురుషమివపరంవత్ప్రయోనిఃపరమ్॥ ౧౯॥

రుచిరపల్లవపుష్పలరాగృహైరుపలసజ్జలజైఃజలరాశిభిః । న
యతిసంతతముత్సుకతానుయం దృతిమతీరుపకాంతవపిస్త్రీ
యః॥ ౨౦॥ సులభైస్సనానయవతాయవతానిగుహ్యగధిప
రమైఃపరమైః । అమునాథనైఃక్షీతిభృతాతిభృతా సమతీత్య
భాజిజగతీజగతీ ॥ ౨౧ ॥ అఖిలమిదమముష్యగౌరీగురోస్త్రీభు
వనమపినైతిమన్యేషులమ్ । అధివస' సనాయదేనంజనైరవి

ధాక్షైః* కమణ్యుత్ పరనైఃతత్రాప్తైఃకనైఃమణిముక్తాదిభిః*గతైః- అము
నాక్షీతిభృతాగిరిణాహేతునాతిభృతాపూర్ణానాసతీ- అథనాతిత్యంతహాపి
తాసతీభృత్తాధారణపోషణయోరితిధాతుః మవాజజగతీస్సగ్ధపాతాళలో
కా-అతీత్యభాతి అమానుషైరపిమలభాస్సవదోత్రసంభవంతీతిభావః - అ
త్రధనాతిభృతేతి పదార్థాస్యవిశేషణగత్యా జగదతీక్రమణ హేతుత్వోక్త్యా
కావ్యలింగం- తస్యయమకేన సంస్మృష్టిః- ప్రమితాక్షరావృత్తం॥ శ్లో॥ ప్రమి
తాక్షరాసజసనైరుచితేతిలక్షణాత్ ॥౨౧॥అఖిలమితి॥అముష్యగౌరీగురోః*హి
మవతః- ఇదమఖిలంప్రయాణాంభువనానాంసమాహారస్త్రీభువనమపి* తద్ధి
తార్థోద్ధిరపదసమాహారేచేతిసమాసః - పాత్రాదిత్వాత్ స్త్రీత్వప్రతీషేధః-
తులాంసామ్యంనైతీతిమన్యే - నగచ్ఛతీతిజానామి - యద్యతోజనైర విదిత
విభవః అజ్ఞాతమహిమా భవానీవతిః శివః - సదాసంగిరిం అధివసతి - అ

మృన్నివసతీత్యథః - ఉమాన్యభ్యాజ్వసత్సకమత్వంతోయంధమత్మేత్ర
 వితిభావః ప్రభావృత్తం॥శ్లో॥ స్వరశరవిరతినానారౌద్రభేరిలక్షణాత్ ॥ ౨౨॥ వీ
 తేలివీ తేనిచ్చతేజన్మజరసాయస్యతజన్మజరసం * జరాయాజరసస్యతరస్యా
 మితిజరసాదేశః - అత్రతదంతవిధేరివృత్తాత్పరత్వేనస్యాదేశబాధకత్వాచ్చత
 థాహి* టాజసీజసామివాంత్యాదితిస్యాదేశబాధనాత్ ॥ పరత్వాజ్జరసాదే
 శంబభాషేభావ్యకృన్వయం । సూత్రకారమతేయత్తుజ్ఞాపగాత్పరబాధనం
 భవేత్తదపితాజస్యోనాపునజాసీసంభవేత్ । మతద్వయేపితస్తుల్బంజసీయ
 త్పరబాధనం । పరత్వాజ్జరసాదేశస్తత్త్వాత్సాదేశబాధనాత్ ॥ జ్ఞాపకం
 చాత్రపితాజస్యోర్యావాదేశోవినిదితి । ఇకారదిఘాయోస్త్రవైయథంత
 త్తుతావిని । ఎత్వేస్వవణాదీఘావచనస్థిధావేద్యతః । వ్యథాసూత్రా
 త్తరత్యాగాత్ భజ్జ్వేతత్ జ్ఞాపకంభణి । స్వారంత్ర్యాజ్జరసాదేశేజగౌపూ
 ర్వస్యబాధనాత్ । సమథానప్రవంచప్రభావ్యకైయ్యటయోస్సృటిః॥ పంచ
 సతియదత్రజరసఇతి కేహంచితాంతరకల్పనంతద్జ్ఞానవిలసితమేవ ॥ బ్రహ్మ

దితవిభప్రభవానీపతిః ॥ ౨౨॥ వీతజన్మజరసంపరంశుచిబ్రహ్మ
 ణఃపదముపైతుమిచ్చతామ్ । ఆగమాదివత మోపహాదితస్సం
 భవంతిమతయోభావచ్చిదః ॥ ౨౩॥ దివ్యస్త్రీణాంసచరణలా
 ట్టోరాగారాగాయాతేనవతితపుష్పపీడాః । పీడాభాజకు

ణఃపరమాన్యనఃసంబంధిపరముత్కృష్టంశుదిగమగళంకం - పద్యరత్నవిదంస్థా
 నంతాదాత్మ్యలక్షణంముక్తిరీత్యథః - ఉపేక్షుప్రాప్తుమిచ్చతాం ముము
 త్సాణాంఆగమాత్ శాస్త్రాదివత మోపహంతీతిత మోపహాదవిద్యానివర్తకా
 త్ - అపేక్షేతమసోరితప్రత్యయః - ఇతఃఅస్మిన్ రేభవంభిందంతీభవచ్చి
 దఃసంపారనివర్తకాః * సత్సూద్ధిపేత్యాదివాక్యే - మతయఃతత్వజ్ఞానాని
 సంభవంతి-తేత్రవిశేషస్యాపిజ్ఞానదాయకత్వాదిత్యాశయఃనవకెవలమయం
 భోగభూమికింతుముక్తితేత్రమపీతితాత్పర్యంరథోద్ధతావృత్తం॥శ్లో॥ రాన్న
 రావిహరథోద్ధతాలగావితిలక్షణాత్ ॥ ౨౩॥ దివ్యేతి ॥ అస్మిన్ గిరౌచరణలాట
 రాగైఃపాదాలక్తకరసైస్సహచరంతిఇతితథోక్తః - ధేనుకపురుషాయితాది
 బంధేషుసంయ్యాయాంస్త్రీపాదతలస్పర్శాన్తద్రాగాంకితాఇత్యర్థఃనిపతితాః
 వ్యాసకరణస్త్రీణామధోముఖత్వాద్భ్రూః - పుష్పపీడాఃకుసుమ శేఖరా
 యామతాఃతథోక్తాః॥౨౪॥ శిఖాస్వాపీడశేఖరాదిత్యమరః పీడాభాజోవిమర్దభా
 జఃభంగమత్యిత్వర్థః భాగ్నిమరప్రేంభోరిదాదాసర్వతఃకటిపరిభ్రామణసంభ

వాదిభావః-కుసుమైశ్చితాః-కుసుమచితాః - ఇభమాజా-రాదికరణేషు ప్ర
భుజాదవయవానా శయ్యాతలస్వశిత్యాన్వాద-వాన్వ కుసుమాస్త్ర
తాఇత్యథః-దివ్యస్త్రీణాంసంబంధిన్యః-శేర తేఆస్త్వితిశయ్యాతలవానిః సం
జ్ఞాయాంసమజ్ఞపదేత్యాదినాకృష్-రాగాయాతేరాగో ద్రేకేసతి యస్మా
కృంసస్సృజ్యస్సరతవిశేషఃతం - జాతావేకవచనం-సురతవిశేషానిత్యథః-
శంసంతిసూచయంతీత్యథః- అత్రలాటారాగాదిపదార్థానాంసురతవిశే
షశంసనంప్రతివిశేషణగత్యాహతుత్వక్త్యాకావ్యలింగంయమకేకసంసృజ్య
తే జలధరమాలావృత్తం-తల్లక్షణం॥శ్లో॥ అభ్యంత్రస్సాస్యజ్వలధరమాలాహ్లా
స్సావితీ-ధేనుకాదిబంధలక్షణంతరతిరహస్యే॥శ్లో॥ న్యస్తహస్తయుగళానిజేప
దేయోషిదేతిరటిరూఢవల్లభా ఆగ్రతోయదిశనైరధోముఖధేనుకంవృషవమ
న్నతేప్రియే॥౧॥ స్వేచ్ఛయాభ్రమితివల్లభేపివాయోషిదాచరతివల్లభాయ
తి॥ వ్యానతలరతమిచంయదిప్రియాస్యాదధోముఖచతుష్పదాకృతిః॥౨॥ త
త-టింసమధిమహ్యవల్లభస్సాస్యద్వృహాదిపశుసంస్థితస్వరఃచక్రవర్ణమితి

సుమచితాస్సాశంసంశంసంత్యస్త్రీణాంసురతవిశేషంశయ్యాః॥

౨౮॥గుణసంపదాసమధిగమ్యపరంమహిమానమత్రమహితే

జగతామ్ । నయశాలినిశ్రియ ఇవాధిపతౌవిరమంతినజల్వితు

మోషధయః॥౨౯॥ కురరీగణకృతరవస్తరవఃకుసుమానతాస్స

కుంబితత్రికాభ్రావరంతుజఘనేసముగ్ధతే॥౩॥ సర్వతఃకటిపరిభ్రమోయది
ప్రేక్షిపూర్వమిదముక్తమారతం । భూగతస్తనభుజాస్యమస్త్రకామున్నతస్సి
దమధోముఖం(స్త్రీ)యం॥౪॥ క్రామతిస్వకరకృష్టమేహనేవల్లభేకరివదైభ
ముచ్యతే॥ ప్రసారితేపాణిపాదేశయ్యాస్పృశిముఖోరసిఃఉన్నతాయాం(స్త్రీ)
యాఃకట్యాంమాజా-రకరణంవిదురిగ్రంథాంతరే॥౫॥ గుణేతి॥ జగతాం
సుహితేజగద్భిఃపూజ్యమానే॥గతిబుద్ధీత్యాదినావర్తమానేక్షః - క్తస్యచవ
ర్తమానఇతివస్త్రి-అత్రహిమవతిఃపదయఃతృణజ్యోతీంషి-నయశాలిన్యధిపతౌ
ఃతిసంపన్నేరాజ్ఞీశ్రీయఃసంపదఇవ - గుణసంపదాత్రైత్రగుణసంపత్త్యా-అన్య
త్రసంధ్యాదిగుణసంపత్త్యా-పరంమహిమానంఉభయత్రాప్యౌతి॥ ప్రశమనా
సామధ్యంసమధిగమ్యజ్వలితుంప్రకాశితుంనవిరమంతి-అవిరతంజ్వలంతీత్య
థః-అన్యత్రరాత్రానేవేతిభావః- ప్రమితాక్షరావృత్తం॥ప్రమితాక్షరాసజస
స్తిరుదితేతిలక్షణాత్॥౬॥ కురరీతి॥ఇహఃక్షా-కురరీగణః ఉత్తో-గ్రశంఘః॥
ఉత్తో-గ్రశకురరౌసమావిత్సమరః-కృతరవఃకృతారవః-తరవఃకుసుమైః ఆ

సతాః కమలంజలంసకమలంసవత్సం॥ ౧॥ కమలంజలపద్మయోరితిశ్చైః - అభ
వాసకమలం-కంజలం-అలంపర్యాప్తం-కించ-వరణాఃవరణాఃప్రమాఃఅవరణం ఆ
చ్ఛాదనంయాసాంతా స్తథాక్షా॥౧॥వరణేవరుణాస్సేతు స్త్రీక్షాకాఃకుమారక ఇ
త్యమరః-సనలకాఃసోశీరాః॥౧॥ మూలేస్యోశీరమస్త్రీయాం॥ అభయంనలదం
సేవ్యమిత్యమరః-అనలంసంతాపంద్యంతిఖండయంతిశమయంత్యనల దాశ్చస
నలదానలదాః-సింధవశ్చ-కరిణాంముదే-భవంతీతి శేషః- నకుత్రాపుక్తవైవరీ
త్యమితిభావః॥౨౬॥ సాదృశ్యమితి॥ ఏతస్మిన్నద్రౌఅపనిద్రమాతగందైః సాదృ
శ్యంగతంపుల్లాద్రువుష్పసదృశం-మదజల సేకజం ఆమోదంపతిమశందధామో
విభాగిః-అతఏవలీనాళిఃసంస క్తభృంగః- సురకరిణాం- కరివ్యలేత్రేతికావః
కపోలానాంకావఃకషణస్థానప్రమస్కంధాది-అకాలేచసంతాతిరిక్తేకాలేపి
కోకిలాపికాకామదయతిమదయుక్తాకరోతిశిమితాంప్రాస్యతిప్రాస్యః-అ

శ్రవసంతరూప కారణాభావేపి మదాఖ్యకార్యోత్పత్తి కథనాద్విభావనాలం

కమలంకమలమ్ । ఇహసింధవశ్చవరణావరణాఃకరిణాంముదే

సనలదానలదాః॥౨౬॥ సాదృశ్యంగతమపనిద్రమాతగందై రా

మోదంమదజల సేకజందధానః । ఏతస్మిన్నదయతికోకిలానకా

లేలీనాళిస్సురకరిణాంకపోలకావః॥ ౨౭॥ సనాకవనతంతం

బరుచిరంచిరంసుని నదై నైదైర్వృతమముమ్ । మతాఫణవ

తోవతోరసపరాపరాస్తవసుధాసుధాధివసతి॥ ౨౮॥ శ్రీమల్లి

కారః తమక్తం ॥ శ్లో ॥ కారణేననాకార్యస్యోత్పత్తిస్సాన్యద్విభావనేతి-సా

చమాతగందై సాదృశ్యంగతమిత్యుపపన్నయాఅమోదందధాన ఇతితదాగ్ధహ

తకకావ్యలింగేనచాంగాంగిభావేనసంకీర్యతే-కించ- కోకిలానాంమదగంధే

మాతగంధభాగ్రిత్యా భాగ్రితిమదలంకారోవ్యజ్యతే - ప్రహషిణీవృత్తం॥

శ్లో॥ మ్నాద్రౌగస్త్రీదశయతిః ప్రహషిణీయమిలక్షణాత్ ॥ ౨౭ ॥ సనా

కేతి ॥ పునశ్చ - సనాకవనతంసాపురస్కం - నితంబైఃకటకైరుచిరం- స

నినదైః క్రావ్యఘోషైః - నదైః పుంప్రవాహైః వృతమ ముగ్ధగిరిం - అము

ష్టిగిరావిత్యర్థః* ఉపాస్యధ్యాజ్వసభితకమత్వం- అవతతిఅధోలోకర

క్షకస్యఫణవతోనాగ రాజస్యమతాఇష్టా * గతిబుద్ధిత్యాది నావతకమానే

క్తః-తద్యోగాత్ పశ్చీరసేనపరాఉత్కృష్టా- చిరం-పరాస్తవసుధాత్యక్తభూ

లోకాసుధాలమ్బితంఅధివసతి-అతోన్యత్రభూమండలేకుత్రాపిసుధానాస్తీత్య

ర్థః-మేరువ్రతిభటోయంగిరితిభావః- అత్రప్రస్తుతిశేషణసామధ్యావదప్ర

స్తుతమేరు వ్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః - సచయమకేన సంస్మజ్యతే దర

భోగ్యతాగతివృత్తం॥రసైజ్ఞానసజారసోద్ధతగతిః-ఇతిలక్షణాత్ ॥౨౦॥శ్రీమదితి॥
అస్మిన్నద్రాశ్రమత్వమృద్ధిమత్లతాపవభవనం - ఓషధయఃతృణజ్యోతీంష్యే
వప్రదిపాఃశుమానగుణత్వాత్ - నవానిహరిచందనవల్లవానిసురతిరుకిసలయా
న్యేవశయాః॥ని॥హరిచందనమాఖ్యాతంగోశీషేణసురపాదపఇతివిశ్వః- రతి
శ్రమనుచుస్సురతశ్రమహారిణః- సరోజవాతాశ్చ-సురసుందరీభ్యః* క్రియాగ్ర
హణాచ్చతుథీ- దివోదివం అధిగర్భేత్యాదినామకమణిపత్నీ- స్త్రుతృణభ్యా
తుంసదిశంతివిస్తరయంతీత్యర్థః- స్వగృహదప్యతిరచ్యతేసావితిభావః- అశ్రు
రాస్థధేహవకత్రయంస్ఫుటమేవ- వసంతతిలకావృత్తం॥ ఉక్తావసంతతిలకాత
భజాజగగతిలక్షణాత్ ॥౨౦॥ ఈశాంశమితి॥ఈశాయఈశాంశమయధా
తధైక్రియావిశేషణంఈశ్వరప్రాప్త్యర్థం- అర్థేనసహిత్యసమాసస్సర్వ
లింగతావచక్తివ్యా- చిరాయదిరం అంభసితపశ్చరంత్యాః-అతపవ యాదో
విలంఘనవిలోలవిలాచనాయాః జలజంతువిఘ్నప్తేనచలిలేక్షణాయాఃతపసో

తాభవనమోషధయః ప్రదిపాశ్శయ్యానవాని హరిచందనవ
ల్లవాని అస్మికారతిశ్రమనుదశ్చసరోజవాతాఃస్త్రుత్తుందిశంతి
నదివస్సురసుందరీభ్యః ॥౨౦॥ ఈశాంశమంభసచిరాయత
పశ్చరంత్యాయాదోవిలంఘన విలోలవిలోచనాయాః । ఆ
లంబరాగ్రకరమ త్రభవోభవా న్యాశ్చోచ్యతన్నిదాఘస
లిలాంగులినికరేణ ॥ ౩౦ ॥ యేనాపవిధసలిస్ఫుటనాక

వ్యధికంవృత్తైవవిలోభయంత్యాఇతిభావః॥ని ॥ యాదాంసజలజంతవత్స
మరః- భవాన్యాఃభవపత్న్యః ప్రయోగకాలాపేక్షోయనిదేశశః*ఇంద్ర
వరుణభవేత్యాదినాజీమ్ - అనుగాగమశ్చ-కరైకదేశస్యాపిరత్వాగ్రంచా
సాకరశ్చేతిసమానాధికరణసమాసః - అతపవమానః- హస్తాగ్రాగ్రహస్త
యోగ్గుణగుణిమోర్ధ్వదాభేదావితి - తమగ్రకరంభవశ్శివశోచ్యతన్నిదాఘస
లిలాంగులినిసప్రవత్సేదాంగులినేతిసాత్త్వికోక్తిః- కరేణ- అతగిరౌఆలం
బతగృహీతవా - అత్రాఘ్నతాతీతవృత్తంతస్యప్రత్యక్షవదభిధానాద్భావి
కాలంకారః॥శ్లో॥ అతీతానాగతేయప్రత్యక్షత్వేనలక్ష్యతేఅశ్యద్భుతాథా
కథనాద్భావికంతమదాహృతమితిలక్షణాత్ - వసంతతిలకావృత్తం ॥ ౩౦॥
యేశేతి॥దేవాశ్చానురాశ్చతైదేవాసురైః*యేషాంవిరోధశ్చౌత్పతికఇతివై
కవద్భావః - యతస్తేషాంవిరోధః కార్యతవేషగోవ్యాఘ్రాది వచ్చాశ్వతిక
త్యాహుఃఅథవాదేవైస్సంగతానురాఃతైఃమయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమా

సః ఉత్తరపదలోపశ్చ మేనమందరాద్రిణామంధదండీకృతే నేతిభావః. అపవద్ధస
 లిలః అపక్షిప్తజలః - అతపవస్సుటం నాక సన్నపాతాశం యస్మిన్ సోంబుధిరవ్య
 తం మమంధేనుధితః * మథా తేద్వీకమకత్వాష్టహాదిత్యాత్ ప్రధానేక
 మణిలిట్ - అహివతేమంధగుణీకృతవాసుకేరిత్యర్థః॥ శ్లో॥ మంధానం మం
 దరంకృత్యామోక్త్రం కృత్యాచవాసుకిమితి భారతవచనాత్ - వ్యాసతా
 నైః పేష్టనైః అహితాంకః కృతవిహ్నుః సాయం మందరాద్రిః ఖంబికాశం వ్యా
 లిఖన్నివవిపాటయన్నివవిభాతి - విచిత్రపణిప్రభాభిర్విచిత్రం కుర్వన్నివేదిత్య
 త్యతే అత్రాన్నత్యానుపాదానే నైవఖలేఖనోత్పేక్షాదనుపాత్తగుణిమి
 త్త్రీయ్యాస్వరూపాత్పేక్షా॥ ౩౧॥ సీతేతి ఇహాద్రా-అశిశిరరత్నైరుష్టాంశోః ఉ
 నైర్ముఖ్యాభై స్సంక్రాంతై రితి భావః సీతోచ్ఛామ్యం ఉచ్ఛామ్యం సీతా
 విస్తారితేత్యర్థః - తథా అసీలాభై రసితప్రభై రతై ర్విరింధ్రై ర్విరితపరభా

గ్నాదేవాసురై రమృతమంబునిధిర్నమంధే । వ్యావర్తనై ర
 హివతేరయమాహితాంకః ఖంబాలిఖన్నివవిభాతి సమంద
 రాద్రిః ॥ ౩౧ ॥ సీతోచ్ఛామ్యం ముహూరశిశిరరత్నైరుష్టై
 రాసీలాభై ర్విరితపరభాగారత్నైః । జ్యోత్సావంకామి
 హావితరతిహం సశ్యేదీమధ్యే వృహః స్ఫటికంబతిభిర్వృ
 యా ॥ ౩౨॥ దధతఇహావిలాసశాలిన్యై ర్విరింధ్రై ర్విరితపర
 నేనకంపితాః । ఇహాలితి విలాసిజనభూగ్రంథుటిలేషసయ
 స్సుపంకజాని ॥ ౩౩॥ అస్మిన్నగృహ్యతపీనాకభృతానసీమ

గాతత్సన్నిధానాన్ బోధ్యేత్యర్థః - హంసఇవ శ్యేనే శ్యేతవక్తా॥ ౩౧॥ పశవశ్యే
 తపాండరాశిత్యమరః* వర్ణాదనుదాత్తోపధాత్తోన ఇతి శ్యేతవక్తాత్ జీవ తకా
 రస్యవనకారః - స్ఫటికానాం రజతానాం దళిత్రయః తాసాం ఛాయాకాంతిః
 అశూన్యానుధ్యేమథ్యాహ్వాపి జ్యోత్సావంకాంబితరతి - జ్యోత్సావ
 మంజసయతితిభాగ్రితిమదలంకారః - వాతోద్వివృత్తం తల్లిక్షణంతు - వాతో
 గ్నియం మభసయగురుయ్యై ర్యుక్తేతి॥ ౩౨॥ దధతఇతి॥ ఇహాద్రా-మృదుపరతా
 మందంపహతాపవసేనకంపితావంకజానిలితవిలాసిజనస్యభూగ్రంథివక్తా
 టిలేషుక్షుప్తత్రంగితేష్విత్యర్థః - వయస్సువిలాసశాలిన్యై ర్విరింధ్రై ర్విరితపరవిలా
 సస్యత్యర్థః వేద్యత్పేక్షా-పుష్పితాగ్రావృత్తం శ్లో॥ అయజనయుగలేఖతో
 యతాదృశ్యమితి జనం గాశ్యపుష్పితాగ్రేతింక్షణాత్ ॥ ౩౩॥ అస్మిన్నితి॥ అస్మి
 న్నద్రాపీనాకభృతాశివేన - అధీరవిలోచనాయాః చకితదృష్టేః ఉరగదగ్ధనా

వితిభావః- ఈశ్వరా యాః గౌర్యాః * ఘోరభాసేత్యాదిసావరచ్ - పుంయో
గవివతౌభావాన్నజీవ- అబద్ధవేషఃప్రాప్తకంపఇతిసాత్వికోక్తిః * ద్వితో
భుజిత్యభుచ్చృత్యయఃవిస్యస్తా- మంగళమహిమవిధిర్యవాంకురాదిర్యస్తిక
సపాణిః - సస్తిగళితః ఉరగవివప్రతిసరఃకాతుకసూత్రంయస్యతేన॥ ౩॥ ఆ
హుఃప్రతిసరంహస్తసూత్రేమాత్యేవమండన ఇతివేశ్యః- కరేణసలీలంసపిలా
సమగృహ్యత- అత్రదేవస్యపార్వతీపరిణయవర్ణనం - ఈశార్థమిత్యత్రతు
అనుగ్రహమాత్రోక్తిరిత్యపానరుక్త్యం- భావికమేవాలంకారః॥ ౩౪॥ క్రామ
ద్భిరితి॥ ఇహోద్రా- ఘనపదవీమాకాశంక్రామద్భిఃవ్యాపుషానైః - అనేకసం
ప్తైఃపరస్పహస్తైఃగ్రీత్యథః - క్వచిదనేకవర్ణైరితప్రామాదికఃపాఠః-వై
యధ్యాద్వాద్యభూతాచ్చేతి - శుదమణిభ్యః స్ఫటికమణిభ్యోజన్మయేషాం
తైః- జన్మాద్యస్తరపదోబహుప్రీహివ్యధికరణోపేద్యతఇతివాచనః- తేదో

బద్ధవేషధురధీరవిలోచనాయాః। విస్యస్తమంగళమహిమవిధి
శ్వరా యాఃసస్తిగళితప్రతిసరేణకరేణపాణిః॥ ౩౪॥ క్రామ
ద్భిఃపరపదవీమనేక సంప్తైస్తేజోభిశ్శుదిమణిజన్మభిర్విభి
న్నః । ఉస్త్రిణాంవ్యభిచర తపస్తప్తసప్తైఃపర్యస్యన్నిహాచ
యస్సహస్రసంఖ్యామ్॥౩౫॥ వ్యధత్యైస్కపురముచ్చగో
పురాంపురాంవిజేతుశ్చతయేధనాధిపః । సపక్షకైలాసఉ
పాంతసర్పిణఃరోత్యకాలాస్తమయంవివస్సతః॥ ౩౬॥ నా

భిఃభిన్నోవిమిత్రః - అతపవపర్యస్యప్రసర్వ- సప్తసప్తైఃసమితుః- ఉ
ప్రాణాఃకిరణానాంజయోనికరః - సహస్రమితిసంఖ్యాసహస్రసంఖ్యా-
తాం- స్వనియతామితీశేషః - వ్యభిచరతితిక్రామతీవేత్యుత్పేత్రితా॥ ౩౫॥
వ్యధత్యేతే॥ యస్మిక్కైలాసేధనాధిపఃకుబేరఃపురాంవిజేతుఃశివస్యశ్చతయే
సంతోషాయ- ఉచ్చగోపురామున్నతపురద్వారాం॥౩౬॥ పురద్వారంతుగోపు
రమిత్యురః- పురంఅలకాఖ్యాంపురీంవ్యధత్యనిమిత్తమాకా - తస్యఖత్వాదితి
భావః- సపక్షకైలాసఃఉపాంతసర్పిణః ప్రాంతచారిణోవివస్సతః అకాలే
ప్రసిద్ధేతరకాలేస్తమయంకరోతి - ఆత్రసూర్యోదివాప్యస్తంగత ఇవలత్యత
ఇత్యథః-వస్తతస్తుతదస్తమయాభావాద్వ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్యోత్పే
తా- సాచోపాంతమితీత్వాసంబంధేసంబంధలక్షణాతఃయోక్త్యుక్తాపిలే
తివేకః- అస్తమితిమకారాంతమవ్యయం - తస్యపచాద్యజంతేనాయశ్చైనష
ష్ఠిసమాసః- వంశస్థంవృత్తం - జతౌతువంశస్థముదీరతంజరావితిలక్షణాత్॥

౩౮॥ నానేతి॥ అమృతమైనైలానాన అంతస్సానుసానుష్టిత్యభావః - విభక్త్య
 కేవల్యయాభావః - నావారత్నజ్యోతిషాంవివిధమణిమయూభానాంసన్నిపా
 తైఃవ్యతిక్రమైః - ఛన్నేషుఛాదితేషు* దాంతశాంతేత్యాతినానిపాతః వప్రాం
 తరేషుతటాంతరా తేషుబద్ధాంబద్ధాంబద్ధాం - భృగోత్పాదితామిత్య
 భావః* నిత్యవీప్యయోరితినిత్యాభేద్విర్భావః నిత్యమభీష్టమితికాశికాయాం-
 పకపదంచైతత్ - భిక్షశంకాంభిత్తిరితిసందేహం - ఆనానానాభిభీష్టమా
 పతక* ఆజ్ఞాపాపాద్వాధాతోశ్చత్యప్రత్యయః - ద్విర్భావాదిపూర్వపత్ -
 మాతర్యంతరిత్యైశ్వర్యయతిగచ్ఛతీతిమాతరిశ్వానాయుః - తత్పురుషేకృతబహు
 భవిత్యలుక్ - నిహంతినివారయతి-వాయుసంచారాద్భిత్త్యభావోపదార్యత
 ఇత్యధఃఅత్రనిశ్చయాంతస్సందేహాలంకారః-శాలినీవృత్తం॥౧౭॥రమ్యేతి॥ శా
 దాశేషమణిసం త్యేష్వితిశాద్వలాః తేభ్యః॥౧॥శాద్వలశ్చాదహరితఇత్యమరః-
 నడశావాద్వలచ్ - రమ్యారమణీయానవద్యఃప్రత్యగ్రకాంతిఃనాపైత - కిం

నారత్నజ్యోతిషాంసన్నిపాతైశ్చనైవ్వంతస్సనువపాగ్రిం
 తరేషు । బద్ధాంబద్ధాంభిక్షశంకా మమృష్యానానానానా
 న్నాతరిశ్వాని హంతి ॥ ౧౭ ॥ రమ్యారమణ్యతరపైతి నిశా
 ద్వలేభ్యశ్శ్యామీభవంతు్య నుదినంనోసనాని । అస్మిన్విది
 త్రమసుమప్రబకాచితానాం శాఖాభృతాంపరిణ మంతినపల్ల
 వాః॥ ౩౮॥ పరిసరవిషయేషులీళముక్తాహరితత్పణోగ్లమశం

తునిత్యేభావః - నోసనవానినుదినంసర్వదాశ్యామీభవంతినకి దాచిత్వాండరీ
 భవంతీత్యభావః - విదిత్రమసుమప్రబకైఃఅచితానాం వ్యాప్తానాంశాఖాభృ
 తాంతయాణాంపల్లవానిపరిణమంతినదేణాని భవంతీసర్వదానూతనాన్యే
 వేత్యభావః - అత్రప్రస్తుతస్వైవతత్త్వస్త్వతకాంతిస్థైర్యరూపకార్యస్యవణ
 నాత్ ప్రస్తుతమేవకారణంకశ్చిదసాధారణః కైలాససమహిమాగమ్యైతఇతిప
 ర్యాయోక్తిరలంకారః - తమత్తం॥ శ్లో॥ కారణగమ్యతేయత్రప్రస్తుతాతా-
 ర్యవణనాత్ - ప్రస్తుతత్యేనసంబంధాత్త్వర్యాయోక్తముచ్యతఇతి॥ ౩౮॥
 పరిసరేతి॥ఇహాద్రా-పరిసరవిషయేషుపర్యంతదేశేషువిషయోదేశఇతినిపాతః
 వ్యగ్రీభిఃసూరితత్పణోగ్లమశంకయాబాలత్యణం కురభాగ్రిత్యేతిభాగ్రితిమద
 లంకారః లీళాఃపూర్వమాస్వాదితాఃపశ్చాన్త్యుక్తాః లీళముక్తాఃదగ్ధప్రయాభా
 ఇత్యాదిపత్ పూర్వకాలేత్యాదినాసమానాధికరణసమాసః-నవశుకవల్లీమ
 లాః శుకసవణ్ణాఇత్యభావః - మణినాంమరకతమణినాంభాసఃరవికరైఃసంవతి
 తాఃమిత్రితాస్సంత్యఃఫలంతీసమ్మూళంతి- వథాంతఇతియావత్ - వ్యగ్రీ

హణమత్సంతమాగ్ధ్యప్రదర్శనాయ॥ ౩౯॥ ఉత్పల్లవేతి॥ వాత్యాభింవాతసమూ
హైఃచక్రానితైః॥ వాతాదిభ్యోయితియప్రత్యయః - అముష్మత్స్వరోవతి
నఃఉత్పల్లవస్థలసంస్థితవాత్ జలవతితస్యపరాగస్యఉత్థానాభావాత్ స్థలగ్ర
హణం॥ ఉత్పల్లవసంపుష్టయోరుపసంఖ్యానాన్నిష్ఠానత్వం - ఉద్ధూతఃఉత్థా
పితః - వియతిసమంతాద్వివర్తితఃపరిమండలితః - అంతరా లేతుదండాయ
మానసవేతిభావః - సురసిజసంభవఃపద్మవఃపరాగః - యాధ్యభిప్రాప్యేణా
త్రసురసిజశబ్దప్రయోగోద్రష్టవ్యః - కనకమయాతపత్రలక్ష్మీమాధతైవిభర్తి
అత్రపరాగస్యాతపత్రలక్ష్మీసంబంధాసంభవవాత్తత్సద్భవీంలక్ష్మీమితిప్రతిబింబే
నాత్మేపాదసంబంధవద్ధమఃసంబంధేయంనిదేశనా - తచుక్తం - అసంభవే
ధమః యోగాదుమహనోపమేయయోః - ప్రతీశింబక్రియాగమ్యాయ త్రసా
ప్యాన్నిదేశనేతి॥ ౪౦॥ ఇహేతి॥ ఇహేద్రా - ఉపసిప్రభాతే - సురాపగాయారి

కయాహ్మగీభిః । ఇహానవశుకకోమలామణీనాంరవికరసంవ
ర్తితాఃఫలంతిభాసః॥ ౪౧॥ ఉత్పల్లవస్థలసంస్థితవాదముష్మాదు
ద్ధూతసురసిజసంభవఃపరాగః । వాత్యాభివియతివివర్తిత
స్సమంతాదాధతైకనకమయాతపత్రలక్ష్మీమ్॥ ౪౨॥ ఇహాస
నియమయోస్సురాపగాయా ముషసి సయావకసవ్య పాద
రేఖా । కథయతిశివయోశ్చరీరయోగం విషమపదాపద వీవివ
ర్తనేషు॥ ౪౩॥ సమ్మూఛతాంరజతభిత్తిమయూఖజాలై

గంగాయాంలత్యుణయాతతూకై - సయావకాస్సాలక్తాః సవ్యపాదస్యవా
మచరణస్యరేఖాముద్రాయసాప్యాని॥ ౪౪॥ యావోలక్ష్మీద్రుమామయితిత్యమరః
తథావిషమాణిమమహదల్పనిపదానియస్యాంసా - వివర్తనేషు ప్రదక్షిణక్రి
యానువదవీ - శివమోః ప్రదక్షిణపద్ధతిరిత్యర్థః - సనియమయోఃసంధ్యా
యాంప్రణవతోరిత్యర్థః - శివాదశివశ్చశివోతయోరుమాశంకరయోః *
పుమాం(స్త్రీ)యేత్యేకశేషః - శరీరయోగంఅథాంగసంఘటనారూపం - కథ
యతసనియమయోగితిశివయోమ సమయోపివిరహాసహా విహాహరతశ్చివాదితి
భావః - అత్రపదవీవిశేషణపదార్థయోఃకథసంప్రతిహేతుత్వాత్కావ్యలింగ
మలంకారః॥ ౪౫॥ సమ్మూఛతామితి ॥ ఇహేద్రారజతభిత్తిమయూఖజాలైః
సమ్మూఛతాంబహుభీభవతాంఆలోలానాం పాదసలతానాం తరుశాఖా
నాంఅంతరేషురంధ్రేషునిర్గతానాంప్రస్థతానాం - ముమూద్యుతేరుష్టాంశోః
ధామ్నాంతేజస్థాం - ఆదర్శమండలనిభానిదర్పణ చింబజసదృశానీత్యుపమా
లంకారః - పటలానిమండలాని - ముహుముహుః - ముల్లసంతిపుసేపుసే

స్మరంతి - నతుసాంత త్వేనలతానామాలాలత్యాత్, - తత్పవాన్యత్రమృతాప
మాణాదిప్రాప్తానంభవతితిథావః॥ ౮౨॥ శుక్లేరితి॥ శుక్లేశుభైః సుయూఖనివ
యైః కిరణసమూహైః పరివీతముతిః న్యాప్తదేహః - వప్రాభిఘాతేనపత్రకీడ
యాపరిమండలితఃవతుః లీకృతః ఉరుచె. బాహుయస్యసతథోక్తః - గణభ
తుః ప్రసూధనాథస్యఅత్యువృషభః॥ ౯॥ ఉత్యుభద్రోబలివధః యువభోవృష
భోవృషఇత్యమరః - వసూజనమనస్సుశశాంకశంకాంబంద్రభాగ్రితిరకుర్వణ
తాసాంమాధ్యాదితిథావః. అముష్మ్యదేశ్యంగాణిభవతేసేవతే - అత్రశంకా
శబ్దస్యసందేహభక్త్యే సందేహాలంకారః - భాగ్రితిపరత్వేభాగ్రితిమందలం.
కారః - యథేచ్ఛసితథాస్తు - సహృదవిశేషణోద్ధేనకావ్యలింగేన అంగా
భావేనసంకీర్త్యతే॥ ౮౩॥ సంప్రతీతి॥ ఇహోద్రా - వివిధాఃనానావన్ధ్యాశిఖరమ
ణిరుచఃసంప్రశరదీత్యథః - లఘూనిఅగుతూణి - కుతఃక్షీణవయసిఅతపవభి

రాలోలపాదపలతాంతరనిగతానామ్, ఘుమూద్యుతేరిహ
ముహుఃపటలానిధామ్నా మాదర్శమండలనిధానిసముల్లి సం
తి॥ ౮౨॥ శుక్లేశుభైః సుయూఖనివయైః పరివీతముతివప్రాభి

ఘాతపరిమండలితోరుదేహః । శృంగాణ్యమువ్యభజతేగణ
భతురుత్యువర్షణవసూజనమనస్సుశశాంకశంకామ్॥ ౮౩॥
సంప్రతీతిభిజన్త శనకైః కథమపిలఘునిక్షీణవయస్యపేయ
షిభిదాంబలధరపటతే । ఖండితవిగ్రహంబలభిఘోధమరిహ
వివిధాఃపూరయితుంభవంతిభవశ్శిఖరమణిరుచః॥ ౮౪॥ స్మ

పితనవలతాతరు ప్రవారైరమృతలవస్రతి శాలిభి మాయా

దాంభేదంపిద్భిదాదిభ్యోజీత్యజ్ఞక్రిత్యయః ఉపేయషిగలేజలధరపటలేమే
ఘుమండలేకథమపికృతాత్ - శనకైః లభజన్తజాతమిశ్యథః - అతపవఖండి
తవిగ్రహంబిచ్ఛన్న స్వరూపంబలభిదఃఇంద్రస్యధనుఃపూరయితుం సంధాతుం
విభవఃసమధాభవంతి - అత్రేంద్రధనుషోమణిరుదీనాంవాసంబంధేసంబం
ధకథనాదతిశయోక్తిరలంకారః - వంశపత్రపతితంవృత్తంతల్లతూణి॥ ౯॥ దిచ్ఛ
నిభిర్వంశపత్రపతితంభరనభనలగైరితి॥ ౮౪॥ స్మపితేతి॥ ఇహోద్రా - శం
భాఃఇందులేఖా - స్మపితానిసితానినవానిలతానాం తరూణాంచప్రవాళా
నియైస్తైః తథాలమృతలవస్రత్యా అమృతబిందునివ్యందేన శలంతేతైఃమ
యూఖైః కిరణైః సతతంసర్వకాలం - అసితయామిసీమకృష్ణపక్షరాత్రివ్యపివ
సాంతంవనసుధ్యంఅమలయతివిశేదయతి - అన్యత్రతువైతదస్తీతిరేవతికోవ్యజ్య

తే॥ ౪౫॥ ఓవతీతి॥ అథయోద్విఃః అనువనం వితతాం రౌచనకీం రుచం సౌవణీమి
త్యథః - రోచనయారక్తాం రౌచనకీం * లాత్రోచనాశకటకదమాక్ - టి
ధాణజీత్యాదివాజీప్ - బృహస్పతీహతికాం మహాత్తరాసంగమిన్ ॥ ౧ ॥ ద్వా
ప్రావారోత్తరాసంగౌసమాబృహతి కాతథేత్యమరః - ఓవతిప్రసారయతి -
అనేకాః హిరణ్యయ్యుః కందరాయస్య సహిరణ్యయశబ్దోదాండినాయనే త్యా
దిన్ నాపాతనాత్సాధుః - అయం పురోవతీగిరిత్యథః - తపపితుః ఇంద్రస్య ద
యితః ప్రియః - జగత్యాధరోజగతీధరః సూధరః - యస్తైగంతవ్యః ఇంద్రకీలాఖ్య
ఇత్యథః ॥ ౪౬॥ సక్తిమితి అముత్ర అముష్మిన్న ద్రౌలని తేజవాత్ యుడితలతా
నాం సక్తిమన్యోస్య సంగమవనయతి సతి - సహసాహతాత్ వైరోచనైః సా
వితైః సుయూతైః ద్విరావృతైః కృతాః ద్విగుణితాః ॥ ౧ ॥ గుణస్తా
ప్యక్తిశబ్దాదిజ్యేష్ఠియాముఖ్యతంతుస్విలి వైజయంతీ - హిరణ్యయానాం

భైః ॥ సతతమసితయామినీషుశంభోరమలయతీహవనాంత
మిందులేఖా ॥ ౪౫॥ ఓవతియోనువనశ్చితతాం బృహస్పతీహ
తికామివ రౌచనకీం రుచమ్ అయమనేకహిరణ్యయకందరస్త
పపితుద్దయితోజగతీధరః ॥ ౪౬॥ సక్తింజవాదవనయత్యనిలేల
లానాం వైరోచనైర్ద్విగుణితాస్సహసామయూతైః రోఢో
భువాం ముహురముత్రిహిరణ్యయానాం భాసస్తటిద్విలసితా
నిడంబయంతి ॥ ౪౭॥ కషణకంపనిరప్తమహాహేళిః క్షణవి
హత్యనుతంగజవగ్జైః ఇహమదస్మపితైరనుమీయతే సురగజ
స్య గతహరిచందనైః ॥ ౪౮॥ జలదజాలఘనైరసితాశ్చనాము

హిరణ్యవికారాణాం * గాండినాయనే త్యాదినా నిపాతనాత్సాధుః రోఢో
భువాంతటభువాం - భాసాముహుః తటిద్విలసిరానిడంబయంతి అనుకుర్వం
తీత్యథః ఉపమాలంకారః ॥ ౪౭॥ కషణేతి॥ ఇహద్రౌ - కషణేనకంఠాయ నేన
యః కంపః తేననిరస్తామహామయోమహాశాపా యేభ్యస్తైః - క్షణం విమత్తమ
తంగజవజలైః మత్తమాతంగరహితైః - కతః మదస్మపితైః విరావతమదసి
క్తైరిత్యథః - మితాం ప్రాస్వత్ ప్రాస్వత్వం - హరిచందనైః చందనద్రుమైః -
సురగజస్య విరాతస్య గతప్రాప్తిరనుమీయతే - హరిచందనవిశేషజైః కావ్య
లింగమున్నేయం ॥ ౪౮॥ జలదేతి॥ ఇహస్మిన్న ద్రౌ - జలదజాలఘనైః మే
ఘబృందసాంద్రైః - అసితాశ్చనామింద్రనీలానాం మరీచిభిః దీధితిభిః ॥

౧॥ భానుకరోపరీచిః (స్త్రీ)పుంసయోదీకధిః (స్త్రీ)యామిత్యవరః - ఉప
హతప్రవయాఃవిఘట్టితసంఘాతాఃఅతపవలసీపితకందరాఅప్రకాశితగవ్వరా
వివస్వతోదీప్తిఃతిమిరైస్సంవరితావ్యామిత్రేతేవభవతీత్యుత్ప్రేతా॥౨౯॥ భ
వ్యభితి॥ ఇహాద్రా-భవ్యఃకాంతోభవస్సపిమునేవ్యాసస్యశాసనేనాత్మయా
తాత్రేవధిక్రియమాగే - లేజస్వితాయాం - ఫిత్తఃగృహీతశక్త్రువేష్య
భః - తథాహతప్రమాదాఃఅప్రమత్తస్స - తపస్యతపశ్చర - తపస్యేతికమఃకో
రోమంధతపోభ్యావలిః - చరోరిపకృష్ - తదుత్తానాతోలో - త నచసర్వభూ
తహితకారిణోమేప్రమాదాఃకింకరిష్యతీతివిశ్వసితవ్యమిత్యథాంతరన్యాసేనా
హ॥ ప్రాయేణేతి॥ హియస్తేతప్రాయేణబాహుభ్యం ॥ ౩॥ ప్రాయోదయ
స్యనశనేమృత్యాబాహుభ్యమిల్యయోరితహేమచంద్రః - హితమథాంకిరో
తీతహితాథాకారి తస్మాద్విధావ్యాపారేనత్యపి విద్యమానేపి శ్రేయాంసి
అంతరాద్వైర్వి నాల్పభుషుభాని అశక్యాన్త్యక్షః - అశపవ * శకధృషే

పహతప్రవయహపరీచిభిః । భవేదీప్తిరదీపిత కందరాతిమి
రసంవరితేవవివస్వతః॥ ౨౯॥ భవోభవన్నపిమునేహహ
సనేనతాత్రేఫిత్తఃపని తపస్యహతప్రమాదాః । ప్రాయేణసత్య
పహితాథాకరేకౌవా శ్రేయాంసిల్పభుషుభానివి నాంత
రాద్వైః॥౩॥ మాభూవన్నపథహరాస్త్రవేంద్రియాశ్వాస్సం
తాపేదిశతుశివశ్శివాంప్రసక్తిమ్ । రతుంత్రపసిబలందలో
బహులాః కల్యాణీమధిః ఫలాంక్రియాం క్రియానుః ॥ ౩౦॥

ఇత్యుక్త్వా సపదిహితంప్రియంప్రియాహేధామస్త్వగతవతి

త్యాది నాఅసమానకర్తృకేపితున్ - అకారణజైరిణస్సర్వత్రసర్వప్యాపిసం
తీతభావః॥౩౦॥ మాభూవన్నితి ॥ తవఇంద్రియాణ్యేవలశ్వాఃవాజినఃతేఅపథే
నహరంతీత్యపదహరాః - మాభూవ - అపంధానలమానైఃపురిగ్యథః* మా
జీలుజీత్యాశీరథేలుక్ - సుపాపేతపక్షేశేసతి - శివశ్చశ్వరశివాంసాధీయ
సీప్రసక్తిముత్సహంజితదదాతు - కించేలిచాభేః - లోకపాలాఃఇ - ద్రా
న్యయతపసివిషయేబలంశక్తింరతుంతేవభయంతస్సంత ఇత్యథః - కల్యా
ణీలసాధ్యఃక్రియాం అనుష్ఠానం అధికఫలాంభూరి సామధ్యాంక్రియానుకు
ర్వంత - కరోతేరాశీపిలో॥౩౧॥ ఇతీతి॥ ప్రియాహేప్రీతియోగ్యే-రా
జరాజభ్యత్యేయత్యైశ్చపూర్వోక్తం ప్రియంహితంచ - వచనమితీశేషః - ఉ
క్త్వాసపదిస్సంస్వక్రియం ధామస్థానంగతవతిసతి - పృథాసుతః అజానః సో
త్రాంతంసాత్సుక్యం - కిమప్రదధ్యౌచితయామాస-తథాహి-సద్వియోగశే

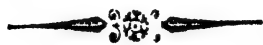
జ్ఞానవిప్రయోగః - భృశం తరతం వ్యథాంశం ధత్తైకరోత్యథాః - అథాంశద
న్యాసః॥ ౫౨॥ తమితి ॥ అకృశాః పూర్ణాణాం లక్ష్మ్యశ్చోభాన్యస్య సంతకృశం
క్షీరితి బహుచ నాత్రితో బహుప్రహిః ఏవ మురః ప్రభృతిభ్యః కవితకమ్ప్రత్యయా
శవకాశః - తత్ర లక్ష్మీశబ్దస్యైకవచనాంతస్య పాతానాం పినద్యుతస్యేత్యస్యా
వకాశః - ఉరః ప్రభృతిపాతసామధ్యాదేవ శైషికస్తువైభాషిక ఇత్యవిరోధః -
సోజానః - సర్వతః సర్వత్ర సారయోగాదు మృష్టవస్తుసంబంధాత్ - అన్య
త్రబలయోగాత్ ॥ ౫౩॥ సారోపలెస్థిరాం శేచన్యాద్యోక్తిబవరేత్రిష్విత్వభయ
త్రాప్యమరః - అనతిశయనీయం అతిక్రమణీయం - అనే కేన బహునాలంకభాజా
సమీపగతేన శీఘ్రభావివేతియావత్ - ఫలేన కార్యసిద్ధ్యా అవిరహితమ శూ

రాజరాజభృత్యే | సోత్కంఠం కింపి పృథాసుతః ప్రదధ్మ్యసం
ధత్తైభృశమరతం హి సద్వియోగః॥ ౫౪॥ తమనతీశయనీయం
సర్వతస్సారయోగాద విరహితమనేకేనాంకభాజాఫలేన |
అకృశమకృశలక్ష్మీ శ్చేత సాశరితం సస్వమివ పురుషకారం
శైలమభ్యాససాద॥ ... .. *

ఇతి శ్రీ భారవికృతాకిరాతాస్థనీయే మహాకావ్యే

పంచమ స్కంధః

స్యం - అవశ్యసాధకమిత్యథః - అకృశమతనుంచేతసా ఆశంసితం ప్రాప్తమి
ష్టంతం శైలం ఇంద్రకీలం - స్వమాక్షీయం - పురుషస్య కారకమేతం పురుష
కారం ఉక్తవిశేషణవిశిష్టం పారుషమివ అభ్యాససాదలభిజగామ - మాల్నివృ
త్తిం॥ ననమయయయ తేయం మాలిన్గీభోగి లోకై రిలిలక్షణాత్ ॥ ... *

ఇతి॥ శ్రీపతవాక్యప్రమాణపారావారపారీచలీమహాపాద్యయ
కోలచలమగ్ని నాథసూరివిరచితాయాం - కిరాతాస్థనీయవ్యా
ఖ్యాయాం ఘంటాపథసమాఖ్యాయాం పంచమ స్కంధః -

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

భారవికృతా-కిరాజానీయే - షష్ఠస్సర్గః.

౧॥ సాగ్ధస్తమద్రిమాసాద్యకిమకరోదిత్యత్రాహ॥ రుచిరేతి॥ అథోఆసాననా
సంతరంరుచిరాకృతిస్సేన్యవిగ్రహః- ధృతసత్పథఃఅవలంబితసన్తాగఃఆకా
రానుగుణగుణవానిత్యథః - యత్రాకృతిస్తత్రగుణాభిసాముద్రికాః - ఉప
మానేపిసమానమేతత్ - సఃపురుషూతసుహోజ్ఞానః- కనకస్యవికారాసాన్
నవోయస్యతంకనకసామంగరుడసావన్న్యాథఃమిదంవిశేషణం* సముదాయ
వికారషష్ఠ్యోశ్చేతిబహువ్రీహిః- ఉత్తరపదలోపశ్చ- తమింద్రకీలం పరమఃస
మాన్విష్ణుః- పతతాంపతతితాంపతింగరుడమివ - త్రేభిఃపథిభిగఃచ్యవోప్రపథ
గాభాగీరణీ* అన్యేష్యపిదృశ్యతభితిడప్రత్యయః - ఉపపదసమాసఃఉత్తరప
సమాసశ్చ - తాంఅభితోభిముఖమారుహా॥ ౧॥ సమీపోభయతశ్శీను
సాకల్యాభిముఖేభితభిత్వమరః- ప్రమితాక్షరావృత్తం॥ ప్రమితాక్షరాస

౧॥ రుచిరాకృతిఃకనకసానుషఢోపరమఃప్రమానివపతిం పత
తామ్ । ధృతసత్పథస్త్రీపథగామభితస్సగ మారుహాపురు
షూతసుతః॥ ౨॥ తమనింద్యవందినఇవేంద్రసుతంవిహితా

భినికృణ జయధ్వనయః । పవనెరిహకులవి జింహశిఖా జగ

జససైరుచితేతిలక్షణాత్॥ ౨॥ అథాస్యకార్యసిద్ధినిమిత్తైఃసూచయన్ మా
గఽంవణాయతి॥తమితి॥ అభినికృణాఃజయధ్వనయఇవ తేహితామైస్తైఃసో
క్తాః - పవనైవాయునాకురితాఃనున్నాః - అతపవాకులాలాలావిజింహోప
క్రాశ్చశిఖామాళయఇవశిఖాఅగ్రాణియేమాంతేతథోక్తాః॥౩॥ శిఖాజ్వాలార
భాకేకిశిఖాశాఖాగ్రమాఃపిష్టిపవైజయంతీ- జగతీరుహేభాభూరుహః- క్లిష్ట
అనింద్యాఅనవద్యాః- ప్రసిద్ధాభిత్వథః- యేవందినఃస్త్రీపాతకాతభవతమిం
ద్రసుతంఅజ్ఞానంకుసుమైరవచకరుఃఅభివచషుకరిత్యథః- తేహిరాజప్రవేశే
జయశబ్దపూర్వకంకుసుమైరవికిరంతి*యిష్టశ్చ్యుతామితిగుణః- అత్రకిరతేః
వృక్ష్యర్థత్వాత్ కుసుమానాంకరణత్వం- విక్షేపార్థత్వేతుకర్తృత్వమేవ-య
థా-కటాక్షావామాక్షీకిరలీలిదృశ్యతే థామానామగ్ధభేదాతా-రకవృత్త
యః-యథాసింహతేక్షరణాద్ధీకరణయోరథయోద్ధీవద్రవ్యస్యకర్తృత్వ

కరణత్యే - యథామేఘామృతంసంచతి. అక్షోస్సంచతివామృతైర్వపురితితి-
త్రవాక్యేసమాసగతయోరుపమయోఃసాధ్యసాధనభావాదం గాంగీభావేన
సంకరః॥౩॥ అవధూతేతి ॥ అవధూతాప్రేరితాఃపంకజపరాగకణాయోస్తేత
థోక్తాఇతిసారభ్యోక్తిః - తనూజాహ్నాహ్నాస్సలిలవీచీభిందంఃసుదంతితిథిథో
క్తాఇతిశైతోక్తిః - సుఖయంతీతిసుఖాస్సుఖస్పృశ్యాఇతిమాంద్యోక్తిః పచాద్య
న్ - మధుతోవాతాః - తమస్తునంసుహృదస్సఖాయః - సఖాయమివాభిముఖమే
త్యాగత్యపరిరేభిరేభిమింగితవంతః - నివేశప్రదేశేఅభిముఖవాయుస్స్థిసూచ
కః॥౪॥ ఉచితేతి ॥ ఉచితోపలేషుఉన్నతపాషాణేషు స్థలదేనప్రభూతేనసంవ
లితాఘూణితాః - అతస్తూర్యఘోషవత్ ఘువఘుమాయమానాఇన్యథాః
స్ఫుటైః హంసానాంసారసానాంచవిరావై ర్యుజ్యంత్యభితథోక్తాః - క్షిప్ -
అనువప్రంఅపామధఃపతంతీనామితీశేషః - ధ్వనయఃఅస్యాజ్ఞానస్య-హంగం

తీహఘూవాచకరుః కుసుమైః ॥ ౩ ॥ అవధూతపంకజపరా
గకణస్తనుజాహ్నా వీసలిలవీచిభిదః । ధరిరేభిరేభిముఖమేత్య
సుఖాఃసుహృదస్సఖాయమివతంషరుగః॥ ౪ ॥ ఉచితోపలస్థల
సంవలితాస్థుటహం ససారసవిరావయుజః । ముదవస్య
మాంగళికతూర్యకృతాంధ్వనయః ప్రతేనురనువ ప్రవపామ్
౫ ॥ అవరుగ్గతుంగసురదారుతరౌచిచయే పురస్సరసరిత్వయ
సామ్ । సుచిదశవేతసవనాచరితాంప్రణతింబలీయసస్మ
ద్ధికరీమ్ ॥ ౬ ॥ విభూవనాలమవలోకయితుంపరితస్సరోజర

ప్రయోజనమేహంమాగళికాః * ప్రయోజనమిలీతక్ - తైస్తూరైఃకృతాంమురం
హర్షంప్రతేనుఃఅత్రాన్యస్యాన్యకారణాసంభవాత్తూర్యకృతముగ్ధదృశీంముద
మిలిప్రతిబింబేనాత్మేపాన్దీదశనాలంకారః॥౫॥ అవరుగ్గేతి॥ సోజానః - పు
రోగ్రేఅవరుగ్గతుంగసురదారుతరౌభగ్నోన్నత దేవదారుద్రుమే - బలీయసిబ
లవస్తరే* మత్వంతాదీయసూనిమతోద్లక్ - సురసరిత్వయసాంచయేపూరే
నిచయే - వేతసవనేనవాన్దీరవనేనాచరితాం॥ ౬॥ అదవేతసే - రథాభిప్రప్న
విచళితవాన్దీరవంజులౌఇత్యమరః - సమ్మద్ధికరీంశ్రేయస్కురీలోకేతధాద్య
ష్టామిత్యథాః - ప్రణతిందదశ - యాసర్వలోకీదృష్టాతభూతేతిభావః॥ ౬॥
విభూవేతి ॥ సోజానః - పరితః సరోజరజ సాకిమలరేణునాలరుణితం
ఉత్తరీయంచకుంకుమాదినాలరుణితం - సంహతిమత్సంఘవత్ సీరంధ్రమిత్య
థాః - తరంగేషురంగతిచరతీతితరంగరంగిభంగశోభిదసరితఃగంగాయాఃఉ

స్తరియం స్తనాంశుకమివస్థితం - కలహంసమలంబవల్గళయతుం అలంబక్య
 భంసంవిభూవనశశాక - తత్సందర్శనోద్వేలత్వాదితిభావః || ౩ || దధతితి ||
 సోష్టనః - క్షతీక్షతానిదధతి-కుతఃపరిణతాఃతిర్యద్వంతప్రహరినోద్విరదాయ
 స్త్రితస్త్రి || ౩ || తిర్యద్వంతప్రహరిస్తగజఃపరిణతోమతేతిహాసాంసంభావః - మద
 సుక్రిభిఃమదధారాభిఃమిదితాభియోషితసంతోషితభ్రమగవనితేరోధసిఅధి
 కాంధ్యతిప్రీతింబబుధ - నిశ్చలీకృతవానిత్యధః - తథాహి-మహాజననరు
 జావీడయన్నపిచుహతే గుణాయోతా-మాయభవతి - మహత్కృతాపీ
 డాపి శోభావ హైవేత్యధః - తద్యక్షంగజ గుడ్డిస్యాపి రోష్టనః ప్రీతికర
 సతమితిభావః || ౪ || అన్వితీ||సోష్టనః - అనుహమవప్రంకనకసానుసమీపేసమీ
 పార్థవ్యయాభావః అరుణైఃకనకకాంత్యపరంజనాదితిభావః పథభిరూమి
 భిఃసమతాంతుల్యరూపతాంగరంసాదృశ్యాద్దవివేచనీయమితిభావః సహ
 జసారుణితమ్ | సరిమస్తరియమివసంహతిమత్సతరంగరంగిక
 లహంసమలమ్ || ౫ || దదతిక్షతీపరిణవృద్విరదేముదితాభియో
 షితిమదసుక్రిభిః | అధికాంసరోధసిబబంధధృతిం మహలేరు
 జన్నపిగుణాయమహా || ౬ || అనుహమవప్రమరుణైస్సమ
 తాంగతమూర్తిభిఃసహచరంపుష్పభిః | సరథాంగనామవని
 తాంకరుణైరనుబన్నతీమభిననంకరుణైః || ౭ || సితవాజినేజ
 గదూరుచయశ్చలవీచిరాగరచనాపటవః | మణిజాలమంభసి
 నిమగ్నమపిష్ఠురితంమనోగతమివాకృతయః || ౮ || ఉపలా
 భూతంచరంసహచరంప్రియంవల్లిభం - సహశబ్దస్యపదాద్యజంతేనచరశ్చన
 సమాసఃకరుణైర్దిశనైఃకుతైకూజితైఃఅనుబన్నతీమన్విష్యంతీం - తథాంగనా
 మసంతాంచప్రవాకీంతభిననంద - ప్రకృష్టప్రేమదశానాత్ కస్యనానంశి
 భావః - అత్రతావహుక్తిశాంస్వధావశ్యత్యాగేనారుణ్యస్త్వికారాత్తస్మా
 లంకారః || ౯ || తన్యగుస్త్విగుణత్యాగదన్యోత్సాహప్రగుణాహృతిరితిలక్షణాత్
 తస్మాల్లాచేయంచక్రవాక్యాస్త్వికాంతేతరంగభ్రాంతిరితన్యభ్రాంతిమ
 తోరంగాంభావేనసంకరః || ౧౦ || సితవాజినశ్చి || చలవీచీనాంరాగోరంజనం
 వల్లంతరాపాదానంతస్ఫురచనాత్రీయా తత్రపటవస్సుగుధారుచయఃప్రభాః
 లంభసినిమగ్నమపి మణిజాలంస్వాశ్రయభూతమితిభావః - మమోగతంస్ఫు
 రితరోమాదివికారంఅకృతయోభూభంగాదిబాహ్యవికారాభవసితవాజినే
 అజానాయనిజగదఃక్షాపయామానురితభావః || ౧౧ || ఉపలేతి || ఉపలే రావ
 తాలితపవ ఉద్గతాశ్చయేతరంగాస్తైఃస్మతం - జనినావేగతామరుతా

యనా - పూర్వవిభూతంకంపితంపశ్చాద్విత్తంవిస్తరితంచకేతకస్యశిఖావ
దగ్రవత్ విశదం- అపాంఘేనండిడిరం॥౧॥ డిండిరోద్ధిక్ఘఃఘేభ్యత్యవరః- స
రితఃప్రహసనహస్తహాసమివేత్యత్ప్రేతా- సోజ్ఞానోచదర్శ॥౧౧॥ బహ్వితి॥బ
హ్విచంద్రకనిభంమయూరమేచకసదృశం॥౧॥ సహచంద్రకమేచకావిత్యమ
రః- బహ్వానేకందానవయసాఽపటలం జాతావేకవచనం- బహవోమదాంబు
విందవత్త్యథః- అపగాఢమంతఃప్రవిష్టంజలాథమవతీణమిశ్యథః* గా
హ్మేకతత్త్వః- ఇభవతిమిక్షితుం - వికసన్విశ్వసరితోవిల్చనశతమివే
త్యత్ప్రేతా- అస్యాజ్ఞానస్యకృతిఽప్రీతింవిదధే॥ ౧౨॥ ప్రతిబోధతి॥ ప్రతిబో
ధఃస్ఫుటనంద్రాఫగమశ్చిత్రయజ్ఞంభణంఉద్యున్నతాబృంభాచతేనవిభిన్న
ముఖివిగ్లిష్టగ్రావివృతాస్యాచ అతపవసతఃస్ఫురతాచ్ఛస్వచ్ఛమాక్షిక

హతోద్ధతతరంగధృతంజవినాఽధూతఽతతంమరుతా । నదద
శకేతకశిఖావితంసరితఃప్రహసమివఘేనపామ్॥ ౧౧ ॥
బహుబహ్వి చంద్రకనిభంవిదధేముదమస్య దానవయసాంప
టలమ్ । అపగాఢమిక్షితుమివేథవతిం వికసన్విల్చనశతం
సరితః ॥ ౧౨ ॥ ప్రతిబోధజ్ఞంభణవిభిన్నముఖపులిసేసరోరు
హకృతాదన్యతే । పతదచ్ఛమాక్షికమణిప్రకరాగతద శ్రువిం
చరీవశుక్తివధూః ॥ ౧౩ ॥ శువిరపువిద్రుమలతావిటపస్త
నుసాంద్రఘేనలవసంవళితఃస్ఫురదాయినఃస్ఫురయిస్త్యభృశం
దయితాధరస్యదశనాంశుభృతః ॥ ౧౪ ॥ ఉపలభ్యచంచలత

మణినాంప్రకరఃస్తామోయస్యాస్సాతథౌత్తా - అతపవగళదశ్రువిచరీ వస్థితే
త్యత్ప్రేతా- శుక్తిర్వధూరివశుక్తివధూః- పులినేకయక్షియత్తశిఖావః- స
రోరుహదృశాలజ్ఞానేనరదృశేదృశా- అత్రప్రతిబోధాన్విష్టపవోపాత్తానాం
ప్రకృతాప్రకృతాథానాంశుక్తివహ్నిశ్చోషమాతూపకయోస్సాగ్రకబాధకా
ఖావాత్సందేహరలంకారఃతత్సాపేతాచఅశ్రుగళమోత్ప్రేతేతితయోరం
గాంగిభావేనసంకరః॥ ౧౩॥ శువిరితి॥ అప్పుజలె - శుచిఃస్వచ్ఛః - తమనా
సాంద్రఘేనసస్యల వేనసా తేనసంవళితఃసంగతః- విద్రుమలతాయాఃవిటపః
వస్థనః॥ ౧౪॥ విటపఃవస్థవేషిన్దైవిస్తారేస్తంబశాఖయోరితివశ్యః - స్ఫురదాయ
నఃకామోద్దీపకస్య- దశనాంశుభృతఃదంతకాంతికలితస్యేత్యథః- దయితా
ధరస్య* అధిగఢత్యాదినావస్థి- భృశంస్ఫురయతిస్త్య* లక్ష్మీనిభూతాన్ధే
లత్ - మితాహ్రాస్యత్తాహ్రాస్యః- స్ఫురణాలంకారః॥ ౧౦॥ ఉపలభ్యతి॥ స్వా

జానీయః చంపలతరంగైః పృథుతంతస్సంక్రాంతమిత్యర్థః - మదగంధముపలభ్యా
 హూయ - పయసః ఉత్థితవతాం - రోహదితీశేషః - కరియాదసాంకర్యాకారా
 నాంయాదసాం - శోకవాధివాదిషుక్రప్రవ్యః - ప్రతిదంతినామివలభిముఖాన
 భియాతానిత్యర్థః - కరిణస్సంబుబుధేవర్యేత్యర్థః॥ ౧౫॥ సత్త ॥ సాజానః
 పుర్రోగే - సహసాసముత్పత్తితుమిచ్ఛః* పతేస్సన్నంతావప్రత్యయః - తనివ
 తిదరితాతిభ్యస్సౌగధ్యావక్తవ్యః - ఇతివికల్పాదిడాగమః - ఫణీనఃసర్వస్య -
 ప్రజఃభిఃఅతివేగవచ్చిః - శ్వసితైఃపూతాఃరైః దివికాశే - ప్రహితంప్రేరితం
 శరదభ్రస్యవిభ్రమ ఇవవిభ్రమసౌగంధర్యంయస్యతత్ - తద్వచ్ఛుభ్రమభ్ర
 వ్యాపకంచేత్యర్థః - అపాంపటలంపూరంఉదీక్యపిస్త్యయంజగామ - అత్రోప
 మానుప్రాణతాస్పృశావోక్తిరలంకారః॥ ౧౬॥ సత్త ॥ సాజానః - సైకతవతః
 పులివవతః - ఆభితఃశఫరిణాం మట్స్యినాం పరిస్ఫురితాన్యేవచారశో నృశో

రంగపృథుతమదగంధముత్థితవతాంపయసః । ప్రతిదంతినామి
 వససంబుబుధేనరియాదసామభిముఖాన్కరిణః॥ ౧౫॥ సజ
 గామఃస్త్యయము దీక్యపురస్సహసాసముత్పవఃపాఃఫణీనః ।
 ప్రహితం దివిప్రజఃభిశ్శ్వసితైశ్శరదభ్రవిభ్రమ మపాంపట
 లమ్ ॥ ౧౬ ॥ సతతారసైకతవతిరభితః శ్శఫరిపరిస్ఫురితచా
 రుదృశః । లలితాస్సభిరివబృహజ్జఘ నాస్సరసిష్నుగా ముప
 యితీస్ఫురితః॥ ౧౭ ॥ అధిరుహ్యపుష్పభరనమ్రశిఖైఃపరితఃపరి
 మ్కృతతలాంతరుభిః । మనసఃప్రసక్తిమివమూర్ఖిణీరేశ్య
 చిమాససాదసవనాంతభువమ్॥ ౧౮॥ అనుసానుపుష్పితలతా

యాపాంతాః - సురసిష్నుగాంగంగంగాండవయఃభజంతీః*ఇతిశ్శతరిజిమ్ - ల
 తపవ - బృహజ్జఘనాఃలలితాస్సభిరివస్థితాస్ఫురితస్తతారలతిచక్రావః॥ ౧౭॥
 అధిరుహ్యేత్ ॥ సార్జనః - అధిరుహ్యఅథాగ్ధిరిమితీశేషః - పుష్పభరేణనమ్ర
 శిఖైఃనతాగైస్తరుభిఃపరితఃపరిమృతతలాంభూషితస్వరూపాం॥ ౧౮॥ అధ
 స్స్వరూపయోస్త్రీతలమిత్యుచరః - సంపద్యుపేభ్యఃకరోతాభూషణాఇతి
 డాగమః - యదించుద్ధాంతపవహనసః ప్రసక్తిమివమూర్ఖాంమనసః ప్రసా
 దమివస్థితాం - తద్ధేతతద్భావోత్పేత్రితా - గోరేమూర్ఖిణీవనాంతభ
 వమాససాద - అంతశ్శబ్దస్వరూపవచనః ॥ ౧౯ ॥ అంతోధ్యవసేతే వృత్తా
 స్వరూపేనిశ్చయేంతికఇతివైజయంతీ॥ ౧౮॥ అనుసాన్వతి॥ అనుసానుప్రతిసా
 నువీచ్ఛాభేద్య యీభావః - పుష్పితాస్సంజారపుష్పాః లతావిరతయో
 యస్త్రిణః - ఫలితాఉరుభూరుహోయేషుతానివివిక్తానివిజనానిపూతానినాః

నానియస్త్రి సతథోక్తః॥ ౧॥ వివిక్తాపూతవిజనావిత్వమరః - అచలభండ్రకీలః -
హలేస్తనయస్య అజ్ఞానస్య - తపసేతపశ్చర్యాధః - అధివస్తుం అధిస్థాతుం -
ధృతిక్రియాపేక్షయా సమానకర్తృకత్వాత్తుమున్ - అచలంధృతింఉత్సా
హమాతతాన - అత్రాచలవిశేషణపదార్థస్యధృతికరణహేతుత్వాత్సా-వ్య
లింగమలంకారః - తల్లక్షణం॥ ౧౧ ॥ హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగము
దాహ్యతమితి॥ ౧౨ ॥ ప్రణిధాయేతి ॥ అథతత్రాత్రోవిధినాయోగశాస్త్రానుసా
రేణధియంచితృవృత్తిం ప్రణిధాయధ్యేయవిషయేధియంనియమ్య * నేగఁడే
త్యాదినాణత్వం - మునితాండధతఃతపస్యతత్తత్తధః - పురాతనమునేఅజ్ఞా
నస్యేత్యధః - అనుకరండుమరంతపఃకర్తృ - శ్రమంభేదంనాదభౌనవకార
తథాహి - అత్తవతాంమనస్వినాంస్వాయత్తవృత్తీనాం అవసాదకరంత్రాంతి
జనకం - కిమివనకించిత్యధఃఇవశబ్దోవాక్యాలంకారే॥ యద్వాపురాతనము
నేస్సంబంధిసింమునితాండధతస్తస్య అనుకరంతపఃశ్రమంనాదభౌ॥ ౨౦ ॥ శమ

వితతింఫలితోరుభూరుహావివిత్రవనః । ధృతిమాతతానతనయ
స్యహరేస్తపసేధివస్తుమచలామచలః॥ ౧౩ ॥ ప్రణిధాయత
త్రవిధినాథనియందధతః పురాతనమునేమునితామ్ । శ్రమ
మాదథావసుకరం నతపఃకిమివావసాదకర మాత్మవతామ్ ॥
౨౦ ॥ శమయ్యాధ్యతేంద్రియశ్చైక సుఖశ్శుచిభిర్గుణైరఘ
మయంసతపః । ప్రతివాసరంసుకృతభిర్వృత్తై విమలకేలా
భిరవశీతరుదిః ॥ ౨౧ ॥ అధరిచకారచవివేకగుణాదగుణేషుత

యన్నితి॥ ధృతమింద్రియశ్చమోవిషయవ్యావృత్తిరేవైకంముఖ్యంసుఖంయేనస
తథోక్తః - అత్తా రామత్త్యధః అన్యత్రధృతంకృతమింద్రియాణాం శమస్సం
తాపనివర్తనమేకమద్విటీయంసుఖమాహ్లాదిశ్చయేనసతథోక్తః - శుచిభిర్విసు
లైగుణైశ్చైవైత్ర్యాది భిరన్యత్రకాంత్యాదిభిః అఘనయంపాపరూపంతమః
అజ్ఞానమస్యత్రాంధకారంచశమయ్యానివర్తయ్యా విమలఃఅమలినశుభోన్య
త్ర - సోజానః - ప్రతివాసరంసుకృతభిఃసుకృతైస్తపాభిరిత్యధః* స్త్రియాం
క్తి - కథాభిశ్చీతరుచిత్వంద్రజీవవృత్తై - పుణ్యోపవితోభూదిత్యధః॥ ౨౧॥
అధరిచకారేతి॥ కించేతిచాధః - వివేకస్తత్త్వావధారణం - సవివగుణతస్మా
త్తేనహేతునేత్యధః* విభాషాగుణేస్త్రియామితిపంచమీ - అగుణేషుకామ
క్రోధాదివోషేషువిషయే - తద్విగోధనార్థసమాసః - ధియంచితృవృత్తింత
స్తదతఃనివారితవతఃతస్మాజ్ఞానస్యనిదుషస్థవనిర్బాధఃశమసుఖానుభవశాం

త్యానందానుభవఃప్రతిఘాతినోపప్లవం విషయసంగరతింశబ్దాద్యుపభోగ
రుచింబధిరీచకారవిషయనిస్సృప్తహించకారేత్యధః - ఉత్కృష్టసుఖలాభ
స్యప్రకృష్టనైరాగ్యహేతుత్వాదితిభావః॥౨౨॥ మనసేతి॥ ప్రయతఃఅహింసా
దివతః- మనసాధ్యానేన- జప్తైఃవిశిష్టచుంత్రాభ్యానైః - ప్రణతిభిఃసమస్కా-
రైః- ఏవంమనోవాక్కాయకమభిః - దివోధిపతింఇంద్రంసముపేయివా
ఉపసేదివా- సోజానః - సహజేతరానైస్సీకాకాగంతుకా-జీయతేఅనేనే
తిజయఃవీరరసః- ఏరవ- శామ్యతేఅనేనేతిశవః- జయశ్చశమశ్చజయశమా
వీరశాంఠిసాదధవీపుష్టి- మహసీతేజసీ - యుగవచ్చిభరాంబభూవబభారః
భీష్మాహువామితికిల్పదామ్ప్రత్యయః - అత్రయుగవద్వీరశాంతాధికరణ
త్వాభిధానాదస్యలోకాద్యుత్తమహిమత్వంవ్యజ్యతే॥ ౨౩॥ శిరసేతి॥హరిన్మ
ణినిభఃమరకతమణిశ్యావః- అభిషవణేనస్నానేనకృతజన్మనఃజనితాః- అతఃపి

స్యధియమస్తవతః । ప్రతిఘాతినోవిషయసంగరతింశిరుపప్లవ
శ్మనుఖానుభవః ॥ ౨౨ ॥ మనసాజప్తైఃప్రణతిభిఃప్రయతస్స
ముపేయివానధిపతింసదివః । సహజేతరాజయశమాదధవీ
భరాంబభూవయుగవన్మహసీ॥ ౨౩॥ శిరసాహరిన్మణినిభస్స
వహాకృతజన్మనోభిషవణేనజటాఃఉపమాంయయావరుణ
దీధితిభిఃపరిష్కృప్తమూర్ఖానితమాలతరా॥౨౪॥ ధృతహేతిరవ్య
ధృతజింహమతిశ్చరితైర్మునీనకరయకాశుచిభిః । రజయాంచ
కారవిరజాస్సన్యగాన్యమివేశలేరమయితుంసగుణాః॥౨౫॥

అనుకూలపాతినమఃచండగతింకిరతానుగంధిషభితఃపవనమ్॥ అ

శంగీరితిభావః- జటాఃశిరసావహాసోజానః-అరుణస్యఅనూరోదీధితిభిఃకిర
ణైః పరివిష్టమూర్ఖాన్వాస్తశిరసీతమాలతరాఉపమాంతమాలతరోసాదృశ్యం
యయాపిత్యాన్ధిశేయముపమా- తరోరావమ్యాధికరణత్వాన్తదపేక్షయాస
ప్తమీ॥౨౪॥ ధృతేతి॥ ధృతహేతిఃసృతాయుధ్ధోపిలభ్యతాజమ్నామతిఃకుటిలబుద్ధి
ర్యేనసః శుచిభిఃనిర్మలైఃచరితైః మునీకలధరయకాశుకర్వక- వేషేనైవభీ
షణోనతుకర్మణేతిభావః-కుతః- పిరజాఃరజోగుణరహితఃసోర్జునఃమృగాకారజ
యాంచకారరమయామాస- రంజతేల్లెమృగరమణ ఇతివక్తవాదనునాసిక
లోపః-తథాహి-గుణాఃశమాదయఃకమివరమయితుం నేశలేకంవావశీకర్తుంస
శక్తువంతీతిభావః అంతశ్శుద్ధిరేవహివిశ్వాసవీజంపరస్యనవేయవాపిసంస్తవ
ఇతిభావః॥౨౫॥అథాస్యత్రిభిశ్శ్లోకైస్తవస్మిద్ధిమాహ-అనుకూలేత్యాదిభిః ॥ అ
నుకూలపాతినంఅనుకూలప్రసారిణం- నతుప్రతికూలపాతినం-అచండగతింమం

దగామినంసుగంధిం *గంధస్యేత్వేతదేకాంతగ్రహణేపికపీనాంనిరంకుశత్వా
 త్సమాసాంతః - అథవాకేచిదాగంతుకత్వేప్యేకవచనేసమాసాంతమిచ్ఛంతి-
 పవనమభితఃసర్వతఃకిరతాప్రవతయతేత్యథః - యుతురస్యప్రాప్తఃఆతః
 వఃసమయః* తదస్యప్రాప్తమిత్యణ్వత్వయః - సచాసాగుణితిక్షత్వచూసః
 సోవధీరీతస్తిరస్కృతోయస్యతం - అంశుమతోరవేరుచాంనిచయంప్రభావ
 టలం - సుఖతాంసుఖస్పృశతాంనతాప్రాపయతా - నయతిద్వికమఃకః॥
 ౧౬॥ నవేతి॥ ప్రచయేపుష్పవచయప్రసంగే - నవపల్లవాపవాంజలయఃతాకా
 బిభ్రత్రితితథోక్తా-బృహతఃఉచ్ఛాకతరూఃఅవనతింనమ్రతాంగమయతా*
 గతిబుద్ధిర్వాదినాతరూణాంకర్మత్వంప్రతినిశంనిశినిశి-శయనీయతాముపయతీం
 శయనస్థాసీభూతామిత్యథః - వసుధాంభువం - మృదుభిఃత్వణైఃస్త్రిణతా
 ఆచ్ఛాదయతా॥ ౧౭॥ పతితైరితి॥ అపేతజలదాదనభాగ్నిన్నభసఃఆకాశత్

వధీరితార్తవగుణంఘృతాంనయతారుచాంనిచయమంశుమ
 తః॥ ౧౬॥ నవపల్లవోంజలిధృతఃప్రచయేబృహతస్తరూఃమయతా
 వనతిమ్॥ స్త్రిణతాత్వణైఃప్రత్నిశంమృదుభిశ్శయనీయతాము
 పయతీవసుధామ్॥ ౧౭॥ పతితైరపేతజలదాన్నభసఃపుష్పై
 రపాంశమయతాచరజః । సదయాళునెవపరిగాఢకృతఃపది
 చర్యయానుజగృహేతపసా॥ ౧౮॥ మహతేఫలాయతదవే
 త్యుశినంవికసన్నిమిత్తకుసుమంసపురః । నజగామవిష్టయవ
 శంవశినాంననిహంతీదైర్యమనుభావగుణః॥ ౧౯॥ తదభూరి

పతితైఃఅసాంప్యచతైఃవిందుభిః- రజశ్చశమయతా- తపసాకత్రాః- దయా
 లునేవేత్యేత్ప్రేతా॥ దయాళుతాహేతుంసూచయతి॥ పరిగాఢకృతఃనియ
 మేనాతిక్షీణఃసౌజానఃపరిచర్యయా ఉక్తవిధయాశుశూషయా- అనుజగృ
 హేఅనుగృహీతః- అనుగ్రహణాత్సేవకారః- ఏవంసర్వభూతానుకూల్యలిం
 గాత్వచేలిమంతపోస్యేతిభావః- అస్యశ్లోకత్రయస్యాప్యేకవాక్యత్వాదు స్పృ
 తైవప్రధానాలంకారః॥ ౧౮॥ మహతేభి॥ సౌజానః - మహతేఫలాయత్రే
 యనేసస్యాయచ - వికసత్ప్రపుంంతర్భూర్వోక్తంశివశోభనంనిమిత్తమే
 వకుసుమం- పురోగ్రేఅవేత్యుద్యుష్ట్యవిష్టయవశంనజగామ- తథాహి వశినాం
 వశీకృతేంద్రియాణాం- అనుభావపవనగుణఃసః - దైర్యంధీరతాంననిహంతపి
 ఫలయతి- విష్టయాదివికారంనజనయతీత్యథః - తపఃక్షురతివిష్టయాదితిష్ట
 రణాదితిభావః॥ ౧౯॥ తదితి॥ సుకృతైఃతపోభిఃకరణైః అభూరిభిఃకతివయైరేవ

వాసరైః డివనైః కృతం నిష్పాదితం తర్హుర్వోక్తం వై భవం విభుత్వం - అతో
 న్యస్య సభవతీ త్యనన్యభవం అన్యస్యాసాభ్యమిత్యథః * పచాద్యజంతో ద్విరప
 దేనసభా సమాసః ఉపలభ్యసిశ్చిత్వ- ఆస్థితవిషాదాః ప్రాప్తభాదాధియోయే
 మాతీతేతథోక్తాః- వనచరాః అధికృతపురుషాః- బహుశగ్రహణాల్లక్ - శతేన
 శతస్య వాసుః ఘానాం యజ్ఞసః శతక్రతోః- అత్ర సంభ్యేయవిశేషలాభో యజస
 నిధానాదవగంతవ్యః॥ ౩॥ యజ్ఞాతువిధీ నేష్టవారిత్యమరః* సుయజోజ్వలన్
 వసతిముపతస్థః ప్రాపుః॥ ౩౦॥ విదితా ఇతి॥ వనచరాశ్చ త్యనువతతే- విదితాః
 జ్ఞాతాః అనుమతప్రవేశా స్సంత ఇత్యథః - ప్రవిశ్య - విహితానతయః కృతప్ర
 తామాః అధికృతకృత్యస్య నియుక్తకర్మాణః శైలరక్షణాత్కస్య విధావనుస్థా
 నే శిధిచీకృతే సతి- అనపేతకాలమనతిక్రాంతకాలం యథాతథా - గోత్రభిదేశ
 క్రాయ - ఇతివత్సమాణప్రకారేణ అభిరామకథాః క్రౌవ్యవాచః- కథయాం

వాసరకృతం సుకృతైరుపలభ్యవై భవమనన్యభవమ్ । ఉపత
 స్థరాస్థితవిషాదధియశ్చ తయజ్ఞనో వనచరావసతిమ్ ॥ ౩౦ ॥
 విదితాః ప్రవిశ్య విహితానతయశ్చిధిచీకృతేఽధి కృతకృత్యవిధౌ ।
 అనపేతకాలమభి రామకథాః కథయాం బ భూపురితి గోత్ర
 భిదే ॥ ౩౧ ॥ శుచివల్గవీతతనురన్యతమ స్తిమిరచ్ఛిదామివ
 గిరౌ భవతః । మహాతేజయా యమఘవన్ననః పురుషస్తప
 స్యతి తపః జగతిమ్ ॥ ౩౨ ॥ సచిభుతిభీనఘభుజంగభుజవృ
 ఘవిద్విషాంభయవిధాయధనుః । అమలేనతస్య గృతసచ్చరితా

బభూవుః కధితవంతః- అభిరామాః శ్రుతిమధురాః కథాం ఉక్తయః యేషామివ
 నచరవిశేషణం వా॥ ౩౧॥ శుచీతి॥ శుచినావల్గేనవీతాఞ్చాదితాతనురన్యస్యసః
 తిమిరచ్ఛిదాం సూర్యచంద్రాగ్నీనామన్యతమ ఇవ స్థితఇత్యుత్పేక్రితా- అనఘః
 పురుషః- హేమఘవనభవతః గిరౌ ఇంద్రకీలే- జగతీంభవంతపతాతామయ -
 మహాతేజయా యతపస్యతి తపశ్చరతి* కర్మాణోరోమంధేత్యాది నాక్యపిలక॥
 ౩౨॥ జయాయతపస్యతీత్యుక్తంతత్రయ్యక్తిమాహుః॥ సప్రభ॥ భీషయేతెభ్యభీష
 తౌ* సంధ్యాదిత్యాల్లుప్రత్యయః తౌచతౌభుజంగౌచతౌవివభుజౌయస్యసత
 ధోక్తః- సపురుషః- విద్విషాంభయవిధాయభయంకరం వృథుమహత్- ధనుఃచా
 వంవిభుత్తి- అతోజయాధీత్యథః- అమలేనతస్య పురుషస్యచరితేన ఆచా
 రేణ- చశబ్దస్త్యథః- ధృతానిసచ్చరితానియైస్తేమునయః అతిశయితాః

తిక్రాంతాః॥ ౩౩॥ అధాస్యతపస్సిద్ధింవణాయతి॥ మరుతశ్చ త్యాది॥ మరుతోవా
తాఃశివాఃసుఖాః-జగతీవృద్ధివీనవత్పణాశయనాసనాద్యమకూలేత్యర్థః- నభఃవి
మలంమేఘనీహారాదిరహితం - రజసిసత్యపిపాంవృష్టిఃభవతీతిశేషః - కిం
హునా- అస్యపురుషస్యగుణసంపదాభూతహితాదిగుణసంపత్త్యా అనుగుణ
తాంఅనుకూలతాంగమితోవశీకృతశ్చత్యర్థః - భూతగణఃపుధివ్యాదిభూతపం
చకం-భక్తింసేవాంకురుతశ్చవేత్సుప్తేగ్రీతా॥ ౩౪॥ ఇతరేతరేతి॥ కించమృగాః
తంపురుషంఅంతే అంతికేసీదంతీత్యంతసదఃఅంతేవాసినఃశిష్యాః* సత్సూద్వి
షేత్యాదినాక్విప్॥ ౩౫॥ ఛాత్రాంతేవాసినాశిష్యశ్చత్యమరః - గురుమివఇతరే
తరేహమనభిభవేనఅద్రోహాణఉపాసతే- ప్రచయేపుష్పవచయే - తరవఃఅ
స్యవినమంతి- కరప్రచేయాభవంతీత్యర్థః- అస్యేతిసంబంధసామాన్యేషష్ఠి-
కింబహునా-సనగఃఇంద్రకీలః - భవతేవత్వయేవతేనపురుషేణపరవాపరా

శ్చిరీతేనచాతశ్చిత్తామునయః॥ ౩౩॥ మరుతశ్శివానవత్పణా
జగతీమిమలం నభోరజసివృష్టిరహమ్ । గుణసంపదానుగుణ
తాంగమితకురుతేస్యభక్తిమివభూతగణః॥ ౩౪॥ ఇతరేతరా
నభిభవేనమృగాస్తముపాసతేగురుమివాంతసదః । వినమంతి
చాస్యతరవఃప్రచయే పరవాన్సతేనభవతేవనగః ॥ ౩౫ ॥ ఉ
రుసత్వమాహువిపరిశ్రమ తాపరమంవపుఃప్రథయతీవజయమ్ ।
శమి నోపితస్యనవసంగను నెవిభుతానుషంగిభయమేతిజనః॥
౩౬॥ ఋషివంశజస్సయదివైత్యకులేయ దివాన్వయమహ
తిభూమిభృతామ్ । చరతప్రసప్తవవ నెషుసహనవయంనిరూ

ధీనః- తవేతస్యావీవిధేయోవత్తతశ్చత్యర్థః॥ ౩౫॥ ఉర్వితికించవిపరిశ్రమ
తాలనాయాసేప్రేక్షమరాహిత్యం- ఉరుమహత్సత్త్వంఅంతిస్సారమాహ- మ
బలస్యశ్రమఃజయసంభవాదితిభావః - పరమముత్తమంవపుఃజయంప్రథయ
తీవ- ఆకారేణైవజిష్ణుత్వంగమ్యతశ్చత్యర్థః- శమినఃశాంతస్యావీతస్యనవసం
గను నేలపూర్వప్రాప్తజనీవిభూతాయాఃప్రాభవస్యానుషంగివ్యాపకం - న
తుహింస్రీత్వానుషంగీతిభావః- భయమేతి- శాంతోద్భవంప్రాభవంగమయ
తీతిభావః- జనమితిపాతేజనంకనుఉపైతీత్యన్వయః॥ ౩౬॥ అశేద్యశోసౌకశ్చ
తిచేత్తన్నవిద్యుత్త్యాహుః॥ ఋషితిసపురుషః- ఋషివంశజః- వేతిశేషః
కాకుర్వాదియద్వాదైత్యకులే - జాతశ్చితిశేషః-యదిహమహతిభూమిభృ
తాంరాజ్ఞాంఅన్వయేజాతఃతవవనేషుపవశ్చరతోస్యగతింస్వరూపం-మతిమితి
పాతేశ్చిచ్ఛాంనిరూపయతుంనిశ్చేతుం-వయం-సహంతశ్చితిసహః-వశాద్యప్

నసహస్రేస్త్యుతి శేషః ౩౨॥ అథాపృష్టపరిభాషణాపరాధంపరిహరంతి॥ విగణయ్యే
తి॥ అనేకగుణంబహుఫలంబుండ్రత్వాద్యనేకఫలసాధనయోగ్యమిత్యర్థః - కార
ణంతపోహవకారణంవిగణయ్యవిచార్య - అథవానిజయానైసగీకర్యాఅల్పత
యాబాలిశ్యేనవాకధితంఅభిహితంవోస్తాకంఅదభదంవచనమిత్యర్థః - అసద
ప్యసాధ్యపి-సహితుంసోధుం* తిషసహేత్వాదినావికల్పాదిదాగమః - అహా
సి॥ సదేవకింనోక్తంతత్రాహుః - వనెచరాకిన్య - నిపుణామతయోవివేకబుద్ధ
యఃకిన్య-నోభయంఘంఘచ్చత్యత్యర్థః - అజ్ఞానేనాపరాధ్యతీతిభావః అగ్ధాంతర
న్యాసోలంకారః॥ ౩౨॥ అధిగమ్యేతి॥ వఘువాఇండ్రః - గుహ్యకగణాత్ వనెచర
సమూహాత్ - మనసఃప్రియంప్రియసుతస్యాజ్ఞానస్యతవః అధిగమ్యజ్ఞాత్వా
గుప్త్యపేక్షయాసమానకర్తృకత్వాత్ ల్యప్నిద్యేతః - ఉదితంతత్రపసోదేవ

పయితుమస్యగతిమ్ ॥ ౩౨॥ విగణయ్యకారణమనేకగుణంనిజ
యాధవాకధితమల్పతయా । అసదప్యదస్సహితు మహాసి
నఃకిన్యవనెచరాకిన్యనిపుణామతయః॥ ౩౨॥ అధిగమ్యగుహ్యక
గణామదితంమనసః ప్రియంప్రియసుతస్యతవః । నిజగోపహ
ర్షముదితంవఘువానయ వత్స-గాఃప్రభవతాంహినియః ॥
౩౩॥ ప్రణిధాయదిత్రమథభక్తతయావిదితేవ్యసూర్వభవత
త్రహరిః । ఉపల్బుమస్యమనసస్థిరతాంసుర సుందరీరితివ
చోభిదధే॥ ౪౦॥ సుకుమారమేకమఃబమమభిదామతిదూర

కార్యాథత్వాదుత్పన్నం హర్షణిజగోపసంవృతవా - తథాహిప్రభవ
తాంప్రభూణాంధియోబుద్ధయఃనయవత్స-గాఃసీతిమాగ్ధానుసారిణ్యః - అన్య
థామంత్రభేదేకార్యహానిస్సాన్యదితీభావః॥ ౩౩॥ ప్రణిధాయేతి ॥ అథహరిం
ద్రఃదిత్రంప్రణిధాయ విషయాంతరపరిహారేణాత్మన్యవస్థాప్య - తత్రతస్మిన్న
జ్ఞానైభక్తతయాఅత్తత్రధావత్తయా - విదితేసల్పపి- ఉపలక్షణతృతీయా-
అపూర్వభవానభిజ్ఞభవ- ఆవిదితేసతీవేత్యర్థః - అస్యాజ్ఞానస్యమనసఃస్థిర
తాండాధ్యంఉపల్బుంపరిక్షితుమిత్యర్థః - లోకప్రతీత్యర్థమితిభావః సుర
సుందరీఃదివ్యాంగనాః - ఇతివత్సమూణప్రమాణప్రకారేణచోభిదధేఉవాచ॥
౪౦॥ సుకుమారమితి॥ మర్త్యభిదాంమర్త్యచ్ఛేదినామరుంతుదానామస్త్రాణాంమ
ధ్యిత్యర్థః - యతశ్చనిర్ధారణమితిషష్ఠి - అసరమన్యత్కతమద్వా హూనాం
జాతిపరివ్రేషడతమన్ - యాయమివ-యస్తృత్యవృశమిత్యర్థః - సుకుమారం

తినంఅన్యత్తుకతినంభవతి- తథా - ఏకంసతుబహుతత్తులనేకంభవతి- త
థాఅణుసూక్ష్మంసతుస్థూలం-అలక్ష్యప్రవేశిత్యాదితిభావః - తత్తులక్ష్యప్రవేశి
అతిహారగంధూరలక్ష్యభేది-తత్తుస్సన్నికృష్టమాత్రభేది- అమోఘతయా అ
మోఘత్వగుణేనయంతయు క్తం- నకదాచిల్ల త్యౌదవరాధ్యతీతిభావః - తత్తు
కదాచిల్ల త్యౌదవరాధ్యతి - అపిపక్షంఅసత్ప్రతీకారం - అన్యద్విద్యమానప్ర
తీకారం- అస్త్రంవిద్యభవఃకామస్యకర్తారపస్త్రివిజయాయ - అస్త్రీతీశేషః-
నకించితస్తీత్యర్థః - అత్రోపమాయాఃపరిష్కర-తాపరికరఇతితయోరంగం
గిభావేనసంకరః- సాభిప్రాయవిశేషణత్వంపరికరః॥ ౧౧ ॥ అసామర్థ్యశం
క్రాంవారయతి॥భవేతి॥ భవవీతయేసంసారనివృత్తయే-హతబృహత్తమసాం
సారస్తవహోమోహానాం - యోగినాంసంబంధీరజోగుణపవరజోధూళితిల్లి
ప్రకూపకం - తస్యశవసంనివతకంఅవబోధఃతత్త్వజ్ఞానమేవవారితత్ - వో
యమాత్మకం- అసకతైరసమగైః- నయనాన్యేవాంజలయఃతైఃపరిపీయమా

గంయుతమమోఘతయా । అపిపక్షమస్త్రహపరంకతమద్వి
జయాయయూయమివచిత్తభవః॥౧౧॥భవవీతయేహతబృహ
త్తమసామవబోధవారిరజసశ్శమనమ్॥పరిపీయమాణమివవో
సకతైరవసాదమేతినయనాంబలిభిః॥౧౨॥ బహుథాగతాంజ
గతిభూతస్పృశాకమనీయతాంసమభివృద్ధ్యపురా । ఉపపాది
తావిదధతాభవతీస్సురసత్త్వయానసముఖీజనతా ॥ ౧౩ ॥ త
దుపేత్యవిఘ్నయతతస్యతపః కృతిభిఃకలాసు సహితాస్సుచి

సంనిశ్చేషంగ్రస్యమానమివేత్యుత్పేత్రితా - అవసాదంతపఃక్షయమేతిముక్తాన
బద్ధంతీనాంవః కథమసామధ్యమితిభావః - అత్రోత్పేత్రితారూపకయో
స్సంకరః॥౧౨॥ బహుధేతి॥ కించ- పురాజగతిలోకేబహుథాగతాంనానాము
3నవిప్రకీర్ణాం- కమనీయతాంచంద్రాద్యపమాన ద్రవ్యగతలావణ్యం- సమ
హృత్యసంగృహ్యభవతఃవిదధతాస్పృజతాభూతస్పృజాబ్రహ్మణా - జనతాజ
సమూహః* గ్రామజనబంధుసహాయేభ్యస్తలితితత్ - సురసత్త్వయానసు
ముఖీస్సుగళాకోయాత్రాప్రవణాఉపపాదితా-స్సుగళాస్యాపియత్ప్రసాదా
గర్వలోకస్థాన్యత్వం - తాసాంవఃకథమసామధ్యమితిభావః - అత్రాపుర
ాంప్రకీర్ణతావణ్యసంగ్రహసంబంధేపితత్సంబంధాభిధానాదేతయోక్తిః॥
౧౩॥అథకార్యాంశమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్సమర్థత్యాత్మ-తాసుగీతవా
ద్యాదిషు - కృతిభిఃకుశలైఃసచివైగళంభరైః సహితాఃసంగతాఃఉపేత్య

తస్యపురుషస్యతపోవిఘ్నయతవిఘ్నవతురుత- విహతేత్యథః - విఘ్నవ
 చ్ఛబ్దాన్తత్వంతాత్- రోతీతిణివిల్- ణావిప్లవద్భావాన్తతుపాలుకీ- సచా
 శక్తిశంకాకార్యేత్యథాంతరన్యాసేనాహ- ననుసంబోధనేహాప్యతసః-
 హృతానవశీకృతానివీతరాగాణాం నిస్సవ్యహాణాం మనాంసిదితానియాభి
 స్తాసాంవఃయుక్తాకం- సుఖసంగినంసుఖాభిలాషిణం పురుషంప్రతి- విజితిర్వి
 జయఃసుఖానతునుష్కరా- పతేనాయంసుఖాధీనముముత్సురిత్యుక్తం - అ
 థాంతరన్యాసః॥రర॥ అథసుఖసంగిత్వలింగమాహ॥ అవిమృశ్యమితి॥ హే
 అప్సరసః - సపురుషఃషష్ఠవతాంశతూణాంవధేనశత్రుహాసనద్వారా - విష
 యాభిరతింవిషయసుఖం- అతిశయమితిసాతే - అనికన్యం - అభిలష్యతివాంఛ
 తి* వాక్యాశ్చేత్యాదినాశ్యప్రత్యయః-పతద్విషయాసక్తత్వంఅవిమృశ్యం
 అసందిగ్ధంఅవిచార్యమిత్యథః - హియస్తాత్ - సవిధిః - సభిభృతిభీషణ
 భుజంగభుజగత్యాదిన్లోకోక్తానుష్ఠానప్రకారః భవవీతయేముక్తయేనభవతి- కు

వైః | హృతపీతరాగవనసాం ననువస్సుఖసంగినంప్రతిసుఖావి
 జితిః॥ రర॥ అవిమృశ్యమేతదభిలష్యతీసద్విషతాంవధేనవిష
 యాభిరతిమ్| భవవీతయేనహితధాసవిధిఃకృతరాసనంకృత
 విముక్తిపథః॥ రర॥ పృథుధామ్నితత్రపరిబోధితమాభవోభి
 రన్యమునివద్వికృతిః | స్వయశాంసివిక్రమవలామవతాంనవ
 ధూప్వహునివిమృశంతిధియః॥ ర-॥ ఆశంసితావదితిచారువు
 రస్సురాణామాదేశమిత్యభిముఖంసమవాప్యభతుః| లేభేవ

తః- శరాసనంధనుకృ- ముక్తిపథశ్చక్వపరస్పరంధనుమిత్యథః - సఖిలు
 హింసాసాధ్యాముక్తిరితిభావఃఅథాంతరన్యాసః॥ర-॥నచశాపభయమపిసం
 భావ్యమస్తాదిత్యాహ॥ప్రస్థితి॥ పృథుధామ్నిమహాతేజసితత్రతస్త్రిపురుషే
 విషయే- అన్యమునివదన్యస్త్రీమునావివశతత్రతస్యేవేతివతిప్రత్యయః - వికృ
 తిఃకోపవికారశ్చభవతీభిః మాపరిబోధితావిజ్ఞాయమాశంకీతియావత్ * బు
 ధ్యతేకమణిలుజ్ - మాన్యాగాదాశీరథోడాగమాభావశ్చ - తథాహి-
 స్వయశాంస్యవతాంరక్షతాంయుశోధనానామిత్యథః - విక్రమవతాంధియ
 శ్చిత్తానివహూమవిషయేఅఘానివ్యసనాని॥ రుఃభై నౌవ్యసనేష్వఘమితివై
 జయంతీ - నవిమృశంతిసస్పృశంతీత్యథాంతరన్యాసః - స్త్రీహింసాయా
 మ్మారాణాంయుశోహానికరత్వాన్నసర్వధావోహినస్తీసభిత్వర్థః॥ర-॥ ఆశం
 సితేతి॥ అమత్యవహూసమూహఃఅప్సరోగణః సురాణాంపురోగ్రీఆశంసితా
 పదితిభిఃఅపీషీతసంభావనాభిఃచారుయధాతథా॥ ని॥ త్తయాచయోరపతి

తిరిత్యమరః- అభిముఖంసమతుం భర్తుఃస్వామినః-ఇతిపూర్వోక్తమాదేశంని
యోగంసమవాప్యలభ్యాపరాంవ్యతింలేభే - ఉచితంహ్యేతత్ - తథాహి. అ
ధికృతస్యక్వచిదధికారేనియోక్తస్య సంభావనాస్వామికృతాపూజా - తేజః
కాంతితనోతి॥౮౩॥ తతఃకింకృతమిత్యతానా॥ప్రణతిమితి॥అథప్రణతివిధాయ
సప్తనఃఇంద్రభవనాత్ ప్రస్థితాఃపాథానాలోభనాయనిమోగ్రీతాః స్తనభ
గైర్నమితాన్యంగాని యాసాంతాః* అంగకతగాత్రేభ్యశ్చేతివక్తవ్యాత్
జీవ - నాప్రీతిభాజఃస్వామిసంభావనయాసంఘట్టఃతాఃఅగనాః అచలనశినా
నాంస్థిరకమలానాంలక్ష్మీహరతీతితథోక్తం - తద్వత్సమోహరమిత్యధః -
కుతః స్తిమితంమితంవి స్తుయాన్నిశ్చలంఅమరభతుక రింద్రస్య అఘోసహ

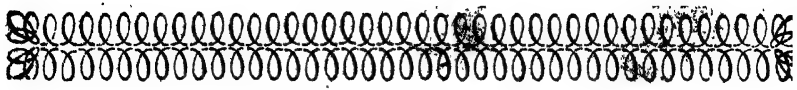
రాంవ్యతిసమర్త్యవధూసమూహస్సం భావనాహ్యధికృత
స్యతమోతితేజః ॥౮౪॥ ప్రణతిమథవిధాయప్రస్థితాస్సప్తస
ప్తాఃస్తనభరనమితాంగీరంగనాఃప్రీతిభాజః । అచలనశినలక్ష్మీ
హరినాలంబభూవస్తి మితమమరభర్తు క్రక్షణ్మమఘ్నాంసహ
స్రీమ్॥ ... .. *

ఇత్రీ భారవికృతాకెరాచాప్తనయే

మహాతాద్యేషష్ఠ స్కంధః.

౧౧-కర్తృక-ప్రప్త్యుసంసంఘాతంసంభూత- తాసాంసౌందర్యసాగరస్యోద్వే
లత్సాదితిభావః- అత్రోపమాంకారః॥తల్లక్షణం॥గ్లో॥ స్వతస్సిద్ధేనభిన్నేనస
న్న్యతేనచధర్మకారః॥ స్వామ్యమస్యేనవర్ణ్యస్యవాచ్యంచేదేకథోపమేతి॥**
ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారిజాతీయపాద్యాయకోలచల
మగ్నివాధసూరివిరచితాయాం. కీరాతాజ్ఞానీయవ్యాఖ్యానాయాం

ఘంటావళసమూఖ్యానాంషష్ఠ స్కంధః.

శ్రీహయగ్రీవాంశము:

భారవికృతా - కిరాతాజ్ఞానేనీయే-సప్తమస్కం :-

౧॥ శ్రీమద్భిరితి॥ అథప్రస్థానానంతరం-శ్రీమద్భిఃశోభావద్భిః-సహరథ
జేనసరథగజాఃతైః* తేనసహతితుల్యయోగఇతిబహుప్రసాః - త్రియాణా
జ్ఞానాంభూమిస్తైఃత్రీలోకభద్రురింద్రస్య* తద్ధితార్థే-త్యాదినాఉత్తరపద-
మాసేః-సప్తవైర్దంభవైః - గుప్తానాంసురాంగనానాప్రస్థానంగమనం-అ
ఘుమమహత్సు- విమానానాంరంధ్రేషుకుక్షిమహారేషుభిన్నప్రతిధ్వానై రే
భూతః ఆతపహసమర్చ్యర్చ్యాపుష్పవ- మృదంగనాదఃసహభిషదైఆచభా
పారేభ్యఇతిశేషః- అర్చ్యకాసగేప్రహర్షిణీవృత్తం॥ మూడ్రోగస్త్రీప్రశయ

౧॥ శ్రీమద్భిస్సరథఃజైస్సురాంగనానాంగుప్తానామథసది
వైస్త్రీలోకభద్రైః సమర్చ్యగ్భన్నలఘుఃవిమానరంధ్రభిన్నప్ర
స్థానంసహభిషదేష్యదంగనాదః॥౧॥ సోత్కంఠైరమరగజైర
నుప్రకీర్ణాగ్నిరాయ జ్వలితరుచః పురాన్తఃకౌశః । రామా
ణాముపరిషవ స్పృతస్థితానాంనాసేదే చరితగుణత్వమాత
వతైః॥౩॥ ధూతానామభిముఖపాతిభిస్సమీరైరాయాసాద
విశదలోచనోత్పలానామ్ । అనిన్యేషుపజ్జితాం శ్రియంవ

తఃప్రహర్షిణీయమితలక్షణాత్ ॥౨॥ సోత్కంఠైరితి॥సోత్కంఠైరవేక్షణ
త్తురైరిత్యర్థః - అమరగజైరనుప్రకీర్ణాదాకీర్ణాత్-జ్వలితరుచఃదీప్తకా
లేషుసౌభాగ్యేంద్రస్యపురాదమరావత్యానిరాయనిగణ్య* యాతేల్యచ
వివస్వతఃఉపరిస్థితానాంరామాణాం - ఆతపాన్త్రాయంతఇత్యాతవత్రాః
తైః* సుపీతయోగవిభాగాత్రప్రత్యయః - చరితగుణత్వం సార్థకత్వం
నాసేదేనప్రాప్తంతపత్రాణాసంభవాదిభావః ॥ ౩ ॥ ధూతానా
తి ॥ అభిముఖపాతిభిః సమీరైః ప్రతికూలవాతైః - ధూతానామితిమనః
మిత్ర సూచనం - ఆయాసాన్తతి ప్రసాత్ అవిశలోచనోత్పలానాం -
విశదేతిపాతే - ఈషస్సుకుళితదృశం - వధూనాం - ఉష్ణం శుద్ధ్యతిజనిత
కపోలానాం రాగః పాటలత్వ - మదేనజనితాం శ్రియంతత్సదృశీం శ్రియ

అత్యధః - అతపవనిదశా నాలంకారః - ఆనీన్యేఅనీతవా - వధూరి
 తిశేషః * అజ్ఞాన్వాన్మయతేః కథారిలిట్ - ఇకారాను బంధిత్వాదా
 త్త్వనేపదం || ౮ || తిష్ఠద్భిరితి || కథమపిబాధం || ౯ || కథమాదితథాప్యంతం
 యత్నగౌరవభాదయోరిత్యుత్పలి - దేవతానానుభవాశ్చానుభావ్యాత్
 తిష్ఠద్భిఃఅవతద్భిరిత్యధః - రథవిశేషణమేతత్ - ప్రజవిభిర్వేగవద్భిఃతురంగైః
 రాయతందూరమాకృష్టైఃరథౌమైః - వియతి - నేమీనాంచక్రధారాణాం|| ౧౦ ||

చక్రధారాప్రధిర్మేమిరితియాదవః - వివర్తనేభ్రమణేఅసతివిమానపద్విమా
 నానామివేత్యుపమా - తత్రతస్యైవేతివతిప్రత్యయః - ప్రస్ఫుటిగతిరాసేదే
 ప్రాప్తా - సదేకమణిలిట్|| ౧౧ || కాంతానామితి || కాంతానాంఅపరిసాం-
 క్రాంతానామితిపారే - క్రమేణప్రవృత్తానాం - ప్రకృతత్వాత్ - స్తనానామం
 గరాగేకృతపులకః జనితరోమాంచః - చ్యుతాఃప్రమృష్టాస్త్రీలకాయేషాం తేషు

ధూనాముష్టాంశువ్యతిజనితకపోలరాగః|| ౮|| తిష్ఠద్భిఃకథమ
 పిదేవతానుభవాదాకృష్టైఃప్రజవిభిరాయతంతురంగైః | నే

మీనామసతివివర్తనేరథౌమైరాసేదేవియతివిమానపత్ప్ర
 వృత్తిః|| ౧౧ || కాంతానాంకృతపులకస్తనాంగరాగవక్త్రేషు
 చ్యుతలిలకేషుమాక్రికాభః | సంపేదేత్రమసలిలోద్గమోవి
 భూషాంరమ్యాణాంవికృతిరపిశ్రియంతనోతి|| ౧౨ || రాజద్భిఃపథి
 మరుతావభిన్నరూపైరులూర్చిస్సృటగరిభిర్భవజాంశుకా
 నామ్ | తేజోభిఃసకనకాపరాజిగౌరైరాయామఃక్రియతఇ

వక్త్రేషు - మాక్రికాభః - శమసలిలోద్గమఃస్వేదోద్భేదఃవిభూషాంభూష
 ణంసంపేదేసంపన్నా - కథారిలిట్ - తథాహి - రమ్యాణాంస్వభావసుంద
 రాణాంవికృతిరపిశ్రియంతనోతి - అక్షఃస్వప్రసాదపీభూషణత్వమువవవ్యత ఇ
 తిభావః|| ౧౨ || రాజద్భిరితి || మరుతాంకృతకాశే - రాజద్భిఃదీప్యమానైఃఅభి
 న్నరూపైరవిచ్ఛిన్నాకారైః - అనివచ్ఛలానామదీపంషితాసీవస్ఫుటగతీనదీ
 ప్రమాగాణియేషాంతైః - కనకస్ఫునికాషానికషణంకపోలలోవా - గౌరవ
 జిఃరేఖాతద్వద్వారైరరుద్రైః|| ౧౩ || గౌరవంసేవతేవతభివేశ్వః - ధ్వజాంశుకా
 నాంతేజోభిఃఆయామఃదైఃస్యుం - సాతిరేకఃసాతిశయఃక్రియతేస్తేవ - దీ
 ప్సూతాధ్వజపటాఃస్వతేజఃప్రసారేణదీప్యతమాఇవలక్ష్మ్యంతభిక్యతేప్రేతా-
 స్సాచోలూర్చ్యుపమానుప్రాణితా|| ౧౪ || రామాణామితి మాలైవమాల్యం-య

ద్వా * మలధారణశిథిధాతోమల్యతే ధార్యతశిథిమాల్యం * యుహలో
 ణ్యోత్ - తస్యసాకుమార్యం- అవజితంయేనతస్మిన్ - కుసుమాదపిసుకుమార
 ఇత్యథాః- రామాణాంవపుషి- ఆతపస్య* కృద్యోగేకత్తణివప్తి- సహతశితి
 సహాత్తుచః- పచాద్యచ- తస్యభావస్సహత్వంతత్సంప్రాప్తైసతి - అధికతవి
 స్తుయోగంధరై వైః విధాతుబ్రహ్మణః- విధిషుస్సృష్టిషు-కల్యాణీసాధీయసీ-
 ఉపకారకత్వాదితిభావః- విచిత్రతానానావిధత్వం - ప్రతీయేఅవగతాజ్ఞాతా
 ప్రతిపూర్వాదిణఃకర్మణిలిట్ ॥ ౮ ॥ సింహురైరితి ॥ సింహురైఃనాగసంభవా
 వ్రైఃరాగద్రవ్యైః॥ సింహురంనాగసంభవమిత్యమరః - కృతరుచయః అ
 లంకృతాఇత్యథాః - సహహేముః కిత్వ్యాభిఃమధ్యబంధనైః - సహేముక
 త్వాః* తేనసహేముకత్వాః * తేనసహేతుల్యయోగఇతిబహుప్రీహిః॥ ౯ ॥
 కిత్వ్యాప్రసోష్టేహగ్న్యాదేకాంఛ్యానుధ్యేభబుధనభిశ్యమరః ప్రోతోభిఃస
 వస్త్రసాతీరేకః ॥ ౧౦ ॥ రామానామవజితమాల్యసోపమార్యే
 సంప్రాప్తేవపుషిసహత్వమాతపస్య ॥ గంధవైర్వరశికతవిస్త్ర
 యైఃప్రతీయేకల్యాణీః కిషుపిద్రహానిదాతుః ॥ ౧౧ ॥ సింహు
 రైఃకృతరుచయస్సహేమకత్వాః ప్రోతోభి (స్త్రీ)దశగజామ
 దంతురంతః ॥ సాదృశ్యంయయురరుణాంశురాగభినైర్మర్వ
 పశ్చిస్సుస్ఫురితతహ్రైఃపయోదైః ॥ ౧౨ ॥ అత్యుత్తమర
 వసదామపెత్య దూరంపర్యంతాదహిమ మయూఖ మండల
 స్స ॥ ఆశానామపరిచితమివైః వెణీరమ్యోన్మింద్రదశనీ
 వ్రభివదనాడీభిః ॥ ౧౩ ॥ కరాతగ్రటాభ్యాంమెద్రాద్వనేగ్రాభ్యాంవమచ
 స్రుతిరితిబాలకావ్యే- కరాన్నాసారధ్రాభ్యామిత్యథాః - మదంతురంతరిప
 మ్మాంతః- ద్రవశగజాఃఅరుణస్వరగ్రస్ఫులింశునాంరాగేణఅరుణ్యేనభినైః
 సంస్పృష్టైఃపశ్చిస్సుస్ఫురితతహ్రైఃపయోదైః - సాదృ
 శ్యంయయురిత్యుపమాలంకారః ॥ ౧౪ ॥ అత్యుత్తమింద్రబలాన్పైన్యాఃఅత్యుత్తమర
 వసదాత్ మస్సుహత్ - పయోదాదిభిరీకభావః- అహిమమయూఖమండలస్య
 సూర్యచింబస్య-పర్యంతాద్వ్రీతాత్ - దూరముపెత్యఆగత్య ఆశానాండ
 పరిచితాంగులభితాంవక వేణీమివస్ఫుతాఃఅత్యుత్తేగ్రాగంగాశేషయోశుక్లి
 కృష్ణతయాసామ్యాసంధి వాల్ - దిశ్మక వేణీంహారలక్ష్మీమివేతిశేషిత్ ॥ ౧౫ ॥
 ముక్తాయస్త్రిత్యైక వేణీహార భేదాభిమేషు ॥ అరుణమ్యాటర్మయస్తరంగాయ
 స్సాస్త్రాన్ద్రదశనదీంతుండాకిసీంయయః ॥ ౧౬ ॥ ఆముత్యైః ॥ అనుత్యైఃభగ్నిమరకు

లైః ఆకులూఁడన్ధాతాఁడన్ధాపితాఁగ్రధితాని అన్యోన్య సుఖద్ధానిచరజాంసి
యేషు తానిపంకజానిభున్వకంపయన్ - మరభిరిత్యథః - గగననదీతరంగైశ్చ
తః - మాతర్యంతరిక్షేశ్వయితీరిమాతరిశ్వానాయుః - కాంతానాంసంతాపం
విరమయిరిస్త్యశమయామాసేత్యథః॥ ౧౦ ॥ సంభినైర్మరిభిః॥ ఇభతురగావ
గాహనేనహస్త్యశ్వానలూడనేన - సంభినైః సంత్రుభిలైః - సురాపగా
యాఃపయోభిఃకర్తృభిః - పవనీమనుషదవ్యామిత్యథః * లక్షణేష్టంభూతే
త్యాదినాకర్మప్రవచనీయత్వాద్విత్వీయా - ఉర్విఃవీపులాఃవిమానపక్షిః - సు
కృతినామితిశేషః తదేవపూర్వం తర్వాత్సవిదంప్రథమం యథాతథాఆకాశ
గంగాయాఃతటాభావాఃతటాభావః - వప్రాంతేషురోధాభూమిమహస్థలనానిలైః
వివర్తనంప్రత్యావృత్తిః ॥ ౧౧ ॥ వప్రపితరీనానస్త్రీక్షేత్రోధనీసామగ్నితైజ
యంతీ ప్రతివిదధేచక్రేభ్యవీశయోక్తిః॥౧౨॥క్రాంతానామితి॥గ్రహైశ్చరితా

యయుబలాని॥౧౦॥ ఆమల్లభృశరపలాకురానధుశ్చన్న
ద్ధాతగ్రధితరజాంసిపంకజాని । కాంతానాంగగననదీతరంగైశ్చ
తస్సంతాపంవిరమయతస్తమాతరిశ్వా॥ ౧౧॥ సంభినైర్మరిభ
తురగావగాహనేనప్రాప్యోర్విరసుపవనీంవిమానపక్షిః । త
ర్వాత్సం ప్రళేపితధేసురాపగాయా వప్రాంత స్థలవివర్త
నంపయోభిః ॥ ౧౨ ॥ క్రాంతానాంగ్రహచరితాశ్చరోధా
నామత్యోగ్రత సుతవెత్సవేదికానామ్ । నీస్సంగంప్రభిరు
పాదదేవివృత్తిఃసంపీడ్యుభితజలేషుతోయదేషు॥ ౧౩ ॥ త
ప్తానాముపదధిరేవిమాణభిన్నాఃప్రహ్లాదం సురకరిణాంఘనాః

త్సూర్యావిభిరాశ్రితాత్ - కవణిక్తః పథఃమాగాల్ - క్రాంతానాని
ప్రాంతానాంఅత్యుత్తరధారానామిశేషః తేషామగ్రేక్షతాదారితాః
సురవేత్సవేదికామైస్తేషుంరథానాంప్రభిః॥ ౧౧ ॥ చక్రంరథాంగంతస్యాంతేనే
వస్త్రీస్యాత్సృగిః పుమానిత్యమరః సుపీడేనకోదనేనత్రుభిరాజలూనియే
షాంతేషుతోయదేషునిస్సంగంనుప్రమాతం యథాతథా - వివృత్తిఃపరిభ్రమ
ణంఉపాపదేస్వికృతేత్యేతయోక్తిఃస్వభావోక్త్యాసంస్మృత్యతే - సంభిన్న
త్రుభి తేఃపారే సంభేదోవిచుడః॥౧౩॥ తప్తానామితి॥విమాణభిన్నాః - అత
పవతురంతః ఘనాః తప్తానాంసురకరిణాంప్రహ్లాదంఉపదధిరేచక్రేతథాహి
వరోపకారేయక్తానాంతసక్తానాం రుజత్స్వపిపీడయత్స్వపివిషయేకల్యాణే
హితకారిణీప్రవృత్తిఃవ్యాపారోభవతిఅథ్ధాంతరన్యాసాలంకారతతోయత్తం

మేఘానాంగజదంతపాటితానామపితదాష్ట్రోదకత్వమితిభావః- ఘనగ్రహణా
 ద్యతోనాదృథాస్తతోనమీగ్లాఃకిలూపకృతవంతఇతితాత్పర్యాధి॥౧౮॥సం
 వాతేతి॥ సంవాతాసంపహతావాగతిగంధనయోరితిభాతోశ్చతృప్రత్యయః
 అనిలేనకామినేవేతిభావః దిశ్యస్త్రీణాం జఘనేషువరంత్రేష్టం యదంశుకంత
 స్త్రిణావివృత్తింతసపారంముహూనీయమానేసతి-పర్యస్యత్-ప్రసరత్ పృథు
 విశాలంమణిమేఖలాంశుజాలంఊర్వోస్యతకంచలనాశ్చ॥ ౧॥ యతకంసం
 శయేయ్యగ్నేయాతకేచలనేపిచేతిశ్వః- అంతరేధవం అంతరీయం అథోంశు
 కంజహాదిభ్యశ్చేతిచ్చప్రత్యయః॥ ౧॥ అంతరీయోపసంవ్యానపరిధానాన్య
 ధోంశుకఇత్యమరః సంజష్టేసుజాతం జనధాతోఃకర్తరిలిఖ్- ఉన్నేత్తాలం
 కారః॥౧౮॥ అపీతితుమారిపాతైఃకిరవప్తైః॥౧॥తుమారోహిమశీకరాపితివి

క్షరంతః॥ యక్తానాంఖలుమహతాంపరోపకారేకాశ్యాణీ భ
 వతిసుజత్స్వసిప్రవృత్తిః॥ ౧౮ ॥ సంవాతాముహూరనిలేననీయ
 మానేదివ్యస్త్రీజఘనేషువరాంశుకే వివృత్తిం । పర్యస్యశ్చపృథు
 మణిమేఖలాంశుజాలం సంజష్టేయ్యుచ కమివాంతరీయ మూ
 ర్వోః॥౧౮॥అప్యాద్రీక కృతతలకాప్తమార పాతైః ప్రస్లోదం
 శమితపరిశ్రమాదిశంతః । కాంతానాంబహుమతిమాయయుః
 పయోదానాల్పీయాన్యశుశుభ్రంహిన్త్రివోషః ॥ ౧౯ ॥
 యాతస్యగ్రధితభరంగస్తైః తాభీపిచ్ఛేసం పవయసి వారివా
 మాజాలే । ఆశేసుస్త్రిప్రవహజనాంగభాజాంసంధానంసు

శ్వః ఆద్రీకృతతలకాలపిమాజితపిశేషకాంపి శమితపరిశ్రమాః- అతప
 ప్రస్లోదందిశంతఃఆనందకారిణః పయోదాః కాంతానాం-కతకరిషష్టి- బహు
 మతింతిలకాద్రీకరణదోషవిపరిశ్రమశమదేనప్రహ్లాధానాశ్చతా-రం స
 మ్మతిమాయయుః-తధాహి ఉల్పీయాకాలిల్వవోషఃబహుప్రభూతంసుకృతము
 పకారంసహిన్త్రినమహంతి అథాంతరన్యాసోలంకారః॥యాతస్యేతి॥గ్రధితరం
 గంబంధోమీయత్రైకతంతస్యఅభేవాభాయస్యతప్తికవిగతాఃపయాంసీయ
 స్తాస్త్రస్త్రివివయసిజజలేశశమాద్విభాషకంకిల్పాన్నసమాసాంతః ఉర్వ
 జపాతస్తుపయశ్చబద్ధైర్వికవచనాంతస్యేతి నకశ్చేద్విరోధః- వారివామాజాలే
 మేఘబృందపిచ్ఛేదంత్రుగీంయాతస్యసురధనుషఃఇంద్రచాపస్య త్రిదశ పధా
 జనాంగభాజాం మణీనాంతదంగ సంగి విభూషామణీ మిత్యర్థః - ప్రభాః

కాంతయఃసంధానంతలేనుఃచక్రః - అత్రాభరణప్రభాణామింద్రచాపసంధా
నాసంబంధేపిసంబంధాభిధానాదతిశయోక్తిః॥ ౧౭॥ సంసిద్ధావితీ||సంసిద్ధో
కార్యసిద్ధివిషయే - ఇశీంధావినామ్రకారేణకర్తవ్యమితీకరణీయం తేనసన్ని
బద్ధైఃఅసంతకరణీయాభాసంబంధైరిత్యధః ఆహుపైరాభాషణైః - ఉపల
క్షీతయా॥౧॥స్వాదాభాషణమాలాపశ్యమరః దశశతానిసంఖ్యాయేషుతాని
లోచనానియస్యసందశతలోచనఃసహస్రాక్షుశ్యధః- తస్యద్వజన్యాసే
నయా- పితపితాంపక్షిణాంపీధీమార్గం॥ ౧॥ పితృనానభసంగమాశ్శ్యమ
రఃతనపతీత్యాదినావికల్పాద్విడాగమః పిలంఘ్యమూత్రైఃజీవనముదకంమూ
యతేబద్ధ్యతేపిష్టితీజీమూతాః - వృషోదరాదిల్పాన్సాధుః వైఃఆపిహితసా
నుఃఛాదితతటః - తుంగతటశ్యధః - ఇంద్రకీలఃఆసేదేప్రాప్తః - సదేక
మణిణీట్ ॥ ౧౮ ॥ అకీణేత్ ॥ పిలాసిసినాంముఖినైః - ఉపమితస

రథనుమఃప్రభావణీనామ్ ॥ ౧౭॥ సంసిద్ధాఃపితీకరణీయసన్నిబ
ద్ధైరాల్పాప్తైః పితపితలాం పిలంఘ్యపీధీమ్ । ఆసేదేదశతత.
లోచనధ్వజన్యాజ్జేమూతైరపిహితసానురింద్రకీలః॥ ౧౮ ॥ ఆ
కీణాముఖినైర్విలాసిసినాముఘాతశ్శుటవిశదాతపత్ర
ఫేనా । సాతూర్యధ్వజతగభీగమాపతంతీభూభద్భుశ్శిరసినభో
నదీవరేజే॥౧౯॥ సేతుత్వందఃపతయోముచాంవితానేసంరం
భాదభిపతతోరధాజవేన । ఆన్యన్యాయమితరన్తి భుగ్న
ఘోణాఃకృశ్శేణాక్షితిమవనామిన్స్తరంగాః॥ ౨౦॥మాహేం

మాసః - ఆకీణాన్యాప్తైః - ఉమ్మాతాఃస్ఫుటాన్యసంకుచిరానివితదాతపత్రా
ణిశ్వేతచ్ఛత్రాణిఫేనాశ్చనయస్యాస్సతథోక్తా - తూర్యధ్వజలైఃవాన్యనిష్ఠ
ప్తైఃగభీరంయథాతథా- భూభద్భుఃఇంద్రకీలస్యశిరసిఆసతలీ సాసేనానభోన
దీవరేజే ॥ ౧౯ ॥ సేతుత్వమితి ॥ పయోముచాంవితానేసేతుత్వందధరినతి-
సంరంభాదాటోపాజ్జతేనఅభిపతతఃమేఘబృందపథరీకృత్యధావత ఇత్యధః
తథాభూతాఃరధాణియమివైఃఆకృప్తైః రన్తిభిఃప్రగ్రహైఃభుగ్నాఃఆకుంచి

తాఃఘోణాఃప్రోధాఃయేహంతే ॥ ౨౦ ॥ అవిష్కంకుటిలంభుగ్నంవేల్లితంవక్రమిత
పి॥కిరణప్రహారన్తి॥ ఘోణాతుప్రోధమస్త్రీయామితిచామరః- అవసమం
తీత్యవనామినఃఅవనతపూర్వకాయాఃతురంగాః- కృశ్శేణమహతాప్రయాసే
తీక్షితిమానిన్యరిత్యస్వభావోక్తిః ॥ ౨౦ ॥ మాహేంద్రమితి ॥ మహేంద్రం

నగమభిః ఇంద్రకీలాభిముఖం * అభిఃపరిత ఇత్యాదినా ద్వితీయా - ది
వఃఅంతరితౌత్ పతంతఃఅవతరంతః - వర్తంతస్థితాఃపాశ్వకాఃజలదాః యే
షాంతేక రేఃఋషువర్యాఃక రేఃఋవర్యాః * సనిధానరణభిషక్తిప్రతిషేధా న్న
ప్తయో యోగవిభాగాత్సమానః - నిలయ నేనిష్ఠ క్రింపవత్సేఅవస్థా నేనిష్ఠుల
వనై గ్రిజలగిరితాయభిఃనగేంద్రై గ్రిమైనాకాదిభిస్సాన్యత్యంజగ్నురిత్యు సమా
౨౧ || ఉన్నంభితే || వహద్రేః ఉన్నంకేసుభానయిష్టమంవివమంద ని
మోన్నతంతస్త్రి సవిషమే - గ్వంతై కవద్భావః - వియగభిపాత లాఘవే
నగగనసంచారపాటవేససమమేకి యాపమారోహోపరోహారహితమత్యథః
క్రాంతానాం చ్ఛత్రాంతరంగమాణాం ఖురపదవీఖురపత్త్రిః - ఉపనదినదీస
మీపే - అవ్యయాభావశ్చేదిన పుంసకత్వా స్థస్త్వత్వం - నైక లేషు ఆ

ప్రసగమభిః కి రేఃఋవర్యాః పర్వంతస్థిత జలదాదివః పతం
తః । సాన్యశ్వంజలయినగమ్ క్రింపవత్సే రాజన్యజలగిరి తా
యభిర్నగేంద్రై గ్రిమైనాఉన్నంకేసుభానయిష్టమంవివమంద
క్రాంతానాం వియగభి పాతలాఘవేన । లాఘాలాదవపది
నైక లేషులేభే సావ ద్విం ఖురపదవీఖురంగమాణామ్ || ౨౧ ||
సద్ధానంసశబ్దం నివృత్తానయమంతై స్సమన్వయ స్త్రి
నినైరభివ్యకాసు । ఉన్నై నైఘానగవశింకయామయానై
సోత్కంఠంధ్వజుపశుశ్రు వెరధానామ్ || ౨౩ || సుభిన్నా
మవిరళపాతిభిర్నయూనై ర్మూనాంభృతముప మేఖలంఘ

మూలానన్తలమారభ్య సహస్రస్యభావః సాహస్ర్యంలేభే - నైకశాద్యవ్య
సీమసుగగనసంచారే సమవద్విషమేపిః సమభావాద్విచ్చిన్నా
రసరణిః నైక లేషుసర్వప్రసమత్వాగవిచ్చిన్నైర్విభక్తః || ౨౨ || సద్ధానమితి ||
సద్ధానంసశబ్దం నివృత్తానయమంతై ప్రవాహోగయానుతాను || ౨౩ || ప్రవా
హానిర్వృత్తానయమంతై అభివ్యకానుఉద్భవభూమీషు || ౨౪ || భూమి
రూప్యవధిత్వకేన్యవరః ఉపాధిభ్యామిత్యాదినాన్యకస్త్రివ్యయః - మం
దై గ్రిగంభితైః || ౨౫ || కలోమంద్రస్తుగభీరభ్యవరః - ప్రతిగనైప్రతిధ్వ
నైః - సమన్వయ వర్ణమానః - రధానాంధ్వనిఃపునిరవశంకయా గజి
త భిమేణైవి భాగ్రిమదలంకారః - ఉన్నై వైః మయానైః సోత్కం
ఠంజగశ్రువేశ్రుతః శృణో తేకమణిలిట్ || ౨౬ || సుభిన్నామితి || అవిరళ
పాతిభిఃనిరంతరప్రసారిభిఃఉపమేఖలంకటకేష్విత్యథః || ౨౭ || అథమేఖలా ||

శ్రోణిస్థానే ద్వికటచేకటిబంధేన బంధనశ్చ తియాదవః - నీలానామనీనామనీ
 నూనైః భృశం సంభిన్నాం పక్షిభూతాం - అతయేవనభోంతరా లేవిద్భిన్నా
 మవస్థితామిత్తుత్పేత్రితా - వప్రాంభస్య గ్రితం ప్రస్థోదకధారాం - వనితాః అప
 రాగీ య్యాంబభూతుః - వప్రాంభస్య గ్రితేః స్వచ్ఛాయావరిత్యా గేన ఇంద్రసింహ
 హానికాంతస్వీకారాత్తద్గణాధిపి తావిచ్ఛేదోత్పేత్రితే తియోరంగంగి
 తావేన సంకరః - తేన వనైలాపిచ్ఛేదభగ్నిరూపభాగ్రితమావృజ్య తే॥ ౨౮॥
 సన్నేహి ధురుగతాస్తేషాం సూర్యాతానాం నియంతృణాం ధియమవవమ
 ప్త్య అవజ్ఞాయ - ఆసన్నాయాం ద్విపపవ్యం వనగజమా గేయోమదానిః త
 ప్తిర్రుద్యతః తంత్రోపపంకః * స్రుగ్రుహే త్యాది నా సంప్రదానల్పాశ్చతు
 ర్ణా - సవ్యాకరసంపదం - నిజకరిణిభిః ఆత్మవిద్రావ్యప్తవిద్రావ్యసంకరిణః ప్ర

నిరామ్ । పిద్భిన్నా మివవనితాన భోంతరా లేవ ప్రాంభ
 ల గ్రితం ప్రస్థోదక ధారాం ॥ ౨౮ ॥ ఆసన్నద్వి పపవ
 ప్త్య అవజ్ఞాయ నిలాయ ద్విపంతోధియ మవమ త్యధూగ్ తా
 నామ్ । సవ్యాకరజ కరిణిభి రాత్మవిద్రావ్యప్తవిద్రావ్య సుర
 కరిణః కళుః దివిః ॥ ౨౯ ॥ సీరంధ్రగ్రితమిదంధాంగసు
 గ్నైః సవ్యస్వరూపసరిగారుణ్యహంతే । ఆతేనేవనగహనాని
 నాగససాఘం త్నైః తత్సంభిరృజితాహ్నుకన్యా ॥ ౩౦ ॥ సం
 భోగ త్నైః సహనామ భోవగంగంభిభాగ్రితాంజ్వలిత మణిని
 నైకతాని । అహ్యాఘస్త్వత్పతనమూచిరాం సహాయావృ

సంగననకభంబిత త్నైః మిభిలేః ॥ ౩౧ ॥ సీరంధ్రగ్రితమిదంధాంగసు
 గ్నైః సవ్యస్వరూపసరిగారుణ్యహంతే । ఆతేనేవనగహనాని
 నాగససాఘం త్నైః తత్సంభిరృజితాహ్నుకన్యా ॥ ౩౨ ॥ సం
 భోగ త్నైః సహనామ భోవగంగంభిభాగ్రితాంజ్వలిత మణిని
 నైకతాని । అహ్యాఘస్త్వత్పతనమూచిరాం సహాయావృ
 త్తయోరంగంగి భావేన సంకరః ॥ ౩౩ ॥ సంభోగేవి అభవ్యత్రా రేరింద్ర
 గ్రితసహయాః సవివాగంధర్వాః - ఉపగంగంగంగాయాస్సమీపే * అవ్య
 నాభావస్యనవుంసక త్నైః స్రుత్వం - సంభోగ త్నైః సహనాం ఉపభోగ

యోగ్యవనాం జ్వలితాః మణయోయేషు తాని సైక తానిభిభాక్తాం భృషాః
 తరిశానవన్యైః స్వతఃపతితైః సుమైరాచితాం వ్యాప్తాం అవిరభాస్సాం
 ద్రాశాద్వలాశ్శబదప్రాయ ప్రదేశాః స్యాంతాంధరిత్రం అధ్యామః అధితప్తః
 వసలేర్యజాదిత్వాత్సంప్రసారణం - అత్రః రిత్రివిశేషణపదార్థా నామధినా
 మధినా స హేతుత్వాననేకపదార్థా హేతుకంకావ్యలింగమలంకారః ॥౨౩॥
 భూభన్తురితి హరిసఖవాహినివేశగంధర్వసేనాశివీరం ॥౨॥ నివేశశివీరో
 ద్వాపెహూపన్వాసేషు ప్రక్షేతత్తితాశ్వతః - భూభన్తుః ఇంత్రకీలస్య - ఉ
 వ్యాః సముధికంపూర్వస్త్వదభ్యధికం యథాతథాశ్రీమన్తాంత్రియమిత్యధ్యః
 దధేదనయామాసతథాహిమపెహూదయానాం మహత్తనాం సంభూతసవ్య
 శ్చేవాయాంకిమసులభం సకిం దిష్టం భమిత్యధ్యః యతః చ్చయానై వా
 యోగోపి ఉచ్ఛాన్యముతః స్వం నయతి అత్ర ప్రకృతయన్యచ్ఛాన్యోగస్య త్ర-

త్రాతెరిపిరళ శావ్వలాంధరిత్రీ ॥ ౨౪ ॥ భూభతుః సుమధి
 కమా దధేతదోర్వాః శ్రీమన్తాం హరిసఖ వాహినివేశః
 సంభూతకిమసులభం మపెహూదయానాముచ్ఛాన్యముతః
 తియచ్ఛయాపియోగః ॥ ౨౫ ॥ సామోదాకమసుమతరుత్రి
 యోపి ద్విష్టం పత్తిః కిసలయశాలిలతానామ్ సాఫల్యం
 యర మరాఙ్గనోపభుక్తాస్సాలస్తీరుపకురుతే యయాపరే
 సామ్ ॥ ౨౬ ॥ క్లాంతోపి సేవనూజనః పురస్తాదగ్రే లీనానాం సంక్రితానాం అహీనాం

వనాం ప్రృథగ్భక్తయోగస్యోక్తః సేవధాయత్వే మిత్యన్వాయేనాగ్
 పత్తిరి ప్రాకరణికాం ప్రాకరణికాం దూపాధాపత్తిరలంకారితమత్తిగ్
 కిస్యరసోభావాద్యత్రైవత్త్వస్యధాపతేత్ । మైత్యన్వాయతస్సస్య
 ధాపత్తిరలంకారిత్ ॥ ౨౭ ॥ సామోదాకః । సామోదాకః ససారభాః - కి
 సుమద్రానాన్తరః - శంపానావాపి మురప్రవృత్తిః - తేహంత్రీయసవ్య
 యః కిం క్లాంతః జనప్రదేశాః ॥ ౨౮ ॥ విష్టం ప్రాకరణికానామిత్యం రః - కిసలయశా
 లిలతానాం సంపత్తిః పతామరాంగమోపభుక్తా సుత్యసాఫల్యం యయ
 తథాహి - యయాలత్ప్యకరణేన పరేహం ఉపకురుతే - లక్ష్మీవానిశేష
 సాలస్తీః నాన్యేతిభావః - వరేహామిత్యత్ర అనుకరణిభగవతో వారాయ
 స్త్యేత్యాదివత్ శ్రీయామోగేపి సంబంధసామాన్యమస్మి ॥ ౨౯ ॥ క్లాంతభిః
 క్లాంతోపి త్రిదశవనూజనః - పురస్తాదగ్రే - లీనానాం సంక్రితానాం అహీనాం
 శ్వసితైః నిశ్వాసైః - విలోలాః పల్లవా యేహంతేహం చందనానాం సంప
 ర్కం - హతవిద్యైః భుక్తైః అవృతానాం సంవృతానాం సేవ్యానాం త్ర

భూతాంసంపర్కమివపరిహంతిత్తు - మత్తవద్వత్తసంస్పృష్టాగుణాథ్యాఅపిత్యా
జ్యాఇతిభావః॥ ౩॥ ఉత్సృష్టేతి॥ ఉత్సృష్టాఃఆక్షిప్తాఃధ్వజాఃకుథాఆస్తరణాని
కంకటాస్తనుత్రాణిచయేభ్యస్తే॥ ౧॥ ప్రవేశ్యాస్తరణంవణఃపరిస్తోమఃకుథో
ర్వయోరిత్యమరః - విదితనయైఃశిక్షాభిజ్ఞైఃయిత్యభిః - శ్రమంవిసేతుమపనే
కుంధరిత్రీమాసీతాఃనివేశ్యమానాఇత్యథః - ద్విపాఃయుగాంతవాలై రాక్ష
ప్తానిఉద్ధృతానిద్రుమాణాం గహనానియేభ్యస్తే - పర్యస్తాఃవిపర్యాసితాఃగిర
యభవపరేజుః॥ ౩౧॥ ప్రస్థానేతి॥ గజపతినాప్రస్థానశ్రమేణజనితాంబ్రాంపహః
సుఆముక్తేసదానపంకేశయ్యాంలేశయనదేశేతుణంపిలీనం అలీనాంమధుపా
వాంకులం॥ ౧॥ మధులిన్దుభుపాలినఇత్యమరః - సంరంభేణ ఉద్ధానసంభ్రమే
శ్చ్యుతంభ్రష్టంశృంఖలంనిగళమివచకాశేశుశుభేఇత్యుత్ప్రేతా ॥ ౧॥ అథ

తపిలోలపల్లవానామ్ । సేవ్యానాఃహతవిసయైరివావృతా
నాంసంపర్కంపరిహరతిత్తుచందనానామ్॥ ౩౦ ॥ ఉత్సృష్ట
ధ్వజకుథకంకటాధరిత్రీమాసీతా విదితనయైఃశ్రమంవిసేతుమ్ ।
ఆక్షిప్తాస్త్రమగహనాయుగాంతవాలైః పర్యస్తాగిరయభవ
ద్విపావిరేజుః ॥ ౩౧ ॥ ప్రస్థానశ్రమజనితాం విహీయనిద్రా
మాముక్తేగజపతినాసదానపంకే । శయ్యాంలేకులమలినాం
తుణం పిలీనం సంరంభచ్యుతమివ శృంఖలం చకాశే॥ ౩౨ ॥
అయస్తస్సరసరిదోమరుద్ధవత్కా సంప్రాప్తంవనగజదా
నగంధిరోధః । మూధానం నిహితశితాంకుశం విధున్వక
యంతారంనవిగణయాంచకారనాగః॥ ౩౩॥ ఆరోధుస్సమవ

౧౭౩ లే, అంకురోనిగళోస్త్రీస్యాదిత్యమరః॥ ౩౨॥ అయస్తఇతి॥ వనగజదా
గంధోస్యాస్త్రీతథోక్తంగోధః పరకులమిత్యథః - సంప్రాప్తంగంతుం-
తయస్తఃఉద్యుక్తఃప్రయత్నంకుర్వాణఇత్యథః * యసూప్రయత్న ఇతిధా
తోఃకతఃరిక్తః - కింతుసురసరిదోమనగంగాప్రవాహేనరుద్ధవత్కాయస్య
సఃనాగోగజః- నిహితశితస్త్రీతుఃఅంకుశయన్వకతంమూధానంవిధున్వక
రోహదితిభావః- యంతారంనవిగణయాంచకార॥ ౩౩॥ ఆరోధురితి ॥ సమవన
కస్యజలపానాథమానత పూర్వకాయస్యకరేణోగజస్య ॥ ౧॥ కరేణురి
భ్యాంస్త్రీనేభఇత్యమరః- కరేణపీతస్యశేషపయసి- ఆరోధుఃహస్తపకాత్

సాశంకంసభయం సమీరితేషిస్తేసతీతృణః - కీకరః అగుణేమదస్యసురి
తీమదధారేయయోస్తాకపోలైసన్నర్థకప్రవృత్తః * వృక్షేరజాహాసంక్రమే
విభాహావృద్ధిర్వక్తవ్యేతివృద్ధిః - మదభవసస్సుండేమసావ - మదసంపృక్తస్య
మదసాదీర్ఘ్యాన్తదోపమా ॥ ౩౪ ॥ ఆహ్రాయేతి ॥ అతీతృవృతాప్యఃపిపాస
తాపి- త్తణమాహ్రాయరోమామతీరలీర - విభక్త్యర్థేవ్యయీథావః ని
హితేవృత్తైఃసూణిఃతెల్వచనెయస్యతేన - ప్రలిజజఘృతయేతిథావః వా
రణేసహిమంశీతలమపివనసరిణాంమదాంబుసేతైః దానధారాభిఃసంపృక్తం
వారి - నాచేమేగపేతమితృధుః * చములపిసత్తిధాతోఃకీర్తనీతి ॥ ౩౫ ॥
ప్రకృత్యతదీతి ॥ క్షీడంతోవిహరంతః - గజసంయోగిహ్నగాయాఃగంగాయాః
పయాంసప్రకృత్యతదీతిక్షీడంతఃసంభవ్యైర్గృహ్యైర్బలైః కెసైఃకె

సలస్యపేతశేషసాఙ్గిఁచయసిసమీరితేరేణ ॥ సన్నర్థక
స్సంభవమదప్రతీక పోరాసస్సుండేమదభవసంక్రమే ॥
౩౪ ॥ ఆహ్రాయేత్తణమహ్రాయరోమామతీరలీరత
వృత్తైలోనేన ॥ సంపృక్తవనరిణాంమదాంబుసేతైర్నా
చేమేహిమమపివారివారిణేన ॥ ౩౫ ॥ ప్రకృత్యతదీతి
క్షీడంతోగజసంయోగిహ్నగాయాఃపయాంసప్రకృత్య
తదీతి ॥ ౩౬ ॥ అతీతృవృతాప్యఃపిపాసతాపి
సంపృక్తసంజాతతరంగం తారకాదిత్వాదితవ యగ్నాతరంగవత్కృతంవత్సం
కృతతరంగతీరిణిదిగ్గతైః తాపిగ్గవన్యావాన్తతుపోయః - తథామాతః
తైః ఉన్నధితానాంబుంతితానాంసరోజానాం రేణుభిఃపింగుపివంగులంబ
మంజుషేనవఃపారంజనేనరక్తంమాంజిష్ఠంవసనమివనబాధాసే ॥ తేనరక్తే

వహితాస్త్రోహరాస్తామ్రాస్తాప్రవృత్తానరేభావః ॥ ౩౬ ॥ యోయో
తైః - అతపప్రసరసేజగంసశిః - పోతైఃఉపక్షిరాస్సంతః ॥ ౩౭ ॥
అత్రమదసరంబగురయోస్సహయోర్వి పింగయోర్వ్యంసంసత్వత్తరలంకా
రః పతేనగజానాంసహ్నగాయాశ్చపరిసశ్చక్రయాంతరస్సంరంభోవ్యవ్య
తే ॥ ౩౮ ॥ అగ్నిమితి ॥ ఘనాయోసేసాద్రలోహ ॥ స శేవేణసమాసః బలంజ
సాసేనావరాగణ-అక్షణం సుపక్షిప్రయోజైః ఆలోడనైఃతేమతీరేమతరంగి
తంసంజాతతరంగం తారకాదిత్వాదితవ యగ్నాతరంగవత్కృతంవత్సం
కృతతరంగతీరిణిదిగ్గతైః తాపిగ్గవన్యావాన్తతుపోయః - తథామాతః
తైః ఉన్నధితానాంబుంతితానాంసరోజానాం రేణుభిఃపింగుపివంగులంబ
మంజుషేనవఃపారంజనేనరక్తంమాంజిష్ఠంవసనమివనబాధాసే ॥ తేనరక్తే

త్యజి మాంజిష్ణమిత్యత్ర కాశేయమితివాసాతఃప్రకాశేయశబ్దాత్ ॥౩౧॥ కాశే
యంక్రిమికోశోద్ధమిత్యమరః॥ ౩౨॥ శ్రీమద్భిరితి॥ శ్రీమద్భిఃకోభావద్భిః- నియమి
తాఃకంఠరాశ్చపదాంతాపాదగ్రాణిచయేషాంతైః॥౩౩॥ పాదాంతపశ్చిమః
పాదపతవైజయంతీ-అగురువనేషుసాంగహారం సాంగఃక్షయేషం యథాతథా-
సంస్కృతైః- నిస్సృతాన్రస్సృతానిమదాంబూయేషాంతైఃగజేంద్రైః- ప్రస్యం
దినఃజలప్రావిణః ప్రచలితాయోగంక్షలైలానైషాంకోభాసంస్తేప్రాప్తే-కమణి
చిత్ ॥౩౪॥ గంక్షలైలాస్తుమృతాఃస్థూలాపలాగిరెరిత్యమరః అత్రాస్యస్యాస్యశో
భాప్రాప్త్యసంభవాత్తస్యదృశీశోభేప్రతిబింబాయైపాన్నిదశకాలంకారః॥
౩౫॥ నిశ్శేషమితి॥ గంధంపహతీతిగంధవాహూవాఽయ్యుఃకమణ్యుః ప్రోతో
భిఃసప్తమదనాడిభిః-అజస్రీనిశ్శేషంయథాతథా-ప్రశమితఃరేణుర్ద్యేనతత్మ
దజలముష్ణిరాంవర్షరాంవారణానాం సంబంధినంవ్యవహిత స్థిరస్సృతఃభూ

మాంజిష్ఠంవసనమివాంబుజభాసే॥ ౩౬॥ శ్రీమద్భిః
మితకంఠరాసదాంతైస్సంస్కృతగువనేషుసాంగహారమ్ ।

సంప్రాప్తేని స్మృతమదాంబుభి గజేంద్రైః ప్రస్యందిప్రచలి
తగంక్షలైశోభా॥ ౩౭॥ నిశ్శేషంప్రశమితరేణువారణానాం
ప్రోతోభిర్మదజల ముష్ణిరామజస్రీమ్ । అమోద వ్యవహిత
భూరిపుష్పగంధంభినైల్లాసురభి మువాహ గంధవాహః ॥

౩౮॥ సాదృశ్యందధతి గభీరమేషు ఘోషైరున్నిద్రతుభిత
మృగాధివశ్రుతాని । అతేనుశ్చకితవకోరసీలకంతాను-చ్ఛాం

రిఃపుష్పగంధోయేనతం భిన్నాపుష్పాఃపలాలతావిశేషాః॥ ౩౯॥ పృగ్వికాచంద్ర
బాలై రేత్యమరః తత్పుష్పాణిచైలాః॥ ౪౦॥ పుష్పజాతిప్రభృతయఃస్వలింగా
త్యమరః భినైల్లావత్పురభింఘ్రాణేంద్రియతర్పణమిత్యుపమా- పరిమళమా
మోదమువాహవహతిస్త్రు॥ ౪౧॥ సాదృశ్యమితి॥ గంభీరైఃమేషుఘోషైఃగజై
తైఃసాదృశ్యందధతీత్యుపమాదధాతేశ్శత్రుప్రత్యయః॥ వానపుంసకస్యేతివిక
ల్పాన్ముమభావః-ఉన్నిద్రాఃబృంహితశ్రవణాదేవప్రబుద్ధాఃకుభితాఃసందబ్ధా
శ్చయేష్యుగాధిపాఃతైఃశ్రుతానిఆకణికాతాని-నతుప్రబుద్ధాసీతిభావః - అమర
మహాభబృంహితానిమహంతశ్చతేషభాగజాశ్చేతి మహాభాః అనురాణాం
మహాభాః తేషాంబృంహితానిగజైతాని-కచ్ఛాంతాననూపదేశాత్॥ ౪౨॥

ప్రాచీనమనూపంస్యాత్పుంసికచ్చస్తథావిధత్వమరః - చకిరాగజీరశంక
యాసంభ్రాంతాఃకఠోరాఃపక్షివిశేషానీలకంఠాఃమయూరాశ్చయేషుతా
తథాఘాతాఃఆతేనుః॥ భ్రాంతిమదలంకారః॥ ౮౦॥ శాఖతి॥పరిరఃభాద్యతే
లనెనేతిపరిజ్ఞప్తఃపరికరఃపసనాభరణాదిఃశుభంసంజ్ఞాయాంఘఃప్రాయశ్చితి
ఘప్రత్యయఃఛదేఘేఃపప్యపసగఃస్యేతిహ్రీస్వశ్చ-శాఖామలవసక్తాఃకమ
నీయాపరిచ్చదాఃయేషాంతేషాం-అధ్వవిశ్రమఃతేనతిమలైఃపీడితైః వగూజనైః
స్సేవితానాంనివేశనానాంవిభాగైఃఆవాసభూమివిచ్ఛేదైః- పరిమృతానా
మలంకృతానాంశిశంపయ్యపేభ్య ఇత్యాదినానుట- వనపాదపానాంఅరణ్య
వృక్షాణాం-పురేయమవనంకృత్రిమవనంతత్రజాతాపురోపవనజాలక్ష్మీఃజన్మ

తానమరమహేభబృంహితాని॥౮౦॥ శాఖావసక్తకమనీయవ

రిచ్చదానామధ్వశ్రమాకులవధూజనసేవితానామ్ | జన్మేనివే

శనవిభాగపరిమృతానాంలక్ష్మీః పురోపవనజావన పాదపా

నామ్॥***ఇతిశ్రీభారవికృతాకిరాతాగ్జనీయే

మహాకావ్యే-సప్తమస్కంః

జాతా-అత్రావ్యప్యాఅస్యలక్ష్మీసంబంధాసంభవాత్తస్య దృశీతిసాదృశ్యాత్
పావశసంభవస్వప్తసంబంధేయంనిదర్శగనా విసంపత్తిలకాప్యప్తః॥నో॥ఉ॥
వసంపత్తిలకాత భజాజగౌగఇతిలక్షణాత్ ॥ .....*

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణ పారావారపారీణ శ్రీమహాలాపాధ్య

యకోలచలమైనాథసూరివిరచితయాంకిరాతాజానీయవ్యా

ఖ్యాయాంఘటాపథసమాఖ్యాయాంసప్తమస్కంః

శ్రీయనాగ్రీవాసముః

భారవికృతా - కిరాతజుఁగ్గయే - అష్టమస్సగఁఁ

అథం సీనానివేశమావణ్యాలభునాపుష్పపచయంపణయలిఅథేతి
అథనివేశనాంతరం - సురాంగనాఃఅపరసః - స్వమాయయాస్వేచ్ఛాపశే
షేణకృతైఃసిమితైః మందిరైఃఉజ్వలందీప్తం - జ్వలంతఃసణయఃయస్మిన్
తత్ - వ్యోమసదాంగంధర్వాణాం సనాతనంసదాతనం * సాయందిరమి
త్యాదినాభావాదేల్యుఁ - గౌర్వజ్రంతత్పతిరింద్రఃగఃస్వగ్గోవాతచ్ఛాన్
వన్ధానిగోపురాణియస్యతత్తదోఽమిత్యుపమా - పురంసగిరంవనానాంఽజహీ
ర్షయావనానిహస్తమిచ్చయా*ర్షుణివప్తి - జహఃతత్యజః*జహతేర్లన్

౧ || అథస్వమాయాత్మతమందిరోజ్వలంజ్వలన్త్రణివ్యోమస
దాంసనాశనమ్ | సురాంగనాగోపతీవావగోపురం పురం
నానాంఽజహీర్షయాజహః || ౨|| యథాయంతాస్సహి
తానభశ్చైఃప్రభాభిరుద్భాసితశ్చైలవీరుః | వనంశంభ్యో
వసజాయతేషణాఃషణవ్యతీనాంఽపురేకరూపరామ్ || ౩|| ౧
వృత్త వృత్తీం పయోధరఃమః ప్రవృత్తీన్ద్రోఽదివిభూష

అన్తజ్వలంజ్వలదితి పురంపురమితిచాసకృద్వ్యంజనద్వయావృత్త్యాచ్ఛేకా
నుప్రాసః - ఆన్యత్రతద్వైపరీత్యాద్వృత్త్యనుప్రాసత్వతయోస్సంస్మృతిః-
అస్మిన్సగ్ధేవంశస్థలవృత్తిం || ౨|| యథాయథమి || యథాయథంయథాస్వం
స్వకీయమనలిద్రమ్యేత్యగః || ౧ || యథాస్వేతుయథాయథమిత్యుపమా * న
పుంసకత్వనిపాతేనప్రాస్వత్వం - నభశ్చరైగఁంధవైః మేమైశ్చసహి
తాఃప్రభాభిఃస్వదీప్తిభిఃఉద్భాసితాః శైలవీరుఃసహాయాభిప్రాః - రాఃపూర్వో
క్తాఃవసజాయతేషణాః స్త్రియః వనందిశంత్యః - తుణంఽన్యరీత్యాసాం తా
సాంతుణ్యవ్యతీనాంవిద్యతాం - ఏకరూపశాంసమానరూపలొడిః - ము
హుద్రుమాంతరాచీనాసాంస్కురణస్యక్షణికత్వాదితీభావః - శ్లేషానుప్రా
ణితేయముపమా - శ్లేషఎవేలికేదిత్ - ఉజ్జయధాప్యనుప్రాసేనసంసగః ||
౩ || ౧వృత్తితి || ౧వృత్తిఃతవృత్తస్యవతులస్యఉరుపయోధరస్యగ్గమో
యస్మిన్సః - పాదప్రక్షేపణేషువిశ్రాంతిసంభవాదితిభావః - కించప్రవృత్తీ

జాతోనీస్త్రాః-దివిభూషణానాంఆరవోయస్మిన్కాసః- అవనాపృథివ్యాం- పరిత్ర
మఃసంచారః - నితంబినీనాంస్త్రీణాంనభఃప్రయాణాద్భృతమధికం*పంచమ
విభక్తిరితిపంచమీ- ధృతింసంతోషమాదధే - అత్రవిశిష్టపరిత్రమాస్యగృత్యా
ధానహేతుత్వాత్కావ్యలింగమలంకారః॥ ౪॥ ఘనాగ్నిః॥ ఘనానిసాన్త్రాణి
నతుపిరౌనికరప్రచేయానిహస్తగ్రాహ్యేని- నతూచ్ఛాని*కృత్యైర్గ్రాహకా
వచనేత్త్యత్యయాసమాసః- కావఃపసుమానిభక్తిఃనవపసుమిరాకా- శా
నికతతూకాఅవహాయ-సురసుందరీజనైఃపురోగ్రతఃఅభిసన్రేతిభిగతం*భావే
లిర్- తథాహి కామికుశలేష్వనిశయేషువిషయేఉత్తరముత్తగం యుగోత్త
రంపీచాస్సఘృణాభాషః - యథోత్తరమిచ్ఛాయేహుతేయసోస్తీర్దేహ్య
ఉత్తరోద్ధిగాధిరాషుకాహి- అత్రపరిత్రోధాపితోధాంతరన్యాసోలంకారః।
౫॥ తనూరిం ॥ ఏదేవకానాఃఆమోదేనహృతా ఆప్యప్రసవాశయోషనభృం

తారవః । నితంబినాంభృతమాదధేనృతినభః ప్రయాణా
వనాపరిత్రమః ॥ ౪ ॥ ఘనాగ్నికావఃపసుమానివిభక్తిః
చేయాన్యపహేయైః । పురోభిసన్రేసురసుందరీజనైర్వి
గ్తోత్తరేయాన్తనూరింకామిణః । ౫॥ తనూరింకారుణమా
జగన్మోక్షధర్మసంశృతౌ మంజరీభృతః । ఏలాసగీబా
హులగ్రావన శియోవిలేపనామోచహృతాస్సమేతే ॥ ౬॥
నిషేయమాగ్రబళావేష్టురీవోయప్రశ్నలచా-పగ్గవా ।
విజ-బయంప్రశేవసూజనైరమందదప్తౌక రాపధూన

గాశనూకృతాః - అత్తరమణాఃపాణయవివక్షణాః యాసాంతాః
రంతఃసభాశూనా అత్తరానిజాపవకుంజర్యః గాఃవిద్రుంబనోగ్గాః
క్విప్- కొనిగీనాదాహుమచుగాగ్గా - సిహేపరే - అత్రసహస్త్వ
యాసావయవకుంజరంకారః తథాచాహ్వ్యవయదానాంపల్లవాదీనాం
పినియావదాని ॥ నిశీరుచనానేశిరీమన్తైఃశిభిః॥ ౧॥౨॥౩॥౪॥
విశ్వేనాః నిషేయగణైఃప్రపించుకోర్చయస్యాస్యాసృలాబూపల్లవాయస్యా
స్నా - అత్రపంచమోదావ్యవస్థాయస్మిన్కాగ్ - కరావధూనసూరంపంచ
డబయం-మిరుద్వందీ - ప్రబుసానేనోద్యమంశనుపల్లవపంచనేకరావకా
వనంపంచర్యశి- ధాహ్వాన్యంతాన్యాయ- నిషేధాహ్వాన్యోహ్రామోదావస్త్య
అశోకయన్త్రఃఅశోక శాధ్యోద్యుతః- వసూజనైఃదవృశేపృష్ట - అత్రవిగం
యతిప్రస్తుతాశోకశాఖాదివిశేషణ భూతోపమామహిమాన్ అత్రస్తుతన

యికావ్రతీతేస్సమాసోక్తిరలంకారః - తమథాపితయైవోపమయాంగాంగిభా
వేనసంకీర్త్యతే॥౭॥ అథకాచిత్తధుపాత్రాంతాంకాంచదాహ॥ కరాచితి॥ మాన
పరిహారేణమధుపాత్రయశేతునకశ్చిద్బాధిత్యాశయేనసంబోధయతి॥ హిమా
నినీతి - నవపల్లవస్యఅకృతీరివఅకృత్యయోరిత్యుపమా - తౌకరౌధునానాశు
ఞఃక్రియాదికాతః తేరిశానమ్ - వృధావ్యర్థంపరిశ్రమంమాకృతాఃమాకురుష్వ
కరోతేరాశీరథేమాజిలుజ్ - వృధాత్వేహేతుమాహ కల్పలతాభిశంకయాక
ల్పవన్లీభృమేణేతిభాగ్రితిమదలంకారః॥ ఉపేయుషీఉపగతాషట్పదావళిః-కథ
న్ను - చిత్రస్యతివిభేతి-నచిత్రస్య త్వేవేత్సర్థః * వాభాగ్రిత్యాదినావికల్పాత్
శ్చకప్రత్యయః - అత్రకాంతాపరిశ్రమవైయర్థ్యరూపకార్యస్యషట్పదావళిఃక
ల్పవన్లీభృమనిబంధననిత్రాసరూపకారణేనసమర్థనాతాకరణేన కార్యసమర్థ
నమాసోధాంతరన్యాసః సవభాగ్రితిమతాంగాంగిభావేనసంకీర్త్యస్సన్నోపమ
యాసంస్మర్యతే॥౮॥ అథకాచిత్తఖికాచిత్ప్రియమపితామాహ॥ జహీహితి॥

నమ్॥ ౭॥ కరౌధునానానవపల్లవాకృతీవృధాకృతామానిమా
పరిశ్రమమ్ । ఉపేయుషీ కల్పలతాభి శంకయాకథన్నచిత్ర
స్యతిషట్పదావళిః॥౮॥ జహీహికోపందయితోనుగమ్యతాంపు
రోనుశేతేతవచంచలంమనః । ఇతిప్రీయంకాంచి చుపైతుమి
చ్ఛతీంపురానునిన్యేనిపుణస్సఖీవనః॥ ౯॥ సమున్నతైఃకాశదు
కూలశాలిభిః పరిక్వణత్సారసవజ్జ్రామేఖలైః । ప్రతీరదేశై
స్సృకళత్ర చాశుభిర్విభూషితాః కుంజసముద్రయోషితః॥

ప్రియముపైతుంస్వయమేవానుసర్తుం-ఇచ్ఛతీం*ఆచ్ఛీనద్యోనుమితివికల్పా
న్నునుభావః-కాంచిన్నాయికాంనిపుణఃచిత్తజ్ఞఃసఖీజనఃకోపంజహిహిత్యజ*
ఆచవోవితివికల్పాదీకారాదేశః- దయితేఅనుగమ్యతామనుశ్రయతాం- ఉభ
త్రాపి - ప్రాథనాయాంలూట్ - అన్యధాచంచలంఅస్థిరంతవమనఃపురోను
శేతేఅగ్రేనుశయిష్యతేఅమతప్యతేఇత్యేథః* యావత్పురానిపాతయోలా
ట్ - ఇత్యనేనప్రకారేణపురాపూర్వమేవఅనునిన్యేప్రవోదయామాస॥ ౯॥ అథ
దతుభిఃకలాపకమాహ-సమున్నతైరిత్యాది॥ సమున్నతైఃకాశానిలశ్వవాలు
సనుమానితానిదుకూలాదీనతైఃశాలంతఇతితథోక్తైః సారసవజ్జ్రయోమేఖ
లాభవతాఃపరిక్వణంత్యోయేషుతైః-స్వహంకళత్రాణీశ్రోణ్యౌభవచారవతైః॥

౧॥ కళత్రంశ్రోణీభార్యయోరిత్యమరః - ప్రతీరదేశైః తటప్రదేశైః - విభూ

పితాః కుంజసముద్రయోపితః వననద్యభివృద్ధిః - మనాంసంజగ్రామరితసం
బంధః - అత్రతీరాదీనాంకళత్రాద్యపర్యాద్యోపిచ్ఛిష్టసామర్థ్యాచ్ఛ నదీ
నాంయోపిదౌపన్యంగవ్యతే॥౧౦॥ విదూరేతి ॥ విదూరాత్పాలేనభిదాంభే
దం* పిచ్ఛిదాదిభ్యోక్ - ఉపేయుషఃఉపగతాత్ ప్రవాహఃచ్ఛ్చ్యతాఃఅతపవ
అభితఃప్రసారిణఃప్రసర్పంతఃప్రియాయాఃఅంకఃఉత్సంగభవశీతాఃశీతలాః శుదీ
నాంమాక్తికానాంత్విషభవత్త్విషేయేషాం తే - కించవనస్యప్రహసా భవస్థితా
భిత్వత్ప్రేతా - వారివింగవత్ప్రత్రోపమయోరుభయోరుత్ప్రేతాయాశ్చ
సంస్మృష్టిః॥౧౧॥సఖితి॥హ్వరేభావణావిశేషాయస్మిన్సద్విరేభభ్రమరశజ్జేన
తదభ్యోలక్ష్మ్యతే ద్ద్యక్షరంమాసమితివిదధాతీతిభావ్యకారఃస్థిరాశ్చల్యాద్వి
రేభాపిపాంజనానితైఃశారితాశ్చబరీకృతాఃఉదరాణియేషాంతైః॥౧౨॥శారశ్శబ
రపీతయోవితివిశ్వః - విసాంధిఃనిస్తృలైః - పుష్పణ్యేవవిలోచనానిలైః ప్రే
క్షాగురూకృతః ఆదరోయస్మిన్ కమణితలైశ్చ - సఖిజనం కాంతాః

౧౦ ॥ విదూరపాలేనభిదాముపేయుషశ్చ్యతాః ప్రవాహ
దభితః ప్రసారిణః । ప్రియాంశీతాశ్శుదీమాక్తి కత్త్విషవన
ప్రహసా భవనారివిందవః ॥ ౧౧ ॥ సఖిజనం ప్రేషగురూకృ
తాదరంఘరీక్ష్యమాణాభవనప్రమూతయః । స్థిరద్విరేభాం
జనశారిదోదరైర్విసారిభిః పుష్పవిలోచనైలతాః ॥ ౧౨ ॥
ఉపేయుషీణాం బృహతీర ధిత్యకామనాంసంజ గ్రామస్సరరా
జయోపిలామ్ । కపాలకామైఃకరిణాంమదారుజైరుపాహి
తశ్యామరుచశ్చచందనాః ॥ ౧౩ ॥ స్వగోచరేసత్వపిచిత్రహ

సంఘరీక్ష్యమాణాఃవశ్యంత్యభవస్థితాభిత్వత్ప్రేతా కుతః నప్రమూతయః
అవనతాంగ్యఃలతాశ్చఅత్రహవకోత్ప్రేక్షయోస్సంకరః ॥ ౧౨ ॥ ఉపేయుషీ
ణామితి॥మదేనఅరుజైఃఅవ్యక్తైరాగైః॥౧౩॥ అవ్యక్తరాగప్రవృత్తిభివృద్ధిఃక
రిణాం కపాలానాంకామైఃకవజైః ఉపాహితశ్యామరుచఃజగత కృష్ణవణా
భవ - తస్యకాలంకారః చందనాఃమలయజాః॥ ౧౪॥గంధసారోమలయజోభద్ర
త్రేచ్ఛండనోస్త్రీయామిత్యమరః - బృహతీః అధిత్యకాః ఊర్ధ్వభూమిఃఉపే
యుషీణాంసుర రాబయోపితాంమనాంసంజగ్రామః అత్రచతుర్స్థానాద్యదీ
నాంవిశిష్టానాపేవాపురోమనోహరణహేతుత్వోక్త్యాకావ్యలింగమబంకారిః
౧౩॥స్వగోచరభితి॥ చిత్రహరిణామనోహరణశాఖనాంప్రసరేనపుష్పజాతే
న - పిలోభ్యమానాః అకృప్యమాణాః తత్రస్పృహయాశవః పితాపితః ఆ
వృరసః - స్వగోచరేస్సవిషయేసత్వపి - అత్తహస్తేనైవగ్రహీతవ్యపీత్య

ధాన్యము - ఉపకర్తృపరిచరితుంశ్చ తాంసభశ్చ రాణాంగంధ రాజాంప్రణయే
నహేతు నాప్రియాణిచక్రఃస్వకరగ్రాహ్యమపిప్రసవంస్వకాంతప్రియాధాన్యం
భద్రీయమానమేవాగ్రహిషురిత్యధాన్యః ॥ ౧౦ ॥ ప్రయచ్ఛ తేతి ॥ కుసుమాప్ర
యచ్ఛతా* దాణోయచ్ఛాదేశః-దయితేనఉచ్చైఃవివత్తుగోత్రంసవత్తీనామ
ధేయలంభితప్రాపితా - తన్నామ్నాఅహహితేత్యధాన్యః॥౧౧॥ గోత్రంతునా
మ్నిచేత్యమరః - అతపవ - మానినీనకించిదూచే* కతఃరిలిట్ - కింతుకేవ
లంబాహ్మకలలోచనాసతీచరణేనభువంలిలేఖ - గోత్రస్థలనజనితేహ్యేనామ
త్తనిర్వేదాదితిభావః - తమక్తందశరూపకే ॥ స్తో ॥ తత్త్వజ్ఞానోద్భవేహ్యే
దినిర్వేదస్వావమాననాత్రతచింతాశ్రునిశ్చయైవైవ వర్ణోచ్యాస్వస
దీనతాత్మత ॥ ౧౨ ॥ ప్రియశ్చితి ॥ వాచంయచ్ఛతీదదీనమాలవతీత్యధాన్యః*
దాణశ్చత్యప్రత్యయః- పాఘైత్యాదినాయచ్ఛాదేశః ప్రియేనిబద్ధశ్మప్తిః- అత

రిణావిలోభ్యమానాఃప్రసజేనశాఖనామ్ । నభశ్చరాణాము
పకతుమిచ్ఛతాం ప్రియాణిచక్రః ప్రణయేన యోషితః ॥
౧౦ ॥ ప్రయచ్ఛ తోచ్చైః కుసుమాని మానినీవివత్తుగోత్రం
యితేనలంభితా । నకించిదూచేచరణేన కేవలంలిలేఖబాహ్మక
లలోచనాభువమ్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రియేపరాయచ్ఛతీవాచమున్ముఖ
నిబద్ధదృష్టిశ్శిథిలాకులోచ్ఛయా । సమాదధనాంశుకమాహి
తంపుధావివేదపుష్పేషునపాణిపల్లవమ్॥౧౨॥సలీలమాసక్త
లతాంతభూషణంసమాసజంత్యాకుసు మావతంసకమ్ । స్త్ర

ఏవఉన్ముఖశిథిలఃశ్లథః ఆకులశ్చలితశ్చ తాదృశఉచ్చయోనీ విబంధోయస్యా
స్సా॥ ౧ ॥ నారీకట్యంశుకగ్రంథోనీస్సామిచ్ఛయోవ్యథేతిమార్తాండః - అ
పరాలన్యాస్త్రీలంశుకంసమాదధనబంధ- రాగపారవశ్యాదితిభావః- పు
ష్పేషువృధామోఘంతహితమారోపితంఅస్థానేప్రసారితమిత్యధాన్యః - పాణి
పల్లవంచనవివేద - ప్రియాసక్తదిత్తయేతిభావః - ఏషాచక్రగల్భానాయికా
పాణిపల్లవ మిత్యత్ర అన్యతరసాధ కప్రమాణాభావాదు పమారూపక యో
గ్యుండేహసంకరః ॥ ౧౨ ॥ సలీలమితి॥ ఆసక్తాఃలగ్నాఃలతాంతాఃపల్లవావీవ
భూషణంయస్మిత్తత్ పల్లవై స్సహగ్రథితమిత్యధాన్యః- కుసుమావతంసకంపుష్ప
తేఖరం- కాంతదత్తమితిభావః - సలీలంసమాసజంత్యాశీరిప్రతిదధత్యా*
దంశసంజఖంజాంసనీత్యనునాసికతోపః- కాంతయా- కశ్చిత్ స్తనాభ్యాంఉ
పపీడ్యస్తనోపపీడం* సప్రమాంవేత్యాదినాల్పముల్పిత్యయః నితలినా

ప్రశస్తతంబవతా * ప్రశంసాయామినిః - ఘనసనివిద్యేనజఘనసేన || ౧౧ || పశ్యా
నితంబః (స్త్రీ)కట్యాః క్షీణతు జఘనంపురత్వమరః - నునుదేనున్నః ఔత్సు
క్యాదితిభావఃపమాచప్రగల్భవనాయకా || ౧౨ || అథయన్తేనాహ || కళత్రేతి ||
విలోలనీవిగాత్రోన్నమనాద్విశిష్టవస్త్రగంధినాకళత్రభారేణశ్రోణిభారేణ
తథాగళత్ సస్రింసమానంమ కూలంయూభ్యాం తాభ్యాంస్తనాభ్యాం శాల
తత్కథితథోస్తేనఉరసా - తథా - పరివృపాయనభంగినివృత్త్యా - స్ఫుటారోమ
రాజిర్యప్రికాతేన - నిరాయతత్వాస్త్రిసారితత్వాప్రామ్యతా తమాభవతా
ఉదరేణచఉపలక్ష్మితయా - స్వభావోక్తిరలంకారిః || ౧౩ || విలంబమానేతివి
లంబమానః విస్రింసమానఃఆపలః విలులితశ్చకేత పాశోయస్యాస్తయాఆవి
మృతబాహుమూలయాదర్శితకక్షప్రదేశయాక యావితాంతయాతరుప్ర
సూనానిలపదశ్యపుష్పద్రహణంవ్యాజీకృత్యేత్యర్థః || ౧౪ || వ్యాజోపదేశోలక్ష్మ్యం

నోపవీడంనునుదేని తంచినాఘనసేనకిశ్చిజ్జఘనసేకాంతయా ||
౧౨ || కళత్రభారేణవిలోల నీవినాగళస్తకూలస్తనశాలినో
రసా । పరివృపాయస్ఫుటారోమరాజినానిరాయతత్వాదుద
రేణతామ్యతా || ౧౩ || విలంబమానాకులకేశపాశయాక
యావిదావిమృత బాహుమూలయా । తరప్ర సూనాన్య
పదిశ్యసాదరంమనోధినాశస్యమనస్సమాదదే || ౧౪ || వ్యపో
హితుంలోచన తోముఖానిలైరపారయంతం కిల పుష్పజంర
జః । పయోధరేణోరసికాదిదన్త్య నాఃప్రియంజఘనోన్నత

శేత్యమరః - సాదరంసాధిలాషంమనోధినాశస్యప్రియస్యమనఃసమాదదేతి
చకర్షే * కమణిలిట్ - సర్వాంగసౌష్ఠవదశా నాత్యన్యోలగ్నంప్రియమనస్త
త్రేంతిభావఃఅత్ర ప్రియననోహరణహేతుభిః కాంతావిశేషణపదాభైః -
కావ్యలింగముత్తిష్ఠమానంస్వ భావోక్త్యాసహంగాంగి భావేనసంకీర్యతే ||
౧౫ || వ్యపోహితుమితి || ఉన్నతోపవరోచస్తనాయస్యాప్సాఉన్నతపివరస్త
నీ || స్వాంగాచ్చేత్యాదివాక్ - కాదిగ్లోచనతఃస్వనేత్రాత్ - పుష్పజంరజః
షరాగః,ముఖానిలైఃపూతాగరమారులైః,వ్యపోహితుమపనేతుంలపారయం
తంకిలలశక్తువంతమివకిలేత్యలీకేవస్త్రుతస్త్రుతదాస్యస్పృశకలోభాదపారయం
తమిత్యర్థః ప్రియమున్ననాఉత్పకాసతీలతపవపయోధరేణఉరసిజఘన త
త్రాపలపరిజ్ఞానజన్యాదాత్పుక్యాదితిభావః హసనస్థానత్వాదురసీతిసప్రమాది
యంచప్రగల్భవ || ౧౬ || ఇమానీతి || యద్యదభిరామంయథాభిరామం - వీ

ధేన్వయీభావః - కుసుమాన్యగ్రవల్లవానిచకుసుమాగ్రవల్లవంతస్త్రిశ్శాతి
 రప్రాణీనామిత్యేకవద్భావాన్నపుంసకత్వం - ఇమాన్యమూఃఇతీథ్యంధేన్వ
 పూర్వకమిత్యథః - ఇదమదసీతసన్నికృప్తవిప్రకృష్టాథేనైరవజితేతి
 ఐవిలేసీతవస్రీఃనిస్సారతయేవేతిహేతూత్పేత్రితా-భూరుహోతరాఃపిష్ఠః
 యవనితాసుపదంసందధే - అత్రవనితాగతాయాఃపుష్పప్రసాధనజనితాయాః
 లత్యైవిషయభూతాయాః నిగరణేనవిషయ్యావసక్రియః వనితాగతత్వో
 త్కాలసంబంధేసంబంధకూపాభేదేలభేదకూపావాలితశయోక్తిరలంకారః॥
 స్తో॥ విషయస్యానుపాధానాద్విషయ్యవనిబధ్యతే । యత్రపాణిశయోక్తి
 స్యాన్యత్ర-విప్రాధోక్తిజీవితేతిలక్షణాత్ - ఉత్పేత్రితాత్వంగమస్యాః॥ ౨౦॥
 ప్రవాళేతి ॥ ప్రవాళభంగేనపల్లవలవేనలరుణపాణిపల్లవః - తద్రసరంజనాది
 త్యథః - పరాగేణపుష్పరజసాపాండుకృతాపీవరస్తనాయస్యసః - పుష్పే
 పీవరస్తనీ॥ ౨౦॥ ఇమాన్యమూఃసీత్యపవజితేతేనైర్యధాభిరా
 మఃకుసుమాగ్రవల్లవే । విహాయనిస్సారతయేవభూరుహోప
 దంవనశ్రీరస్వనితాసుసందధే ॥ ౨౧॥ ప్రవాళభంగారుణపా
 నిపల్లవః పరాగపాండుకృతాపీవరస్తనః । మహీరుహాఃపుష్ప
 సుగంధిరాదదేవపుష్కణోచ్చాయమివాంగనాజనః॥ ౨౨॥ వ
 రోరుభిర్వా రణ హస్తపీవరైశ్చిరాయభిన్నాన్నవ పల్లవశ్రీ
 యః । సమేపియాతుంచరణాననీశ్వరాన్మదాదివద్రస్థలతఃప
 దేవదే ॥ ౨౩॥ విసారికాంఘ్రిమణిరత్నిలబ్ధయామనోహరో
 స్సుగంధఃసురభిః అంగనాజనఃమహీరుహాభివృక్షజాతేఃపపుగుణాన్యస్వదే
 హగుణస్యఉచ్చాయఃపాణిపల్లవాదేర్యఉత్కంఠస్తం అదదేలబ్ధవానివే
 ష్యత్పేత్రితా- వస్తుతస్తుస్వాభావికఎవప్రవాళభంగాదిభిరభివ్యజ్యత ఇతిభా
 షః - ఉత్కృష్టైశ్చాయఃఉచ్చాయైతిఘృణంతేనప్రాదిసమాసః - నతూ
 స్యస్తాదథోప్రత్యయః - శ్రీణిభువోనువసగఃఇతిప్రతిపేథాత్ ॥ ౨౨॥ అథవం
 భిష్లోక్తైఃకుళకమాహ ॥ రరోరుభిరితి ॥ అనుసానుసానుమయద్వత్కతత
 స్సకాశాత్ - ఉరుణాఫేదేనమంధరమలసంనిర్వృతీ నానిగఃచ్ఛంతీనాంసు
 గాంగనానాంసంబంధిభిఃవారణహస్తపీవరైఃకరికరస్థూలైః - వరాశ్చతేఽఽ
 వశ్చతైశ్చిరాయభిన్నా - కించనవపల్లవానాంశ్రీవశ్రీర్యేమాంతాతద్వ
 యదూత్యథః - అతపవసమేసమస్థలేపి - కింపునర్విషమఇతిభావః - యా
 గంగంతుంఅనీశ్వరాఅశక్తౌ - అతపవమదాదివదేవదేః వీప్సాయాంద్వి
 షావః - వ్రస్థలతశ్చరణామదాదివేత్సుపమా ॥ ౨౩॥ విసారితి ॥ విసారిభిః

కాంక్షిమణిరక్షిభిఃలబ్ధయా - తస్మిన్నితయేత్యథా - మ. సోహరః ఉభాయః ఉత్సాహోయేషాం తేషాం నితంబానాం శోభయాకతణేన - నవనైకతానాం ద్యుతిం శోభాంజిత్వాస్థితానీతస్తుల్యానీత్యథా - అతఏవోపమాంకారః - శ్రమేణ అతిక్రైః లలితయైః గౌరవైః గురుత్వగుణైరుపలక్ష్మితాని - భృశంభారాయ

మానానీత్యథా - జఘనానిచ - ఉచ్చాయోవ్యాఖ్యాతః || ౨౪ || సముచ్చస్వ సదితి || సముచ్చస్వసత్పంకజకోశకోమలైః దళితమలముకులైః ముక్తైరిత్యు

పమా - నానాభిః ప్రతారికాః స్త్రైరుదరజైరంగైః || ౨౫ || అథనాభిస్తుజంత్యంగే యస్య సంజ్ఞాప్రతాతికా | రథచక్రస్య మధ్యస్థపిండికాయాంచ మాపురః పశ్చిమః - పుష్పింగతాయాంతకుపిరేవ ప్రమాణం - ఉపనిషత్సామ్యసమీపే - ఉపాహితత్రీణిజనితకాంతని - తథావలీనిభంగిషు ఉత్సాహత్పుమధ్యేష్యవలగ్నేషు స్తనాతిభారాన్నుప్రతాంతథంతి విభ్రాజాని * వానపుంసశ్చ స్తేతివికల్పా

చ్చాయీనైతంబశోభయా | స్థితానిజిత్వానవనైకతద్యుతిం శ్రమాతిక్రైః జఘనానిగౌరవైః || ౨౬ || సముచ్చస్వసత్పం

కజకోశకోమలైరుపాహిత శ్రీఘ్యవక్రవివాభిభిః | దధంతి మధ్యేషు పరీనిభంగిషు స్తనాతి భారాచుదరానిన ప్రతామ్ || ౨౭ || సమానకాంతీతుమారభూషితైః స్ఫురోరుహైరస్ఫుటపత్రపక్షిరభిః | వితానిఘర్మాంబుకజైః స్ఫుమంతతోముఖాన్యనుత్ఫుల్లిపిలోచనానిచ || ౨౮ || విద్యరతీనాంగురుభేదమంధరంబురాంగనానామనుసానువత్సనః | సవిష్టయంబూపయతోనభశ్చరాన్వివేశతత్పూర్వమివేక్షణాదరః || ౩౦ || అథస్ఫురత్ప్రస

చ్ఛతుర్ముఖాగమః - ఉదరానిచ || ౨౯ || సమానేతి || కించఘర్మాంబుకజైః స్వేదోదకవిందుభిః సమంతతః వితానివ్యాప్తాని - అనుత్ఫుల్లిపిలోచనాని అః దక్షిణి - అతఎవతుమారభూషితైః శీఠరపరిమృశ్చితైః || ౩౧ || తుమారోహః శికరావిత్యమరః - అస్ఫుటపత్రపక్షిరభిః అవికచదళావళిభిః || ౩౨ || వ్యాకోచవికచస్ఫుటా ఇత్యమరః - స్రోరుహైః సమానకాంతీ సీత్యపమా - ముఖానిచ || ౩౩ || విద్యరతీనామితి || సవిష్టయంబూపయతః పూర్వోక్తచరణాదీని నిర్వణాయతః నభశ్చరా గృంథర్వా తత్పూర్వమితదేవ ప్రథమం యథేత్యుత్ప్రేతా - క్షుణ్ణాదరః అలోకనకాతుకంబివేశ - పూర్వాభావరోదుభి రితి శోకేవ్యాఖ్యాతం - అత్రమలశ్రేష్ఠభావోక్తిరుత్ప్రేతాంగం || ౩౪ || ఇన్ధంపుష్ప పచయమావణ్య సంప్రదింబల క్షీణావణానమార

తే॥ అధీతి॥ అఖపుష్పపవయానంతరం- స్ఫురద్భిఃవలద్భిఃమీనైః విభూతపం
కజేతిసదృష్టిముఖవీక్షణోక్తిః- విపంకంపంకరహితంవిహారయోగ్యమితియా
వత్ - తత్రతీరేస్థలితావిచలితాఉమీణాం సంహతిర్యస్యాంసేహిహస్తసం
జ్ఞోక్తిః- కలహంసనాదినీకాదంబశబ్దవతీతివాక్స్వ్యాహారోక్తిః అలవపసురా
వగాగంగా - వగూరవ్వరసఃపయోవగాఢంఅవగాహితం * గాహేరుదిత
త్వాదిద్వికల్పః- సమాజుహోవేవఅకారయామాసేవేత్యత్ప్రేక్షా॥౧॥ హూ
తిరాకారణాహ్వానేజ్జగ్యమరః*హూయతేలికత్ - అభ్యస్తస్యచేతిసంప్రసా
రణం- అత్రమీనపంకజాతిపద్మసంసురాఫగాయాఃనైస్థి కామితీకేచిత్ - తస్మా
న్మనోహరముపమావ్యక్తికమలంకారః- తమస్త్రం- ఉపమానస్యయావ్యక్తిరు
పమావ్యక్తిమాత్రతః॥ ప్రకాశమేతితత్రాహురుపమావ్యక్తికంబుధాభితి॥౨॥
ప్రశాంతేతి॥ ప్రశాంతఘర్వాభిభవఃప్రశాంతోష్ణజాధః*వాదాంతశాంతేత్య

విభూతపంకజావిపంకతీరస్థలితోమిఃసంహతిః॥ పయోవగా
ఢంకలహంసనాదినీసమాజుహోవేవపధూస్సురావగా॥ ౨౦॥
ప్రశాంతఘర్వాభిభవశ్చనైర్వివాణా విలాసినీభ్యఃసరిమృప్త
పంకజః । ఉదౌభజాలంబమివాంతశీకరస్తరంగమాలాంతర
గోచరోనిలః ॥ ౨౧ ॥ గతైస్సహోదైకలహంసవిప్రపంకశ
త్రఖారైఃపులిసంజితంవిభిః । ముఖైస్సరోజ్జాచదీఘణాలోచ
నైస్సరస్త్రియస్సాన్యగుణాన్నిరాసిరే ॥ ౩౦ ॥ విభిన్నప
ర్యంతగమీనపక్ష్యయఃపురోవగాఢాస్సఖిభిః*రుత్వతః ।

దివానిపాశనాత్సంధుః- శనైర్వివాణామందంపహా- వాతేశ్వశ్చప్రత్యయః-
పరిమృప్తపంకజఃపక్ష్యగంధీత్యః- ఆత్తశీకరఃకుతఃతరంగమాలానాంతరంమ
ద్యేగోచరఃస్థానంమీస్యయఃఅనిలః - విలాసినీభ్యఃఘజాలంబందగా విచేత్య
ప్రేక్షా- విశిష్టవాయుసంపరాశ్రతోవృష్టిసరిత్యక్షః॥ ౨౧॥ గతైరితి॥
సురస్త్రియోవ్వరసః- సహోదైకసవిలానైఃగతైఃగతిభిః*నపుంసకేభావేక్తిః-
కలహసానాంవిక్షమంగతిం- విలాసవిగురమితీశేషః - తథానిత, విభిఃత్రశస్త్రని
తందైః*చత్రఖారైఃపులిసం- తథాదీఘణాలోచనైఃముఖైఃసరోజ్జాచనావ్య
మేవగుణస్తస్త్రాన్నిరాసిరేనరక్షవ్యః- గుణపదగుణయోఃకుతస్సాన్యమితి
భావః- ఆస్యతేః*తకరిలిట్ - ఉపసగాత్సత్సూక్ష్మైత్యాదివాచకల్పదా
న్మనేపదం॥ ౩౦॥ విభిన్నేతి ॥ విభిన్నాఃవిమృతావర్యంతగాఃసాంతగతాః
మీనానాంపక్ష్యయోయానాంతాః- కుతఃకురుత్వతఃఇంద్రస్య సఖిభిఃసది

వైఃగంధవైః - పురఃపూర్వమునగా ధాఃప్రవిష్టాః - తాసాంవిశ్వాసాభంగ
త్రాగ్రాహంపరిత్రాధాంచేతభావః - సభీతిభిఃప్రవిష్టవిషయత్వాత్సభయైవి
షాదిభిరితిపారేష్యయమేవాన్తోలత్వః - సురసుందరీజనైఃతదేవానామహమే
వప్రథమంయథాతథావకథంబిత్ భయాత్కృతేఃప్రవీణరేలజగా
హిరే॥ ౩౧॥ విగాఢేతి॥ ప్రయత్నేనసంవాహితాఃసంచారితాఃపీవరాక్షరవో
యాభిస్తాభిఃరమణీభిః - విగాఢపవవిగాఢమాత్రేప్రవిష్టేసతీత్యథాః॥ ౩॥ మా
త్రంకాతేన్యవధారణఇత్యుచరః - విభిద్యమానాస్వయంఃకీర్యమాణాః
కతారిశానన్ - తరంగసంహతిఃతీరేషుసారసానామపిశేషాః॥ ౩॥ సార
సోమైధునీకామీగోనదఃపుష్కరాహ్వయఇతియాదయః - యద్వాసారిసా
హంసాః॥ ౩॥ చక్రాంగఃసారసోహంసఇతిశబ్దాణావే - ఉదస్యనిరస్యవిస
సారవిత్ప్రరే॥ ౩౨॥ శీతేతి॥ శీలాపస్వనైఃకరినైః - నాకసదాంగంధర్వా
ణాంఉరస్థనైః - బృహన్నివేతైఃమహాసంస్థానైఃఅలిష్ఠాలైరిత్యథాః - వ

కథంవిగాఢమృరసుందరీజనైఃసభీతిభిఃప్రప్నోత్యుచమంత్రపీడిరే॥
౩౧॥ విగాఢమాత్రేరమణీ భిరంభసిప్రయత్న సంవాహిత
పీవర్యుభిః । విభిద్యమానా విససారసాను దస్యరేషుత
రంగసంహతిః॥ ౩౨॥ శీలాఘనై నాకసదామురస్థనై
బృహన్నివేతై శ్చవధూపయోధరై । తటాభినీతేనభిన్న
వీదినానుషేవభే జేకలుషత్వమంభసా॥ ౩౩॥ విగూతకే
తాఃపరిలోలిత స్ర్జిస్సురాంగనానాం ప్రవిలుప్తచందనాః ।

ధూపయోధరైశ్చతటనభిః సీతేనప్రాపీతేనఅవపవభిన్న వీదినాభగ్న
మీణాఅభసా కక్రాణుషేవేతహేరూత్పేక్షా - కలుషత్వమావిలత్వం
మనఃకౌభశ్చన్వస్యతే - భేజే - కమణిలిట్ - యథాతత్పిన్ద్రుసస్పభా
వః - కేనచిత్కతినాన్తనాసాంగభంగం తాడయత్వానిమగ్నః క్షుభ్యతి
తద్వదితభావః - కలుషత్వమిత్యత్రవాచ్యప్రతీయమాన యోరభేదాద్యవసా
యః - అన్యధాశుభభావస్యావిలత్వస్యరోష హేతుత్వోత్పేక్షానులానా
దితి॥ ౩౩॥ విగూతేతి॥ విగూతాఃపిష్టిప్రాఃకేశాఃమైస్తేఃకూతకేశాః పరిలోలి
తాఃమృదితాఃస్ర్జియైస్తే - ప్రవిలుప్తప్రకృప్తంచందనమంగరాగ్నైస్తే -
ఇథముత్రసంగాచరిసాంగత్యాత్పరస్త్రీసంసర్గాదగ్యాచారాద్వా - సు
రాంగనానాంవిహితాంగసంకృతమండనఖండనరూపాపరాధాః అతపిషాడర్క
యఃసభయాఇవస్త్రీభ్యోభీతా ఇముహుఃప్రకంపవీయః - స్వాభావికస్యత్ర

కంపస్యభయహేతుత్వము త్వేక్రిక్షతే - యద్వాసురాంగనానాంవిధూతకే
శాశిత్యాదియోజనా - సాపేక్షత్వేపిగమకత్వాత్సమాసః - (స్త్రీ)సంగ్రహణ
సాహసమవరాధః - భయంతురాజాదిభ్యశ్చితాచా|| ౩౪|| విపక్ష
స్యసపత్నీజనస్యవిత్రానాండన్నభావః వ్యథకాశిత్యథః * బహుశత్రహణా
తాతాతరిల్లుట - యేనఖవ్రణాఃనఖమాతాని|| ౩౫|| వ్రణో(స్త్రీ)యామిత్యుపరః -
విభక్తిమసేందర్యమిత్యుక్తం - తస్యమండనం * తాదృశ్యవ్యవహారాదివ
ర్థస్థిసమాసః - నతుచతుర్థాసమాసః * యూపాయనారాద్వదివత్ప్రకృతి
వికారాభావాదితి - లేనకుంకుమలేపనాదినా - తిరోహితాఃభన్నాః - హృత
స్యత్రాచితస్యకుంకుమస్యశేషానివావశిషలేశానివస్థితానిత్యుత్పేక్రితా - విక
ర్థనీయాభత్యువాన్భ్యస్యవ్యంజకత్వేనజ్ఞానునీయానావ్రణా - (స్త్రీ)

అతిప్రసంగాద్విహితా గసోముహుః ప్రకంపమాయు స్సభ
యాశివోమయః|| ౩౪|| విపక్షచిత్రేవ్యథనానఖవ్రణాస్తీరో
హిలావిభక్తిమండననయే | హృతస్యశేషానివకుంకుమస్య
తాతాతరిల్లుటదధురన్యథా(స్త్రీ)యః|| ౩౫|| సరోజపత్రే
నువిలీనపట్నదేవి లోలదృష్టైస్త్విద్దమావిలోచన | శిరోరు
హస్త్విన్నతపక్షుసంతతేద్విరేఫబృందంనుశబ్దనిశ్చలమ్||
౩౬|| అగూఢహాస్యంపుటదంతకేసరంముఖంస్విదేతద్వికస
న్నపటజమ్ | ఇతివ్రతీనాంనభివనేసభివిదాంబభూవుస్సు
చరణయోషితః|| ౩౭|| ప్రియేణసంగ్రహ్యపిపక్షసన్నిధావు

సుఅన్యధాదధుః - ప్రకాశందధురిత్యథః|| ౩౪|| అభయగ్నేనాహ|| సరోజే
గృహినా|| అమూపురోవతిశీలీనపట్నదేసంసక్తభృంగేసకనీనికత్వమన్యో
ధాసిద్ధిరిత్యుపమానంపిశిష్యతే - సరోజపత్రేను - యద్వావిలోలదృష్టైఃచం
లాత్యూఃవిలోచనేస్వీత్ - నుస్విచ్ఛబ్జావితరే - నతపక్షుసంతతేఃచంచ
త్యూఃశిరోయహఃస్వీత్ - విశబ్దంనిశ్చబ్దంసీరవంతచ్చతన్నిశ్చలంచ ద్విరేఫ
ందంను|| ౩౬|| అగూఢేతి|| కించఅగూఢహాస్యంవ్యక్తస్త్వితంలేనమ్ముటాఃకేస
రభవదంతాఃచంతకేసరాయస్యతత్ముఖంస్వీత్ - యద్వాపికసత్వంకజం
- ఇతీథ్యం - సంశయ్యేతిశేషః - నభివనేవ్రతీనాంనిగూఢాంసభింనుచిరేణబ
లకాలేనవిదాంబభూవుః విదూనిచ్చిక్యరిత్యథః * ఉపవిదజాగృభ్యోస్యత
స్యామితివికల్పదామ్ప్రకృత్యయః - అత్రయగ్నేనిశ్చయాయంతుస్సందేహాలం
రః|| ౩౭|| ప్రియేణేతి|| కావిప్త్రియేణసంగ్రహ్యస్వయమేవరచయిత్వా-వివ

నోత్కమణంసలభిరేనప్రాప్తవత్సః || ౧ || పరభాగోగుణోత్కమణితియాద
 పః - తాసామూమీణాంచారుణ్యాదిగుణ సామ్యాన్నకచ్ఛిద్వితేషోలక్ష్మ్యత
 త్యధః - అతపసామాన్యాలంకారః || శ్లో || సామాన్యంగుణసామ్యేనయత్ర
 వస్త్యంతరైకతేలిలక్షణాత్ - శుభాననత్వసాంబురుహత్వాద్యభయవిశేష
 ణసంక్తమేణోభయాన్వయాద్యథాసంఖ్యాలంకారః - ఉక్తంచకావ్యప్రకా
 శే || శ్లో || యథాసంఖ్యంక్తమేతైవక్రమికాణాంసమన్వయాదితి-అనయోరం
 గాంగీభావేనసంకరః || ౪౩ || హ్రీదాంభసితి||వ్యస్తాభ్యాంవిపర్యాసితాభ్యాం
 వధూకరాభ్యాంఆహలే- ఏకేకరేణోత్సర్యత్యేనశాడితత్యత్యధః-హ్రీ
 దాంభసిమృదంగధ్వనివద్ధీరంగంభీరంరవంధ్వని ముద్వేతసతిత ధాధ్వనతిసతీ
 త్యధః- ముహుఃపునఃపునఃస్తనైఃతాళోగీతవాద్యవృత్తానాంపరిచ్ఛేదః||౧|| తా
 లఃకాలక్రియామానమిత్యవఃః తస్యసమంతినురూపంమనోహరంస్త్రమివ
 ప్రవేపితంకంపితం- భావేక్తః-సమాదదేస్వీకృతం ఉపమాలంకారః||.....*

రాశ్చలభేనపజ్జిహ్మనితాంత గౌర్యోహృతకుంకుమేష్వలం
 నలభిరేతాఃపరభాగమూర్త్తిపః || ౪౩ || హ్రీదాంభసిన్వస్తవ
 ధూకరాహతేరవంమృదంగధ్వని దీరముద్వేతముహుస్తనై
 స్త్రాలసంమూదదేమనోహరంస్త్రమివప్రవేపితమ్ || ౪౪ ||
 త్రియాహసద్భిఃకమలానిసస్మితైరలంకృతాంబుఃప్రతిమాగతై
 మ్ముఖైః | కృతానుకూల్యాసురరాజయోషీతాంప్రసాద
 సాఫల్యమవాపజాహ్నువీ || ౪౫ || పరిస్ఫురన్తీనవిఘ్నైతోరవ

౪౪ || శ్రీయేతి || త్రియాశోభయాకమలానిహసద్భిఃకమలతులైరిత్యుపమా- హ
 సతీర్వ్యత్యసూయతీతిదండినాసదృశపర్యాయపాతాత్ - సస్మితైఃప్రతిమాం
 ప్రతిబింబత్వంగతైః || ౧ || ప్రతిమానంప్రతిబింబంప్రతిమాప్రతియాతనేత్యవఃః-
 ముఖైరలంకృతాని అంబూనియస్యాస్మా - కించ-సురరాజయోషీతాంకృతం
 ఆనుకూల్యంవిహారాద్యపకారోయయాసా - ఇథంయోషీద్భిఃఉపకృతాస్వ
 యంచతాసాముపవిశీఘఃజాహ్నువీగంగాస్వస్యాఃప్రసాదస్యస్వచ్ఛస్యసా
 ఫల్యం- అథగౌరవాత్పక్ష్మిసమాసనిదేశః అవాపలేభే-అత్రప్రసన్నాంభ
 సివిహారవింబగ్రహణయోరసంభవాదిత్యధఃస్వచ్ఛాపవహిపరైరుపక్రియం
 తె - స్వయంచోపకర్షతేతేషామితిభావః - కృతానుకూరేషాతెలినుకారోసు
 కూలకరణంఉపకారిత్యేవంవ్యాఖ్యేయంత్రజాహ్నువీవిశేషణపదార్థస్యసా
 ఫల్యంప్రతిహేతుస్తుత్వాతావ్యలింగమలంకారః || ౪౫ || పరీతి||పరిస్ఫు

రద్ధిః వివర్తమా నైఃమీ నైః విఘటితా ఆహతా ఊరవో యాసాంతాః - అతపవ
త్రాసవిలోభదృప్తయః ఉద్వేగాచ్చంచలనేత్రాః - కంపితాః పాణిపల్లవాః ప
ల్లవపాణయః యాసాంతాః సురాంగనాః - సుభీజనస్యాపి లోకనీయతాండ
శనీయతాండపాయయుగుపగతాః కిముతతస్మిన్ముజనస్యతిభావః - స్వభా
వోక్తిరలంకారః ॥౪౬॥ భయాదితి॥ మాణిమలభస్వయం ద్రహణేతిభావః -
అంభసిర్ముమాహతేనినకంపితే సతి॥ ని॥ పృథురోమాయుషోఽపత్యగ్త్యర్థః భ
యాదివ - వస్తుతస్తునతథేతిభావః - కింతుముదాబౌద్ధ్యస్యనైవలగ్నేష్యప్రియ
మానందయతిస్త - తథాహిరామాః (స్త్రీ)యః లక్ష్మిః ౩౩ నారోపితోయః ప్రె
మైవరశః తేన ఆపితైః జనితైః - కృతకైః కృత్రిమైరపిక్షుపి తైశ్చైష్టితైః సునో
హరంతి - ఆరోపితసుపిభయం ప్రేమమూలత్వాత్ సునోహరంబభూవేత్యర్థః -
అత్రతుల్యానుభావేనభయేనసహజరాగనిమిలనాన్నిమిలనాలంకారః ॥ ౪౭ ॥

సుస్సురాంగనాస్తాః స్మిలోలదృప్తయః ఉపాయయః కంపిత
పాణిపల్లవాః సుభీజనస్యాపి లోకనీయతామ్ ॥౪౮॥ భయాని
వాగ్నిష్యర్ముమాహతేనభసిప్రియంముదానందయతిస్తమాణి
లక్ష్మిః ౩౩ ప్రెమైవరసాహితైః మనోహరంతిరామాః కృతకై
రపీహితైః ॥౪౯॥ రోహితాంతాన్ గాంతమానురైరపం
విగాహంబలకైః ప్రసారిభిః । యయుర్వగూసాం పదనానిశు
ల్యతాం ద్విరేభ్యం దాంతరితైః సురోరుహైః ॥౫౦॥ కర్కశా
నాసానవపల్లవాక్మోపయస్యగాధేకిలజాతసంభ్రమాః సభ
ష్వనిర్వాచ్యమథాప్త్యహూషితంప్రియాంగి సున్లేషషవా

మీలనం వస్తునాయత్రవస్త్యంతరనిగూహనమితి లక్షణాత్ - సువాధాశాంతర
న్యాసేనసంస్పృజ్యతే ॥ ౫౦ ॥ రోహితైః ॥ అపాంపిగాహితేజలమజ్జనాతేని
తాంతం ఆకులైః వ్యాజ్యైః అభిరసప్రసారిభిః ఆయతైః అలకైః తిరోహితాం
తాని ఛన్నప్రాంతాని పునాంవదనాని ద్విరేభ్యం దైః అంతరిరాజభన్నాని
తైః - సురోరుహైరుల్యతాంసాదృశ్యం యయిరీశ్యపమాలంకారః ॥౫౧॥ కర్క
శానితి॥ మాణిమయస్యగాధేసతి - కిలత్యభిశేషజనభయాదివేత్యర్థః - జాత
సంభ్రమాజాతోద్వేగా - నవపల్లవాః రౌఢునానాకంపయంతి * ధూళో
కంపనశ్చిత్యాది నాకతేరిశాసన్ - సభిషుషమైలపిర్వాచ్యం అవాచ్యం అ
నింద్యమిత్యర్థః - ధాప్త్యహూషితోనభవతీత్యథాప్త్యహూషితః తంవస్తు
తోరాగమూలత్వేపిభయమూలారోపత్వాదితిభావః - క్రియాంగసంలేషషం
వాపలత్రాపితుల్యాంగేనభయేనాగంతుకేన సహజానురాగనిగూహనాన్మిల

నాల్గవార:- తమ క్తంకావ్యంబ్రకాశే || సమానలక్షణంవస్తువస్తుబాధ్యున్ని
 గూహ్యతైనిజేనాగంతుకేనాపితస్త్రిలసముదాహృతమితలక్షణాత్ || ౪౮ || ప్రి
 యైరితి || ప్రియైస్సలీలంకరవారిభిలంబలిజలైః వాతతఃలవరుద్ధాసి క్తత్యత్యథః-
 ప్రవృద్ధేః సంతతైః నిశ్శ్వాసైః విహారశ్రమజనితైః వికంపితాస్తనాయస్యసః-
 సవిభ్రమంసవిలాసంతిభూతానికరాగ్రపల్లవానియేనసః విలసనశీలావిలాసి
 నీ- వాకషలషకస్థసంభ్రాంతిః పుష్పైః - సైవజనః జాతాచేకవచనం-యథాథా
 రామాప - ఉక్తిరిత్యాలనేకవిలాసవస్తయాయథాథానామకత్వమవాపె
 త్యథః- క్తద్విగ్రహమానాథాస్వాప్రయోగః యథామాఘే || విరాయయా
 థాభ్యుపలంభివిగ్రహైరితి || క్తద్విగ్రహముజ్యలేచ యథారఘవంశే || పరంత
 పోనావయథాథానామేతి || తథానైషధేవ | సజయత్యరిసాథాసాథాకీకృ
 తనామాకిలభీషభూపతిరితి || స్వభావోక్తిరలంకారః || ౫౦ || ఉదాహరణీ || దయ

పమాని || ౪౯ || ప్రియైస్సలీలంకరవారివారితఃప్రవృద్ధనిశ్శ్వా
 సపికంపితస్తనః | సవిభ్రమాసూతకరాగ్రపల్లవోయథార్థతా
 మాపవిలాసిజనః || ౫౦ || ఉదాహరణీ || ర్యందయితేనసాదరంప్రసా
 దితాయాః పరవారివారితమ్ | ముఖంసమీలన్నయనంతత్రువః
 త్రియంసపన్నవదనాదివాదయే || ౫౧ || విహాస్యసాశౌవిధృతే
 ధృతాంభసిప్రియోగవధ్వా వచనాగ్రహేతసః | సభివకాం
 దీపయసాఘనీ కృతాబభార సీమోద్భవయ బంధవంశుకిమ్ ||

తేనదే ర్యంకాతిన్యం ఉదాస్యలపన్యయలనుప్రియోగః సాదరంయథాతథా
 ప్రసాదితాయాః సాహసస్యంగమితాయాః సరస్వతిః స్త్రీయః సంబంధి- కర
 వారిభిః వారిచలవగుధం- లతపః మీలనయనేయస్మి కలమ్మఖం- సపన్నవ
 దనాదివక్రియమానచేతగ్రాహ- తదానీంతద్వనస్యత్యేక్రిత్యాద్యదీయత్రీగ్ర
 హణముత్పేక్రితే || ౫౧ || విహాస్యే || ధృతాంభసిప్రియసేచనాథాం గృహీజ
 తే- పాశౌలంబూపిత్యథః- ప్రియోగవిహస్యతేలవలంబితేనతి- అశప
 వమదనాగ్రహేతసంస్కరవరవశాయాభ్యుత్పథః - వద్వాః సంబంధితోచ్చ
 యబంధంవినిర్మక్తపీగ్రంధింసరి- సమానమిత్యథః అంశుకంపయసాధునీకృ
 తాసంక్లిష్టాకాంపీసభిబభారజగ్రాహ - స్త్రీతాంకిలస్త్రీప్రేమే వాయత్తంబ
 జ్జారక్షణమితీథావః - పరిధారయతుంవస్తృతపవశాద్విత్ప్రతమిత్యథః ||
 ౫౨ || నిరంజనేతి || సతభ్రువః అంగనాయాః విగ్రహేవపుషి- అథవావిగ్రహే
 ప్రణయకలహే నిరంజనేనీథాతకజ్జలెవృశౌ- కమః- సాచివిలాకితంతిర్యా

గీతామృతమండయతిష్ఠ ॥౧॥ తిర్యగ్ధోసాదిరభ్యుదయః ఆయావకంతా,
 రితతామృతాగంఢ్యపల్లవంవేపభుకంపఃమండయతిష్ఠ * ద్వితోభుజిత్యగుక్
 అతిలకంవీతవిశేషకం - తదాస్పదంతిలకస్థానంలలాటం * అస్పదంతిష్ఠాయా
 మిలినిపాతః - వళిక్రియాభూతిః తిరచనేయావత్ - మండయతిష్ఠ లదాన్
 నిరలంకారస్యాంగ నాశరీరస్యతల్లచ్చరీరవికాశైరేవా లంకారస్యనాశత్య
 ధాః ॥ ౫౩ ॥ ప్రీయేణేతి ॥ కామ్యమీయపక్షతః - చరమంపశ్చాత్సంతాసలి
 చుకోప - సాంత్యనైః అనునన్తఃసంతా - ప్రీయభాషణై రివ్యధాః - నరుదోష
 తథాహిరూఢప్రణయస్యగాఢప్రేక్షః జనస్యసంబంధిచేతనః అవక్షప్రకో
 పః - కిషపీరుతోవాహేతః అను మేగృతేయత గాఢోపవీ * భృగోది
 భ్యోభవ్యచ్చే లోపశ్చహుగ్ - అన్యత్రప్రకారహేతు రనునయః
 అత్రతుప్రకోపాదైభవం - చిరకాలంసన్ధాయతిశ్చ ॥ ౫౪ ॥ నిమి
 లదితిప్రియోప కంతంప్రియస్య సమీప * అన్యంతసంయోగద్విగ్ధాయా

౫౨ ॥ నిరంజనేసామలలోకంస్యావయావకంవేపభుక్తోప
 ప్లవమ్ | సతిభృహమండయతిష్ఠ హేవళిక్రియాచాట
 కందదాస్పదమ్ ॥ ౫౩ ॥ ప్రీయేణసంతాచరమంపవతత్యుకోపకా
 చిన్నతుతోపసాంత్యనైః అనుస్యగఢప్రణయస్యచేతనః కిమ
 ప్యమర్షోమనయేభ్యతే ॥ ౫౪ ॥ నిమిలగాఢేకరలోలచక్షు
 మాంపియోపకంఠకృతగాఢవేపభుః | నిమజ్జతీనాల్పసితో
 ధ్యత్రస్తాత్రమోసుతాసాంహసోనుపవన్త ॥ ౫౫ ॥ ఇన్ధివివ్యా

నిమజ్జతీనాంవిగాహమానానాం - అతపవనమీలం నిమిలం - ఆరేకరాణి ఆ
 రేకరవంతిలోలానిచక్షుంపియాపాంతాసాం - ఆరేకరలక్షణంతుస్యస్య
 లాసే ॥ ౫౪ ॥ దృష్టిరారేకరానిందితస్ఫూటాపాంకేపసారితా | మీలితాధా
 పురాలోకేచిద్వ్యాప్తతారతేతి - రాసాన్త్రీణాంకృతః గాత్రాణాంవే
 పభుకంపాయేనసః శ్వసన్త్రీణాన్వైః ఉద్ధృతా ఉష్ణతా త్తనాయేనసః శ్రవః
 ఖాదోను ॥ ౫౫ ॥ శ్రవఃఖేదోధ్వరత్యాదేరితదరూపతే - మదనోనుపప్రభేసాదు
 బాధావ - నిమజ్జనప్రియసన్నిధౌ సరూరోభయకారణసంభవాన్నేత్రే నిమిల
 నగాత్రకంపశ్చాస్మాద్యనుభవసాధారణ్యాచ్చ సందేహస్సపవాలంకారః ॥
 ౫౫ ॥ ఇన్ధిమితి ॥ పీనైః - ప్రనాః ఉరవః జగునస్థలానచత్రైశ్చాలంతభితిథో
 త్తాభితిసలిలనోదనసామధ్యోక్తైః - ఫలస్యసాత్కారప్రాణ్యంగత్వాన్న
 ద్వంద్వైవద్యావః వనితాభిఇన్ధంః పృథ్వీ - ఉత్తరంభితిశేషః ఉదస్య
 మానంనుద్యమానం - ఉత్పన్నితైరుపభాగంప్రాపితైః ఉమిచయైలంఘితైః

భివ్యాప్తః తీరదేశో యేన తద్వారి - ఔత్సుక్యం విరహాసహిష్టుత్వం - తేనను
 స్సంప్రేరితమివేష్యత్ప్రేతా* సుదవిదేత్యాది నానిష్ఠానత్వం - పురోగ్రేవత
 స్థేప్రస్థితం - యథాపిత్రాదౌ గ్రామాంతరం ప్రయాతేనవత్సమానోపి పుత్రా
 దిద్వియోగాసహిష్టురౌత్సుక్యాత్పురోయాతీతద్వదితి ఛాయా || ౫౬ || తీరాం
 రాణీతి || రథాంగనా మ్నామిధునాని చక్రవాకద్వంద్వాని అన్యానితీరాణీతి
 రాంతరాణీతి త్వావియుజ్యేత్యర్థః - అవిహితలక్షణ స్తత్పురుషానుయారవ్యం
 సకాదిషుద్రవ్యః - విలోలితాః విలులితాః సరోజవనశ్రియః యాభిస్తాః - సురస
 రిజ్జలైః ఛౌతహారాః త్వాచితముక్తావళయః లాః (స్త్రీ)యః - తారావితానైః ఉడు
 గళైః తరళాభాసురాః || ౫౭ || తరళోభాసురేహారేచంచలైః పీతివైజయంతీ -
 యానువతోర్యరాశ్రయభవసంరేజరే || ౫౮ || సంక్రాంతైః || సంక్రాంతైశ్చ
 దనరస్యైః సులయజద్రవైః ఆహితోవణభేదోహపాంతరంయస్యతత్ - విద్భి

త్యవనితాభిరుదస్యమానంపీనస్తనోరుజఘనస్థలశాలినిభిః ఉ
 త్సర్పితోమిచయ లంఘితతీరదేశమాత్సుక్యమన్న మివవా
 రిపురఃవ్రతస్థే || ౫౯ || తీరాంతరాణిమిధునానిరథాంగనా
 మ్నాంగీత్వావిలోలితసరోజవనశ్రియస్తాః | సంరేజరేసురస
 రిజ్జలఛౌతహారాస్తారావితానతరళాభవయానువళ్యః ||
 ౬౦ || సంక్రాంతదండనరసాహితవణభేదంవిద్భిన్నభూ
 భణమణిప్రకరాంశుదిశమ్ | బద్ధోమనాకవనిరాపరిభుక్త
 ముక్తిసంధోబభారసలిలంశయనీయలక్ష్మీమ్ | ...

ఇతిశ్రీభారవికృతాకిరాతాజునీయే అష్టమస్కంధః.

న్నాగ్రుటితానియానిగూషణానితేషాంయేమణిప్రకరాః మణిగణాః తేషాం
 అంశుభిః చిత్రంనానావణం - బద్ధోమనరంగితంనాకవనితాభిఃపరిభుక్తము
 క్తంపూర్వంపరిభుక్తంపశ్చన్నుక్తిం* పూర్వకాలేత్యాది నాతత్పురుషః - సిం
 ధోగణంగాయాఃసలిలంశేరతే అత్రేతశయనీయంతల్పం * బహుళగ్రహణా
 త్కళరిలుక్ తస్యలక్ష్మీబభార - తాదృశీంబుక్తిమవాపేత్యర్థః - అతపవని
 దశనాలంకారః || ౬౧ || అసంభవద్ధర్మయోగాదుషమానోపమేయయోః | ప్రతి
 వింబక్రియాగమ్యాయత్రసాన్యాన్నివేశనేతిలక్షణాత్ || ... *
 ఇతిశ్రీపంచవాక్యప్రమాణపారావారపార్షణీమహిమసాధ్యాయకోలచల

మగ్నినాభసూరివిరచితాయాం కిరాతాజునీయవ్యాఖ్యానాయాం
 ఘంటపథసమాఖ్యానాయాం - అష్టమస్కంధః,

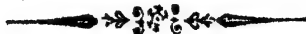

శ్రీహయగ్రీవాచనముః

భారవికృతా కిరాతాజానీయే నవమస్సగః.

౧॥ ఇథంజలకేళిముపవణ్యైః అథునా సూర్యాస్తమయం వణయతి॥ వీక్ష్యేతి॥ అథజలక్రీడానంతరం భానుమా అంశుమా ఆత్మచిత్రపరిధానవిశేషాః స్వీకృతవిధవస్త్రాధరణాః రంతుంఽనుమోయాసాంతాః* సమానకర్మకేషుతుమున్-తుంకానుమనసోరశీతిమకారాః* - సుతసన్నాహవతీరిత్యథః ఫలాత్ప్రేక్ష్యైం-సురనారీలస్సరసః* త్వాసాంప్రియాభావివ అవసరదానయాపంప్రియైకగృమిజేత్యథః* - అస్తమదశనం-అస్తమినికారాంతమవ్యయమేతత్ - యాతుప్రాప్తం ఉపపయోసాముప్రసమిపే

౧॥ వీక్ష్యరంతుమనసస్సురనారీరాత్మచిత్రపరిధానంజానీయః॥ తత్ప్రియాభామివయాతుసాధాస్తంభాసుమానుపపయోధిలంబే॥ ౨॥ మధ్యమోపలభేభసనంకౌవేతశ్చ్యుతిముపేయుషిభానాద్యౌరువాహవరివృద్ధివిలోలాంహారయస్త్రిమివవాసరలక్ష్మీమ్॥ ౩॥ అంశుపాశిభిరతీపపిపాసుఃపజుహుభృశంరసయిత్వాక్షీబతామివగళఃక్షీపేష్యస్తోహళంవపులలంబెసస్ససేఅస్త్రికాగేస్వాగరావృత్తింస్థోస్వాగలేరనభాగురుయ్యమిలిలక్షణాత్॥ ౪॥ మధ్యమేతి॥ మధ్యమోపలభేనాయకపణిసవ్యశే॥ ౫॥ ఉపలౌరత్నపామాణాపుపలాశకరాపిచేరుగ్రః లసపంశౌప్రసరత్రశ్చేభానా ఏకతఃఏకస్త్రిభాగేమృతింస్ప్రతాండపేయుషిప్రాప్తేసరిద్యౌఃపరివృత్త్యాపరివర్తనేన మధ్యాహ్నోక్రమేణఽలోలాంకర్ష్యరీం అన్యత్రగాత్రస్యతీర్థగావృత్త్యానుహుశ్చలంతీంవాసరలక్ష్మీం- హారయస్త్రిముద్రావళిమివఉవాహవవతిష్ఠ॥ ౬॥ అరశుపాశిభిరితి॥ వతంగఃసూర్యః॥ ౭॥ పతంగః పక్షీసూరయోరిత్యురః-అతీవనిభారం॥ ౮॥ అన్యతేవచనిభారభారభ్యాం రిసాశతమిచ్చుపిపాసుఃతృపితస్సృగః* బిబత్సన్నతామప్రస్థయః* - లంఽమలంబాఽయః॥ ౯॥ పక్షేమజాతంపక్షజంవధ్యవహద్విశ్లేషరూపంఽమిరంజం* - క్యంద॥ ౧౦॥ మధుమధ్యేపుష్పగసభ్యువరః- భృశంసుష్టురసయిత్వాస్వాక్షీబతాంనుతత్వంగతఇవేత్యత్ప్రేక్ష్యా॥ మత్రేకేందోత్రాటక్షీబా ఇ

త్యమరఃక్షితిమేవ్యగమవ్యలోహితంరక్తంవపుఃఉవాహ- యథామస్త
 ఖతాటుంఠతరజ్యతేచతద్వదితిభావః - సూర్యస్యక్షితౌకిలయనమస్తమయ
 ఉత్పాగమః-అత్రయావకోత్పేక్షయోస్సాపేక్షత్వాదంగాంకిభావేన సంక
 రః॥౮॥ గమ్యతామితి॥సహస్రమరీచాలోహితోభవతీతిలోహితాయతిః॥
 హితాదిభ్యఃక్యమ్-వాక్యపత్తిపరస్మైవదేశ తృప్రత్యయః - అతఎవనయనా
 నాంగమ్యతాంఠవగతేదశశీయతాంప్రాప్తేసతి - అభితాపఃధరిత్రీంపిరహ
 య్యఃసోయః*ల్యపిలఘుపూర్వాదిత్యయాదేశః-చక్రవాకహృదయాని అస
 సాద అత్రధరిత్ర్యాఃయాదృశశ్చాక కరసంపకఃకృతస్తాపస్తాదృశ్చక్రవాక
 హృదయేషుపిరహసంతాపస్సంజాతఇతితాత్పర్యాథః - పరంతుతదపశమ
 నానంతరమేవాస్యావిభావాత్సవివాద్రసంక్రాంతఇన్యభేదాధ్యప సాయేన
 వ్యవదేశః అతఎవభదేవ్యభేదకూపాతశయోక్తిరలంకారః॥౯॥ ముచ్చేతి॥ ర

రువాహవతంగః॥౮॥గమ్యతామువగతేనయనానాం లోహి
 తాయతిసహస్రమరీచౌ । అససాదవిరహయ్యధరిత్రీంచక్ర
 వాకహృదయాన్యభితాపః॥౯॥ముక్తమూలలఘురుద్వితస్తూ
 ర్వఃపశ్చిమేనభసిసంభృతసాంద్రః । సామిమజ్జితరనానవిరేజే
 దుఃఖజిహ్వాఇవరక్తిసమూహః॥౧౦॥కాంతదూత్యత్రపసుంకుమ
 తామ్రాస్సాయమండనఃఖిన్వరయంత్యః । స్సచరందదృశి

వాసామిఞ్జలభాస్తమితేసతి ॥ ౯ ॥ సామిత్యధేజుఃపునఃఇత్యమరః-
 ముక్తింత్యక్తిప్రియంమూలమాశ్రయభూతోరః - అన్యత్రస్వామిచయే
 నసః-అతఎవలఘురల్పశక్త్యముక్తమూలలఘుః ఉద్వితస్తూర్వః త్యక్తిస్తూర్వ
 దిగ్భాగః-అన్యత్రత్యక్తిస్తూర్వజనః పశ్చిమేనభసిసంభృతాగే అన్యత్ర శుక్వది
 న్నీచస్థలే - సంభృతః సంహతః - అతఎవసాంద్రః బహుశశ్చరక్తిసమూ
 హః అత్రేతజనశ్చిద్వన్యతే - దుఃఖనజిహ్వాదీనభవనవిరేజెనశోభతే - అ
 త్రముక్తిమూలత్వది ప్రస్తుతవిశేషణసామ్యావప్రస్తుతా త్రేతజన ప్రతీతేస్స
 మాసోక్తిః-తత్రవాచ్యస్వరక్తిసమూహస్యాచేతనస్యాపిప్రతీయమానేన చే
 తనేసాభేదాభిధానాత్ దుఃఖతత్వాద్యత్పేక్షితి తయోరంగాంకిభావేన
 సంకరః॥౧౦॥ కాంతేతిపసుంకుమతామ్రాః కుంకుమేనచతామ్రాః ఇత్యధ్యవ
 సాయః-సాయంసాయంకాలే॥౧॥ సాయంసాయేవగేప్రాతరిత్యమరః - సా
 యేయస్తండనంతదభితదుద్దిశ్యత్పరయంత్యఃత్వరాంకారయంత్యం - సాధా
 వాంజానైఃగవానాతైః పతితాఃప్రవిష్టాః॥౧॥ బాలంగవాక్షానాయఇత్యమ

రః - రవిభాసః కాంతానాం ప్రియాణాం మాతృభవ - వనితాభిసాదరం శ్రీ
యం యథా తథా దదృశి రేవృష్టాః - సాయం నాకాభాసాం ప్రియ సమాగమ
సూచనత్వా స్థాతమీవ తాన్ శ్రీ గామాదరో భూదిత్యుక్తాః ॥౩॥ అగ్రేతి ॥ ౬౪
స్వానూర్యః - అగ్రేతి స్తతేతి లశిఖ రేయే సానవః తేషు యే భూరుహః తాన్
తాంతపిశం గైః అత్యంతారుణైః శృవ భిః కరైరంశుభి కేవకరైః హస్తైరిదిగ్విష్ట
రూపకం ॥ ౬౫ ॥ బలిహస్తాంశవః కరాభిశ్యమరః యద్వాక్తరైః శృవశ్లథం అవ
లంబ్యా వప్తశ్య - అత్యంతై లోస్తతేతి ॥ ౬౬ ॥ అస్తస్య వరమత్యాభ్యవదయః
పూర్వపర్వతభిత్వమరః - తస్య గహనం కాననం నుజలం నుమహీం ను - సుపిత
కే - ఆవివేశ - తపనస్య పతనసన్నాహపవనృప్తః వతనం కుక్వనాసన్ భూయతే -
శీఘ్రమనాదిత్యుక్తాః - అత్ర తపనపతనస్యారోప్య మాణస్య గహనాద్యనే వి
షయ త్వేన సంబంధాత్ స. బేహం లంకారః ఉక్తే ప్రేక్షితే కేచిత్ ॥ ౬౭ ॥ అకలభ్యః ॥
చటానాం కులాయేభ్యః కులాయాన్ ప్రతిచలతాం - పతన్త్రీకులాయానాం అకలభ్య

రేవనితాభిసంజాల పతితారవిభాస ॥ ౭ ॥ అగ్రసానుషుని
తాంతపిశం గైః భూరుహః వృష్టాః కరైరవలంబ్య ॥ అ...
గహనం నుమహీం ను స్వానూర్యం దేశజలం నుమహీం ను ॥ ౬౮ ॥ అనుషుని
లవత్రీకులాయా మారృదైరనుమహీం ను సరాగః ॥ ఆయయామ
హరినశ్చ విహండుర్నృభ్యః ॥ అని సుభేదనాంతః ॥ ౬౯ ॥ అస్థి
స్థగితవారిః పక్ష్యైః సస్యమూగైః పశుభ్యః భాగైః సోద్యైః ॥ ౭౦ ॥

దైరావలోవ్యాప్తః - అనుదితశ్చైవ తథా వమాత్రముషశ్చ ద్వైవ సంధ్యామాత్రం
చపిపత్యతే - ఉషసిభిః కౌషసః* సంధి వేలేత్యాది నాయోగవిభాగం. అన్య
అన్యథా కాలాగ్నిః తస్మాత్ - అథాచ అనుదితావసరాగః అన్యమానసం
ధ్యారాగభివ్యుత్థాః - మంత్రావసరమానస్య గ్రాహవయాజ్యేభిభావః - అహరివ
శ్వః అవిద్యమానసూర్యః - మంత్రావసరయాదన్యత్రాస్తవయాజ్యేభిభావః ది
నాంతః సాయం కాలః - దినముభేదస్సాంతః కాలేన తుల్యతాం ఆయయాతవ్యభ్య
భావిత్యర్థః - అతపవోపమాలంకారః పూర్వగ్లోకేజలభిమావివేశేత్యుక్తం - త
దీయవిరహాదుఃఖాత్ తక్షికులారవవ్యాజేన దినాంతోరురోదేభిభావ ॥ ౭౧ ॥ అస్థి
తత్తతి ॥ స్థగితవారివపక్ష్యైః పిహితమేషు బృంచయాసంధ్యయా అస్థితః ఆ
క్రాంతః గగనపశ్చిమభాగః సోమిహ రూమిహ సంక్రాంతేత్యుక్తాః - తయావి
మ్రుమవిలానవిభాసం ప్రవాళప్రకరకాంత్యారంజితస్య స్వసావజ్యమాపాది

తస్యజలధేశ్రియమూహే - సంధ్యాయారక్షవణత్వాదితిభావః. వహతేః
 కర్తారీదిట్ - తత్సదృశీంశ్రియమువాహేత్యర్థః. అతపనదశావాలంకారః॥
 ౧౦॥ ప్రాంజలూవితి॥ప్రబంధఃఅజంబిర్యేనతస్మిన్ప్రాంజలౌబధ్ధాంజలౌ॥౧౧॥ తా
 తావంజలిఃపుమానిత్యమరః * ప్రాదిభ్యోధాతుజస్యవాబ్యోబహువ్రీహీఃనా
 చోత్తరపదలోపశ్చ - సతమూర్ధ్నినవమగ్రాన్తేతత్ప్రవణంతత్ర సంధ్యా
 యామేవాహితంజేతోయస్యశక్తిః పవంవిధేపిజనేవిషయేప్రేమహిత్యాది
 హాయవిరమంత్యానివతమానయావ్రయాంత్యా * వ్యాజురిభ్యో రవభిష
 ర్నైపదం - సంధ్యయాచాపలేనఅస్థైర్యేణ* యువాదిత్యాదత్ - సుజనాది
 తరోదుజనఃతస్యమైత్రీసంబంధంఅనుపదధేఅనుచక్రే* కర్మాణిలిట్-యథాదు
 జనస్యమైత్రీస్నిహ్యంతమపిజహోతితద్వత్సంధ్యావిభజమానం జనమహాసీది
 త్యర్థః మిత్రస్యకర్మమైత్రీఃఅంతాత్ జీవ్ అత్రసంధ్యాదుజనమైత్ర్యో
 శ్చాపలంసమానధమఃఅనువిధానవతవివాధీయముపమా॥౧౧॥ జేషసేతి
 జేషసాత్ ప్రాథాతికాత్ ఆతపాద్భయంతస్మాదివేత్వత్ప్రేత్తా - లీనంక్వది

మవితానవిభాసారంజితస్యజలధేశ్శ్రియమూహే ॥ ౧౦ ॥
 ప్రాంజలూవవిజనెనత మూర్ధ్నిప్రేవతత్ప్రవణతేత సిహి
 త్వా సంధ్యయానుపదధేవిరమంగా వావలేనసుజనేతరమై
 త్రీ ॥౧౧॥ జేషసాతపథయాదిలీనంవాసరచ్ఛవివిరామప
 టీయః సన్నివత్యశనకైరభిన్నానంధకారముదవాపసమా
 ౧॥౧౨॥ ఏకతామివగతస్యవివేకస్యచిన్నమహతోపుష్పలే
 భే । భాస్వతానిదధిరేభువనానామ్యాసీవపతిలేనవిశేషాః ॥

తుహరాదిముగూఢంవిలగ్నం - వాసరచ్ఛవేరాతపస్యవిరానూత్ అపగమా
 ధేతోః-పటియఃపటుతరఃప్రభఃస్థుతరంఅంధంకిరోతీత్యంధకారంధ్వాంతం॥౧౧॥
 అందకారోస్త్రి యాంధ్వాంతమిద్యుసరః - అథసంధ్యాపగమానంతరం -
 శనకైఃనిమ్నూత్ సన్నివత్యఅగత్య - సమాసమస్థలాఃఉదవాపవ్యానశే -
 అత్రప్రప్రతాంధకారవిశేషణ సామ్యారప్రప్రత చోరాద్యర్థప్రతీతేస్సమాసో
 క్తిః ఉత్ప్రేత్తాత్వంగవసాః॥౧౨॥ఏకతామిలిఏకతామభేదముపగతస్యేవ
 తమోవ్యాస్త్యైతథాప్రతీరియముత్ప్రేత్తా - మహతఃశైలాదేరపికస్యచిత్త
 స్యాపిపదాథఃస్యవివేకోభేదఃనోపలేభేగృహీతః. కింపునరల్పస్య యతవివం
 తతఉత్ప్రేక్యతేపతిలేనలస్తమిలేనభాస్వతానూర్యేణభువనానాంభువనస్థ
 పదార్థానామిత్యర్థః-విశేషాభూధరాదిభేదాః- అస్త్యనిస్వస్త్రికానిదధిరభిష
 పాతాఃకిం. అన్యథాకథంవోపలభ్యేర.....*

న్నిత్యభావః - అత్రోత్పేక్షయోస్సజాతీయయోస్సాపేక్షత్వాదంగాంభా
వేనసంకరః॥౧౩॥ ఇచ్చతామితి॥ వధూభిస్సహకాంతాభిస్సహ - అభేదమ
వియోగంఇచ్చతాంతథాసంకల్పవతావపీత్యభావః - యామిసీమిరిహితాం
నిరంతరవియోగవతాం - అభీష్ట్యాధానీః - యద్వా - నిందాయామినిః
తేమాంఽహగానాంచక్రవాకాసామిత్యభావః - మిథునావియోగమాపురేవ
నతునాపురిత్యయోగవ్యవచ్చేదః - తథాహికాలనియోగఃసైవాజ్ఞానలంఘ్య
తేఖలు - మర్వారిత్యభావః॥ ౧౪॥ యద్భూతీతి॥ శకుంతాచక్రవాకపక్షిణిసా
మాన్యస్యప్రాకరణికవిశేషవర్ణనసానాత్॥ ౧५॥ శకుంతపక్షిశకుశకుంతశకున
ద్విజాత్యమరః - అంతిగతేసమీపగతేపిదయితాయోచక్రవాచైవ - ప్రతిము
ఖమభిముఖంయథాతథావాచంయచ్చగిసంభవోద్దిదానేనతు సంగచ్ఛమానే
ఇత్యభావః* వాఘ్నైత్యాదినాయచ్చాదేవః అంబుగుహిత్యానరీన్యాఉ
య్యేతహషణం చక్రవాకమదశవర్ణనాదివర్ణ్యక్తవికాసం - వక్తవంఽమి

౧౩ ॥ ఇచ్చతాంసహపధూభిరిభుం యామిసీమిరిహితాంపి

హగానామ్ అపురేవమిథునావియోగంలఃఘ్యతేనఖలుకా

లనియోగః॥ ౧౪ ॥ యచ్చగిప్రతిముఖంసయితాయోవాచహం

తికగతేపిశకుంతే నీయతేస్తనతిముఖ్యశపాఞ్చపంకజంఽమి

మివాంబుగుహిత్యా॥ ౧౫॥ రంజితామివిధాన్తరులైలానా

మితంనుగగనంస్థగితంను పురితానుపిషమేషుధరిల్లిసప్త

వనతినన్రత్వంసీయతేనేతం * ప్రధానకర్త్యాభ్యేయేనాపహద్వికర్తృ

ణామిసీయతేద్వికర్తృకాన్ప్రధానేకవణితిత్ - ప్రాయశోదఃఖనాంద

శానాత్ స్త్రియఃఖద్యంతే॥ విశేషతోరపిచక్రవాదితిభావః - అగ్రపంక

జావనతేచక్రవాకవిక్రశనానంతర్యాన్తిథిగుతత్వముత్పేక్షితే - తద్భము

ఖోపసుయాంబుగుహిత్యాకామిసీసావ్యంగమయంత్యాదూహ్యతే ఇత్యుప

మోత్పేక్షయోరంగాంభావేనసంకరః - వ్యజకాప్రయోగాత్ ప్రాయ

మానోత్పేక్షా॥౧౬॥ రంజితాఇతి॥ తిమిరేణిపిషధాగరవఃశైలాశ్చరంజి

తాఃఅనులిప్తాః - స్వపావణ్యమాపాదితాను - అన్యధాకథమేమామిథ్యంసీలా

దైతమితిభావః - తథాగగనంనామితంను - ఆఘాతలాదితశేషః* మితాంహ

స్వఇత్యత్రవాశబ్దానువృత్త్యాకేమాంఽదిద్వికల్పాన్నహసః - యద్వాగగనం

స్థగితంనుచ్చన్నంకిం - ఉభయత్రాపికథమన్యధానద్యత్యత్యతిభావః - తథాభ

రిత్రీవిషమేషునిమ్నోన్నతేషుపురితాసమీకృతాను - అన్యధాతద్వివేకకథం

నస్యాదితిభావః - కకుభోదిశ్చసంహృతానులుప్తాః॥౧౭॥ దిశ్చక్రవాకా

స్థాభివృద్ధిః - కథమన్యధానద్యశ్యంతభివృద్ధిః - అత్రతిమిరేణతరుశైలాద్య
 నేకవిషయరంజకత్వాదేవమాలోప్యసందిహ్యతభివృద్ధిసంజేహీలంకారః - అన్యే
 తుమశబ్దస్యసంభావనాద్యోతకత్వాదుత్పేక్షాప్రకారమిత్యలంకారసర్వ
 స్వకారః॥౧౬॥ రాత్రితి॥ శ్రీశోభాకత్రీ - రాత్రేసంధ్యాయాఃరాగేణస్వ
 చ్ఛాయోపరంజనేనమలినానికృష్ణాని - ఆతవవికాసంజ్యంభణం రహాయంతి
 త్యజంతి* రహతేత్యాగాధాచ్ఛశృప్రత్యయః - పంకజానివిహాయ - స్పష్ట
 తారకంసభఃఖమియాయప్రాప - తథాహి - సర్వోజననిరాపదినివాదస్థ
 లేవస్తుంస్థాతుం* ఎకాచఉపదేశేనదాత్వాదితిప్రతిపేధః - శ్రేయసీతేషువ
 స్థిఃప్రణారిణితివనాత్ - భిచ్ఛతి॥౧౭॥ అస్తాదిసంధ్యాంతంపణయిత్యాదం
 ద్రోదయపణానమారభతే॥ వ్యానశభి॥ శశధరేణవద్రేణవిముక్తఃక్షీప్తః -
 కేతకీసుమకేసరభవపాండుః - లంభితాప్రాపితాకాంతిర్యస్యసరశ్శీసమూ
 హః - చూణాస్యకపూరాదిత్యోదస్యముష్టిరివ - ముష్టిశబ్దస్యద్విలింగత్వే

తానుకకుభస్తిమిరేణ॥ ౧౬॥ రాత్రిరాగమలినానివికాసంపం
 కజానిరహాయంతివిహాయ॥ స్పష్టతారకమియాయసభాశ్రీర్వ
 స్తుమిద్భుతినిరాపదిసర్వః॥ ౧౭॥ వ్యానశేశశధరేణవిముక్తః
 కేతకీసుమకేసరపాండుః॥ చూణాముష్టిరివలంభితకాంతి
 ర్వాసవస్యదిశమంశుసమూహః॥౧౮॥ ఉష్ణతీశుచమివాశు
 తమిప్రామంతుకంప్రజతితారకనాథే॥ దిక్ప్రసాదగుణమండ
 నమూహారశ్చిహాసవిశదంముఖమైంద్రీ॥ ౧౯॥ నీలనిరదనిభే

ప్యత్రపులింగతైవగ్రాహ్య - ఉపమేయానుసారాత్ - వాసవస్యవిశంప్రా
 వీంవ్యానశేవ్యాప్తవాణ-పతేననిశానిశాకరయోర్నాయకానాయకాపన్యం
 గమ్యతే-యథాపటవాసనాయకాముకప్రయుక్తశ్చూణముష్టిలంభితకాం
 తిస్పృశ్యశ్చుతేపవనుపోవపీత్యథః॥ ౧౮॥ ఉష్ణతీతి॥ ఇంద్రస్యేయమైంద్రీ
 దిక్ ప్రాచీతారకనాథేనక్షత్రనాథే॥ ౧౯॥ కినికాయాంనక్షత్రేతారకంతార
 కేపితేతివిశ్వః - అంతికంప్రజతిసతి - ఆశుతమిప్రామంధతమసం॥ ౧౯॥ తమి
 సాస్త్రిద్యాంతతతానిశ్యంధతమసేననేతివైజయంతీ - శుచింవిశహఃఖమి
 వేత్యథః - ఉష్ణతీజహతి - ప్రసాదోనైమణ్యమేవగుణఃసంపదమరదనంయ
 స్ఫుతత్ - రక్షయోహాసాభవతైః విశదంనిమలంముఖమివముఖ మగ్రభా
 గం - శ్లిష్టపమేయం ఉహవహతిన్దు - అత్రిదిక్పంద్రయోనానాయకానా
 యకాపన్యంగమ్యతే॥౧౯॥ నీలేతి॥ శైలరుద్ధవపుష్పః ఉదయగిరితిరోహితమం

ఉలస్య - సితరత్నేరింజోస్సంబంధినీలనీరదనిభైకాలమేఘసదృశే - నీలనీలజే
లిపాతే - నీలాత్పలతుల్యైభాతకాశే - నిపతత్ ప్రసవతోహిమమివగౌరంశు
భ్రంకిరజాలమంఘసమూహిం - వారిధేఃపయసిపతత్ గాంగంలంభిభవనరా
జ - ఉపమానేపివిశేషణయోజ్యం॥౨౦॥ ద్యామితి॥ ద్యాంనిరుంధదాకాశమా
వృత్ - అనీలీలఘనాభంనీలనీరదనిభం - ఉద్యతాఃకరాంతశవోహస్తాశ్చయ
స్యతేన-అసితాభ్యభతరాఃశుభ్రాః॥ భాసోయస్యతేనచంద్రేణ - పురస్తాత్పా
చ్ఛ్యాం - అగ్రేచక్షిప్యమాణంమద్యమానంధ్వాంతం - శంభునాక్షిప్యమాణంకరి
చన్తేవచకాశే - ఉపమానేపివిశేషణయోజ్యం॥౨౧॥ అంతికిణీ॥ అంతికాం
తికవతీసమీపం * ప్రవారేగుణవచన స్వేదిద్విభావః - కిమధారయవ
ద్భావాశ్చుపోలుక్ - అంతికాదేవతేన ఇందునాపిస్మృత్యైముత్రేదీధిజా
లే - జిహ్వాలాంసంకోచంబహుశిశ్యజఃసతి తిమిరభారైఃతవస్త్రోన్మైః ని

హిమగౌరంలైలర్దుపపుషస్సితరత్నేః । పరరాజనిపతత్కర
జాలంవారిధేఃపయసిగాంగమివాంభః॥౨౦॥ ద్యాంనిరుంధవ
నీలీలఘనాభంధ్వాంతశ్చయస్యతేనాశ్చుభ్రాత్ । ఉపమాణ
నసితేభరదాసాశంభునచకరిచన్తేవచకాశే ॥ ౨౧ ॥ అంతికాం
తికవతీసమీపస్మృత్యైముత్రేదీధిజాలై । స్మృత్యై
మిరభారైరోధాదద్భ్యున్నీకరితామివంభః ॥ ౨౨ ॥ రేఖ
యావదాం దిప్తశుభాసాశ్చుభ్రాంతైఃమిరమింశురుదాసై
దంప్రియాపితకలంకిపితంగామింశుంభవభవాదివరా
హాః ॥ ౨౩ ॥ దీపమున్నథనభిరభైః ప్రసంహమారుణపయో

రోధాదాద్రుమణాత్ - నిస్సృజ్యోనికలంకంకం ఉద్యున్నీకరితరావేస్య
త్ప్రేక్షితారికారః ॥ ౨౨ ॥ రేఖయేతి ॥ ఇందుఃపింశులపిప్రమఖాసాస్వగ్ధృష
వాససవణయా రేఖయాఃపంచూసతత సాంధ్రాణిమిరం - ఆదివరాహః క
నకస్యటంకిశిలాభేదకశస్త్రం ॥ ౨౩ ॥ టంకిః సామానాదారణభిశ్యమరః - తద్వ
త్పితంగామిహితవణయా* పితంగాచ్చేదివత్తవ్యమిజిహ్వ దంప్రియా
భవః - మండలమివఉదాసేఉద్బిక్షిపే * అస్యతేఃకలంకలిఖ్ - సాపసగ్ధాద
స్యతేవికల్యాదాత్త నేపదం॥ ౨౩॥ దీపయన్నితి ॥ అథలగ్ధోదయానంతరికిర
ణౌఘైఃసభఃదీపయాప్రకాశయా - కుంకుమేనలరుణఃయఃపయోధరకుచఃస
భవగౌరఃపితంగః ఉదయరాగాదితిభాటః - తుహివాంశుశనైః పూర్వప
యోధైః పూర్వసాగరాత్ హిమక్షుంభభవఉన్నమజ్జ ఉజ్జగామత్యుత్ప్రే

యో ॥ ౨౪ ॥ ఉద్గతేందుమితి ॥ లోకజనః ॥ ౧ ॥ లోక స్తుభుజానాం భుజానాం-
ఉద్గతేందుమువితమాత్రచంద్రాంతవిభిన్నతమింద్రాంతవిభిన్నతాం- ర
జనోద్భవంశుకమపనీతావగురసం - అతపవత్సుబంధుశ్చమృదుభయస్యా
స్తాం- తథాపి- వ్రీడయాశివత్సంవక్రాం- అప్రకాశాంగీమిత్యథః-నవభూం
నవోధాన్త్రీయమివవిత్సప్తసత్వస్థః పశ్యతిస్త ॥ ౧ ॥ వధూనానోధయో
షాయాంస్నుమాభార్యాంగనానుచేతిధరణిః ॥ ౨౫ ॥ నేతి ॥ హిమభాసాచంద్రే
ణద్యౌరాకాశముదితయోగ్యంప్రసాదంనైవభ్యంసగమితాననీతా - అద్ర
యోవనానిచతేభ్యః తమిరంవోధ్యతం మోత్యురితం - దిబ్బుభాషుదిగంతే
మధామ తేజస్వనకీణాంసవర్యస్తం - తథాపిరజనీభూషితాచకిముతోక్తగు
ణసంపత్తావిభావః - ద్యౌర్దిశోరజ సీచేతినాయికాః తాసాంమధ్యే చం
ద్రోనాయకః అత్యంతానురాగా ద్రజనీమేవభూషయా మాసేత్యథః - అ

ధరగౌరః హిమకుంభభవపూర్వపయోధేరుస్తమజ్జతనకైస్త
హినాంశుః ॥ ౨౪ ॥ ఉద్గతేందుమితి ॥ ఉద్గతేందుమింద్రాంతవిభిన్నతరజ
నీమవిత్సప్తః । వ్యంశుకస్ఫుటముజిమపిజిహ్వాన్వ్రీడయానవవ
ధూమివలోకః ॥ ౨౫ ॥ సప్రసాదముదితంగమిత్యాద్యోన్మద్భృ
తంమిరమగ్రిననేభ్యః । దిబ్బుభాషునచధామనకీణాంభూషి
రాచరజనీహిమభాసా ॥ ౨౬ ॥ మూసీజనవిలోచనపాతాసుస్త
బాష్పకలుషాస్త్రీగృహ్లా । మందమందముదితః ప్రయయా
శింభితభీతవశతమయూషః ॥ ౨౭ ॥ శ్లివ్యతఃప్రియవధూరువ

త్రమ్యప్రసాదాదికారణాభావేతక్కార్యభూషణోక్త్యావిభావనాలంకారః ల
క్షణంతుపూర్వమేవోక్తం ॥ ౨౬ ॥ మూసీతి ॥ ఉదితఃశీరమయూషః - ఉష్ణేన
విరహత ప్రేనబాష్పణకలుషాఆవిలాక మూసీజనస్యకలహంతరిత నాయి
కాజనస్యచిలోచనపాలాకటాక్షమోక్షా - మానభంగజనిత రోషభీష
ణానిభావః ॥ శ్లి ॥ ద్రోధాతాంతంవరాణుద్యవశ్చైర్వాపనమన్వితా । కల
హంతరితాప్రోక్తా నాయికానయశాలిభిరిదిశహావకేప్రతిగృహ్లాన్వీకుర్వక
అవరాధస్యాపరిహార్యత్వాదిభావః అతపవభీషభీతఃభీతప్రకారభవేత్యుత్పే
క్షా- మందమందంమందప్రకారం - ఉభయత్రాపి * ప్రకారేనుణవచనస్యేతి
ద్విరూపనః శమకధారయవద్భావాత్పుటోల్క - శిమాకాశంప్రయయాఅభి
జగాము ॥ ౨౭ ॥ శ్లివ్యత్యభి ॥ తతఃప్రసారిభావకరా అంశవ పవకరావస్తాః
యేనతస్య - తారకాపవప్రియవధూః - ఉవకంతంఅంతికేకంలేవ * అ

త్యంతసంయోగేద్వితీయా విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః శ్చవ్యతః ప్రత్యాసీదతః
 సన్నికషణంగచ్ఛత్యత్యథః - ఆలింగితవతశ్చహిమాంశోః సంబంధః - సమం
 తాత్ సర్వతః ఉద్వమన్నత్యగ్ - ఆధాంతరత్వాదకషణకత్వం - ధాతోర
 ధాంతరేవ్యత్యతివచనాత్ రోహితరాగః బయణప్రభః అంగరాగవలభిర
 రాజ - ఆలింగనాదంగరాగోఽభవీతి ప్రసిద్ధిః అగ్రదూషోపనః యోరంగంగిభా
 వేనసంకరః॥ ౨౮॥ ప్రేరితభిః॥ శతధరేణచంద్రేణ ప్రేరితో విస్ఫుప్తః కరోఘః -
 సహజానిసాం ద్రాణ్యపితమాంసి - మందరేణమందరాద్రీణాభిసోమన్నః
 క్షీరసింధుః అమరతాః సాంద్రాణ్యుచ్ఛన్నతాశ్చతరవోయేషుతానివనాని
 శాననానీవనునోదచితైవస్వంసయామాస॥ ౨౯॥ శారణామితి శిశిపాదైః
 చంద్రదక్షిభిః॥ ని పాదారశ్యంస్మిగుర్వాంతాభ్యవ్యసరః శారరాంశబల
 తాం॥ శారశ్యబలపీతయోరిపిశ్యః గమితయాప్రాపితయా - విటపిసాం
 కంతం చారకాస్త్రకరస్యహిమాంశోః ఉద్వమన్నభిరరాజ
 సమంతాదంగరాగవలహితరాగః॥ ౩౦॥ ప్రేరితశ్యతధరే
 ణకరోఘస్సంహతాగ్యపిసానోదతయోః క్షీరసింధురివమం
 దరభిన్నః శాననాన్యవిరలోచ్ఛనతూణి॥ ౩౧॥ శారతాంగమి
 తయాశశిపాదైశ్చయయావిటపినాగప్రతిపేదేః స్వప్తశుక్ల
 బలిద్రతలాభిప్రత్యతాపసలవేత్తమహీభిః॥ ౩౨॥ అతపేస్స
 టిగణాంసహవద్వాయామినివరహిణాః హగేన సేహిరేనక
 రణామ్మిరత్తైః కణితేమనసోసర్వమసహ్యమ్॥ ౩౩॥ గం
 తయాణాంధాయయా స్వస్తైః క్షిప్తైః సురబలిభిః శ్వేతపుష్పద్యువచానైః - చి
 త్రాణినానావణానితలానిఉపరిభాగాయాసాంతాభిః॥ నికరోపహరయోః
 పుంసిబలిః ప్రాణ్యంగజేన్ద్రియామిత్యమరః వసతివేత్తమహీభిః నివాసభూత
 గృహశూమిభిః కుల్యతాసాహ్యం ప్రతిపేదేప్రాస్తా - కమణిలిప్త - అధీయము
 పమా - వసగ్రహణంభూతపూర్వనివాసనివృత్త్యథః॥ ౩౪॥ ఆతపభిః॥ ఆ
 తపేమఃఖసంకటేపీతిభావః - ఎద్వాచక్రవాక్యాసహ - అతవచభృతిమతాసం
 కోపదతాయామినిమిరహిణానియతపిరహిణ - అతవచహగేనచక్రవాకే
 రహిమరత్నేచివంద్రస్యకరణానసేహిరేనసోధాః తథాహిమఃఖితేసంజాత
 మఃఖేమనసోసర్వంనునోహరవపీతిభావః ఆసహ్యంసాధుమశక్యం* శకేన
 హూశ్చేతియత్ప్రత్యయః పూర్వేత్వాతపాభిపేతుః తతవద్వాసహ ఆ
 పాతపిసేహిరేతద్విరహేతుశశికిరణాలపిననేచారభియోజ్యం - ఫలంతుస్

మానః॥ ౩౧॥ గంధమితి॥ అపాంకణవాహీ - యోగ్యాస్యయేవ్యవధానమపీసా
భవ్యం వికసంతాంకుముదానాంగంధంసారభం ఉద్ధతంరజః పరాగోయస్త్రికా
కమణితద్యధాతథా - శేషాద్విభాషేతివికల్పాన్నకవ - నిక్షిపకవికరక - ఇ
ద్ధంశిశిరస్సురభిర్యామిసీమరుత్ - పరితోలీనా శ్చయితావిహంగాహ - సభ్యం
శిగాదయోయానుతావనరాజీఃఆచుధావశ్చుషత్కంపయామాస-విహగశయ
నాఽరోధేనేత్యధః॥ ౩౨॥ ఆజీషదధేభివ్యాప్తావిత్యమరః యథాకశ్చితా
మీగంధోదకాదినాసించస్వతామాః షకతితద్వదితభావః॥ ౩౩॥ సంవిధాతు
మితి॥యామిసీవనితేవతయారాత్రికూపయాకాంతయామన్త్యధస్య అభిషేకం
త్రిభువనైత్రయాత్రాభిషేకం - సంవిధాతుంసవ్యక్ - ర్తుం అంశవో జలానీ
వతేషాంఘ్రీపురఃసలసకాయస్త్రికాసః - తతఃపిహ్నుఃస్ఫుటలాంఛనః ఇందః
సోత్పలఃనంగైశాగ్గంఘ్రిహితేందీవరఃరజతకుంభః రజతకలశఇవఉదాసే ఉ

ధముత్తరజఃకణవాహీవిక్షిపన్వికసంతాంకుముదానామ్ । ఆ
క్షధావపరిలీనవిహంగాయామినిమరుదపాంపనరాజీః॥ ౩౨॥
సంవిధాతుమభిషేకముదాసేవన్త్యధస్య లగదంశుజలౌఘః
యామిసీవనితయాతతపిహ్నసోత్పలౌరజతకుంభఇవేందః॥
౩౩॥ తేజసాపిభలునూనషనూనం నాసహాయముపయాలిజ
యత్రీః । యద్విభుశ్శశిమయూఖ సఖస్సన్నాదదేవిజయచా
పహ్ననంగః॥ ౩౪॥ సర్వనాంవిరచనాహితశోభైరాగతప్రియ
కతైరపిచూత్యమ్ । సన్నికృష్టరతిభిఃపూరదారైర్భూషితైరపి

క్షిప్తః * అస్యతేకమణిలిట్ - అత్రసం విధాతుమితి తుమునా ప్రతీయ
మానయాఫలోత్పేక్షియాఅనుప్రాణితేయముపమా - తయోరంగాగిభావే
నసంకరః ॥ ౩౩ ॥ తేజసేతి ॥ తేజసాలనూనంసంపూర్ణకావపిఅసహాయం
సహాయరహితంఎకాకినంపురుషమితశేషః జయత్రీః సౌపయాతిఖలు - నూ
నం - కుతఃయద్యస్తాత్ విభుస్సమభోకపి - అనంగః శశిమయూఖానాం స
సఖాసహచరతత్సహాయస్సకా - విజయిజయశీలం*జిఘ్క్షిత్యేదేవా ఇనిః
చాపమాదదేలదత్తవాకవితేషేణసామాన్యసమర్థనరూపోద్ధాంత రవ్యాసః॥
౩౪॥ ఇత్థముద్దీపనసామగ్రిముపవన్యకాసంప్రతితతా ర్వభూతంతింవణాయి
తుమారభతే॥సర్వనామిత్యాది॥సన్నికృష్టరతిభిః - అసన్నసురతోత్పవైః - అత
ఎవసురదారైఃసురవభూభిః ఆహితశోభైఃప్రాగేవవిహితశేభి గృహమండలై
రపి - పునః సర్వనాంకేభి గృహాణాంవిరచనామండప ములంకృతిరిత్యధః-

ఈషేఅభిలషే * కమణినిబ్ - ఆగతప్రియకక్షేఃప్రాప్తప్రియజనవృత్తాం
తైరపి మాతస్యకర్తృదూత్యంమాతీవ్యాపారఃఈషే* మాతస్యభావకమణా
నోరితియత్ ప్రత్యయః॥౧॥ దూత్యంతద్భావకమణానోరిత్యమరః- అభిమాత్య
మితిపాతేమాత్యభిమఖమిత్యథః- ఉపమాత్యమితిపాతే- మాతీసమీపమితి
తథాభూషితైరపిహారసక్రీష్టందనాదిమండపమండితైరపి- భూషణంప్రసాద
సమీషే- ఔత్సుక్యాతిరేకాదిభావః- యద్వాసస్త్వాంపిరచనయా ఆపిత
శోభైః- ఆగతప్రియకక్షేరపిమాత్యమీషభ్యన్వయః॥ ౩౫ ॥ నేతి॥ చరహేచి
యోగావస్థాయాంసృజః- మాల్యాణచందనానిగంధాఃమదిరామద్యనిచ-
రమణీభ్యః* రుచ్యధానాంప్రియమాణభిసంప్రదానత్వాచ్చశుభీః- నరు
రుచిరేనోచంతే- హియస్తార్ప్రియసమాగమవరతేస్యానశేషు- సస్త్రి
గాదిషు రమ్యతాంమనోరమత్వంరుచిరత్వమితియావత్- ఉపసృజిఉపపా
దయతి- తదభావేతులరుచిర్వైవేత్యరః- అతపవైధగ్న్యాత్కారితేనకా

విభూషణమీషే॥ ౩౫॥ సస్త్రినోరుచిరేరమణీభ్యశ్చందనా
నిచరహేమదిరావా । సాధనేషుహారతెనుపసృజిరవ్యతాం
ప్రియసమాగమవ॥ ౩౬॥ ప్రస్థితాభిరభినాదనివాసంభ్యంసి
తప్రియసభవచనాభిః। మూనీభిరపహస్తితవైగ్యస్సాదయన్న
పిమదోవలలంజే॥ ౩౭॥ కాంతవేత్సబహుసందిశతీభిర్యాతమే
వరతయేరమణీభిః । వస్త్రభేనపరిలుపమటినాం ప్రాయశఃస్థ

ర్యసమర్థనరూపోధాంతరన్యాసః- రవ్యంరేయేష్యతీరమ్యాభి నోరమ
ధాదితియత్- కృత్యల్ప్యూనోబహుళమిత్యధిరతాధాత్వః॥ ౩౮॥ ప్రస్థితాభి
తి॥ అభినాధనివాసప్రియగృహంప్రతిప్రస్థితాభిఃప్రచలితాభిః ధ్వంసితాభిః
డితానిప్రియసభవచనాభిఃప్రవయస్యావచనాభిః స్వయంప్రస్థానంలభువా
యేవేత్యేవంరూపాణియాభిప్రాభిఃమూనీభిఃకోపనాభిః॥ ౩౯॥ స్త్రీతామీష్యా
కృతః కోపోమానోన్యాసంగిప్రియభిలక్షణాత్- అపహస్యంనరస్త్రుధై
ర్యంయేనసః- తథాసాదయమానంశరీరంచకరయన్నపిసహోహాపీశ్యధః-
మదఃఅవలలంజేస్వీకృత్యలజ్ఞానవ్యాజేనలాఘవాపహ్నవసౌకర్యానిభావః ॥
౩౯॥ కాంతేతి॥ రతయేసురతాయ- బహుసందిశతీభిః- హేగూడికాంతమి
థింప్రలోభయానయేత్యేవంరూపానేకవాదికలక్షణయంతీభిఃసంజేతవ్యసనా
గ్గంతవ్యమప్యజానతీభిరిత్యథః- రమణీభిఃకాంతవేత్సప్రియగృహంప్రయాతం
ప్రాప్తమేవ- నకుమధ్యమాగాన్నివృత్తమిత్యథః- తథాహి- వస్త్రభేనప
రిలుప్తమనీనాంమాతవివేకానాం- స్థలితందిరుదాచరణమపి- ప్రాయశఃఉప

కారిభవతి - సహసారమునిభిరితిపాతేకాలక్షేపముసహమానాభిః - స్వయమే
 వశీఘ్రయంతిమిత్యర్థః॥ ౩౮॥ ఆశితి ॥ ఆశుకాంతమభిసారితవత్సాఅభిగత
 వత్సాః॥ స్వాథేణిచ్ - యోషితఃసంబంధిపులకైఃరుద్ధావావృతాకపోభా
 యస్యతత్ - ఖండావ్రమృష్టాపత్రాణాంపత్రరేఖానాంతిలకస్యచఅకృతిస్సన్ని
 వేశోయస్యతదైధోత్తం - ముఖం - కాంత్యాఅఖండంపూణంజిందుంజిః
 గాయజయతిర్మ - ఇత్యాధీయముపమా - స్పర్థయతిహసతిజయతిద్వేష్టిరి
 దండినాసాగృశ్యాథేషుగణనాత్ ॥ ౩౯॥ అఖయుద్వేనసఖీనాయికాసంవా
 దమాహ॥ఉచ్యతామితి॥ తత్రనాయికాహ - సగూతః - అశేషమఖిలంవచ
 నీయంవత్తవ్యముచ్యతాం - శిశ్యంకముపలభ్యతామిత్యర్థః - బ్రువోదుహాది
 త్వాదవప్రథానేకమణిలోత్ - అథసఖ్యాహ - హేసఖనాయికేశుశ్వరే
 భృతఃరివిషయేపరుషతాపారుష్యంససాధ్వినహితా - అథనాయికాహ - హే
 సఖితహిషనమసునీయతినయ పునస్సఖ్యాహ - విప్రియాణిజనయన్న ప్రియా
 ణికుర్వత్ - సకథంవాసునేయఃకేనప్రకారేఅనునియాహః ॥ ౪౦॥ కిమితి॥

లితమపుష్పకారి॥ ౩౮॥ ఆశు కాంతమభిసారితవత్సాయోషి
 తఃపులకైరుద్ధకపోలమ్ । నిజిగాయముఖమిందుమఖండంబం
 దపత్రతిలకాకృతికాంత్యా॥౩౯॥ ఉచ్యతాంసవచనీయముశే
 షంనేశ్వరేపరుషతాసఖసాధ్వీ । ఆనమైసమసునీయకసంవా
 విప్రియాణిజనయన్నసునేయః ॥ ౪౦॥ కిం అనసహాయుత్త
 ముపైతుంకః ప్రియేసుభగమానిమానః । యోషితామితర

పునర్నాయికాహ - తహిగా తేనప్రియగమనేనికోధాభివ్యర్థః । అతఃఉ
 పైతుంగంతునయన్తహి - పునస్సఖ్యాహ - సుభగమాన్మనఃస్యతేలిలి
 సుభగమాని-తస్యాస్సంబోధనంహేసుభగమానిసాందర్భమాని॥ఆత్మమా
 నేఖశ్చేతివికల్పాన్ముమాగమాభావః తస్మిన్ప్రియేవిషయే కోమానః - య
 ద్వాసుభగాదసామానితీతస్యాస్సంబోధనం - సుభగమానిత్వాత్వవనంత
 వ్యం - యద్వాసహిత్యాదిసఖివాక్యం - తత్రసహిత్యేకంవాక్యం - తవ్యత్తం
 నఖిలవ్యర్థః కింతుఉపైతుంయుక్తం కుతఃసుభగమానిప్రియేకోమానః ౫
 దృష్టినస్యమలభత్వాదిశావః ఇత్యేవంరూపాసుయోషితాంకధాసువిష
 యేసమేతైఃసమీపమాగత్యశ్చద్విద్భిరిత్యర్థః - కామిభిఃబహురసాలనేకస్వా
 దాభృతిఃసంతోషఃపాదాథాఅత్రరొత్సేత్సత్సత్సర్వదాద్యనేకభావశా
 ల్యపరిపూర్ణకాంతాజనకధాకర్ణనాదుత్తరోత్తరమపూర్వార్వాస్వాదమమందః
 వ్యంబమానందసంతోషామిందన్నిత్యర్థః ప్రాయోజాతప్రాయాధాకలహంత

తాత్పర్యాన్నికామిరం॥యోషితత్వతి॥పులకరోధిరోమాంచవ్యాపనవసంగమేన
జన్మయస్యతత్తుమ్మవారిస్వేదోదకం- జగత్యాత్మతినాత్మికోక్తిః-కాంతవత్తు
సేవతంత్యాత్మత్యాత్మక్యోక్తిః-యోషితఃయాలిలతమండనతాడత్సప్తప్రసా
ధనత్వంభావేతత్ - సైవమండనంబభూవ తచేకఫలత్వాన్తస్యేతిభావః॥ ౪౨॥
శీర్షితి॥ శీర్ష్యతేననేతీశీర్ష్యఃపశ్యేషురసవికారోషద్యపిశేషః - తస్యపానేన
విధురాసువిమూఢాసు- దయైస్సంగరాసుసహవస్థితాసుకామినీమృతశు
మానంకోపనిగ్నస్థానావతాయ- తథాశిధివృత్తాలజ్ఞాయేనసహదోసు
మదనోనుడపలేభలత్వ్యతే స్త్రీశ్శృభః- ఇతిగాఢానురాగోక్తిః ప్రయసమా
గమశీర్షపానయాపోభయ కారణసంభవాన్మానగ్రహద్యసుభావసాధారణ్యా
చ్చసందేహస్సపవాలంకారః॥ ౪౩॥ ద్వారీతి॥ ద్వారీత్వదాగమనమాగమ
వచయూరిత్యాత్మక్యోక్తిఃలిఖిపాణిపాశంకరేకపోరాపిచింతోక్తిఃకింబహు

ధానుసమేతైఃకామిభిర్గృహురసాధృణరూపైః॥ ౪౧॥ యో
షితఃపులకరోధిరభవ్యాముషావారిసవసంగమః॥ కాంత
వత్తుసేవకూపవతంత్యాగ్రహణంబలికమండనైవ॥ ౪౨॥ శీ
ర్షపానవిధురాసువిమూఢామానమాపశిధివృత్తాలజ్ఞః । సంగ
రాసుమయైరుపలేభామృతశుమదనోనుమదోను ॥ ౪౩ ॥
ద్వారీచరియూరిపాణిపాశంకరేకపోరాపిచింతం శ్చయిసంభవ కిలచూహా
స్యాః । కామినామివచః పునరుక్తింప్రశయేన వనవిశ్వమి
యాను॥ ౪౪॥ సాచిలోచనయంగంసాచిలర్యక్ - నశయంబప్రియపాత
యంబీనతుసమరేఖయైత్యర్థః - దయితవత్తుసపాతంబుంధతీత్యప్రవపిత్రబధ్న
తీలజ్ఞానుభ్రువోనాయకాయాఃవిభూషాంశోభాంజనయిల్ల అజీజనత్ కింద
సంగతాసురతప్రసంగేసర్వవిధపరరామచండపరమతెత్త పవంయతః తదపీభూ
షణమేవేతిభావః* విభాషాకమృతకెభ్యైతి- పరస్మైవదం-యద్వాదయితవత్తు

నా- బీవితలత్వయ్యవసనీం- త్వాంబినానజీవల్యభః భృగాధానురాగో
క్తిః- అతోస్యాకలచూహంప్రహః - మశభిత్వేవంకామినాం ప్రేతయేంద్రగు
క్తింపునఃపునరుచ్యమానం-వత్తుగూలీవార్యంనవనవత్వంనవప్రసార్యంఅపూ
ర్వవద్భావలభ్యాయా* ప్రసారాభేద్విభావః - కిమృధాతయవద్భావా
న్మృపోలు- కాంతానురాగప్రదనాల్ కామినఃప్రహృద్యంబీతిభావః కలహం
తరిలేయం॥ ౪౪॥ సాచిలోచనయంగంసాచిలర్యక్ - నశయంబప్రియపాత
యంబీనతుసమరేఖయైత్యర్థః - దయితవత్తుసపాతంబుంధతీత్యప్రవపిత్రబధ్న
తీలజ్ఞానుభ్రువోనాయకాయాఃవిభూషాంశోభాంజనయిల్ల అజీజనత్ కింద
సంగతాసురతప్రసంగేసర్వవిధపరరామచండపరమతెత్త పవంయతః తదపీభూ
షణమేవేతిభావః* విభాషాకమృతకెభ్యైతి- పరస్మైవదం-యద్వాదయితవత్తు
సేపాతంపతనంవిధికాలింగసంబంధతీ - తథాచరతిప్రదీపే ॥ ౪౫॥ అగ్నివ్యగ్నా

భంహృదిచంచలాశ్చిరోపవిష్టంభుడుమం ప్రవాభ్యాం. నితంబినివిద్ధ్యతి తంచ
గాఢగృహాత్వపాద్ధికముచ్యతేతదితి॥౮౫॥ సవ్యళీకమితి॥సవ్యళీకంసాపరా
భంగోత్రస్థలవాద్యప్రియకారిణం॥ని॥ వ్యళీకమప్రియకార్యైవైలత్యైతివిశ్వః
అతపవలవధీరితఃఅవజ్ఞాతఃఅతఃఖన్నవిమణ్ణశ్చ తమవధీరితఖన్నం * పూర్వకా
భేత్వాదినాతత్పుగుమః-సపదికోపపదేనకొపవ్యాజేనప్రస్థితంనిగః-చ్యంతంప్రా
ణనాథంప్రియం - యోషితఃసంబంధిఅభిబాష్పనిపాతః అభిముఖ్యేఆశ్రుమో
క్షః- సుహృదివరుణద్విస్తరురోధ - బాష్పనాతస్యమన్యుమోక్షలింగతయాప్ర
స్థానప్రతీబంధకత్వాశ్చుహృదౌపవ్యం- యమధీరాఖండితాచ॥శ్లో॥జ్ఞాతేన్యా
సంగవికృతేమ్యాకఃమాయితా - అధీరాసాశ్రువక్రోక్తిరితిదశరూపకే ॥ ౮౬॥
శంకితాయేతి ॥శంకితాయనాయకాయ అవిశ్వస్తాయవయితాయ ఛవ్యక
యావిముఖతాంవిముఖీకృతాం - ఆతపవకృతబాష్పనిపాతాం విహితబాష్ప

వక్షసిపాతమ్ । సుఖ్రీవోజనయతిప్రవిభూనాంసంగతావువ
రరామచలజ్ఞా॥ ౮౫॥ సవ్యళీకమవధీరితఖన్నంప్రస్థితంసవది
కొపపదేన । యోషితస్సుహృదివస్తరుణద్విప్రాణనాథమభిబా
ష్పనిపాతః॥ ౮౬ ॥ శంకితాయకృతబాష్పనిపాతామిష్యక
యావిముఖతాందయితాయ । మూర్ధ్నిమభి ముఖస్థితదిత్తాం
శంసఖిప్రమనరోమవిభేదః॥ ౮౭ ॥ లోలదృష్టివదనందయితా
యాశ్చుంబతిప్రియతమేరభసేన । వీడయాసహ విసీనితం
చాద్యంశుకంశిధిలతాముపపేదే॥ ౮౮ ॥ ప్రీతయాగతితనీని

వమాంమూర్ధ్ని- ఘనరోమవిభేదః- సాంధ్రపులకోదయః- అభిముఖస్థితమా
హితంచిత్రంయయాతాంధ్రోహోమిత్యథః శంసకీస్తవ్యనక్తిస్తేత్యథః-
అన్యధాసాత్వికానుదయాదితిభావః- అత్రాపిత్రుర్వౌక్తవనాయకా ॥ ౮౭॥

అథసంభోగశృంగారంకథయకబాహ్యరతమాహ॥ లోలేతి ॥ ప్రియతమేలో
లదృష్టిచంచలేక్షణం దయితాయాః వదనంరభసేనబలాత్కారేణ చుంబతి
సతి - కినివిగతబంధనంఅంశుకంనితంబాత్ వీడయాసహశిధిలతాముపపే
దే - ఉభయమవిశిధిలతామాపేత్యథః - అత్రవీడాంశుకరూపసంబంధిభే
దభిన్ననిచ్చతిశంసన రూపశైలిల్యస్యా భేదాద్యవసాయ నిబంధనాతిశయో
క్తిమూలసామాన్యీవిశేషాలంకారః- అతపవప్రీడాంశుకాపవ్యంచకల్ప్యం
అత్రవాత్సల్యంసఃశ్లో॥బాహ్యమాభ్యంతరంవేతిద్వివిధంరతముచ్యతేతత్రా
ద్యంశుంబనాశ్లేషసఖిదంతతతాదికం॥ద్వివిధంసంసారాత్సావానాకరణక

ద్వితమితి || ౪౮ || ప్రీతయేతి || విగతితనీవివల్లభకరస్సుశానాద్విగతబంధసం-
తథాప్యవలంబితా కాంచీయేనతత్ కాంచీలగ్నమిత్యర్థః - తదంతరీయంఅథోం
శుకం || ౪౯ || అంతరీయోపసంవ్యాసపరిధానాన్యథోంశుక ఇత్యమరః నిరస్యన్నా
క్షిప్య - హృదయేగోప్రియఃప్రీతయావస్త్రావగమల్లజ్జితయా * ప్రీతాతో
కతారి క్తః - దయితయా వండలీకృతఃవస్తులీకృతఃపుడుప్తనభారోయస్త్రి
కమణితద్యధాతథాగాధమిత్యర్థః - సస్వజైల్యప్రియదృష్టిప్రతిబంధ
సాధమితిభావః || ౫౦ || ఆదృతా ఇతి || పరిరంభాఃఆలింగనాని - సఖపదైఃహేతు
భిఃఆదృతాఃఆభిమతాః * హేతావిలితృతీయాతథాచుంబితానిచుంబనాన్ము
నదంతనిపాదైఃహేతుభిః ఆదృతానిలింగపరిణావః సురతసుఖోద్దీప్తకత్వా
న్నుదంతతత్తత్రూర్వకేష్వాలింగసచుంబనేష్వాదరస్సంవృత్తిత్యర్థః - నన్య
తీసుకుమారే కామతంత్రేకథంపీదాకరేష్వాదరిత్యనవాద్యమిత్యాహ - సౌమ
మార్యేతి - సౌకుమార్యమేవగుణః తేనసంభృతీ ర్విలగ్నయశాఃకామఃసుర శేషు
సంభోగేష్వపి నశేవలంఽద్రలంబెష్వితిభావః - వామఃతూరః || ౫౧ || వామావ్యుద్ర

రస్యన్నంతరీయ మవలంబిత కాంచి । మండలీకృతపుడుప్తన
భారంసస్వజైదయితయాహృదయేగః || ౪౯ || ఆదృతాసఖ
పదైఃపరిరంభాశ్చుంబితాని ఘనదంతనిపాదైః । సౌకుమార్య
గుణసంభృతీలికార్వాచుంబనసుర తేష్వపికామః || ౫౦ || పా
ణివల్లవేగూసనమంతస్సీత్రూతానినయన్తానిమేహఃయో

తీపాద్యావిత్యమరః సుకుమారఃకామ ఇతివాదమాత్రం వస్తుతస్తువీడయన్నే
వసుభావహ ఇతిభావః - సామాన్యేనవిశేషసమర్థసయాపోధాంతరన్యాసః ||
౫౦ || అథాభ్యంతరంతమాహ || పాణితి || రహసిపకాంతేఇవిస్సంభాతిశ
యోక్తిః - గర్గదవాచాంఘ్రలగ్నిరాంయోపితాంసంబంధీని పాణివల్లవయోః
ఽభూననంకఽచనం - అంతస్సీత్రూతానిసీతా-రాశితేనరుద్ధమితాభ్యోభా
వఉక్తః - అధరపీడనాదాసుఖేషుఃఖవదుపచారఃకుద్ధమితమిలితక్షణాత్ - న
యనానాంతర్యానిమేహఃఅథానిమిలితాని - రహసిగర్గదవాచామితివిశేష
సామాన్యత్ - గర్గదకంతత్వంచేత్యేతానిమదనస్యఅస్త్రరాముపయయుః
అస్త్రవత్పుంసాముద్దీప్తకాన్యాసన్నిత్యర్థః - అత్రసీత్రూతాథానిమేహాది
నానుభూతారవశ్యంవ్యజ్యతే - పమక్తంరతిరహస్యేన్లోస్సప్తతావపుషిమీల
సందృశోహృద్యశాచరతిలూభలక్షణం । క్లేషయేత్స్వజఘనం ముహుముహ
పావస్సీత్రూరోతిగళగర్గదాకులేతి । సస్వనిమిషపరితానాంజఘం నయనాథాని

మేషాస్థంభవేయరితిచేత్ - తాసామపిమదపారవశ్యాన్నయనాథానిమే
 షాఃసంభవంతీత్యదోష॥౫౧॥ అథమథుపానవణానమారభతే॥సాతుమిత్యా
 దినా॥ యువనాఃఆహితరతీనివధితరాగాణి అతపితపునరుక్తరసాని-పునః
 పునఃపానేనాప్యపూర్వస్యాదాని- ఆతపితమయంతిత్పస్త్తోత్పాదకాని - అ
 త్పత్తికరాణిశ్శుభః సస్త్రితానివధూనాంవదనాని- సోత్పలానిమథూనిచపా
 నుంతిభిలేషుఃచకమిరే- అశ్రప్తుతానామేవవదనానాంమథూనాంచపాన
 క్రియయాపన్యస్యగన్యత్వాతే- వలప్రాకరణికవిషయాతుల్యయోగితాలం
 కారః॥౫౨॥ ప్రప్తుతానాంతథాన్యేషాంకేవలంతుల్యధర్మఃతాదే- పన్యంగన్య
 తేయశ్రసామతాతుల్యయోగితేలక్షణాత్॥౫౩॥ కాంతేతి॥ కాంతసంగమే
 నపరాజితమన్యోశ్చక్తిరోషే- తదవధికత్వాత్తస్యేతిభావః-కించవారుణీరస
 నేనమధ్యాస్వాదేనశతవివాదఃవాక్యలహాయస్యతస్మిన్-కుతః- ఉపాహి

షితాంతరహసిగర్హవాచామస్త్రుతా మువయయుర్మనస్య॥

౫౧॥ పాతుమాహితరతీన్యభిలేషుస్తప్తయంత్యపునరుక్తర
 సాని॥ సస్త్రితానివదనానివధూనాంసోత్పలానిచమథూనియు
 వాగః॥౫౨॥ కాంతసంగమపరాజితమన్యోవారుణీరసనశాం
 తవివాదే॥ మానినీజనఉపాహితసంధౌసందధేనమషి నేషును
 నంగః॥౫౩॥ కుప్యతాశుభవతానతచిత్తాః కోపితాంశ్చ పరివ
 స్యతయునః॥ ఇన్యనేకఉపదేశఇవప్రస్వాద్యతేయువేభిర్మ
 ధువారః॥ ౫౪॥ భర్తృభిఃప్రణయసంభ్రమదగ్ధాంవారుణి

తసంధౌప్రియైస్సహకృతసంధానే- మానినీజనేవివయే- అనంగఃఇషుంధనుషి
 నసందధేనసంహితవాక్- సిద్ధేథేసాధనవైయధ్యాదితిభావః॥౫౩॥కుప్య
 తేతి॥ యూనఃప్రియాఃకుప్యతకోపంజనయత- నాత్రక్రుధద్రుహేత్యాదినా
 యూనాంసంప్రదానత్వం - తస్యయంప్రతికోపఇతినియుమాత్ కోపశాస్త్రకృ
 త్రిమణి- ఆశుఆనితచిత్తాః అనుకూలచిత్తాభవత-కించ కోపితాః పరివస్యత
 పరిచరతః॥ నమోపరివశ్చిత్రజఃకృచ్-పరివసఃపరిచర్యాయాఇత్యర్థః- నియ
 మశ్చ- ఇత్యేవమనేకలనేప్రకారోయఉపదేశఃప్రవర్తకవాక్యంసంభవమథు
 వారోమథుపానావృత్తిః॥౫౪॥ మథువారామథుక్రమాఇత్యమరః- యువతీభిః
 స్వాద్యతేస్త్ర- మథువారస్యకోపాదికార్యప్రవర్తకత్వసామ్యాదుపదేశఇ
 వేత్సుత్యేయా- అనియతాఃఖలుమత్తచేష్టాభిధావః॥ ౫౪॥ భర్తృధిరి
 తి॥ భర్తృప్రియైఃప్రణయసంభ్రమాభ్యాంప్రేమాదకాభ్యాందత్త॥ ౫౫॥ స

భగ్నిమసౌభ్యస్థేనోపహృత్యేనోవేగాదరయోరపీతివిశ్వాః - అతపవలరిరసామధిక
స్వాదాంబాహుణీంవరుణాత్మజాం॥ ౧॥ సురాహలిప్రియాహాలాపరిమ్రద్వరుణా
త్మజేత్యమరః - రసయిత్యాతస్వాద్య - వధూభిః - హ్రీవిమోహవిరహాహ్మ
జేనజాద్యాపగమాద్భేతోఃపాటవంను - హృదయంనుజ్ఞానవిశేషంనుఉపలేభే-
అతపవహృదయస్యతతా-రజ్జానసామధ్యాత్ హృదయమేవప్రాగ సత్ప్రశ్న
స్థిమితిసంజేహః - అన్యధాకథంసంప్రత్యవంకృత్యాథేమత్రవృత్తిరితిథా
వః సంజేహాలంకారః॥ ౫౫॥ స్వాదితత్తతి॥ స్వయంస్వాదితతఃఆహస్వయమేవపీ
తః - అథానంతరం-ప్రియతమైఃవిధితమానంవధితసమ్మనంయథాతథాలంభి
తోగ్రాహితఃస్వహస్తేనప్రాపితఇత్యర్థః - తతఃప్రియతమైస్సహపీతఃయగవజేక
పాత్రేణపీతఇత్యర్థః - ఆసవఃప్రమదానాంప్రచివదంప్రతివారంనైకరూపరస
తాలినేకవిధస్వాదవత్త్వం - ఉత్తరోత్తరాశ్చయరసవత్త్వం - నభిభాస్యన
శబ్దస్యసుపుపేతిసమాసః - సభాసమాసేనలోపస్సాన్యత్ - భేజేఇవప్రాపేవ-
మతిరసాంరసయిత్యాహ్రీవిమోహవిరహాహ్మపలేభేపాటవం
నుహృదయంనువధూభిః ॥ ౫౬॥ స్వాదితస్వయమదైధిత
మానంలంభితఃప్రియతమైస్సహపీతః - ఆసవఃప్రతివదం ప్రమ
దానాంనైకరూపరసగ్రామివభేజే॥ ౫౭॥ భూమిలాససుభగా
ననుకముంవిభగ్మానివవధూనయనానామ్ - ఆదదేస్పదువి
లోలపలాశైరుత్పలైశ్చక్షుఃపీదిహ్నఃపః॥ ౫౮॥ ఒత్పల్లవవి
ప్రాయేణోపచారపశేషాద్ధౌజ్యేమరసపశేషస్వాదితిథావః - అత్రాస్వాద
నాదివదాద్ధానామనేకవిధరసతాప్రస్థిహేసుర్వాతా-వ్యలింగం తావదే
కం - స్వాదనాదీనామనేకభర్తాణామేకస్త్వాన్నాసవేకమేణసంబంధాత్పర్యా
యభేదశ్చ - తయోస్సంస్పృష్టయోరనేకరసత్వేత్ప్రేక్షాబీజత్వాత్తయోస
హంగాంగిథావేనసంకరః॥ ౫౯॥ భూమిలాసేః॥ భూమిలాసైఃభూభంజైః
సుభగాణాలలితా-వధూనయనానాంవిభగ్మాన్విలాపాఅనుకర్తుంతైరా
జ్ఞానంసమీకర్తుమివేతిథలోత్ప్రేక్షా-మృదువిలోలపలాశైఃకుచస్తరశచలైః
ఉత్పలైఃచదుశేషుణామీదయఃవధూత్తయఃతామయఃకంపః సతదజేస్వీకృ
తః - నతుస్వకంవత్ప్రస్థవిలోలవిశేషశైవనైవోత్తత్వాత్తస్వీకారశ్చతద్యోగవి
వ - పూర్వంనేత్రమాత్రసామ్యభాజాముత్సృజానంపమానపీదియోగాత్స
భూమిలాసనేత్రసామ్యలాభోజాతఇత్యర్థః॥ ౬౦॥ ఒత్పల్లవపవల్లవఃత
స్యవిదంశేషంశనేరుచిరభిజామోఽహంసం తేహం ముఖమరాపానమేషణ అథ
రంశిపాసతామిత్త్యర్థః - రమణానాంభుల్లానిలాదనాన్యేవవితిససరోజాయేషు

తైలంగనాస్వాన్యేవచషకానిపానపాత్రాని॥ ౧ ॥ చషకోస్త్రీపానపాత్రమి
త్యమరః- తైర్మధువారఃమధుపానావృత్తిః హృద్యతాంహృదయప్రియతాము
పయయా- హృదయస్యప్రియభియత్ప్రత్యయః॥ హృదయస్యహృద్యభేద్యా
దినాహృద్యవః - రమణవిశేషార్థ-హేతుకకావ్యలింగసంకీర్ణ-రూపకాలం
కారః॥ ౧౮॥ ప్రాప్యతత్త్వి॥ గుణవతాపివరిష్టేనాపిత్రయవాశేవాశ్రయవిశేష
ణగుణానాంవిశేషఃప్రకరణః ప్రాప్యతేలభ్యతే-వ్యక్తంతత్తథాయదుక్తంత
త్తథావేత్యథః- అథవాగుణానాంవిశేషఃవ్యక్తంస్పష్టంప్రాప్యతే - తర్హ
రోక్తార్థరూపంతథాతాద్యగేవ - హియస్తాత్తదయితాయాః ఆనసేనకరణే
నదత్తంమధురసాతీతయేనస్వాదుప్రకషేణకత్రావ్యానశేవ్యాప్తం - విశే
షేణసామాన్యసమర్థనరూపార్థాంతరన్యాసః॥ ౧౯॥ వీక్ష్యేతి॥ రత్నచ
షకేషుస్ఫుటికాదిమణిపాత్రేషు అతిరిక్తాయావకాభిః పూతాత్పూర్వాదవ్య
ధికాం- కాంతస్యయద్దంతపదంతదేవమండనంతస్య లక్ష్మీంశోభాం- ప్రతివిం

దంశేరువీనాంహృద్యతాముపయయారమణానామ్॥ పుల్లలో

చనవలీనసరొజైరంగనాస్యచషకైర్మధువారః॥ ౧౮॥ ప్రా

ప్యతేగుణవరాపిగుణానాంవ్యక్తమాశ్రయవశేనవిశేషః । త

త్తథాహిదయతాననదత్తంవ్యానశేషధురసాతీతయేన॥ ౧౯॥

వీక్ష్యేరత్నచషకేషురీక్తాంకాతదంత పదమండనలక్ష్మీమ్ ।

జజ్ఞైరేవహుమతాః ప్రమదానామౌష్ఠయావకను దోషధు

వారాః॥ ౬౦॥ లోచనాధరకృతాహృతరాగావాసితాననవి

చితామితీశేషః - వీక్ష్యబృహతయావకనుదః అధరలాతౌరాగహరిణః - మధు

వారాః మధుపానాభ్యాసాః - ప్రమదానాంబహుమతాః అభిమతాః - వ

తమానైక్తః- తద్యోగాల్పస్థి- జజ్ఞైరేజాతాః- తేషాంప్రియానురాగ

హ్నప్రకాశకత్వాదిభిభావః॥ ౬౦ ॥ మధువాసాద్విలోచనైసురాగోత్పత్తిర

థరేభ్యశ్చలాతౌరాగనివృత్తిమధ్వనయోశ్చాన్యోన్యగంధసంక్రాంతి రి

తిష్ఠితేసమ్యక్తేక్షితే॥ లోచనైతి॥ లోచనైచాధరశ్చలోచనాధరం- సము

ద్రాభ్యాత్ప్రవృత్తివ్యభిచారజ్ఞాపకాన్నాత్రాధరశ్చస్యపూర్వనిపాతః - కృత

శ్చాపావాహృతశ్చేతివిశేషణసమాసః - లోచనాధరస్యకృతాహృతోతా

గోయయాసాతథోక్త- లోచనయోక్తరాగాలధరాదాసమంతాల్పహృత

రాగావేత్యథః- వ్యస్తాశ్చార్థసంబంధాల్పసామాన్యస్యయోగ్యవిశేష

ర్యవసాననియమేనఅధికరణాపాదానార్థయోగ్యైపాత్ తథాచఅధరలో

చనగుణయోరాగతద్విరహయోఫానవిపరీతవృత్తింకృతవేత్యథఃతథావా

సీతేశస్వగంధసంక్రాంతిసురభి తేనతన సేనవి శేషితోతిశయితోగంధోయస్యా
స్సాయద్వావాసితాననాచసావి శేషితగంధాచేతికృతబహు బ్రహ్మిర్విశేషభ
సమాసః ఉభయధావశ్యననసంక్రాంతస్వగంధాస్వసంక్రాంతాననగంధా
చేన్యథాః ఎవంభూతాచారుణిమదిరా- పరగుణాత్సగుణానాచరయోగ్లో
చనాధరయోగుణోచపరస్య ననస్యగుణః ఆత్మనోవార్ధుణ్యాః గుణశ్చపరగు
ణాత్సగుణాః తేషాంపరగుణానామాత్మగుణానా- చవ్యత్యయం నువినిమయం
నువినిమయంనువి తేనేపిస్తారయామాస- చిత్తేనప్రామాదికీవస్తుపరివృత్తివ్యత
త్యయః- బుద్ధిపూర్వీకాతువస్తుపరివృత్తినిమయః- తత్రతంత్రోచ్చరితస్యప
రగుణశ్చిత్తస్యవృత్త్యాపరగుణాత్సగుణోప మేయపరగుణోచపరగుణాత్సగుణో
చేతివిగ్రహాకథంచదగత్యాసోధవ్యః ఉపమానపూర్వపదబహుబ్రహ్మివత్-త
థాచాయమథాః- పరగుణయోరధరలోచనగుణయోఃగాగతద్విరహయోః
వ్యత్యయంనువినిమయంనువి తేనే - తథాపరగుణాత్సగుణయోరాననగంధా
త్సగంధయోశ్చవ్యత్యయంనువినిమయంనువి తేనే- అన్యథాకథమన్యత్ప్రన్నన్య
ధర్మోపలంభసంభవఇతిభావః - అత్రలాచనాధరరాగయోః తదహవయో

శేషితగంధా । నారుణిపరగుణాత్సగుణానాంవ్యత్యయంవిని
మయంనువి తేనే॥౬౧॥ తుల్యరూపంసితోష్ణుపమత్వోకణా
గంధిరుపకారివిదిత్వా । యోషితస్సుహృదివప్రవిభేదెలంభితే
క్షణరుచిమదరాగః ॥౬౨॥ క్షీణయావకరసోప్యనిపానైః

కాంతదంతపదసంభృతశోభః । ఆయయావతతరామివపథ్యా

ర్వాభేదేష్యభేదాధ్యవసాయాదేకత్వనాచోయుక్తిః తన్ములాతిశయాక్త్య
నుప్రాణితాచేయంవ్యత్యయవినిమయోరస్యతరకరణోత్పేర్మేతిసంక్షేపః-
సాచవ్యంజకాప్రయోగాత్ప్రతీయమానా- నుశబ్దస్థసంశయే॥౬౧॥తుల్యేతి
అగ్లోఃతుల్యరూపంఆక్షితుల్యాకృతి యోషితకణాగంకణావతంస్వికృతం
అసితోత్పలం - నిరుపకారిఅనుపకారకంవిదిత్వా - తత్కార్యశోభాయాఃక
ణాంతవిత్త్రాంతేనలక్ష్మేచకృతత్వాదితిభావః - మదరాగఃసుహృదివ ఉత్పల

స్యబంధురివ- అనిష్టనివారకత్వాదితిభావః - లంభితేక్షణరుచిఆవృతనయన
కాంతస్పృశ- ప్రవిభేదేవస్థాతరాపాదనేనప్రవిభక్తిః- విలక్షణాధ్యోన్యావ
తయామాస - తతోవిద్భిష్టివిశేష కరత్వాదితిభావః ॥ ౬౨ ॥ క్షీణేతి ॥
అతిపానైః క్షీణయావాకరసః క్షీణలాటారాగోపి - కాంతస్యదంతపదస్య
దంతపదనేనవంతక్షుతేనసంభృతశోభాయస్యసః- వధ్వాఅధరపల్లవరాగల
తితరామిమాత్రం- అతిశబ్దా త్తరప్రత్యయే * కిమేతిజవ్యత్యయేత్వాదినాల

స్మృతివ్యయః- తద్గతశ్చ సర్వవిభక్తిదిత్యవ్యయసజ్జా సాంధ్రతాంఘనత్వం
అథ్యయవివప్రాప్తశ్చ - ప్రయోపభోగదీహ్నుమంతితానాం కామిన్యవయ
చానాంకిమన్యైకుఁడనైరితిభావః - అత్రక్షణస్యాపిసాంద్రతేతివిరోధః -
కాంతదం లేత్యాదివిశేషణగత్యాసాంద్రత్వహేతుత్వాకావ్యలింగం- తత్సం
కీర్ణాచోత్ప్రేతా ॥౬౩॥ రాగేతి॥ వనితానాం సర్వగాపిసర్వాంగగతాఃపి
అంగజ్యం లేత్యాదివాదప్రత్యయః- మదశ్రీః రాగేణకాంతానినయనానియేషు
లేషునిద్రమవరరుణానికపోలతలాని యేషు లేషుముఖేషు దర్పణేష్వివనితాం
తందద్య శేం లేషాంనయనాదినైర్మల్యే సరాగాభివ్యక్తి సంభవాదితిభావః- అ
త్రమదశ్రీః సర్వగాపిముఖే ష్వేవదద్యశక్తివిరోధః - తస్యముఖవిశేషణైః స
మాధానాతావ్యలింగానుప్రాణితో విరోధాభాస ఇతి సంకరః - సహోపమ
యా సంస్మజ్యతే ॥౬౪॥ బద్ధేతి॥ బద్ధాకోపేనవికృతిర్యాభిప్రాయతథాభూతాఅపి
రామాఃకర్త - చానుతాసాందర్యం-కర్త్రే అభిమతతాంప్రియవాల్లిభ్యంఉప

సాంధ్రతామధరవల్లవరాగః ॥౬౩॥ రాగకాంతనయనేషుని
తాంతంవిద్రుమారుణకపోలతలెషు । సర్వగాపిదద్య శేవనితా
నాందర్పణేష్వివముఖేషునుదశ్రీః ॥౬౪॥ బద్ధకోపవికృతీరపి
రామాశ్చరుతాభివతలముషస్యే । వశ్యతాంమధుమదో
దయితానామృతవర్గహితమిచ్చతిసర్వః ॥౬౫॥ వాససాం
శిథిలతాముపనాభిప్రీతాసామపి దిపిలని । యోషితాం
విదధతీగుణపయోనిమమాజామదిరావచనీయమ్ ॥౬౬॥ ఛ

నిన్యే- సాందర్యంహివికృతిమపిరోచయవః- తథా-మధుమదఃదయితా
నాంవనితానాంవశ్యతాంవిధేయత్వంఉదాహర్యే - తథాహి-సర్వఃఆత్మవర్గ
హితమిచ్చతికామయతే - అతశ్చరుతాస్త్రీత్వాత్ స్త్రీణాముపవకార మ
ధుమదస్తుపుంస్త్రీలృంసామితియుక్తమిత్యర్థః అత్రవికృతాలప్యభిమతాః
కుపితాలవివశ్యాఇతివిరోధస్యచారుతామదాభ్యాంసమాధానాదుభయత్రా
పివిరోధాభాసాభవన్నద్ధాంతరన్యాసేనసంస్మజ్యతే ॥౬౫॥ వాససామితీ
పవానినాభిసమీపే- వాససాంశిథిలతాం- ప్రీతాసాంలజ్జాత్యాగం ఆపద
రుపితానిఅస్థానకాపాశ్చగుణపయోవిదధతీ గుణకోపేనివేశయంతీదోషానప్యే
తాగుణాకరుత్వతీత్యర్థః మదిరామోషితాంవచనీయం- సనాభిందర్యయే
దిత్యాదిశాస్త్రనిషిద్ధాచరణనివాంనిమమాజానిరక్షనతీ- తథాదోషాణా
ముపేనస్త్రైధిల్యాదీనాంతదాని-గుణత్వాన్నకశ్చిద్వచనీయవకాశిత్యర్థః

౬౬|| భర్తృకష్టితి|| ఉపసఖసఖసమీపే*సమీపాశ్చేవ్యయాభావః- అన్య
సోభేహకాని|| ఆత్మాజీవేద్యతాదేహాభివైజయంతి భర్తృకష్టనిశ్చితినాం
నిపాతయంతీవాం-భర్తృకాముపరిపతంతీనామిత్యర్థః* ఆచ్ఛిన్నద్యోనుకమి
తివికల్పాన్నమథావః-కుతఃపథుమదేనఉద్యమితానాంప్రేతానాంనతుస్వే
చ్ఛయేతిభావఃవనితానాంఅనురక్తస్త్రీకాం|| ౬౭|| వనితాబనితాత్వధానురా
గాయాంచయోషితీత్యచరః- హృదయేషుఫలయాఅనువితాచరణాదిభా
వః- వ్రీడయాసస్థితంసవిగతంవైఫల్యాత్తస్యచమదోపాధికత్వాచ్ఛేతిభావః-
అతవసనోభయనిషేధనిరోధః|| ౬౮|| రుంధతీతి||నయనానాంవాక్యానాంచ
వికాసంప్రాగల్భ్యంరుంధతీప్రతిజగ్నతీపరిరంభేసంస్తేషేసాదితాసంభితౌ ఉ
భాకరౌయయాసాయవతీనాంసంబంధినిక్షిబతాక్షీబాఃషతాః* కతఃరితః*
అనువసగాత్పుష్టిక్షీకృశోగ్లాఘాభినిపాతనాత్సాధుః-తాసాంభావః క్షీ
బతా* త్వతలోగుణావచలస్యపుంవద్భావోవర్తివ్యః బహుగుణైఃవృష్టిసం

త్వమాపసఖనిశ్చితీనామాత్మనో మధుమదోద్యమితా
నామ్ | వ్రీడయాఃఫలయావనితానాం సస్థితంసవిగతంహృద
యేషు|| ౬౮|| రుంధతీనయనవాక్యపికాసంసాదితోభయకరా
పరిరంభే | వ్రీడితస్యలితంయువతీనాం క్షీబతాబహుగుణైర
నుజక్రీన్|| ౬౯|| యోషిచుదితమనోభవరాగామానవశ్యపి
యయాదయితాంకమ్ | కారయత్స్యభృతాగుణదోషేచారు
ణీఖలురహస్యవిభేదమ్ || ౭౦|| ఆహితేసుమధునామధురత్వే

కోచనాదిభిఃవ్రీడితస్యవ్రీడాయాభావేతి లలితంవిలాసంఅనుజక్రీఅనుచ
కారః* కతఃరితి|| వ్రీడాకార్యకరత్వాద్వ్రీడాను కరణమిత్యుపమాలంకా
రః|| ౭౦|| యోషిచితి|| ఉద్గతఃఉత్కటఃసనోభ వేనయోగాగఃసయస్యాస్సా
యోషిత్ మానవత్యపిదయితస్య అంకంయయా - యతోమానాద్రాగోబలీ
యానితిభావః-లాఘవదోషం- పరిహరతి- కారయతీతి- అనిభృతాచపలాఅకా
ర్యకారిణీతియావత్-వారుణీమదిరా - గుణదోషేషుచవిషయే* సర్వోద్వం
సోవిభావయోకవద్భవతీతిద్వంద్వైకవద్భావః రహస్యభంగంకారయతిఖలు
సూహితావపిగుణ దోషాప్రకాశయతీత్యర్థః - అతోగూఢరాగప్రకటనం
సూత్యాగచ్ఛమత్తాయాసలాఘవనూపహతి - అబుద్ధిప్రార్థకత్వాదితి భా
ః || ౭౧|| ఆహితభి || మధునామద్యేనచేష్టితస్యవనితా వ్యాపారస్య
ఉద్భవేతితి|| సూక్ష్మాగసత్త్వం మధురత్వసంప్రత్యుత్పాదితేవా - యదా

వికాసంగమి తేనుప్రాకృత్యేవమాధుర్యేవ్రకషణంప్రాపితేనా-ఉద్ధతరాగః ఉ
ద్రిక్తరాగః అభవవకుసుమేహః కామాస్యకామినీషు అవసరః ప్రవేశః సవత్స
అబభౌ - నిత్యసన్నిహితోపిమదనఃకామినీషుమదకృతతాతా-లికచేష్టా మా
ధుర్యాద్రాగోద్రేకేసతిఅపూర్వవదనీప్రోభూదిత్యథః- సుశయాను ప్రాణి
తేయము త్వేయో॥ ౭౦॥ మాగమన్నితి॥ శంకితనాథాఃఅవిశ్వస్తపురుషాఃయో
షిః-మదేనవిమూఢధియః స్తబ్ధబుద్ధయఃవోస్తాప్రోయ్యపిసృజ్య* ప్రమా
త్వాదుష్టతేస్సమాసేనభాపూర్వేత్వాల్పమ్ - అన్యత్రరంతుమాగమనగ
చ్ఛంత్యితివసిషయేతిశేషః- గమేమాణీలుక్ నమాజ్యోగిత్యదాగమప్రతి
షేధః-మదిరాంభృశమతిమాత్రం నేషుః నేచ్ఛంతిస్తునితు మదవిమోహ భ
యాదీషదేవవపురిత్యథః- తథాహిప్రేమస్నేహఃఅపదేలస్థా నేపి భయాన్య
నిష్టానివశ్యతీత్యుత్పేక్షితేశంకత ఇతియావత్ - శంకాహేతాప్రేక్షికత్వ
తోవపచారః॥ ౭౧॥ చిత్రేతి॥ చిత్తస్యచేతసఃవృతివివిధాయసుఖకరం వివిక్తం

చేష్టితస్యగమి తేనువికారమ్| అబభౌనవత్సవోద్ధతరాగఃకామి
నీషువసరఃసుమమేహః॥ ౭౦ ॥ మాగమన్తదవిమూఢధియో
నఃప్రోయ్యరంతుమితిశంకితనాథాః | యోషితోనమదిరాం
భృశమీషుఃప్రేమవశ్యతిభయాన్యంపదేపి॥ ౭౧॥ చిత్తస్య
తివిధాయవివిక్తంచున్మతోమధుమదశ్శశిభాసః| సంగమశ్చద
యైఃస్తనయంతిప్రేమకామపిభవంత్రాక్షుదానామ్ ॥ ౭౨॥

ధాప్యైలంఘితయథోచితభూమా నిదయం విలులితాలక

రహః॥ ౭॥ వివిక్తంరహసిస్తృతమితివిశ్వః మన్మతోమధుమదఃమధు నామద్యే
సకృతోమదః-శశిభాసఃచంద్రికాఃవయితేస్సంగమశ్చ*వృద్ధోయూనేతినిపాత
నాత్సహశక్త్యాప్రయోగేపిసహధేత్వలీయా ఎతాని-ప్రమదానాంప్రేమవియో
గాసహత్వావస్థాంసంభోగంకామపిభవంకాంచిత్రాం నయంతిస్త- రత్యవ
స్థామతిక్రమ్యశృంగారావస్థాంక్రీడామానిన్మరిత్యథః॥ ౭॥ ప్రేమాభిలాషా
రాగశ్చస్నేహః ప్రేమరతిస్తథా | శృంగారశ్చేతి సంభాగా స్సప్తావస్థాః
ప్రకీర్తితాః॥ ఉక్తంచరసరత్నాకరే॥ ౭॥ ప్రేమాదిదృశ్యారమ్యేషుతద్విం
తాత్వభిలాషకః| రాగస్త్యసంగబుద్ధిస్సాన్యతోస్నేహస్తత్ప్రవణాక్రియా ॥ త
ద్వియోగాసహంప్రేమరతిస్తత్సహవర్తనం | శృంగారస్తత్సమంక్రీడాసం
భోగస్సప్తకాక్రమః॥ ౭౨॥ క్రీడావస్థామేవాహ॥ ధాప్యైతి॥ ధాప్యేనప్రా
గృత్వేననిలజ్జిత యాలంఘితా అతిక్రామితా యథోచితా యోగ్యాభూ

మిమూర్త్యాదాయస్త్రితధోక్తై - చుంబనతాడనమణితసీతా - రపురుషాయ
 తాదాస్వైరముచ్చుంఖలవప్తైరితిభావః - నిద్రాయంయదాతథావిలుగితా
 నితకమణాలికుతానిమూల్యనిచయస్త్రితస్త్రి - మూనినాంరతివిభాసుర
 తపిధానే - కుసుమేషుత్తమతః అతశయేనమస్తఃమస్తవ్రకారభవ - విభ్ర
 మంవిజృంభణంతపప్రాప - మతఃకింనకగోలితిభావః * ప్రకారేగుణవచనస్యేతి
 ద్విర్వచనం - కారయితరికత్వత్తోపచారాదియముత్ప్రేక్షా ॥ ౭౩ ॥ శీఘ్రపా
 శీఘ్రపానేనమద్యపానేనవిధురేషుపిహ్వా లేషు ॥ ౭౪ ॥ మైరేయమాసవశ్శీఘ్రరిత్య
 మరః - అతపవపపుష్టుస్వాం గేషునిష్టుతాంప్రియవరాధీనతాం ఉపగలేషుస
 త్సు ॥ ౭౫ ॥ అధీనోనిష్టుతయస్త్యత్యమరః - వధూనాంసంబంధిరలిలసేషుసుర
 తసుఖాస్వాదేషుపిహితభావంద్యుచ్యంతే - కామిషుపిషయేషుహితంచుంబన
 తాడనాదిచేష్టితం - వీతలత్యంబిర్విషయమస్థానకృతమపీగ్యథః - రేజెరరా
 జరాగిణాంస్థలితమపిశోభతఇతిభావః ॥ ౭౬ ॥ అధునాసురత
 మాల్యే । మూనిరతివిభాసుమేషుమత్తమస్త్యవభ్రమ
 మాప ॥ ౭౩ ॥ శీఘ్రపానవిధురేషువధూనానిష్టుతామపగలే
 షువపుష్టు । ఈహితంరతిరసాహితభావంపీతలత్యహపీకామి
 షురేజే ॥ ౭౪ ॥ అన్యోన్యరత్నమనసావధవిభ్రానాంచేతోభు
 వస్సురసఖాప్సరసాంనిదేశమ్ । వైబోధికత్వనివిభాపితపశ్చి
 మాధానాసంహృతేనపరివృత్తిమియాయరాః ॥ ౭౫ ॥ ని
 ద్రావి నోదిత నిత్యమూనా మాయామిమంగళనినా
 మపసంహరప్రభాతవణనమారభతే ॥ అన్యోన్యేతి ॥ అధసురసఖాభండ్ర
 సదివాః తేషామప్సరసాంచపరస్పరాసురత్విత్తానాంచేతోభువః కామస్యని
 కేశంతజ్ఞాంవిభ్రాతీనాంస్తరపిధేయానాంతాసురవమాణాస్త్వేతేగ్యథః *
 శ్రీచానాదరభిషక్తి - విబోధః ప్రబోధనంశిల్పమేషాంవైబోధికావైతాని
 గః * శిల్పమితిత - తేషాంధ్వనిభిఃగీతరవైః - విభావితఃఅధ్యాహితఃపశ్చి
 హభావఃచరమభాగోయస్యాస్సతథోక్తాసారాత్రి - సంహృతాసంక్షిప్తేతే
 యత్ప్రేక్షా - సుఖనాంభూయానపికాలోలఘ్రియావభవతీతిభావః - పరివృ
 త్తింవివృత్తిమియాయప్రభాతకల్పభూదిగ్యథః ॥ ౭౬ ॥ నిద్రేతి ॥ నిద్రయావి
 హదితఃఅపసీతఃనితాంతయాంత్యాయఃశ్లమశ్శ్రమఃసయైస్తేషాంతయామి
 తియామవద్భిఃదీప్తైఃమంగళనినాదైః వైబోధికధ్వనిభిఃగీతరవైవిబోధి
 నాంయూనాం - రామాసురమణిషుభావినావిరహేణఅపలితాసుసంభ్ర
 తాసుసతీషు - అతపవరతానితాన్యేవపూర్వాణి ప్రథమానితత్సూర్వాణితే

హంభావస్తత్పూర్వతాతాం సమాదధిరభివ్రావీరవేత్త్యుత్పేత్రితా అన్య
 సురతపదాదరాత్వా వ్రతం తేత్యథాః యమైరకామయభావతదతిత్వ
 స్థయాసుభూయతభిభావః॥ ౭౬॥ కాంతేతి॥ సురతభేదేనిమితితానిఅక్షిణి
 యేనతంబహుప్రహసన్ధ్యక్షిణిఃపాన్వంగాత్షచ- సమాసాంతఃకాంతా
 జనంస్త్రీసమాహంసంవాహితుంసంవాహయితుమేచభేదాపనోదాథామం
 గమదానంకతుమివేత్యథాః॥ ౭౭॥ సంవాహనంవాహనేపినరాదేరంగమదా
 నభివిశ్వాః*వాహప్రయత్నభిభావోరణ్యంతాత్తుమున్- అన్యథాసంవాహ
 యితుమితినిగ్రహంసాత్- మందమందమందప్రకారం*ప్రకారేగుణవ
 చనసృతిద్విభావః- కమధారయవద్భవాత్సుపోలక్- సముపయా
 సంవాశనైరుత్సర్పరజనీపరివృత్తివాయునిశావసానమారుతఃహమ్యే
 షు- మాల్పానిమదిరాచపరిభాగోవిమదశ్చలేమాంగంథా అవిశ్చకారబ

దవిబోధితానామ్, రామాసుభావివిరహేకులితాసుయూనాం
 తత్పూర్వతామివసమాదధిరేరతాని॥ ౭౬॥ కాంతాజనంసు
 రతభేదనిమితితాత్మంసంవాహితుంసముపయానివమందమం
 దమ్ । హమ్యేషుమాల్పమదిరాపరిభోగగంధానావిశ్చకా
 రరజనీపరివృత్తివాయుః॥ ౭౭॥ ఆమోదవాసితచలాధరప్ల
 వేషుఃక్రాకషాయిత విపాటలలోచనేషు । వ్యాచృప్త పత్ర
 తిలకేషువిలాసినినాం శోభాంబబంధముమదస్యశేషః॥

౭౮॥ గతవతినభరేఖాలక్యతామంగరాగేసమదదయితేతా

హిః ప్రసారయామానేత్యథాః - అత్రసంవాహితుమివేత్త్యుత్పేత్రితాయా
 మాంద్యగుణమూలత్వాన్యగుణిమైక్రియాఫలాత్పేత్రితా॥ ౭౭॥ ఆమోదేతి॥
 ఆమోదేనమద్యగంధేనవాసితాః సురభితాఃచలాఃచప్రముక్తత్వాత్స్ఫురంత
 శ్చఅధరప్లవాయేషుతేషు - క్రాకషాయితవిపాటలలోచనేషు నిద్రయాక
 షాయితాని అపటుకృతాని విపాటలాన్యరుణానిలోచనా నియేషుతేషు॥ ౭౮॥
 కషాయస్తవరేపస్త్రీనిర్యాసేరంజకాది - కేసురభావ పటారక్తేమధురేచ ప
 ణేపిచేతికేశవః - వ్యాచృప్తాని ప్రమృష్టానిపత్రాణి పత్రరేఖాస్థిలకాశ్చయే
 షుతేషువిలాసినినాంవదనేషు - మదావశేషః పరిభోగావశిష్టమదఃశోభాం
 బబంధవకారేత్యథాః - మందసాంతరాపాయేమదశేష ఏవమందనంబభూ
 వేత్యథాః - స్త్రీణామదవభూషణమిహవః ॥ ... .. *

౭౯॥ గతవేతి॥ అంగరాగే అంగవిలేపనై - సభరేఖాసుసభవదేమలక్య

తాం దృష్ట్వా తాం గతవత్సరి - విమదా తన్నాత్రావశేషే సతీత్యథః - కింఽ
 వింశతిర్బాధరః విభాధరః - శాకపాధివా దిత్వాన్నభ్యవపథలోపీసమా
 వాధికరణసమాసఇతివామనః - సమదైమైర్దైవైః పీతాః పీడితాః అ
 తపవలపిషీడనాత్ ఆతామ్రాస్సమంతతోరక్తైః వింభాధరాః యాసాంతాసాం
 అం నానాం సంబంధి- విరిహేణ ఆస్మి కేన వియోగేన విధురం విహ్వలం హృద
 యం- రాత్రిసంభోగలక్ష్మీః సఖపదాదిశోభేత్యథః - ఇష్టాప్రాసత్సఖివనిపు
 ణసహచరీవలవలంబేధారయామాస- ప్రియోపభోగచిహ్నశోభాస్పృష్టాబ
 భూవేత్యథః ప్రియోపభోగచిహ్నశోభావలోకనలాలసాః కథం దిద్విరహ
 తామ్రవింభాధరాణామ్ । విరహవిధుర మిష్టాసత్సఖీనాంగ

నానాం హృదయమవలంబేర్ రాత్రి సంభోగలక్ష్మీః॥ ... *

ఇశ్రీభారవికృతాకిరాతాజుఁగీయేమహాకావ్యే

సురసుందరీసంభోగవర్ణనం నామ

న వ మ స్స గ ణః

మసహం తేత్యథః - శ్రుతిపూణోపమాలంకారః - మాలినీవృత్తం- లక్ష
 ణంతూర్తిం ... .. *

ఇశ్రీవదనాకృష్ణమాణపారావారాపారీణశ్రీమహాపాధ్యాయకోలచల

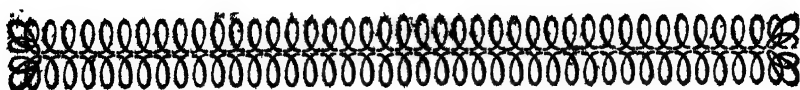
మగ్ని నాథసూరివిరచితాయాం కిరాతాజుఁగీయవాఖ్యానాం

ఘంటాపథసమాఖ్యానాం నవమస్సగణః,

పూర్వాధ్యక్షమాప్తః

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

భారవికృతా-కిరాతాజానీయే-సవ్యాభ్యానే దశమస్సగః,

౧॥ అధాగంతుక సహజభాసంపన్నతయాసమగ్రసాధనాః స్త్రియోముని
మనఃప్రలోభనాథాంప్రాప్థివతేత్యాహ॥ అథేతి॥ అధానంతరం ప్రభాతేసతి-
పలిమశజాంసంభోగసంభూతాంలక్ష్మ్యంశోభాంలవభావ్య॥ ౧॥ సంభోగేస్యా
త్పరిమళఇతివైజయంతీ - సంభోగాత్ స్త్రియఃశోభంతఇతిఘంటాపథః- ఏ
తేనాగంతుకశోభాసంపన్నుక్తాఅతపవసురతాదివణానస్యప్రస్తుతోపయోగి
త్వంచోక్తం- అథసహజశోభాసంపత్తిమాహ ॥ అవయవేతి॥ అవయవైఃస్త
నాదిభిఃదీపితామండనశ్రీఃప్రసాధన శోభాయాభిప్రాః - తమ్యహావామనో
హరవిలాసాఃతాః స్త్రియఃవసతింశిబిరంఅభివిహాయసర్వతత్త్వక్త్వా- సుర
పతిసూనోరజానస్యవిలోభనాయజన్తుః- అశ్రావయవప్రకాశకత్వేనప్రసి

౧ ॥ అథపరిమళజామవాప్య లక్ష్మీమవయవ దీపితమండనశ్రీ
యస్తాః॥ వసతిమభివిహాయరమ్యహావాసురపతిసూనువిలో
భనాయజన్తుః ॥ ౨॥ ద్రుతపదమభియాతుమిచ్ఛతీనాంగగనప
రిక్రమలాఘవేనతాపామ్ । అవఃషుచరణైః పృథుస్తనీనామ
లఘునితంబతయాచిరంనిషేదే ॥ ౩ ॥ నిహితసరసయావకై

ర్థస్యమండనస్యతద్దీప్యత్వాసంబంధేపిసంబంధాభిధానాదవయవసాందత్యా
తిశయద్యోతనాథాత్వాదతిశయోక్తిరలంకారః - అస్మిన్సగేషుష్పితా
గ్రావృత్తం- లక్షణంతు॥ ౧ ॥ అయజనయుగరేఫతోయకారోయజనచైజర
గాశ్చపుష్పితాగ్రేతి ॥ ౨ ॥ ద్రుతేతి ॥ గగనపరిక్రమేయల్లాఘవంఅనాయా
సఃతేనగగనగమనపాటవేనేత్యథః - ద్రుతపదంయథాతథాఅభియాతుంగం
తుంభిచ్ఛతీనాంఅభిలవతీనాం - కించ - పృథుస్తనీనాంతాసాంఅప్సరసాం -
కించ - అలఘునితం బతయాఅలఘవోనితం చాయాసాం తాసాం భావ
స్తత్తా - తయాచరణైః అవనిమచిరం దీర్ఘకాలం నిషేదేస్థితం - అభ్యా
సపాటవేనమనసాత్స్వర మాణానామపితాసాంస్తనజఘనభారాచ్ఛరణానో
త్తస్థురిత్యథః ॥ ౩॥ నిహితేతి॥ నిహితాఃబిప్రాఃసరసయావకాఃసాద్రాణలక్త
కాయేషుతైః- వధూనాంచరణతలైఃకృతపద్ధతిఃకృతమాగ్ధాఅతపవఅరుణితా
అరుణీకృతాః నీలాస్త్రుణోలపాస్త్రుణాన్విధూర్వాదీన్యల పాబుజాభ్యా

స్త్రీలపిశేషశ్చయస్యాంసా ॥ ౧ ॥ ఉలపాబల్పకాఃప్రోక్తాఃకృతిహలాయుధః-
ఉలపాఉశీరత్యణానీధూతాస్వామీ- బ్రాహ్మణపరివ్రాజకవచులపానాంపు
థజ్జిదేశః- ధరిత్రీ- శక్రగోపైరింద్రగోపాభ్యేఃకైః- అవిరళనిరంతరం
యథాతథా- వితతావ్యాప్తేవేత్యుత్ప్రేతాబభాసే ॥ ౪ ॥ ధ్వనిరితి॥అగవివరే
షునగరంధ్రేషుగుహాస్విత్యథః- ప్రతిరవైఃప్రతిధ్వనిభిఃవితతఃసంఘాత్యతః-
పృథుభిఃరశశాగుణానాంమేఖలాదామ్నాంశింజితైఃస్వనితైః- అనుయతః
అనుగతః- మిళితత్వతియావత్ ॥ ౫ ॥ స్వనితేవస్త్రీపణానాంఘాషణానాం
తుశింజితమిత్యమరః- నూపురాణాంధ్వనిః- వనావిముఖతాఃశబ్దాయమానాః
సమత్సుకాఉత్సాంతితాఃహంసాస్సారసాశ్చయేహంతానిచక్రే- అత్రహంసా
దిముఖరసముత్సుకీకరణ రూపేణవస్తునాతేహంసాపురాదిధ్వనా సాదృశ్యా
ద్ధంససారసాంతర మాజితభాగ్రితిప్రతీతేభాగ్రితిమదలంకారోవ్యజ్యతే ॥ ౬ ॥

బాభాసేచరణతలైఃకృతపద్ధతిర్వధూనామ్ । అవిరళవితతేవ
శక్రగోపైరరుణితసీలత్యణోలపాధరిత్రీ ॥ ౪ ॥ ధ్వనిరగవివరే
షునూపురాణాంపురురశనాగుణశింజితానుయతః । ప్రతిర
వవితతోవనానిచక్రేముఖరసముత్సుకహంససారసాని ॥ ౫ ॥
అపచయ పరిభోగవంతహింప్రైస్సహచరితాన్యమృగాణి
కాననాని । అభిదధురభితోమునింవధూభ్యస్సముదితసాధ్వస
విక్లబంచచేతః ॥ ౬ ॥ నృపతిమునిపరిగ్రహేణసాఘాన్సరసవి
వాప్సరసాంజహర తేజః । ఉపహిత పరమప్రభావధా

అపచయేతి ॥ అపచయఃపుష్పఫలాదిచ్ఛేదనంపరిభోగ ఉపభోగశ్చృతద్వంతి -
హింసంతీతి హింప్రాఃఘాతు కాఃన్యాఘ్రాదయః ॥ ౧ ॥ శరారుఘాతుకో
హింస్రీకృత్యమరః- తైస్సహచరితాఃసహచరంతత్కృతకరిక్తః- మతిబుద్ధీ
త్యాదిసూత్రేచకారాత్సుప్తశయి తాదివద్వత్కమానార్థతా - అన్యేహిం
ప్రేతరేమృగాఃహరిణాదయోయేషుతాని - సహచరితాన్యమృగాణికాననా
నివనానిరథాసముదితేనోద్ధూతేనసాధ్వసేనవిక్లబంచితశ్చవధూభ్యః-
క్రియాగ్రహణమపికరణవ్యమితిసంప్రదానత్వాచ్చతుర్థీ-అభిరతఃఅగ్రతఃమునిం
అభిదధుఃసూచయామాసురిత్యథః-అపచయాదిలింగచతుష్టయేనఅసన్నప
మునిరిత్యనుమీయతత్కృత్యథః॥౬॥నృపతీతి॥సాఘాః నృపతిరేవమునిఃతస్యపరిగ్ర
హేణఅధిష్ఠానేనహేతునా- సురసచివానాంగంధర్వాణాం అప్సరసాంచతే
జఃజహర-తదాత్రమప్రవేశాదేవనిస్తేజసా-అభావన్నిత్యథఃకథంమానుషే
ణామానుషంతేజోనిరస్తమితిచనవాచ్యం- హియస్సాత్ ఉపహితేఅహితేపర

మేడతక్కు పైప్రభావధామసామ్యత్య తేజసియైస్తేమాంజయనాంజయశిలా
 నాంజయనామితిపాశే-మహతాముతకటానాంతపసాంజయమసాధ్యం
 నా స్తి॥ ౭॥ సచకీతమితి॥ విష్ణుయాకులాభిఃతాభిఃస్త్రీభిః శుచయస్సికతాయా
 ను- పాదరేఖాభివ్యక్తియోగ్యాస్త్వత్యధః- ఓతిషు- ఉపహితానివిన్యస్తాని
 కేతురధాంగలాంఛనానిరేఖా రూపధ్వజచక్రాణ్యేనవిహ్నినియేషుతాని - అ
 తపవలతిమానుషాణి- జిహ్వోరజఃసస్యపదాని - సచకీతమివసభయమివదద్య
 శిరేద్యస్తాని- అచ్చుతదర్శనాద్భయవిస్త్రయాభవతత్తిభిభావః॥ ౮॥ అతిశయి
 తేతి॥ అతిశయితాతిక్రాంతావనాంతరాణాంద్యుతిర్యాభిస్తాసాం - కుతఃఫ
 లానాంకుసుమానాంచ అపచయేపిలవనేపిస్తేవవిధాప్రకారో యాసాంతద్వి
 ధానాంతకైవసమగ్రాణామిత్యధః - తగుణాంచవీరుధాంచసమృద్ధ్యాని
 గేన- యువతిజనైఃమునిప్రభావఃఋతురివజగృహేశ్శితః - కారణతయేతితే

మాంససహజయనాంతపసామలభ్యమ స్తి॥ ౭॥ సచకీతమివవి
 స్త్రయాకులాభిశ్శుచిసకతాస్వతిమానుషాణితాభిః ఓతిషుద
 ద్యశిరేపదానిజిహ్వోరుపహితకేతురరధాంగలాంఛనాని॥ ౮॥ అ
 తిశయితవనాంతర ద్యుతీనాంఫలకుసుమాపచ యేపితద్విధా
 నామ్ । ఋతురివతరువీరుధాంసమృద్ధాయువతి జనైజగృ
 హేమునిప్రభావః॥ ౯॥ మృదితకీసలయస్సరాంగనానాంసస
 లిలవల్కలభారభుగ్నశౌభిః బహువిమధికాయయావశో
 కఃపరిజనతాపిగుణాయసద్గణానామ్॥ ౧౦॥ యవఃసయమకృ
 శిశ్యతస్థిరాంగఃపరిదద్యశేవిధ్యతాయాధస్సతాభిః - అనుపమ

మః॥ ౮॥ మృదితేతి॥ ససలిలమాద్రణయద్వల్కలంతదేవభారఃతేనభుగ్నశౌ
 భోనమృశౌభిః- అతపవమృదితకీసలయోఽలిలతపల్లవః* క్వచిన్నేతిప్రతిషే
 ధాన్యదేనగుణః అశోకఃవృక్షవిశేషః సురాంగనానావపురసాంసంబం
 ధినింతిధికాంబహుమతింసజ్జనసేవీధన్యాయమితిశ్లాఘాయయో- ననుసేవ
 కేషుకాశ్లాఘేత్యత్రాహ - సద్గణానాంపరిజనతాపిఅనుచరత్వమపిగుణాయ
 ఉత్కరాహయ- భవతీతిశేషః - ఏతేనతాసాంమునేప్రభావదశనాదేవపా
 రవశ్యంగమ్యతే॥ ౧౦॥ యమేతి॥ యమఃదేశకాలాద్యనపేక్షియాశుద్ధిహేతు
 రహింసాదిః - నియమఃతదపేక్షయాశుద్ధి హేతుఃతవస్సాన్వద్ధాయాదిఃతా
 భ్యాంకృశీకృతాన్యపిస్థితానిదృఢాన్యంగానియస్యసవిద్యతాయాధః- అతపవ
 తపఃత్రాత్రయక్షః సాజానః- శమఃశాంతిఃఅభ్యుదయకాండేపీతి- ఉగ్ర
 తాలభిచారకాండే - తాభ్యా మనువమాభ్యాంగరియానుదగ్రః- అధర్వశ్చ

వశిష్టశ్శత్రుతారవిదావతానాంబ జ్జీ-రానుపూర్వీయస్యసఃవేదఃకరుణావే
దభివ్యథాః- అధర్వణస్తుమంత్రోద్ధారోవసిన్ధుకృతభిత్వాగః- సభవతాభిః
(స్త్రీ)విజరిదద్యశేభ్యుప్తః॥౧౧॥ అభవతుభిః ప్రమేవవిశేషః- శశధరభివేత్వా
దిభిః॥శశధరశ్చంద్రవిలోచనాభిరామైః గగనవిసారిభిః అంశుభిఃలేజోభిఃపరి
తోవ్యాప్తః- తథాశశధరవత్ ఎకంసానుసన్నయస్యసఃఎకదేశస్థాపీత్యథాః
మహీధరస్య ఇంద్రకీలస్యసకలంశిఖరనిచయమపిద ధదావృణ్వినివస్థితభిత్వ
త్సే ॥౧౨॥ సురేతి॥ పునశ్చ-సురసరితిగంగామాతేవరంతవః అభిగచ్ఛా
ఫలాభిలాషేతేతిశేషః- హవిరభిలషన్నిత్యుపమానవిశేషణ సామధ్యాయాత్ -
తథావిధృతఃపితంగబృహజ్జటాకలాపోయేనసః - అతఏవఉపవేదివేద్యాం॥ వి
భక్త్యర్థేవ్యయాభావః- శిఖాసమూహైఃజ్వాలాసంఘాతైఃవిరతః- హవి
రాజ్యానికంసమభిలషా - జాతఃవేదోహిరణ్యంయస్మాదితిజాతవేదావహ్ని

శమదీప్తితాగరీయాన్పుతపదపంత్రిధర్వణేవవేదః॥ ౧౧॥

శశధరభవతోచనాభిరామైఃగగనవిసారిభిరంశుభిఃపరితః॥ శి

ఖరనిచయమేకసానుసన్నాసకలమీవాపిదధన్మహీధరస్య ॥

౧౨ ॥ సురసరితిపరంతపోభిగచ్ఛన్విధృతపితంగబృహజ్జటాక

లాపః । హవిరవిరతశిఖాసమూహైస్సమభిలషన్మపవేది

జాతవేదాః॥ ౧౩ ॥ సదృశమతనుమాకృతైఃప్రయత్నంతదను

గుణామపరైః క్రియామలంఘ్యామ్ । దధదలఘుతపఃక్రియా

మరూపంజయవతీచతపస్సమాంసమృద్ధిమ్॥౧౪॥ చిరనియమ

రివస్థితః॥౧౩॥ సదృశమితిపునః ఆకృతేర్వపుషః॥ ౧౪॥ ఆకృణఃశిలాహాపేసా

మాన్యవపుషోరపీతివశ్చః- సదృశంతుల్యంతలనుంహహంతంప్రయత్నముద్యో

గందధత్ తథాతదనుగుణాంప్రయత్నానురూపాంతపరైరన్వేరలంఘ్యాం అ

ప్రభృష్యాంకతుమశక్యామిత్యథాః - క్రియలేనయేతక్రియాంక్రియాశక్తిం-

యద్వాక్రియాంవ్యాపారం- దధత్-క్రియానురూపమలఘుమహద్విపీదధత్

తథావిజయవతీంసరిష్వత్కషణవతీంజయ ఫలాంతాతపస్సమాంతపోనురూ

పాంసమృద్ధిమైశ్వర్యంవధత్ - అత్రపూర్వపూర్వంత్రత్యుత్తరోత్తరస్యపిశే

షణతయాస్థాపనాత్ ప్రథమైకావశ్యలంకారః - యథాపూర్వంపరస్యపిశేష

ణతయాస్థాపనే ఎకావరీతిసర్వస్వకారసూత్రాత్ - పతేనతపస్సిద్ధిరంకగతే

త్యుక్తం॥౧౪॥చిరనియమేతిపునః చిరనియమేనదీర్ఘకాలతపసాకృతఃక్షీణాం

గోపితైలపారః ఉపమానపూర్వపక్షోబహువ్రీహీః శమనిరతోపలహింసాని

రతోపి- ప్రకృత్యామరాసదఃమధావః నిజానేజనదేశేతిష్టన్నపిసనిదవః

సమరపారశ్రవ- కింవమునిరపివత్సత్వరహితోపిత్యభాః - త్రయాణాం లోకా
నాంభ స్తుఃప్రిలోక భతుఃరింద్రస్య * తద్ధితార్థే త్యాదినా ఉత్తరపదసమాసః-
తుల్యరుచిసమాన తేజాః- అపితజ్జస్సుర్వత్రవిరోధద్యోతనాథాస్సుతము నేరత
క్యఃమహత్వే ననిర ప్రతివిరోధాలంకారః - విరోధాభాసత్వంవిరోధ ఇతి
కూత్రాత్ - సోజానాపరిదద్యత ఇతి పూర్వేణాన్వయః॥౧౫॥ తనుమితి॥ అవజి
తేతిరస్య తేలోకానాంసారథామనీసత్వ తేజసీయయాతాం * అనఉపదే
త్యాదినాజీవ - త్రయాణాంభవనానాంసమాహారః త్రిభువనం * తద్ధితార్థే
త్యాదినాసమాహారార్థేతత్పురుషః- పాత్రాదిత్యాత్ స్త్రీత్వప్రతిషేధః- త
స్యగుప్తైర్మణేసహంసమధాం* పచాద్యచ్ తనుంమూర్తిఃంవిలోకయం
త్యఃఅమరస్త్రీయఃవిజయఫలేజయాధాతపోధికారేతపోనుస్థానే- అస్మాజ్జా
నస్యయత్నంవిఫలముపయయుత్సేనిరేత్రైలోక్యాదిపత్యాది మహాఫలసాధన

కృశోపై లసారశ్చ మనిరతోపి మరాసవఃప్రకృత్యా । ససవి
వభవనిజానేపి తిత్థామునిరపితుల్య రుచిస్త్రీలోక భతుః ॥
౧౫॥ తనుమవజతలోక సారథామ్నాంత్రిభువనగుప్తీసహంవి
లోకయంత్యః॥ ఉపయయురమరస్త్రీయోన్యయత్నంవిజయ
ఫలేవిఫలాతపోధికారే॥౧౬॥మునిదనుతనయాన్విలోభ్యసద్యః
ప్రతనుబలాన్యధిత్వ తస్తపాంసి । అలఘుఃబహుమేనిరేచ
తాస్సున్వంకులితభృతావిహితంపదేనియోగమ్॥౧౭॥అధకృత
కవిలోభనంవిధి త్సాయువతిజనెహరి సూనుదశనేన । ప్రస

సామక్యస్యతుచ్ఛఫలాభిలాషామత్తమాతంగ మాంసభాగోచితస్యకీరవ
స్యజీణాత్మణచర్మణోత్సంతెవనశోభామావహతీతిభావః- అత్రవిశిష్టతనువి
లోకసస్యస్త్రీవిశేషణద్వా రేణవై ఫల్యజననహేతు త్వోక్త్యాప్రదాథాహేతు
కంకావ్యలింగమలంకారః॥౧౬॥మునీతి॥ తాఃస్త్రీయః ప్రతనుబలానిల్పసారా
ణేతపాంసిఅధితిత్వతఃఅనుతిత్వతఃమునీ-దనుతనయాదానవా-సద్యఃతత్త్వ
ణమేవవిలోభ్యఅకృప్య - చిరాత్కులితభృతాశ్రేణలఘునివదేష్టా నేవిహి
తందస్తంస్వంస్వకీయంనియోగమధికారం - బహుయథాతథామేనిరే - ని
కృప్తపదవతినాముత్సృప్తపదలాభోమహద్భుతమునానములమితిభావః- వి
లోభ్యమేనిరతిత్వన్వయః - యద్వావిలోభ్య విలోభనంకార యత్వావిహి
తంశత్రణేత్యన్వయాత్సమానకత్వకత్వనిర్వాహః॥ ౧౭॥అధేతి॥అధానంతరం
కృతకవిలోభనంకృత్రిమంవిలోభనంవిధిత్సవిజాతుమిచ్ఛావిప్రారాద్ధధాతే

స్సన్నంతాదుప్రత్యయః- యువతిజనేహరిసూనూరథునస్య-దర్శనేనవిరజన్తా-
 కామఃప్రసభంబలావతతార- స్వయంమునివంచనప్రవృత్తాఃస్త్రియఃతావప-
 తేనవందితాభివృద్ధిః-యుక్తంపైతత్-హియస్మాత్ మధురామనోహరాయా-
 వసత్రీఃమనోహరతిలలాదేవేతిశేషః॥ ౧౦॥సపదితి॥సపదివధూనాంనిదేశాన్ని-
 యోగాత్-ధ్వనితానాదితామనోహరాఃవల్లకోవీణా-మృదంగాశ్చయైస్తైః
 హరిసఫైగళంధర్వైః- వియతితకాశేవనేచయుగపద్యతుగణస్యబిరుతుషు-
 స్యసన్నిధానమావిభావః-యథాయథంయథాస్వంతసంకరేణేత్యర్థః॥ య-
 థాస్వేతుయథాయథమితినిపాతః - వితేనేవితస్తరే-ఉద్దీపనసామగ్రి-సంపాద-
 నాయేత్యర్థః॥ ౧౧॥ అథవమోక్తమేణియుతూస్వణయతి॥ సజలేత్యాది॥స-
 జలాఃజలధరాఃయస్మిత్తన్నభోవిరెజే - తతిహోలతాఇవతాసాంరుచిః ప్రభా-
 విహృతిం విజృంభణం ఇయాయ- తథా - వ్యవహితరతివిగ్రహైఃప్రళమితప్ర-
 భమువతతారదిత్తజన్తాహరతిమనో మధురాహియావస-
 త్రీః॥ ౧౨॥సపదిహరిసఫైర్వధూనిదేశాద్ధ్వనితమనోహరవల్ల-
 కీమృదంగైః । యుగపద్యతుగణస్యసన్నిధానవియతి వనేచ-
 యథాయథంవితేనే ॥ ౧౩॥ సజలజలధరంభోవిరేజేవిహృతి-
 మియాయరుచిస్తటిల్లితానామ్ । వ్యవహితరతివిగ్రహైర్వి-
 నేజలగురుభిః స్థనితైర్దిగంతరైః॥ ౧౪॥ పరిసురపతిసూను-
 థామసద్యస్సముపదధన్యుకుళౌనిమాలతీనామ్ । విరళమపజ-
 హరబద్ధవిందుస్సరజసతామవనేరపాంనిపాతః॥ ౧౫॥ ప్రతిది-
 ణయకలహైః జలేనగురుభిఃజలరాగ్ధంభైరైరిత్యర్థః - స్థనితైఃగజైఃతైఃదిగం-
 తరైఃపువితేనేతతైరభావః॥భావేలిట్-అకమూకత్వంతువైపక్షికం- అతఏవది-
 గంతరేష్విత్యధికరణత్వేనప్రయోగః- అన్యధాకమూత్వమేదస్యాత్॥ ౧౬॥ప-
 రీతి॥ పరిసురపతిసూనుథామఅజ్ఞానాశ్రమంప్రతి * పరితిలక్షణాభేదకమూ-
 ప్రవచనయోగాద్విత్తీయా- యద్వా- విభక్త్యర్థేవ్యయ్యాభావః - వినా-
 థాదన్యత్రతస్యాప్యర్థోధాత్ - తథాచ - సురపతిసూనుథామీతిత్యర్థః-
 సద్యఃమాలతీనాంజాతిలతానాం ॥ ౧౭॥ సుమనామాలతీజాతిరీత్యుమరః - ము-
 కుళౌనిసముపదధత్ జనయా - విరళంయథాతథాబధండుః అపాంనిపాతః
 వృష్టిః - అవనేస్సంబంధినీంసరజసతాంసరజస్స-త్వం * అచతురేత్యాదినా-
 సాకల్యాభేదవ్యయ్యాభావస్సమాసాంత నిపాతః - బహువ్రీహ్యర్థాస్త్రులక్ష్మ-
 తే - ఆవ్యయ్యాభావదశశానంతు ప్రాయశఃమితికేచిత్ - అపజహరధూనిక-
 మయామాసేత్యర్థః॥ ౧౮॥ దిశమితి॥ దిశిదిశిప్రతిదిశం * యథాభే-

వ్యయ్యాభావే - శరత్ప్రభృతిత్వాత్సమాసాంతః - అభిగచ్ఛతాసంవాతా - క
కుభాన్యజానకుసుమాని॥౧॥ ఇంద్రక్షుకకుభాన్యజానశత్యమరః - తేమాంవికా
సాశ్శుగంధినామసౌఖ్యగంధేన - గంధస్యత్వేతదేకాంతగ్రహణంప్రాయ
కం - అనితేనాభిమృష్టఃసంస్పృష్టః - అతపవసదిస్తజన్మాకామాక్రాంత ఇత్య
ధణః - అతపవ - గతధృతిఃవిగతదైర్యః ఆపరితఃఋభితశ్చరతిం ప్రతీతిభావః -
పవంభూతోజీవలూకఃసవభవ అవస్థాంతరప్రాప్త్యా అపూర్వ ఇవబభావిత్యు
త్ప్రేక్షా॥౨౨॥వ్యధితమితి॥భృశంవ్యధితందుఃఖితమపిమనోహరంతీ కిముతసు
భితమితిభావః - జరబ్యానికారఃఫలంజంబు॥ ౧॥బార్హతం దఫలేజంబ్యాజంబూ
స్తీసీజంబుజాంబవమిత్యమరః - జంబ్యాచేతిఫలైకుతధితలుకీతిప్రాస్యఃజం
బుచతత్ఫలంచేతిసామాన్యవిశేషయోస్సహనిదేశః యద్వాజంబ్యాఃఫలమితి
విగ్రహఃఇకాప్రాస్తోజ్యోగాలవస్యైప్రాస్యఃతస్యపరిణతస్యఉపభోగేనహృ

శమభిగచ్ఛతాభిమృష్టఃకుభావికాససుగంధినానిలేన సవభవ
విబభాసదిస్తజన్మాగతధృతిరాకులితశ్చజీవలూకః॥ ౨౨॥ వ్యధి
తమపిభృశం మనోహరంతీ పరిణతజంబు ఫలభోగ హృషా
పరభృత యువలిస్వసం వితేనేనవనవయోజిత కంఠరాగ ర
మ్యమ్ ॥ ౨౩॥ అభిభవతిష సఃకదంబ వాయామదమాధురేచశి
ఖండినాని నాదేజనభవనధృతేశ్చచాలజిష్ణుర్మహిషహతాం
సుకరస్సమాధిభంగః॥ ౨౪॥ ధృతవిశవలయావళివహంతీకు

ప్రాంతపవపరభృతయువలికొకిలాంగనా - నవనవంగవప్రకారం యధాతథా
యోజితేనసంపాదితేన - కంఠరాగేణకంఠమాధుర్యేణరమ్యం - శ్రావ్యమి
త్యధణః - స్వనంవితేనేవమాన్స్వపి మధురాః స్వరాః కొకిలాయా ఇతిప్ర
తద్ధిః ॥ ౨౩ ॥ అభిభవతితి ॥ కదంబవాయానీపకుసుమసంబంధిని మారుతే-
మదిమధురేశిఖండినానినాదేచమసౌభి భవతి అభిహరతిసతి - జిష్ణుజ్ఞా
యశీలః - అజానః - జనఃపుధగ్జన ఇవధృతేర్దైర్ఘ్యాత్ నచచాలవమా అపి
తదుద్దీపనాయనశేషురిత్యధణః - హియస్తాన్తహతాం సమాధిభంగఃసుకరో
న - నకేనాపికతుణంశకృత ఇత్యధణః ॥ ౨౪ ॥ ధృతేతి ॥ విసానివలయానీ
వతేషామావళీః ధృతాయాయాసా - కుముదవనమేకంముఖ్యంమమూల మివత
ద్వహంతీ - ఆత్మానీగృహీతానిబాణానినీర్యుంటి కుసుమానియయాసా - ఆ
త్తబాణాగృహీతశరావ ॥ శ్లో॥గృహీయాగ్నాత్రియాశరమితిస్తరణాత్ ॥ ౧॥
బాణాతునీర్యుంట్యాంచేతివైజయంతీ - శరద్వధూజాణాయోవ - ఘనసమయో
నవషాతునా - వరేశతిశేషః అమలతేనీకణాలోపరే - సహజంపాణిరివ

తస్మిన్నానలంబేజగృహే* కర్మణిలిట్ - వధూవరసమాగమవద్యతుసంధి
 రశోభతేత్యథః - అత్రాత్తజాణెతినిర్మియంతిశరయోర్భాణయోరభేదాభ్య
 వసాయాన్న్యేషమూలాతిశయోక్తిరుపమాంగమిత్యనయోస్సంకరః॥౨౫॥ ఆ
 థయితుసంధివణాయతి॥సమదేతి॥ సమదశిభిరుతానిమత్తమయూరకూజ
 తాని- హంసశాదైఃసమేత్య - తథాకుముదవనానికదంబపుష్పవృష్ట్యైః
 త్యతిశయినింతిశయవశీంత్రీయంజన్తుః- తథాహి - గుణమహతాంగుణాధి
 కానాయోగఃపరస్పరసమాగమః- మహతేగుణాయుడత్కమా-య- భవతి
 తిశేషః - అత్రత్రిపాద్యాంసమాలంకారః॥ స్లో॥ సాసమాలంకృతిర్యోగేవస్తు
 నోరనురూపయోరితిలక్షణాత్ - సోపిచతుర్థపాదస్థేనాథాంతరన్యా
 సేనస్వయమనర్థకేనాంగాంగిభావేనసంకీర్త్యతే॥౨౬॥ సరజసమితి॥ ప్రియ
 మధురీష్టమకరందా- అనిత్యత్వాన్నసమాసాంతఃపున్లింగోత్తరపదోబహుప్రీ
 ముదవనైకమకూలమాత్తజాణాశరదమలతలేనసోజపాణౌ
 ఘనసమయేనవధూరినాలలంబే॥౨౭॥ సమదశిభిరుతానిహం
 సనాదైఃకుముదవనానికదంబపుష్పవృష్ట్యైః । శ్రియమతిశయి
 నింసమేత్యజన్తుగుణా మహతాంమహతేగుణాయయోగః॥
 ౨౮॥ సరజసమపహయికేతకీనాంప్రసవముపాలికినీపరేణు
 కీణామ్ । ప్రియమధురసనానన్వగాలిమలినయత్ప్రీతినిల
 బంధనాని॥ ౨౯॥ ముకుళితమతిశయ్యుబంధజీవంభృతజలవిం
 దమశాద్వలస్థలీషు । అపిరశవపుషస్సుతేత్రగోపాపికచప
 హిరితికేచిత్ - నపుంసకస్త్వైవమధుశబ్దాన్యడరనిశభృతీషుపాతాత్॥స్లో॥ మ
 కరందస్యమద్యస్యమాక్షికస్యాపివాచకిః॥౩౦॥ చాదిగణిపాతాత్పున్నపుం
 సకయోర్మధురీతి వచ్చదానిరుపాలికియోగిపానికదంబకుసుమానితేహం
 రేణుభిఃకీణాంవ్యాప్తం- కించ- స్వశఃసహరజసాసరజశుంనత్పరజసూమితి
 భావః- సాకల్యేయూభావః - అదతురేత్యాదినానప్రాతః - లేతకీనాంప్ర
 సవమపహయినిలబంధనానిపలినప్యంతాని- అసనాప్రియకపుష్పాణి-మక
 రందభరితానీతిశేషః॥ ౩౧॥ సవణకాసనబంధూకపుష్పప్రియకజీవకాత్త్యమరః
 మలినయతీష్ట - యథాప్యంతాన్యంతాపిమాలిన్యంస్యాత్ తథామధులోభా
 చ్చాదయామానేత్యథః - సహమధ్వాసక్తీవధులాభాసతిభూతిహ్వాసజ్జతి
 తిభావః॥౩౨॥ ముకుళితమితి॥ దృత్యాజలవిందవోయానుతానుశాద్వలస్థలీషు
 శాదహరితప్రదేశేషు - అపిరశవపుషస్థూలమూలకాయః - సురేంద్రగోపా

కీటవిశేషాః - ముకుళితముకుళికృతబంధుజీవం - బంధుజీవముకుళమిత్యర్థః॥
 ౧॥ బంధూకోబంధుజీవకృత్యమరః - అతిశయ్యతిక్రమ్య-వికచపలాశవనంవి
 కసితకింశుకవనం॥౧॥ పలాశేకింశుకఃపణకృత్యమరః - తస్యత్రయంతత్సదృశీం
 త్రయమిత్యర్థః - ఆతపవనిదశనాలంకారః సమీయఃప్రాపుః॥౨॥ ఆథహే
 మంతంవణయతి॥ అవిరలేతి ॥ అఃరళాఃసమనానిభలివనానాంప్రియంగువ
 నానాప్రసూనానియస్మిన్సః॥౧॥ ప్రియంగుఫలిత్యమరః కుసుమితైఃకుందైః
 ముఖ్యకుసుమైస్సుగంధిగంధనాహూయస్మిన్సః॥ ౧ ॥ ముఖ్యంకుందమి
 త్యమరః - తైశిరాణామపికుందానాంహేమంతేపిప్రాయభావసంభవాదవి
 రోధః-విరళతుషారకణశ్చప్రారంభోక్తిః - తుషారకాలోహేమంతఃచిరాయ
 అసమయజమకాలసంభవంగుణముత్తమకాలేభే॥ ౨॥ నిచయిసీతి॥ నిచయి
 న్యుపచయవతి - లవలీలలానాంవికాసేపుష్పవిజృంభణే - తథా - లోధ్రసమీ
 రణేచహపకంజనయతిసతి - పాండుసూనుఃవికృతిం నోపయయా - కుతః హి

లాశవనశ్రియంసమీయః॥ ౨॥ అవిరళఫలిసప్రసూనఃకు
 సుమితకుందసుగంధిగంధవాహః॥ గుణమసమయజంచిరాయ
 లేభేవిరళతుషారకణస్తుషారకాలః॥ ౨॥ నిచయినిలపలీలతా
 వికాసేజనయతిలోధ్రసమీరణేచహపకమ్ । వికృతిముపయ
 యానపాండు సూనుశ్చలతినయాన్నజీగీతాం హిచేతః ॥
 ౩౦ ॥ కతిపయసహకారపుష్పరమ్యస్తనుతుహినోల్పవినిద్ర
 సింధువారః॥ సురభిముఖసిమాగమాంతశంసీసముపయయా
 శిశిరఃప్లవైకబంధుః॥ ౩౧॥ కుసుమనగవనాన్యపైతుకామాకి

యస్తాత్ జిగీషతాంజేతుమిచ్ఛతాచేతఃనయాన్నితేనవలతి - నహిక్రోధా
 క్రాంతేచేతసశృంగారస్యావకాశః - తద్విరుద్ధత్వాద్రాద్రస్యేతిభావః॥ ౩౦॥
 కతిపయేతి॥ కతిపయైరేవసహకారపుష్పైఃచూతకుసుమైఃరవ్యః - సతువసం
 తవత్యమగై నాపిహేమంతవద్విరళైరితిభావః - తనుతుహినఃసతుహేమం
 తవద్యుహతుహినః నాపివసంతవద్వితుహిన ఇతిభావః అల్పానికతిపయానివి
 నిద్రసింధువారాణివికసితనిగుండీకుసుమానియస్మిన్సః - అత్రాపిసహకార
 వదభిప్రాయోద్రష్టవ్యః॥౧॥సింధువారేంద్రసురసాన్నిధింద్రాణికేత్యమరః-ఇ
 థంసురభిముఖంవసంతప్రారంభం- సిమాగమాంతంహేమంతావసానంశం
 సతీసూచయతీతితథోక్తిః-పురస్రైకబంధుః ముఖ్యసహకారిణ్యయర్తుధర్మ
 సంపత్త్యైతిభావః-శిశిరస్సముపయయా॥౩౧॥అక్షవసంతావతతరమాహ॥ కు

సుమేతి॥ కుసుమప్రథావానాంనగానాంవృక్షాణాం-కుసుమానాంనగావృక్షాః
తేహంవా-వనాఃఉపైతుంతరోధుంకామోయస్యాస్సా॥౩౧॥ శైలవృక్షానగావ
గావిత్యమరః-బుంపెదవశ్యమఃకృత్యేతుంకామమససోరవీతిమకారలోపః-వ
సంతలక్ష్మీః-కిసలయినీపల్లవినీంచూతయష్టించూతశాఖాం- సఖిమివేతిభావః-
అవలంబ్యఅవప్తభ్య- అన్యథాఅరోధుమశక్యత్వాదితిభావః క్వణదలికులంనూ
పురమిపయస్యాస్సాతతోక్తాసతీఅన్యత్రఅలికులవన్నూపురంసగ్ధివనేషు పదం
నిరాసేనిదధేతేషుప్రథమంప్రాదురాసీదిత్యర్థః ఉపసర్గాదన్యత్యుపాఖ్యా
ర్థేత్యాత్మనేపదం - అత్రప్రకతవసంతలక్ష్మీవిచేషణసామధ్యోదవప్తయతనా
యికావ్యవహారసమారోపాత్సమాసాక్తిరలంకారః॥౩౨॥ వికసితేతి॥వికసితః
విల్లిప్తఃకుసుమమేవాధరోయన్మిత్ర కర్మాణితద్యథాతథాహసంతీంస్త్రయమా
నాంకురవకరాజిరేవవధూః తాంపిటోకయంతంకా ముకతయేతిభావఃఅతప

సలయినీమవలంబ్యచూతయన్మిత్ర క్వణదలికులనూపురంసరా
సేనలినవనేషుపదంవసంతలక్ష్మీః ॥౩౨॥ వికసితకుసుమాధరం
హసంతీంకురవకరాజివహూంపిటోకయంతమ్ । దద్యశురివసు
రాంగనానిచణ్డంసశరమసంగమశోకపల్లవేషు॥౩౩॥ ముహు
రనుపతతావిఘ్నాయమానంవిరచితాసంహతిదక్షిణానలేన । ల
లికులమల కాకృతిం ప్రపేదేనలిన ముఖాంత విసర్పిణంకజి
న్యాః ॥౩౪॥ శ్వసనచలితపల్లవాధరోఽఘ్నపహ్నితేష్యమి
నావహూనయంతి । వాఘసురభిణిపత్నీదేనపుష్పేముఖిచసా

వఅశోకపల్లవేషు పల్లంవసంస్తరేషునిచణ్డంస్థితమిశ్యభావః - రిరంసయేతిశే
షః- సశరంసత్యజయిత్వాదిభావః - ఇన్ధంశృంగారపీఠయోరేకాధికరణభూ
తంఅనంగంసుమాంగనాఃపద్యశుఃసాతౌదద్రాతురివేత్యుత్పేక్షా లశోకా
ద్యవలోకనాన్తనససాతౌతా-రాదివహహానాన్తనఃతోభస్తాసామాసీదిత్య
భావః- అత్రహావకోత్పేక్షయోస్సంస్పృహిః॥౩౩॥ ముహురితి॥అనుపతతాఅ
నుధావతా-దక్షిణానివేనసులయమారులేన-ముహుర్విఘ్నాయమానం - చాల్ప
మానంవిరచితాసంహతిరన్యతలే - సుఖీభూతమిత్యభావః - పంకజిన్యాః
న్నలినంముఖమివతస్యాంతవిసర్పిణప్రాంతచారిఅలికులంకత్యుః- అలకాకృతి
మలకసాదృశ్యంప్రపేదే॥౩౪॥శ్వసనేతి॥ పల్లవదేనసాలలతాసంజతరుశాఖా
వహూరిచసాలలతావధూః ॥౩౫॥ సాలఃసంజతరుప్త్యుత్పత్తిభేదవిశ్వః - శ్వసనే
నవాయునానిశ్వాసేనచలితః పల్లవాధరోఽఘ్నాధరోఽఘ్నపల్లవఃయత్ర

తస్మిన్ * ఓత్వోస్థయోస్సమాసేవాపరమాపంవాచ్యం - మధునామకరందే
 నమద్యోనచసురభిణిపుష్పముఖివరంయథాతథా - విహితేర్వ్యంకృతకోపమి
 త్రిక్రియావీశేషణంతథాఅవధూనయంతీకంబేయంతీ * భూభక్తప్రేక్షార్కుగ్నావ
 క్తవ్యభిణిచినుగాగమః - చుచుంబేచుంబితాః - అత్రశ్వసనశబ్దార్థమధురశ
 బ్దార్థయోశ్చభేదాధ్యవసాయాత్ శ్లేషమూలాతిశయోక్తిస్సాహచరమాంగ
 మిత్యనయోస్సంకరః || ౩౫ || ప్రభవతీతి || పరఃశత్రుః - తదాతస్మిన్ కా లేవిజేతుం
 నప్రభవతి నశక్నోతి - యదాజితేంద్రియతాశ్చింద్రియజయిత్వం ఆత్మరత్నోభవతి
 విద్యతే - తథాహి - అవజితభవనః త్రైలోక్యవిజయ్యపి - పుష్పమాసః పసం
 తః - సితతురగే అజ్ఞానే విషయే - విజయం న లేభే - అతోజితేంద్రియాదుజ్ఞా
 యాభితిభావః - విశేషణసామాన్యసమర్థనరూపోగ్ధాంతరన్యాసః || ౩౬ || అ
 భగ్రీష్టం పణయతి || కథమితి || పిర చితమగ్ని కావికాసః నిదాఘకాలః గ్రీష్మః డి
 తుభిర్వషాః విభింసమం - మునినా అవధీరితస్య తిరస్కృతస్య తవ సన్మతిలో
 కేయోగ్యత్వేనానుమతిః - కథమివభవిత్రీకథంచితపినభవిష్యతీత్యథః - ఇతి
 లలతావధూశ్చుచుంబే || ౩౭ || ప్రభవతి నతదావరోవిజేతుంభ
 వతిజితేంద్రియతాయదాత్మరత్నా - అవజితభవనస్తథాహి లే
 భే సితతురగే విజయం న పుష్పమాసః || ౩౮ || కథమివతవసన్మ
 తిభావిత్రీసమమృతుభిమునినావధీరితస్య - ఇతి పిర చితమగ్ని
 కావికాసః ప్రయతభవన్మమధుం నిదాఘకాలః || ౩౯ || బలవదపి
 బలం మిథో విరోధి ప్రభవతి నైవ పక్షనిజ్ఞాయాయ - భవనప
 థం మధుం వసంతం || ౪౦ || ఇత్యేవై త్రేవసం తేవజీవేకోశే మధుస్సృతఇతి విశ్వః
 ప్రయతే ప్రేవజహాసకిమివేత్యప్రేక్షా * పల్లవి ఇతి భూతా ధే లట్ - ప్రహ
 సస్య శుభ్రత్వేన కఠిన్వసిద్ధేః - వల్లి కావికాతసత్వస్య హాసత్వేనాధ్యవసా
 యః - అత్ర డితుభిస్సమవధీరితస్యేత్యత్ర అభేదాధ్యవసాయమూలాస
 హాక్షీరలంకారః - సంబంధిభిన్నభేదస్వావప్సదీరణస్వాభిన్నతయాధ్యవ
 సాయాత్తజేవావధీరణమసంమదిద్వారాప్తయోత్ప్రేక్షావీజమిత్యనయో
 రంగాంగి భావేన సంకరః || ౪౧ || బలవదతి || బలవద్బలమపి - ప్రకృప్త
 గామితియావత్ మిథో విరోధి పతస్సురస్పథి బలం నైస్యం || ౪౨ || వరాధి
 నీ బలం నైస్య మిత్యమరః - విపక్ష నిజ్ఞాయా యశశ్రువిజయాయ - నప్రభ
 వతి నశక్నోత్వేన - అలమర్థయో గాచ్ఛతుర్థి - శత్రూజేతు మిత్య
 థః * కుతః * యద్యస్మాద్భవనా నాం పరిభవీవి జైతాపి * జిద్యతే
 త్యాది నాశ్చిన్వత్యయః - డితుగణితధాసంతమజ్ఞానం తుణమపి వోన్మనీచ

కార-అనుష్టనసముష్టనసంసచకారేత్యర్థః* అరుహణశ్చ త్యాది నాలిభూత
తద్భావేద్విప్రత్యయః- సలోపశ్చ-అస్య చ్ఛాపితకారః- విశేషేణసామాన్యస
మర్థానయాపోధాంతరన్యాసః॥ ౩౮॥ ఏవంతటస్థోద్దీపనసామగ్రిఃఫలేత్యుక్తం
సంప్రతిపిపరీతాచజాతేత్యాహ ॥ శ్రుతీతి ॥ సహాయోస్తాసాంసహచరైః గంధ
వైః- కృతమితి శేషః*కోకేత్యాది నాపక్తిప్రతిషేధేకతరితృతీయా- శ్రుతి
సుఖంత్రోత్రమధురండపవీణితంపీణాయాగానం * సత్యావహాశేత్యాది నావీ
ణాశబ్దాణ్ణీజంతాద్భావేక్తః అవిరత్యైఃబహుభిలాంఛవైఃపూర్వోక్తైఃఫలము
మాదిబిహ్యైః హరిణిమసోహరాకాలాఃహసంతాద్యృణవశ్చఅపిసీతాల
కృతాహరిసూనోరజుణసస్యపిత్రియామసోవిక్రమిర్యేస్తానితథా భూతాని
సంతి నపుంసకమనపుంసకేత్యాది నానపుంసకైకి శేషః ప్రత్యుత్తరశ్రవణామ
మసోభవంవితేనుఃవిస్తారయామానుః-సాయంప్రహారాక్షణమువకల్పితంస్వా
యుధంస్వాత్మానమేవ ప్రహరతీతి న్యాయవజ్ఞాత ఇతిభావః - అగ్రమునిపిత్రి

రిభవీనయత్తదాసీంతమృణుగణితమిత్తగీచకార ॥ ౩౮ ॥
శ్రుతిసుఖముపవీణితం సహాయైః విరళలాంఛన హరిణశ్చకా
లః । అపిసీతహరిసూనువిక్రియాస్తేత్రిదశవధూషు మసో
భవంవితేనుః ॥ ౩౯ ॥ నదశతనిచయేతథోత్పలానాంనవవిష
మచ్చదగుచ్చయూధికాను । అభిరతి పలేభిరేయథా సాం
హరితనయావయ వేషులోచనాః॥ ౪౦॥ మునిమభిముఖతాం
నిషయోయాస్సముపయయికి వసన్తియతాగుణేన । మదనము

యార్థప్రారంభేస్త్రీణాంస్పృహిత్రీయాదూపానస్థోష్ణైకధనాద్వీర్యోవిష
మాలంకారః- తథాచనూత్రం విరూపకార్యానభయోరుష్పత్తిర్విరూపఘట
నాచవిషమాలంకారభిః॥ ౪౧॥ తటస్థవదాలంబనగుణోపిఃపరీతోఽగ్రావిశ్లో
కస్త్యయేనాహ- నేత్యాది నాఅసాంవిలోచనాని- హరితనయావయవేషుయ
థాతథాదశతవికసతిఉత్పలానాంనిచయేఅభిరతింసోపలేభిరేనప్రాపుః - విష
మచ్చదగుచ్చాసప్తవణః-ప్రబకాయ-ధికాగిరిమల్లికాఃతానుచలభిరతింసో
పలేభిరే॥ ౪౨॥ సప్తవణేఽపశాలత్వక్చాదరోవిమచ్చవత్సవరః-తథారహణి
యత్వాత్తదవయవానామిత్యర్థః- ఇతిచముఃసీతమై॥ ౪౩॥ అథమసస్యం
గంసూచయతి॥మునిమిత్రయాఃస్త్రీయఃకమనీయతాసాందర్శంనైవగుణః తేన
మునిమజుణంఅభిముఖతాం వశ్యతాం నిషిషవోనేతుమిచ్ఛవః - సముపయ
యః- తాసారసమునిరేవమదనముపదభేజనయామాస- తథాహి - ప్రయో

జనానాముద్దేశ్యాథానాంగతిఃపరిణతిఃదురధగమాహిదుష్టేయాఖలు - అ
త్యక్తవిధ్భవతిక్యచిదన్యథాభవతీతిభావః॥ ౮౧॥ అథాసామనురాగమేవకార్య
తఃప్రపంచయతి॥ ప్రకృతమితి॥ విలాసిసవిలాసంతతాకీనాంసంబంధి* శిల్పిని
ష్టునిష్ఠిష్టుస్సత్వయః- స్పృశ్చిఖనిరంజిభ్యపవేచినియమః - చతుఃకర్తృ-
ప్రకృతంప్రక్రాంతంఅభినేయంఅభినేతవ్యంరసభావాదికంనానుససార- తచ్చ
దూషణం - తదానుగుణ్యేనైవదృష్టిప్రయోగనియమాదితిభావః- తథాప్రవికస
దంగుళితత్ప్రయోజ్యహస్తానుసారేణ ప్రచలదంగుళీకం యత్పాణీవల్లవం త
ద్వాతదపి- నానుససార-సచదోషః- యతోహస్తస్తతోదృష్టిరితినియమాదితి
భావః॥ని॥ వాస్యాద్వికల్పాపమయోరేవాథేచసముచ్చయభివీశ్వః కింశు
ప్రథమంప్రవేశపవ - సితతురగేఅజ్ఞానే - ఉపహితంసన్నచచాలతత్రైవల
గ్నంతస్థా- రాగాంధై సకపితకరణీయమనుసంధియ్యత్యతిభావః ॥ ౮౨॥

పరధేస ఏవలాసాందురధిగమాహిగతిః ప్రయోజ నానామ్।
౮౧ ॥ ప్రకృతమనుససారనాభినేయం ప్రవికసదంగుళిపాణీ
వల్లవంవా । ప్రథమమపహితంవిలాసచతుః సితతురగేనచ
చాలనతాకీనామ్ ॥ ౮౨॥ అభినయమనసస్సరాంగనాయాని
హితమలక్తక వతానాభిలాన్రమ్ । వరణమభిపాత షట్పు
దాభీర్ధృతనవలోహితపంకజాభిశంకా ॥ ౮౩॥ అవిరళమలన
క్షున్నక్తీనాండ్రతపరిషిక్తమలక్తకంపదేషు । సవపుషమివచి

అభినయేతి॥ అభిసయోరసభావాదివ్యంజకచేష్టాపిశేషః॥౯॥స్యంజకాభినయా
సమానిత్యమరః- తత్రమనోయస్యాత్సాహ్యః- వ్యాసంగాద్భృంగపాతమజా
సంత్యాభివ్యథాః - సురాంగనాయాఃసంబంధి - అలక్తకవతానేనలాట్రార
సరంజనేన అభిలామ్రంఃహితంన్యస్తంచరణంషట్పుదాళీకర్త్రే - ధృతానవ
లోహితపంకజానాంశంకాప్రత్యగ్రకోకినచభ్రమోయియాసా- అభిపపాతఅ
భిధావతిస్త- అత్రషట్పుదాళైఃస్త్రీచరణేషుకభ్రమూభిరానాద్భ్రాత్రిమద
లంకారః- తేనచోపమావ్యజ్యతభివ్యథంకాదేనాలంకారధ్వజః॥౮౩॥అవిరళమి
తి॥ నమితశిఖానతాకిపాదపీడనాన్నమితగ్రాణీదంబకేసరాణీసపకుసుమా
నివకుశకుసుమానిచ- యద్వా - కదంబానాంకేసరాణి రంగపూజాదత్తానీతి
శేషః - అవిరళంసాంద్రంయథాయథాద్రుతః సరాగోష్ఠకావినిః అతపవ
పరిషిక్తః ప్రస్విన్నః తండ్రుతపరిషిక్తం - నతాకీనాం అలనేషుపదేషుపా

దన్యాసేషులక్ష్మకం లాఘోరాగంసవపుషంమూర్తిమంతం చిత్తరంగంఠ
తథాతయాబహిర్నిస్సృతంమునివిషయమనురాగమివేత్స్యత్ప్రేక్షా - ఊహ
ర్వహంతిష్ఠ || ౪౪ || అథాసాంశ్యంగారచేష్టాఃకథయతి || నృపేతి || నృపమతమభి
తఃఅజ్ఞానాభిముఖం పరిజనస్యసఖీజనస్యగాత్రేణలిరోహితా లంఘయాస్వా
కారగుప్త్యాంతుహితా అంగయప్తిగాత్రయప్తిర్యయాతస్యాః సహస్త్వ
థాయాఃపథ్యాః అభిలషితంమునిప్రత్యనురాగఃస్ఫుటంబభూవ - సహసంవృ
తేరభివృక్తిర్విగుద్ధేతివాచ్యమిత్యాహ - యతఃసంవృత్తస్సన్యగ్లోపనమేవకా
మితాన్యనురాగా- కామయతేర్థావేక్షః - పదతిప్రకటయత్యథః - అ
యమనురాగస్యస్వభావః - యద్యయాచేష్టయాసంక్రియతేనైవాస్యప్రకా
శికేతిభావః || ౪౫ || అభిమునీతి || అభిమునిమునిసహజం ఘనేనమరుతా-జఘనాం
శుకస్యపకదేశేనహసాహృతేనతి సత్రపాయాఃసలజ్జాయాఃఅపరస్యాస్యం

త్తరాగముహునకమితశిఖాసకచలబకేసరాణి || ౪౪ || నృప
మతమభితః సహస్త్వథాయాఃపరిజనగాత్రతిరోహితాంగయ
ప్తేః | స్ఫుటమభిలషితంబభూవపథ్యావదతహి సంవృతిరేవ
కామితా || ౪౫ || అభిమునిసహసాహృతేపరస్యాఘనమరు
తా-జఘనాంశుక్తకదేశే | చకితమవసవోగుసత్రపాయాఃప్ర
తియువతీరిపివిస్త్రయంనినాయ || ౪౬ || ధృతవిసంపలయేనిధాయ
పాశాముఖమభిరూషిత పాండుగండర్థేణమ్ | నృపమతమవ
రాత్సరాభితాపాదమఘమదాలసలోచనఃకదధ్య || ౪౭ || సఖి

బంధి - అవసనోనిరావరణం - ఊహాయనిత్యం చకితంభయసంభ్రాంతః ఆ
శ్చర్యప్రణయివలీ సదస్సగమిస్త్రయంనినాయ - కిముతలన్య జనమిన్యపిత
బ్రాహ్మణః - సతంమునిమిత్యాశయః || ౪౬ || ధృతేతి || అపరాస్త్రీ - త్తరా
భితాపాశాఃకేఠిఃధృతానివి సాన్యేవపలయాసయేనతస్త్రి - పాశాలిధిరూషి
తేచందనాదిదవి - పాండుగండలేఖంగండస్థరేఖేయస్యతస్త్రిభంధి ధా
యారోప్య - అమఘ మదేమఘ మద గహితే - తథాప్యల సేలోచనేయ
స్త్రీకామణితద్యధాతథా - నృపమతం కదధ్యపత్యశిష్ట || ౪౭ || నిర్వణ
నంతునిధ్యనందశనాలోకనేక్షణమిత్యవరః || ౪౮ || అథవంచభిఃమునిప్ర
తిదూతీవాక్యమాహ || సఖిత్యాది || కుసుమేషుతాకామెన- అభితస్తాపీడితా
సానాయకా - హేసఖిమయితంమునిహానయేలిమాంప్రహితవతి - భవదం
తికంప్రేషితవతికింత్యవిమృశ్యకారిణీయమిత్యాహ హృదయమితిఅహృదయా

అనమసాః - తద్ధృవయస్యత్వగతత్వాదితిభావః అనవసాపూర్వప్రాగేవ
భవమవకంతంత్యత్సన్నిధిముపాగతంహృదయంస్వచిత్తంనపివేదనామ - నా
మసంభావనాయాం - అతామత్ప్రేషణవ్యథాంతంతరంగాద్యహిరంగస్య
దుర్బలత్వాదితిభావః ఏతేనవనస్సంగఉక్తఃచక్షుఃప్రీతిస్తుప్రాగేవసర్వాసా
ముక్తేశినప్పధగుచ్యతే॥౮౦॥వ్యా॥శ్లో॥ దృష్టనస్సంగసంకల్పజాగరకృత
రతిః॥హ్రీత్యాగోన్మాదమూర్ఛాంతాభిశ్యనంగశాదశతతత్రాద్యమవస్థాద్వయ
మభ్యధాయి అన్యాలపి కాశ్చిత్ - సునైరపేక్ష్యేణసూచయతి॥దిరమిత్యా
ది॥దిరంబహుకాలంకలితాన్యాలోదితాన్యపిసందేశార్థబుద్ధ్యాయోజితాన్య
పివచనాసీతిశేషః॥అవలితానిలోదితాని పరిశుష్యతాముభేనేతి
కరుణోక్తిః - పరిగదితుంలపితుంలపారయంల్యాఅశక్నువంత్యాతయా - హే
గతఘృణదయాహీన - ఇథంబుద్ధ్యాప్యవసీతయోద్యాపినానుకంపస ఇతిభా
వః సస్యోనాలిక్యత్రిమసానినాంసునాంసినయనయ్యైస్ససం ఆప్రతాం
గమితాని ఉభయప విగమిచమిత్యథః శోకబాష్పభ్యామితిభావః అభసభ

దయితమిహానయేతి సామాప్రసాదవలీలంసుమేషుణాచి తప్తా
ఘృణయమ హృదయాననాన సూర్వభావవ వకంతమపా
గతంపవే॥౮౦॥ దిరసంకల్పి రాన్వపారయంల్యాపరిగదిసం
పరిశిష్యనామయేతి । అతఃపూర్వమి తానస్సభవా నయన
య్యైస్ససమాప్రతాం మనాంసి ॥ ౮౧॥ అవశిష్యతసప్ల
వాంగిరీలీంస్యవసురికంవిహయ్యపుష్ప శయ్యామ్ । భృ

హోకోత్తామూర్ఛావస్థామప్యరే - శోక బాష్పరూప వారణభేదాద్వ్రీయో
గిభేదాచ్చఆప్రకన్వగేచ్యగే గాఢ్యచసాయితనాల్లాచేయంనయనయ్యైః
సమమితసహూర్ధ్వంకారః ౮౦॥అచకమ తేరీ కిరవప్యద్విసురిభిశ్చయా
తావిన్యవసురిభిఃప్రప్యయా దిరహయ్య విహాయసప్ల వాంసరిత్రం అచ
కమత కాంక్షుత్త - తస్యాస్త్ర పరితల త్వాదితిభావః కుమేణి - ఐంలాల్లాజీ -
ణిశ్రిక్రసుభిభ్యఃకథేరిచి - ద్విభావ ఇతి ౮౧ - తదాలవీకమతేప్రసంగ
స్యాదతోనిజ్యావపతేః మేన్దోష్వస్యైస్సవాన్వజిహవమేతత్ - అ
స్యాఃనాయకయాఃకథే చిస్యాంక త్రాన్వసిజ్యోవకతింయఃఖమవాప్య
సుఖయతీతిసుఖఃస్యకథేతస్మత్తయ్యైస్సభవేతివతలంకముస్సంగంఉపై
తుంప్రాప్తంఇచ్ఛానిధిలాషఃవతలభిత్తేషఃఇత్యోక్తుక్యంకథితంఆకారతి
జాగరాసువ్యక్తాలైకిస్యానాయకయాఃక్రమేణపుష్పశయ్యాద్వనేకాధా
రసంబంధకథనాత్పరమః - పర్యాయంకారః॥ శ్లో॥ క్రమేణైకమనేకస్త్రి

సాధారణతేయది । ఏకస్మిన్నథవానేకంపర్యాయాలంకృతిర్ద్విధేతిలక్షణాత్ ॥౧౦॥ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తస్యాః దురవస్థాస్థితత్వాద్ధేతోః - హింసఘనిష్పాప-తనుకృతేతికాశ్యావస్థాకథనం-సానాయకాసకామాసఫలమనౌరథాఅస్తు-హియస్తాత్ త్వమేవలక్షణఃప్రయోజనంవస్తువాయస్యతస్మిత్వదధేనిమిత్తేసతీతిశేషఃత్వాముద్ధిశ్యేత్యథః - పరామతానిష్పాగిత్యంపురావజతిప్రజివ్యతిమరివ్యతీత్యథః- తథాచత్వన్నిమిత్తమాత్యయాలంకృత్యవ్యాఖ్యాతఃస్యాదితిభావః యావత్పురానిపాతయోలఃసతీభవిష్యదధేలక్, ఇదంచదశమానవస్థాప్రదశనం- నచతపోవిఘ్నాన్సేతవ్యమిత్యాహ॥పునరీతి॥ పునరపికాలాంతరే ॥ ౧॥ పునరప్రథమేభేదఇతివిశ్వః-తపస్సులభంలనురాగీఅనురూపాయోగ్యశ్చయువతిజన్మనాప్యతేనలభ్యతేభిలు ॥ ౧౧॥ ఏవంప్రలోభితస్యాపిమునేమానసుసహమానా సత్యాహ ॥ జహిహితి ॥ కఠినతాం కాఠిన్యంనిష్కృత్యవత్త్వం-జహిహిత్వజేత్యథః*జహోలేరాచహానితికారః వాచం

శమరతిమవాప్య తత్రచాస్యాస్త వసుఖతముపైతు మంకమిచ్ఛా ॥౧౦॥ తదనఘతమరస్తుసాసకామావజతిపురానిపరాసురాంత్యదధే । పునరపిసులభంతపోనురాగీయువతిజన్మఃపునాప్యతేనురూపః ॥ ౧౧ ॥ జహిహికఠినతాంప్రయచ్ఛవాచంననుకరుణాహృదుమానసంమునీనామ్ఉపనతమవధీరయం

వయచ్ఛసంభాషస్తేత్యథః- మునీనాంమానసంమనః - యువతిష్ఠుకరుణామృదుననువయావ్రంభలు కించ తేలిభవ్యానిభాగ్యాఃఉపనతమయతోవపన్నం- విషయతేషః అవిధీరయంత్యవమన్యంతే ఏవముక్తప్రకారేణకయాచిద్వాత్యావత్యసమీపమా గమ్యసోజానః నిపుణవచతురం యథాతథా ఉచేలిభవధే - అత్రపంచస్లోక్యాంప్రబంభశృంగారస్యాత్సుకృత్యామోవ్యభిచారిభావస్యచాపునరుక్తిః - అనౌచిత్యేననాయకాయాః ప్రవృత్తిరసాభాసోసుసంధేయః-తమక్తం॥శ్లో॥ఏకత్రైవానురాగశ్చైర్వైర్వైచ్ఛగతోపవా। యోషితోబహుసక్తిశ్చరసాభాసస్త్రీధామతఇతి- తన్నిబంధనాదూర్జస్వ్యలంకారః- తథాచసూత్రం- రసభావతదాభాసతత్త్వశ్రమనానానిబంధనేరసవత్ప్రకాశోజ్జ్వలమాహితాః- రసనిబంధేనసవదలంకారః - భావనిబంధనేప్రకాశాలంకారః - రసాభాస వాభాసని బంధనే ఉజ్జ్వలంకారః - తత్త్వశ్రమసనిబంధనేసమాహితాలంకారఇతిసూత్రార్థః ॥ ౧౨॥

సలలితేతి॥ సలలితం సవిలాసం యథా యథా వలితేన త్రికేన కటిభాగేన ॥ ౧॥ పృ
ష్ఠవంకాధరేత్రికమిత్యమరః - అభిరామారముణియా - శిరసిజ్ఞాశిరోరుహః *
సప్తమ్యాంజనేహ ఇతి ఉప్రత్యయః - అమూర్ధమస్తకాత్ స్వాంగాదకామ
ఇత్యుక్ - ఉపపదమితి జీతసమాసః - ఏతేన మనసి జ్ఞాన్యాఖ్యాతః - తేషాం
సంయుమనే బంధనే ప్రత్యవస్థావనే ఆకులోవ్యగ్రః వ్యాదితః ఏకః పాణిర్యస్యా
స్సాలపరాస్త్రీ - సురపతితనయే అజ్ఞానే - జేతై వజైత్రః - జేతృశబ్దాత్తన్నం
తాత్ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చేతి ల్నిత్యయః - మనసిజస్య జైత్రశృరః తంతథాభూతం
విలోచనస్యాథామేకదేశంకటాక్షమిత్యథః - నిరాసేవిససజ్జ-క్షిప్తవతి॥
౫౩॥ కుసుమితమితి ॥ ఇభకుంభవత్ పృథుభ్యాం ప్రనాభ్యాం అనతమంగయ
స్యాస్సా * అంగగాత్రకంఠే భ్యశ్చేతి జీమ్ - కాచిత్రమః తస్మి * వోర్వా
మతోగుణవచనాదితి వికలల్పాన్నజీమ్ - సకుసుమం కుసుమితం ఉచ్చైర్పున్న

త్యభవ్యాః సనిపుణమేత్యకయాచిదేవమూచే॥ ౫౨॥ సలలిత
వలితత్రికాభిరామాశిరసిజసంయుమనాకులైకపాణిః। సురప
తితనయేపరానిరాసే మనసిజజైత్రశరం విలోచనాథామ్॥
౫౩॥ కుసుమితమవలంబ్య మాతముచ్చైస్తమరిభకుంభపృథు
ప్రనానతాంగీ తదభిముఖమనంగచాపయస్త్రిర్విస్మృతగుణేవస
మున్ననామకాచిత్ ॥ ౫౪॥ సరభసమవలంబ్య నీలమన్యావిగళి
తనీవివిలోలమంతరీయమ్ । అభివతితుమనాససాధ్వసేవమ్య

తంచూతమవలంబ్య - అతపతచూతలతాయోగాద్విస్మృతో విస్తృతోగుణో
జ్ఞాయస్యాస్సా॥ ౧॥ విస్మృతం విస్తృతంతం । మార్వీజ్యాశింజీనీగుణ ఇతిచామ
రః - అనంగచాపయస్త్రిః మత్సరస్యధనులః - తేవ - ఆకృష్టముక్తేతిభావః - తస్య
అజ్ఞానస్య అభిముఖం సమున్ననామసముజ్జ్వలం భేదంగం గంచకారేత్యథః
అతవపభృష్టగుణవత్త్వాత్ ప్రేసానరుదుచేతిభావః ॥ ౫౪॥ సరభసమితి॥
అన్యావిగళితనీవివిష్ణుభవంధనం - అతవవిలోలంస్వస్థానలితం - నీలమంతరీ
యంపరిధానమవలంబ్య హస్తేన గృహీత్వా సరభసంసత్వరం అభివతితుం మ
మోయస్యాస్సా తథోక్తాలజ్ఞానంగంతుముద్యుక్తేత్యథః - తథాపిససాధ్వ
సేవసతువస్తుతః ససాధ్వసా - కింతుమ్యతేనగళితేనరతనాగుణేనసందితాబధ్ధా
సతీలవతస్థేస్థితా ॥ ౧ ॥ బద్ధేసంవానితం మూతముద్దితం - సందితం సేవమిత్య
మరః * ద్యుతేకమణీక్షః - ద్యుతిస్యతిమాస్థామితీకారః - స్వపదాత్సప్ర

మేఘులగుణసందానితచరణయుగలేవతద్వ్యాజేనఅవతథ్థే॥ ౫౫॥ అథకాచి
ద్యుత్సేనాహ॥ యదీత్యాది॥ తవమనశమఃశాంతిర్యది- అస్తీతిశేషః- అంగ
భో- చాపఃకింకిమర్థమిత్యర్థః- కింతు- హేతవనంచక - తవవిషయాః శ
బ్దాదయాః- వల్లభాఃప్రియాఃముక్తిస్తునవల్లభా- తదేతద్ద్రిఘయితుమాహ- భ
వతు-కోదోషఇతిశేషః- యద్యహంరాగీతహి-కింభవతినగణయామితిశం
కాంనివారయతి- హృదయేశ్వరాకాచిత్రవప్రేయసీ - తవహృదయేమనసి అ
న్యకామినీభ్యఃస్త్వంతరేభ్యః- అవకాశంనదిశతినప్రయచ్ఛతి- స్త్వంతరా
సక్త్యానాస్తాగణయసి- నతువై రాగ్యాత్ - తదర్థమేనాయంతేసకలః
త్రయాసోపీత్యర్థః॥ ౫౬॥ ఇతీతి॥ ఇతీథంఅనూయయామత్సరేణ-స్ఫురన్నన
రోష్ఠాయస్త్రికర్మణితథా అభిధాయ-విషమితచతుషోఽపసలీకృతనృప్త్యాకిం
చ-అగణితాగురవః- ఆచార్యాదయోమానోభిమానఃలజ్జాచయయాతయాశ

తరశనాగుణసందితావతథ్థే॥ ౫౫॥ యదిమనశమఃకింకుంగ
చాపశతవిషయాస్తవవల్లభానమ్ముక్తిః॥ భవతుదిశతినాన్యకా
మినీభ్యస్తవహృదయేహృదయేశ్వరావకాశమ్॥ ౫౬॥ ఇతివిష
మితచతుషాభిధాయస్ఫుర దధరోష్ఠమనూయ యాకయా
చిత్॥ అగణితగురుమానలజ్జయాసౌస్వయమురసిశ్రవణోత్ప
లేనజఘ్నై॥ ౫౭॥ సవినయమవరాభిసృత్యసాచిన్వితనుభగ్న
కలసత్కసోలలక్ష్మీః । శ్రవణనియమితే సతంనిచధ్యోసకలమి
వాసతలేనలోచనేన॥ ౫౮॥ కరుణమభిహితంత్రపాదరస్తాత

యాచిత్-అపావజ్ఞానః - స్వయంహస్తేనైవశ్రవణోత్పలేనకణాపూరికృత
కువలయేనఉరసివత్స్థులేజఘ్నైహతః- ఉరోహననంచహృదయేశ్వరావసతి
తిథియా॥ ౫౭॥ సవినయమితి॥ అవరా- సవినయంఅనౌద్ధత్యేన - సాచితిర్యగభి
సృత్యసమీపంగత్వా - స్త్రితేనమందహాసేననుభగాస్సుందరా ఏకాలసంత్యః
కపోలలక్ష్మీయస్యాస్యాసతీ- బహువచనోద్గరపదోబహువ్రీహిః- అన్యథా
కపప్రత్యయఇత్యుక్తంప్రాక్ - శ్రవణనియమితేనశ్రోత్రనిరుద్ధప్రసారేణకణ్ఠాం
తప్రాపితేన-తావదాయతేనేత్యర్థః- అసకలేనఅసమగ్రపాతేనలోచనేన
త్రేణతంమునింధనంజయః సకలమివసమప్రప్రాయంయథాతథానిచధ్యోపవ్యతి
ప్ర-కటాక్షైశ్చైవగాఢమద్రాక్షిదిత్యర్థః - ఏషుగ్లోకేషు భావాభాసనిబంధ
నాదూర్జస్వలంకారః-బేత్సుక్యమత్రభావః ఆభాసత్యంచాస్యావిరక్తము
నావనౌచిత్యాదిత్యుక్తంప్రాగేవ॥ ౫౮॥ అధాసాంమునిబోధనమువసంహ

రతి॥ కరుణమితి॥ తాభిః ప్రీతిభిః తవభిముఖం మునిశ్రమక్షంకరుణం దీనం అభిహితం
తంక్షం-త్రపానిరస్తాత్యక్తా- కింబహునా- అశ్రుచవిముక్తం- తతఃపరంనకిం
చిద్విధేయమస్త్రీతిభావః- కుతః హియస్తాదబలాజనస్య అభిపారణే సమాగమ
విషయోప్రకుపితం- అననుకూలంప్రియమను నేతుం అనుకూలయితుం ఇయతీభూ
మిరేతావలీసీమా- సాధనానాంపరమావధిరితియావత్ - నాతోధికాస్త్రీత్య
ధః అధాంతరన్యాసోలంకారః॥౧౯॥ అథాసామనురాగదైఘ్యం నిగమ
యతి॥ అసకతేతి॥ అసకలనయనేక్షితానినయనాథావిలోకితాని - లజ్జాప్రీడా
అలసంగతం మందంగమనం- పరిపాండుతాపాండువణాత్వం- విషాదఇష్టాన
వాప్తీమిత్తశ్చిత్తభంగఇత్యేవంప్రకారం వివిధం నానావిధచేష్టితం* నపుంస
కమనపుంసకేత్యాది నానపుంసకైకత్వం - తానుభూషామి యాయేతిభావ
ప్రాధ్యాన్యేనయోజ్యం- తథాహి - అనంగోవధూమండయితుంప్రభవతి-స

దభిముఖంచవిముక్తమశ్రుతాభిః । ప్రకుపిత మభిపారణేను నే
తుంప్రియమియతీహ్యబలాజనస్యభూమిః॥ ౧౯॥ అసకలనయ
నేక్షితానిలజ్జాగత మలసంపరిపాండుతావిషాదః । ఇతిపిపిధ
మియాయతా నుభూషాంప్రభవతి 'మండయితుంవధూరనం
గః॥౬౦॥ అలసపదమనూరమంప్రకృత్యాజితకలహంసవధూ
గతం ప్రయాతమ్ । స్థితమురుజఘనస్థలాతి భారాదుదితపరి
శ్రమజిహ్వి తేక్షితంవా॥ ౬౧॥ భృశేకుసుమశరేషుపాతమో
హదనవసితాథాపదాకులాభిలాషః । అధికవితతలోచనం వ

ర్వావస్థాస్వితీశేషః-అతస్తాసామనంగభూషితానా నుభులంభూపణ మేవేతి
భావః॥౬౦॥ అథేదానీమేతాసాంప్రతిన్రునివిలోభనప్రయాసవై ఫల్యమాహ॥
అలసేతి॥వధూనాంసంబంధి - ప్రకృత్యాస్వభావతపవలనైః అపటుభిఃపదైః
పాదవిన్యాసైః మనూరమం - అతపవజితానితరస్కృతాని కలహంసవధూ
నాంకలహంసాంగనానాంగతానియేనతత్ప్రియాతంగమనం - ఉరుణఃవిపుల
స్యజఘనస్థలస్య అతిభారాత్ అతిగౌరవాత్ - ఉదితేన ఉర్ధ్వతేన పరిశ్రమేణ
క్లమేనజిహ్వి తేకుటిలితేమూణితే ఇతియావత్ - క్షుక్షణేయస్త్రితత్ స్థితం
వాస్థితశ్చ - సర్వత్రవాతజ్వస్సుముచ్చయే॥ ౬౧॥ భృశేతి॥ తథాభృశేషగాఢే
నకు సుమశరస్య కామస్య - ఇమూణాం పాతేన అభిఘాతేన యోమో
హూమూఢాః తస్తాద్ధేతోః - అనవసితాదైః అధోఽచ్చారణాదనవధా
రితాభిధేయైః పదైః సుస్థితం తపదైః అపలః సంకీర్ణః - అభిలాషః వాక్య

ప్రయోగశ్చ - సగ్గావశియావత్ - తథాఅధికవిత తేఅతివిస్తృతేలోచనేయ
స్త్రితత్ - అయుగపత్నర్యామేణఉన్నమి తెభుక్తాయస్త్రితత్తథోక్తం -
హ్రస్వసపుంసక స్త్రీతిహ్రస్వవీక్షతంవావీక్షణంచ ||౫౨|| రుచికరమితి||పూ
ర్వోక్తంసర్వంరుచికరంస్పృహజనకమపిసత్ ||౫౩|| రుచిఃకాంత్యవిఃపూర్ణా
సి(స్త్రి)యాంశోభాస్పృహభయోరితివైజయంతి - స్తిమితేనస్థరేణసమాధి
యోగేనశుచోశుద్ధేనిర్వికారచేతసీత్యర్థః - పృథాతనూజేలజ్జనైవిషయ
అర్థపత్నప్రయోజనం - సబభూవ - తస్యరుచికరంవాభూదిత్యర్థః - తథాహి
మహతాంధీరాణాంమనాంసిలిమషేక్రాధేజ్వలయతిసతి - మఖాభిలాషః
వసతిమవకాశంసలభతేహిరాద్రస్యశృంగారవిరోధిత్యాదిలిఖావః - అత్రకళ
కేఅథాంతరన్యాసాలంకారః || ౫౩ || స్వయమితి||ఏవంహరిసుతేలజ్జనై

ధూనామయుగపమన్నమితభుక్తివీక్షితంవా||౫౨||రుచికరమపి
నాథ వస్త్వభూవ స్తిమితసమాధిశుచోపృథాతనూజేః జ్వలయ
తిమహతాంశునాంస్యమద్దేనహిలభతేవపరంసుఖాభిలాషః ||
౫౨||స్వయంసంరాద్యైవంశతమఖముఖంజేనతపసాపరోద్ధి
త్యాలభ్యామభిలషతిలక్ష్మీంహతిసుతే || మనోభిసోద్యైఃప్ర
ణయవిపాతి ధ్వస్తరుచయస్సగంధర్వా ధామత్ర దశవిలా
స్త్వప్రతియయుః|| ... .. *
ఇతిశ్రీభారవికృతాకిరాతాజ్ఞానీయేషహాకావ్యే

దశమ స్కంధః.

స్వయంలిఖంజేనలిప్త తేనతపపాశతమఖంమింద్రంసంరాద్యప్రీయణయశ్చే
త్యర్థః - పరోద్ధిత్యాశత్రువధేనలభ్యాంసాధ్యాంలక్ష్మీంరాజ్యలక్ష్మీంఅభిలష
తిసతిసాద్యైఃకార్యసంస్థాపాత్సవిర్వేదైఃమసౌభిరుపలక్ష్మితాః - కించ
ప్రణయవిపాత్యాప్రాళనాభంగేనధ్వస్తరుచయఃసప్తకాంతయః - సంగంధ
ర్వాత్రిదశపరితాః - స్వంధామస్థానంప్రతియయుః - శిఖరిణీపక్షమేతత్ ||౫౪||
రసైరుదైశ్చిన్నాయమససభలాగశ్శిఖరిణీతిలక్షణాత్ || ... .. *
ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారిణీమహిమాపాధ్యాయోలపల

మగ్ని నాథసూరిపరదితాయాంకిరాతాజ్ఞానీయవాక్యభూయాల

ఘంటాపకసమాఖ్యాయాందశమ స్కంధః.